

Шарқ юлдузи

Адабий-бадний, илмий, ижтимоий-сиёсий журнал

1931 йилдан чиқа бошлаган

ЖАМОАТЧИЛИК КЕНГАШИ

Сирожиддин Саййид
Муҳаммад Али
Кенгесбой Каримов
Иқбол Мирзо
Қаҳрамон Қуронбоев
Минҳожиддин Мирзо
Сайфиддин Рафиддинов
Фармон Тошев
Исажон Султон

Хайриддин Султонов
Маҳмуд Тоир
Гулистон Матёкубова
Шерзод Ирзоев
Нурбой Жабборов
Кавсар Турдиева
Шухрат Маткарим
Адҳамбек Алимбеков
Нилуфар Йўлдошева

Бош муҳаррир – Сирожиддин Рауф

Бош муҳаррир ўринбосари – Азиз Саид

Масъул котиб – Дилором Муротова

Назм бўлими мудири – Икром Отамурод

Наср бўлими мудири – Саид Анвар

Адабиётшунослик бўлими мудири – Дилфуза Қўзиева

УШБУ СОНДА:

БУ БУСТОН САҲНИДА

Хосият БОБОМУРОДОВА

УЛ АЛАДИ

Мен арзи ҳол этсам ёниб, бу хилда ташналикдан,
Ўксима, деб ғамларимга қўшди ғам, қўл айлади.

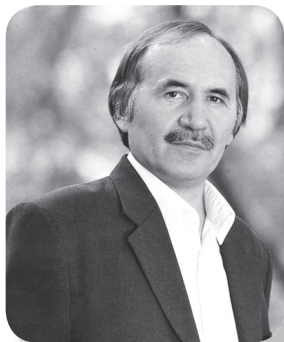
Мен-ку васлин орзусида юлдузларни яратдим,
Ўзим кўкда ой бўлдим, ул дилимни қул айлади.

Девоналигин ташбеҳин сўрмангиз Хосиятдин,
Беҳабарман, не айласа, шеър билан ул айлади.

НАЗМ

Баҳром РЎЗИМУҲАММАД

КАЙНУМЧИ

Йўл юрарман куйлаб осуда,
ёришади тобора ичим –
чексизликлар ёйилмасида
ўз-ўзимга етмайди кучим.

Ёмонлик йўқ дунёда буткул,
ўзлигингни англасанг аввал,
ҳар одамнинг кўксини кўрсанг
қалб ёкутдай ёнади ял-ял.

ШАДҚИҚОТ

Раъно ФАЙЗУЛЛАЕВА

ШЕЪРИЯТИДА МИЛЛИЙЛИКНИ БАДИИЙ АКСИ

Миллий ўзига хослик, юксак ахлоқий кадриятлар,
ўзбекона ҳаёт тарзи жозибаси, гўзаллиги, соф ва
бегуборлиги ҳовлиларнинг уйғона бошлаши, уйлар
чехрасининг ёришиши, куёвларнинг оталарга тик
қаролмасдан юз ювишларида ўз бадий ифодасини
топган. “Сигирларнинг елинларидан Тонгни соғиб
олар келинлар” мисралари эса сизнинг бахт ҳақидаги
тасаввурларингизни янада юксалтириб юборади.

МИНОРАЛАР ЭМАС БУ — ФАЛАККА ҚАСАМ

Дархақиқат, Абдулла Ориповнинг миллат ва Ватан дардларидан туғилган, беқиёс ёшлик шиддати билан битилган ўтли шеърлари, ўзининг эмоционал эстетик мазмуни ва улуғвор кўламига кўра олашумул бадий кашфиётлари нафақат жонажон ва қадрдон халқи, балки барча олис-яқин кўнгилларда, чин ва самимий сўзга ошно бўлган ҳушёр ва сезгир қалбларда ҳамон акс садо бериб, муттасил янграб келмоқда.

Наргиза УСАНБОЕВА

НАСР

СОБҒАНИНГ ИЛИ

– Ҳилола дугонам. Танидингизми? – деди аёли унинг анқайиб қолганидан хижолат бўлиб.

– Йў-ў-ўқ, – ростини айтиб қўя қолди Мурод.

– Вой, ана танимади, – оғзини лўппи кафти билан ёпиб қолди меҳмон.

– Унақа деманг, хафа бўлади. Энг яқин дугонам. Ҳилол-чи? – эслатишга уринди аёли. – Тўйимизда “свидитилим” бўлган. Сизнинг ўртоғингиз билан бирга, тўртгаламиз суратга тушгандик. Ҳалиги ўртоғингиз тўйимиздан кейин ҳам Ҳилолни сўраб қўймаганди. Сиз, “Кел, иккаласининг бошини қўшамиз. Кейин юрамиз, борди-келди қили-и-иб”, дегандингиз.

БОЛАЛАР АДАБИЁТИ

Po'lat XUDAYBERGANOV

Chumchuq

– Ayt-chi do‘stim Abdulla,
Chumchuq qanday sakraydi?
– Shuni ham bilmaysan-mi,
U yurmaydi, hatlaydi.

Qishin-yozin bizlardan
Ketmas sira uzoqqa.
Eh, ilohim tushmasin,
Ovchi qo‘ygan tuzoqqa.

ҒАЙРАТИЙ

Қалбимни ёритган оташ бир ҳиссан

Хаёлинг

Бахтимнинг лавҳаси икки ҳилолинг,
Ҳолимни англлатди қоп-қора холинг.
Сени деб, кўтарай рангу малолинг,
Туну кун истайман эзгу иқболинг.

Юз очса, тонг чоғи лоларанг шафақ,
Юрагим саҳфаси қип-қизил варақ.
Билсайдинг севгида мен нақадар ҳақ,
Банд этар хаёлим ширин хаёлинг.

Узун тун ҳажрингда чекиб ўтли оҳ,
Ҳолимдан хабардор кўкда юлдуз, моҳ.
Айрилиқ оқшоми ўзинг бўл огоҳ,
Кўзларим ўнгидан кетмас жамолинг.

Чаманда ғунчани соғинган маҳал,
Бечора булбуллар ўқиса ғазал,
Ғайратий эсига тушасан ҳар гал,
Ой каби чиройинг, тотли мақолинг.

ҒАЙРАТИЙ – (1902 – 1976). Ўзбекистон халқ шоири. Ўқитувчилар тайёрлаш икки йиллик курсида таълим олган. Ижодкорнинг кўплаб шеърий ва насрий тўпламлари нашр этилган.

Илтижо

Нақадар шиддатли ҳижрон ғуссаси,
Баъзида эзади айрилиқ – фироқ.
Беҳуда ўтгандай ҳаёт қиссаси,
Ёнмайди кўнглингга ёқилса чироқ.

Розиман бошимга тушса тоғ қулаб,
Хайр энди, сўзини эшитиш оғир.
Сен кетсанг киприкка аччиқ ёш улаб,
Қоламан, юрагим ёнар бир умр.

Хайр энди, сўзини айтар бегона,
Сен ахир меҳрибон, яқин, муниссан.
Ишқ ўтин ардоқлаб бўлдим парвона,
Қалбимни ёритган оташ бир ҳиссан.

Розиман шаънимга айтсанг ҳар хил гап,
Соғинтир, қийнагил, қилгин маломат.
Кўрганда юзингни, майли, бургил чап,
Зинҳор хайр демагил, эй, пок муҳаббат.

Хайр энди, сўзига бормасин тилинг,
Наҳотки, чидаса қийнашга кўнглинг?

Роҳат куйини тинглаб

Чолғучи, сайрасин кўлингдаги соз,
Фақат ғам менга бахш этмаган дунё.
Пардангда у тийран роҳатлар парвоз,
Айлансин, эшитган бўлсин маҳлиё.

Сенинг ҳар пардангда Бобур ноласи,
Беркинган, роҳати топилмаган жой.
Ғурбат аламига жом – пиёласи,
Тўлгандир, ўксиган йиғлаб йилу ой.

Муниссан, табиат, сақладик ҳар вақт,
Тиғингни урмадинг ва чекмадинг оҳ.
Юракка жойладинг ўзинг муҳаббат,
Роҳатга жўр этдинг, тақдирим гувоҳ.

Совуқ сим бўлсанг ҳам куйингдир оташ,
Оламга таралиб янграр роҳатим.
Бетиним жаранглар, мазмуни – дилкаш,
Тилингдан тушмасин бор ҳикоятим.

Роҳати шу бўлса, шодлиги – чексиз,
Эҳтимол, сиғмайди шу кенг оламга.
Тасаввур қилурлар кеча ва кундуз,
Зотан, роҳатларим сиғмас қаламга.

Она табиатга

Мохирсан, қодирсан она табиат,
Шу ҳаёт маскани ёруғ дунёни,
Яратдинг, измингда ранг-баранг ҳикмат
Ва ҳал этдинг сирли кўп муаммони.

Сайр этар қонунла шу жафокаш ер,
Мувозанат сақлашга тоғлар яратдинг.
Фасллар ўтади сенда бирма-бир,
Қуёшга парвона янглиғ қаратдинг.

Барчаси сендаги тартибга асос,
Ҳаёт мангу экан, режанг бузилмас.
Шунинг учун сенга қўйганман ихлос,
Бир нафас меҳрингдан кўнглим узилмас.

Юракка муҳаббат ўтин ташладинг,
Ҳижрон-аламлардан айладинг узоқ.
Ёр учун бир умр бахтга бошладинг,
Ғам солсанг бошимга, ерга оғирроқ –

Бўлурди, курранинг аҳволи забун,
Бечора чекарди қайғу-изтироб.
Мени ташвишлардан сақлаганинг-чун,
Қушдай талпинаман мураббий офтоб.

Ишқим

Ишқим оташи қанот, интиламан самога,
Зангор чўқиллар бўлиб, бирма-бир зинапоя.
Эркин парвоз қиламан, узоқларга – фазога,
Оқ йўл тилаб тубанда, қолур ҳисобсиз қоя.

Юлдузлар чапак чалиб, чиқадилар пешвоз,
Ҳайрон қолиб, бу оташ қайси туркум парчаси,
Сайр этар дея, менга кўрсатур ҳурмат, эъзоз,
Ой ҳам аста мўралар, доим очиқ дарчаси.

Эй, ишқимнинг оташи, шунчаларсан муқаддас,
Улуғлаб юксакларга кўтардик, зўр эҳтиром.
Илҳақ бўлиб йўлимга қуёш қилади ҳавас,
Ҳарир субҳ пардасидан боқади айлаб салом.

Сен қалбимни мунаввар қилувчи оташ нурсан,
Мангулик муҳаббатсан ва инсоний ғурурсан.

Бўлма бепарво

Тун бўлса, бу чексиз олам чироғи,
Кўринар тўлин ой ва унинг доғи.
Ёримга суқланиб доғда қолгандай,
Маъсум жилваланар унинг ёноғи.

Ой каби қуёшда доғ кўриб шошдим,
Кўзимга ишонмай тўлғандим, тошдим.
Билсам, ёр юзига зулфин сояси
Тушибдир, бир кўриб, найлай, адашдим.

Тарарда зулфингни бўлма бепарво,
Солмагин кўнгилга изтироб, савдо.

Олгин ёдингга

Чумчуклар чиркираб оқшомдан хабар,
Бераркан севгимни дарди бир дафтар,
На бўлғай келсачи раҳминг, эй, дилбар,
Бу ишқим китобин олгин ёдингга.

Чиқсанг сахар чоғи сувга, булоққа,
Хаёлинг сайр этса гоҳо узоққа,
Кўз ташлаб булоқдан оққан ирмоққа,
Кўзёшим селобин олгин ёдингга.

Гул териб юрганда чаманда, боғда,
Аксинг шуълаланса ғунча, япроғда,
Таърифинг куйласа булбул бутоғда,
Ғайратий фиғонин солгин ёдингга.

Япроқлар

Япроқлар, тинмаган, яшил япроқлар,
Бокира баҳорнинг олтин сатрисиз.
Сиз умр дафтари, асил япроқлар,
Гулшанни анқитган майин атрисиз.

Чаманлар базмида чалгансиз чапак,
Булбуллар ўқиса ширин бир ғазал.
Сизда ўз аксини кўраркан юрак,
Ҳаётдан завқ олар шубҳасиз тугал.

Бедор табиатнинг фасли, хислати,
Олтин саҳфангизда ноёб дебоча.
Ошиқлар қўшиғи, чин муҳаббати,
Мазмуни ўқилур кундуз ва кеча.

Бир йилнинг номаси сизда мужассам,
Сарғайган сатрлар, умр йўлингиз.
Тўймайман сизларга, боққанда ҳар дам,
Баҳор васфин ёзмиш моҳир қўлингиз.

Баҳодир ҚОБУЛ

Тил давлат отининг тизгинидир

(Эркин фикр)

ЭНГ КАТТА ҚАРЗ

Тенгсиз Тенгри оти билан.

Энг катта қарз тўғри – сўзни айтиш ва энг улўғ мерос – тўғри тарбия беришдир, демишлар. Холиқ (Яратувчи) олдидаям, махлуқ (яратилмиш) олдидаям. Араб лисонининг ҳурмати, форс забонининг иззати қошимиз устида.

Битигимиздан тилак бошқа тиллардан тилимизга кириб келган, ўрнашган сўз, иборалардан воз кечишга чақириш эмас, балки бу сўзларни билиб, тушуниб, ҳис этиб қўллаш, ҳар бир сўзнинг ўрни борлигини, ҳар бир сўз сизу биздай, дов-дарахтдай, капалакдай тирик жон эканлигини, сўз тирикдан чиқишини, сўзлар ичимиздан чиқиб, атрофимизда юришини, унинг ҳам яқин жонажони, узок танишлиги, етти ёт бегонаси бўлишини, бир сўз, товуш, йўтал тус отангизни, бир сўз фақатгина онангизни эслатишини, ўшал сўзларни ишлатиш, эшитиш, билан теппа-тенг кўз ўнгингизда ота-онангиз хотираси жонланишини, сўз атоғлик неъмат барчага бирдайлигини, сўз кўнгил мулки, сўздан кўнгил сув ичишини, кўнгилнинг кўнгли тўлишини, сўздан қолиш жондан қолишлигини, шунингдек, унинг ҳам ёши-қариси, ўткир-ўтмаси, жон бағишловчи, жон суғурувчиси, оёқ-қўли бовлиғлиги, чек-чегарасиз кучи борлигини англатиш. Ҳар бир тирик жоннинг ўтмишию бугуни, эртаси бир оғиз сўз устида туришидан туюнтириш. Ҳар қандай уруш-жанжал, давлатлар орасида бўладими, уйда, ишда, кўчада бўладими – барча-барчаси ярим оғиз ўринсиз сўзнинг ортидан бошланишини, бўлганлигини эслатиш ва бунинг олдини олишдан туюнтириш. Ва ҳар қандай кўнгилни кўтарадиган нарса ҳам бир оғиз бегидир яхши гап ортидан келишини ҳис эттириш. Бу чуваланган гап-

Баҳодир ҚОБУЛ – 1966 йилда туғилган. Самарқанд давлат университетининг ўзбек ва тожик филологияси, ҳуқуқшунослик факультетларини тамомлаган. “Ўспиринлик”, “Энашамол”, “Энайўл”, “Богдагул”, “Отачироқ”, “Салом, Туркистон”, “Қайроқтош” китоблари муаллифи. Амир Алишер Навоийнинг “Маҳбуб ул-қулуб”, “Муҳокамат ул-лугатайин”, “Тарихи анбиё ва ҳукамо”, “Тарихи мулуки ажам”, “Муножот”, “Мунишаот” сочма (насрий) асарларини ҳозирги ўзбек бадиий тилига ўзгирган.

сўзларимиз Ўзбек аталмиш улуғ элнинг биргина мақолида михланган: “Яхши сўз жон озиғи, Ёмон сўз жон қозиғи”. Яратган Эгам бошқа жонзотларидан Одамни азиз ва улуғ билиб, фақат унгагина Сўз неъматини берганидан яна бир бор туюнтириш. “Бас, Одам Роббидан сўзларни қабул қилиб олди...”, “Бас, сўзлар Одамни Роббидан қабул қилиб олди”ни биргаликда туюниш. Туюниш буюрилганларга албатта. “Тангри бир кимсани хор қилса, тўғри йўлдан боришга (ўша кимсани) бўйни ёр бермайди”. (...тўғри ишни қилгиси келмайди). Ҳазрат Амир Алишер Навоий айтганларидек, “Сўз инсонни ҳайвонликдан этди жудо, ҳайвонликдан ажратди”. Биз, бугунги ўзбеклар Яратувчи томонидан фақат ўзимиз учун яратилган аталган, берилган тенгсиз Сўз неъматига қандай муносабатда бўлмоқдамиз, уни асраб-авайлаш учун нима қиляпмиз, нима қилишимиз керак ва нима қилсак Эгамнинг бундай совғасига муносиб жавоб берган бўламиз? Энг биринчи ўринда, ўзбек тили деган Оллохни неъматига фақат ва фақат бизга берилганлигини англаймизми?

Тил нима? Икка жағ орасидаги бир қарич суяксиз гўштми ёки бошқами? Ҳар икки маънодаям “Тил тоза - ҳамма нарса тоза, ҳаммаси жойида”. Тил ҳамма нарса дегани. Тилчилар тили билан айтганда, “Ким қайси тилда ўйлар экан, ўша элга тегишлидир. Паспортдаги ёзиқ ҳисобга олинмайди”. Барча касбнинг “ўз тили” бор, у бошқа масала. Бирор бир улус, эл, миллат тили деганда эса ўша миллат ўз давлатчилигига эга бўлса агар, ўша давлатнинг жилов дегани. Жилов бошқа тиллар қўлидаги давлатларнинг эрки ўз қўлида дейиш эса кўпроқ ҳамма нарсани пулга чақадиган тўданинг кўкрак чўнтагидаги гап. Тили бўла туриб давлатчилиги йўқ кавмлар, халқларнинг саноғи учун бир вақтлар ҳисобидаги “уч тийинлик дафтар”ни тўлдириш камлик қилади. Номигагина давлатчилик; тил бошқа, жилов бошқанинг қўлидагилар ҳам кам эмас.

Улуғ устозлар: Амир Алишер Навоий дунёси билан таништирган Ботурхон Валихўжаев, ўзбек тили ҳайбати ва қудрати не эканлигини мукка тушиб, ҳарфма-ҳарф, товушма-товуш ўргатган Раҳматулла Қўнғуров, Худойберди Дониёров, Бозорбой Ўринбоев; журналистлик шунчаки нон топиш иши эмас, ор-номусга тегишли эканлигидан куйиниб; мақола ёзиш нималигини, сўз айтиш иш эмас, тиф билан ёнма-ён қадам ташлаш эканлигини сўзи билан ҳам, кўзи билан ҳам уқтирган Аҳмаджон Мухторов, Абдурашид Абдурахмонов, Анвар Жўрабоевларнинг қарашлари; тириклик билан тирикчиликни фарқини тушинтирига жидди-жаҳд қилган Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф, Усмонхон Алимовларнинг назарлари, нафаслари бу қаторларни, сатрларни ёзишга ундади, қўймади.

Мақсадга, ишга ўтсак. Бугунги кун газета-журналларининг тили, яна бир улуғ устоз Абдулла Орипов ибораси билан айтганда, “жонсиздан жонсиз”лигининг сабаблари, шундай бўлиб қолишининг асослари узоқ йилларга, узоқ йиллик ташвишларга бориб тақалади. Янаям аниқ қилиб айтсак ўзбек тилининг куч-қудратини очик-ойдин, кўриб-билиб туриб, уни “яроқсиз” дейиш учун “Бетингда кўзинг йўқ дея оши пиширилган”, тайёрланган юз эллик йилдан наридан буён судралиб, талмовсираб, ўзини бирда тентакка, бирда овсарга, тағофилу тараддуд, тайсалга солиб келган, келаётган сиёсатга бориб тақалади. Маълумки, ривожланган тилларни ўргансангиз, мен атайлаб бирон- бир тилни мисол қилиб келтирмайман, “Ёзилиши ўша, ўкилиши бошқа сўзлар”, “Ёзиладиган, бироқ ўқилмайдиган”, “Сўз охирида келса ўқилмайдиган” ва ҳоказо деган масалалар бугунги кунгача тилчиларимизга вазифа қилиб берилмаган. “Ўзбек тили талаффуз луғати”ни яратиш ҳақидаги тушунчага қачон етамиз, англаймиз? Адабий тил деб тавсия қилинаётган тилнинг ҳам талаффуз луғати, қоидалари йўқ-ку. “Савод” сўзнинг маъноси эса бор-йўғи бир ҳарфни бошқасига айтайлик “а” ҳарфини “б” ҳарфига уриштириб, “алифбе” деб ўқишнигина билиш деганидир.

Маълумки, ҳар бир мавзу тегишли жойлардан тасдиқдан ўтиш керак. Унинг зарурлиги тегишли идоралар тарафидан белгиланиши керак. Ҳаётий зарурлари биринчи синфдан бошлаб, ўз даражасига кўра дарсликларга киритилиши керак. Буни қаранг-ки, биргина тилимизнинг жонини белгиловчи, жарангини ташувчи “Ёзилиши бошқа, ўқилиши бошқа сўзлар” масаласи ҳалигача зарур эҳтиёжлардан ҳисобланмайди. Шунинг натижасида ёзилганни қандай бўлса шундай ўқиш талаб қилиниши оқибатида тилимизнинг жаранги, таровати, оҳанги, жозибаси, сеҳри кундан-кунга йўқолмоқда. Радио телевизорни эшитишинг билан йўнилмаган ёғочдай ҳаёлот кўзларига қарсиллаб санчилади, ўзидан итаради, совутади. Бугунги ўқиш йўриғи, тартиби, талабида овоз чиқарган одам худди мўлтони гапиргандай бўлади. Ҳатто “нинг”нинг “нг”сигача лўлидек урғулайдиган. Чунки у гапирганда ўқиганда “нг”ни айтиш шарт эмаслигини билмайди. Ва биз бундай гапирганнинг юзига бир қараймиз-у, йўлимиздан қолмаймиз. Нима ҳам дея оласиз?! Ваҳоланки, жонли ўзбек тилининг жони бунақа эмас! Унинг минг-минг йиллик йиғиси, кулгиси бор. Бу йиғилар, бу қувончлар унинг тилидаги товушларда йиғилган. Буни илмда товуш тебрануви – интонация дейилади.

СЕНАТОР – ОҚСОҚОЛ, СЕНАТ – ОҚСОҚОЛЛАР ЙИҒИНИ

Энди газет-журналчиларимизнинг ҳар кунлик хабарлари, мақолаларида ишлатиладиган сўзларнинг ўзбекчаси бўла туриб арабча ёки форчасини ишлатишларига, сўзларни аниқ-тиниқ маъносини билмасдан, эшитганларига кўр-кўрона эргашувларига нима дейсиз? Қишлоқдаям, шаҳардаям бирор кимса кундалик турмушда катта отасига “падари бузрук”, “бобокалон”, боласига “нури дийда” деб гап қўшмайди-ку. Журналистман деб юрганларнинг кўпчилигидан қуйидаги сўзларнинг ўзбекчасини билмайсанми деб сўрасангиз, “Э, бу ҳали ўзбекча эмасми”, дейди кўзлари катта-катта бўлиб. Тил ўрганишдан ортиқ илм йўқ. Тил бузишдан ортиқ ёмонлик ҳам. Мана ўша биз маънисини билиб - билмай, икки гапининг бирида ишлатидаган сўзлар: аввал, аввалу охир, авлод, аждод, абадулабад, ақлбовар, аламзада, авлиё, аломат, афшон, барвақт, бардавом, болахона, баб-баравар, баркаш, баҳраманд, барбод, баробар, бой бермок, биродаркуш, бартараф, бузрук, бузруквор, бобокалон, бадном, бадарак, бедарак, бурро, бунёдкор, бисёр, барзанги, бадбўй, батамом, бовар, боз, барҳаёт, бардор, барор, бедор, бемалол, барқарор, барҳам, бастакор, булбулзабон, бадбахт, бурда, бадахлок, баднафс, бадбашара, бадхулк, баҳор, ватанпарвар, вобаста, гирдоб, газетхон, гирифтор, гирди, гузар, гўша, гардон, гўшак, гирибон, гардиш, гирён, гумроҳ, густох, дарҳол, даркор, дазмол, (“утюг” дейишга уялмаймизда “ўтлик, ўтлуг” дейишга ийманамиз. Утюг ўзи “ўтлик”дан олинган), дахмаза, дурбин, даҳанаки, дарз, дастур, дуоибад, дучор, дорбоз, дудбуро, даргоҳ, дарвоза, дарвозабон, дастурхон, дилгир, душвор, дардисар, даста, дандон, жабрдийда, жонбоз, жомакор, жайдари, жувонимарг, деҳқон, жўшиб, жўшқин, жудо, жувонбоз, забардаст, жохил, жунбуш, жабҳа, зормонда, зараркунанда, зарафшон, зардоб, зиндон, забон, зимистон, заҳарханда, забун, зодагон, ижод, ишқибоз, ислоҳ, ислоҳот, калтабин, китобхон, кушойиш, кушхона, кибр, кўҳлик, камнамо, камарбаста, кажрафтор, кушанда, кўрнамак, кор (қилмади), калом, кашшоф, калондимог, камнамо, кирдикор, китобхон, лаганбардор, лўттибоз, миёна, мунаввар, маҳбуб(а), мағрур, махлук, мушакбоз, монанд, мозий, мурғак, мўйсафид, маргимуш, майхўр, навозанда, намоён, намоёнда, намоқоб, нўш, ноёб, ношуд, норасида, нишон, нишона, нимчорак, ниҳоя, надомад, ножўя, найранг, найрангбоз, наботот, насрнавис, нобуд, намозхон, нурафшон, нуроний, ноёб(дан)-ноёб, омад, омадли, омадсиз,

одамкуш, омухта, охир, обжўш, обдаста, об-ҳаво, пайғамбар, парвариш, падар, пора, порахўр, пароканда, панжара, пойдевор, поймол, пойандоз, пой, пойча, поча, пойтахт, пойдевор, пойкадам, пировард, пухта, пойафзал, пешоб, падар, падари бузрук, парвона, пешвоз, пурмаъно, пул, пурҳикмат, пойандоз, поён, пайтова, равон, рўшнолик, равона, раҳнамо, раҳна, ростгўй, ришта, рост, роман, раҳбар, расида, рўбарў, рўй (берди), рақобатбардош, рўё, руёб, рўй-рост, рўйхат, сарчашма, саводхон, сарпойчан, саркотиб, сарпо, сухан, сафдош, солнома, сухандон, соҳиб, сармоя, савод, саросар, сарбаст, созанда, садпора, сийнабанд, сиёх, саргузашт, саргашта, сарзамин, соҳиба, сардор, тарихнавис, тавба, таваллуд, талант, танбеҳ, томошабин, уддабурон, умргузарон(лик), умргузар, устазода, фазогир, фарзанд, фаррош, фирибгар, фуруш, хунрезлик, художўй, хушруй, хушбўй, хаспўслаш, худопараст, хўраки, хунук, худбин, хушомад, хомсўз, харидоргир, хушхабар, хонанда, хазонрез, хазонрез(ги), хушомадгўй, хуноб, худотарс, хандон, ханда, хушовоз, худкуш, ўтхўр, сутхўр, судхўр, чорраҳа, чортараф, чилпарчин, чошгоҳ, чойшаб, чорак, шикаста, шикаст(ланганда), шинам(гина), ширинсухан, ҳасадгўй, ҳикоянавис, ҳожатбарор, ҳуқуқбон, ҳолвайтар, ҳақгўй, ҳамкор, ҳамроҳ, ҳайвон, ҳониш, ҳикоя, якдил, якка, ягона, яловбардор, ғараз, ғаразгўй, ғамхўр... ғурур... қисса, юз тубан, юз карра, юз хотир... Бир сўзнинг маъноси икки тилда устма -уст қайталанадиганларини қўяверинг. Бешпанжа, ўртамиёна, пишиқ-пухта, моҳбалиқ, пулкўприк ва ҳоказо. “Сенатор” – “оқсоқол”, сенат – “оқсоқоллар кенгаши” деганлигини бирор-бир жойда ўқитилмаса... Бир тенгқур зиёлимиз (ўзидан нур, яхшилик таратувчимиз) “олқинди” деган сўз бизда йўқ, қаердан келган экан-а” дейди-ки, бу сўзни ишлатган одам айб иш қилиб қўйгандегу у ушлаган оҳангда. Оғзингизга гапни каттаси келади-ю, ўрнига “Ота-бовонг совун кўрган бўлса олқинди нималигини биласан-да” дейишнинг увол биласан.

Оталар ори ҳурмати айтаманки, юқоридаги сўзларнинг ҳар бирига камида тўрттадан еттигагача синоним, ўрнига-ўрин босадиган сўзларимиз бор, топилади. Халқ тилида, албатта. Бу сўзларнинг ўзбекчалари сиғиндидай бир чеккада йўл қараб турибди. Шаҳарлик дейилмиш сонга, рўйхатга (пропискага) киролмай, эшиқ тақилласа юраги шувуллайдиган “қишлоқдан келмиш”дай. Эртаси куни шаҳарда туриши омонат қишлоқлик мутахассисдай, ҳунарли устадай, мардикордай. Энг ачинарлиси буям эмас. Йиғлагулиги юқорида айтганимиздай, газета-журналларимизда ишлатиладиган бу сўзларнинг асл маъносини шу сўзларни ишлатадиганлар кўпчилигининг билмаслигида. Билишга ҳаракат қилмасликлариди. Қўлидан келган, пул топган истаган одам истаган тилини ўрганиши ҳозирда ҳеч гап эмас. Нимага инглиз, нимага немис тилини ўрганаёпсан, форс тили санга нимага керак бўлиб қолди, араб тилини ўрганиб нима қилмоқчисан, қаерга кетмоқчисан деган саволлар берилган кунларни биз кўрганмиз. Бола ўн тўрт ёшга тўлмагунча араб ёзувини ўрганишига тақиқ қўйилган қаро тушқунларини биз кўрганмиз, сўроғини эшитганмиз. У кунлар энди қайтмасин.

Бирор тилнинг туб-мағизларини бошқа тил тушунчалари эгаллаши ўша элнинг ҳаёлини, бошини, йўлини эгаллади деганидир. Бош-оёқ бошқа тилда чулдираш ва ўзбек тилига еттинчи даражали тилдек қарайдиган, паспортида ўзбек ёзилганларнинг ҳам кўпини кўрганмиз, кўраяпмиз ҳам. Улар бугундан эмас, ўша ўзларига бошқа тилни афзал билган кунларидан бошлаб ўзбек деган қатордан чиқиб кетганликларини бугун бўлмасаям охирига нафасда бир мартага эслайдилар, инсоф берилгани, албатта. Яхшиям бундайлар сони камчилик.

Оталар, оналар тилида тузилган сўзлар кишини сергак тортиради. Ақлдан олдин қон танийди. Қон ўзига тез сингдиради. Ақлнинг қатламлари шаклланади, томирлари бир-бирига қўл беради, энакорин эс эниш дегани шу бўлади. Чалкаш,

тусмол, боши-кеи йўк, боши бўлса кети узук тушунча ва гап-сўзларни эшитиш, ёзиқларни ўқишдан элнинг ақли чархланмайди, аксинча ўтмаслашади. Бориб-бориб сув кесмас бир ҳолатга келади. Яқин ўттиз йилдан ортиқ кузатишлар шу ҳулосага олиб келмоқда. Истаган газета-журналингизни олинг ва унда ишлатилган сўзларнинг сонини сананг. Мингтага ё етади аё етмас. Мен ҳалиям сал қўшиб ёзаяпман. Ҳар ҳолда газетадан чиққанман.

“ҒУРУР” ВА “МАҒРУР” ҚУРҒУР

Яна ҳам ачинарлиси ўлмас, мумтоз тилимиз бўлмиш Амир Алишер Навоий ёзиқлари, Заҳриддин Муҳаммад Бобур битикларини тузук-курук ўқий олмаслигимизда, “Думалоқ ёстик қилиб” ўқисак-да бу битикларда ишлатилган сўзларни деярли мутлақо тушунмаслигимизда. Бунинг сабаби эса бу тилнинг умуман ўрта мактабларда ўргатилмаслигида. Шунинг оқибатида нари борса бу улўларнинг отлари ва туғилган вақтлари, ёзган ёзиқлари отларинигина биламиз, тамом. Бошқа эллар оталаримизнинг асарларини бугунги жонли тилларига ўгириб, инсоният тараққиётини ўрганмоқда. Биз эса чала-чулпа ўғирмалар, табдилчисидан (сўз ўрнига сўз қўйувчидан) бошқа тушунмайдиган табдиллар билан ўзимизни алдаяпмиз, холос. Улў устоз Садриддин Айнийнинг 1919 йил, бундан юз йилдан ортиқ нарида битган сатрлари журналларимиздан бирининг 1991 йил биринчи сонига чоп этилган эди. Ўқиган одам бунда нима дейилганини тушунолмай гарансиб қолади. Мутахассисман деганим хатто. Бу сатрлар билан 1991 йил феврида танишган бўлсам, чалкаш берилганлиги оғриги ҳануз кўнгилнинг бир чеккасида юк бўлиб ётибди. Мен атайин журнал ва бу сатрларни элга тушунтирмоқчи бўлган олимнинг отларини битмаяпман. Улў адиб қаламига мансуб “Амир Темур биноларидан бўлгон Бибиҳоним харобаси билан мусохаба (сухбат)” дейилган тиллодан қиммат сатрларга эътибор беринг.

*Сенмисан! Темурдан авлодинга қолгон ёдгор?!
Сендадур, Темур нишонини, турк шонини ошкор.
Сенда рифъат, сенда даҳшат, сенда санъат, сенда шон,
Қисқаси, ўткан кунлар барчаси нишонини сенда бор.
Нурафшондир қуёшдек, гунбазинг кўк остида,
Пештоқинг тоғдек ер устиндадур устивор...
Сўйла! Охир не учун кўнглим каби ўлдинг синиқ?
Сўйла! Охир не учун кўксум каби ўлдинг фигур?
Этмади, Турон улусми, сенга-да ҳеч эътибор?...
Қилмади ўзбек нажотимиз сенга ҳеч эътибор?..*

Шеърда тушунуксиз деб ҳисобланган учта сўзга луғат берилган.

Рифъат – юсаклик; фигур – жароҳатли, ярали; нажот – суюниш, шодланиш.

Биринчи ва иккинчи сўзларни ўрнига ўрин қўйиб ўқисангиз мазмунини қисман тўғри келади. Бироқ учинчисини ўрнига қўйиб ўқиб кўринг-чи, нима бўларкан? “Қилмади ўзбек суюнишимиз, шодланишимиз сенга ҳеч эътибор”. Бу нима дегани? Мутахассис тугул оддий ўқувчини хафсаласини пир қиладиган, адабиётдан совутадиған ҳолат эмасми? Маълумки, араб тилида нажот сўзининг бир неча маънолари бор, бироқ бу ерда “нажот” эмас “наход” бўлади. Наход бу – қавм, халқ, эл, улус дегани. Энди тўртовидан бирини наход сўзи ўрнига қўйиб ўқиб кўринг. Биз ўқувчига тўғри йўл кўрсата олмас, тўғри тушунтира олмас эканмиз, асарларни аслини, ўзини бериб қўяолганимиз яхши, “Қош қўяман деб кўз чиқармай”.

Фикримни яна икки-учта сўз мисолида тиниқлаштираман. Айлайлик, “ранж”, “ғараз” ва “мағрур”, “ғурур” сўзлари. Бу сўзлардан биринчисини биз “хафа бўлмоқ” деб тушунамиз. Бунинг “Азоб, оғир меҳнат, машаққат”, деган маънолари борлигини илғамаймиз. Иккинчисини “Ёмон ният” деб қабул қиламиз ва учинчисини эса, “Ор-номус, тўғрилиги учун доим боши тик, кўкси баланд” деб тушунамиз. Бу сўзлар араб сўзларидир. Классикларимиз асарларини ўқиган одам матнда келадиган “ранж”, “ғараз” ва “мағрур”, “ғурур” сўзларига дуч келганда бугунги кун тушунчаларига мутлақо тескари маъно англатишига ақли етмай, “Бизга оғирлик қиларкан” деганча китобларни бир чеккага суради, ўқишдан кўнгли совуйди. Алишер Навоий ва Шох Бобур китоблари варақланмай, варақлансаям наридан-бери, ўлганини кунидан талмовсираб шалдиратилиб яна виқор ила каштаси келтирилиб китоб тоқчаларига қўйилади, тураверади. “Ғараз” деган сўз эса оддийгина “Мақсад, ният, тилак, орзу” эканлигини “душманлик”, “Ёмон ният” дегани эмас деб биров мактабдаям, бошқа жойдаям ўргатмаган. “Мағрур” ва “ғурур” эса “Алданмоқ, ўзини ўзи алдамоқлик, чиройнинг чиройига алданмоқ, амалнинг, мансабнинг кучига алданмоқ, бойликнинг кўплигига алданмоқ, алдамоқ, йўлдан урмоқ, мактаб алдамоқ” эканлигини ўша китоблар билдирса-да, бугунги кун китоблари, газеталари, журналлари бутунлай бошқа нарсани “ноғора” қилади. Йиғламай десанг-да йиғлатадигани, ўқсинмай десанг-да ўқсинтирадигани эса “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да ушбу сўзларнинг асл маънолари берилган бўлса-да, уни қўлга олиб ўқиш ва ўқувчиларга сўзни тўғри тузишни, тўғри тушунчалар беришни, ўргатишни биз ўзимизни зиё тарқатувчи деб ҳисоблайдиганлар эп кўрмаймиз. Шева сўзигаям паст назар билан қарамаслик керакки, шеванинг маъноси – йўриқ, тартиб, қоида, одат, услуб, йўсин демакдир. Жонли тил демакдир. Тилнинг юраги демакдир. Адабий тил ҳам, бадий тил ҳам жонни, қувватни шевадан олади. Тўғри, қадимий, шаклланган шевалар бор, янгидан шаклланаётган шевалар бор. Ҳар бирининг таровати ўзгача. Шунинг ортидан бирини деганини бошқаси тушунмай қолиши ҳолатлари кузатилади. Уларни бир хилда тушуниш учун адабий тил – одоб, адаб, тартиб тили, бир гапни барча бирдай тушунадиган тил зарурати туғилади. Олимларимизнинг меҳнатлари қадрига етмаймиз, меҳнатларининг мевасидан самарали фойдаланмаймиз, фойдалана олмаймиз. Чунки илмни ўрнига, тўғрилиқни таниганни ўрнига отини тўғри ёзолмасаям айтганни қош қайирмай қиладиганлар ўринлашиб қолган. Илм китоб ортидан экан “Ўқитувчи”, “Фан”, “Энциклопедия” нашриётлари қани? Махсус болалар нашриётчи? Уларда шаклланган тизим юки, юқори малакали мутахассислар тарқаб, тўкилиб кетмасидан қайта тиклаш РЕНЕССАНС булоғининг кўзи бўларди. Маълумки, ренессанс УЙҒОНИШ, УЙҒОНМОҚ деганидир. Боскима-босқич, бехитгина йўқ қилинган нашриётларнинг ўрни аллақачон билинган. Илм кишилари учун “Ўзинг учун ўл етим” йиллари ҳақиқий ренессанс-уйғониш билангина эртароқ тугайдир.

Бу сўзлар мактабда гапирилмайди, ўргатилмайди деб минг соат жавраган билан бир нарса ўзгариб қолмайди. Чунки ўргатаман деганнинг қўлида қуроли йўқ. Тўғри гап эса, бирор бир мактабга “Изоҳли луғат”лар етиб бормаган. “Изоҳли луғат” олдин неча неча нусхада чоп этилагану ҳозир неча нусхада босилмоқда? Охиргиси уч минг нусхада нашр этилган. Бешовара битта китоб берилгандаям ўрта мактабларнинг сон бошига етмайди. Бошқа зиё масканларини айтманг, ваҳоланки бу китоб ҳар бир давлат бошқаруви идорасининг бошлиғидан тортиб, ёзув ичидаги кичик мутахассисигача, хонасида йўқолмайдиган, уйга олиб кетилмайдиган, куймайдиган, чўкмайдиган “инвентарлар” – сонун саноғида турадиган, ҳар кунин неча бир бор фойдаланиладиган “жихоз”, “асосий иш қуролидан бири” бўлиши керак эмасми? Охиргидан олдинги “Изоҳли луғат”да неча сўздан иборат эди,

хозиргисида нечта сўз берилган” деб ўзингизга савол беринг ва тополсангиз очиб қаранг? Савол берганингизга уялмасангиз бўлди. Ҳар бир соҳанинг ҳар бир ўрнида юқори малакали мутахассис, ўз ишининг устаси, бировга иш ўргата оладиганлар ишлаши керак. Ўттиз йилдан буён мактабларда, олий ўқув юртларида латин алифбосида дарс берилади, бироқ ўттиз йилдирки латин алифбосида “Изоҳли луғат” чоп этилмаганлигига нима дейсиз? Хатосиз ёзишни ёшлар қайси китобга қараб ўргансинлар? Совет мактаби партасида ўтирган биладики интернационал сўзларни кўп ўрганиш рағбатлантириларди. Октябрят, пионер, комсомол, коммунист, активист, социализм дегандай. Ўртада капитализм сўзи оғзидан чиқиб кетиб ўша дарсдан чиқиб туриши сўралган курсдошларимиз ҳалиям бор, Худога шукур, ўша сўзларнинг биронтасини кундалик турмушда ишлатиб кўрингчи бугун. Сиёсат урчитган сўзлар қандай бемаврид келган бўлса, шундай беҳурмат кетаверадилар. Дунёнинг исталган жойидаги исталган вақтидаги ниқталган сўзларни ўрганиб чиқишингиз мумкин. Сиёсатда оқибат бўлмайди. Тил ўргатиш, ўрганиш сиёсати бу энг катта сиёсат. Сиёсат бўлгандаям сиёсатман деганнинг отасининг отаси! Сиёсатнинг ҳам кадр-киммати тилни кадрлашида. “Сиёсат” сўзининг асл маъноси “жазо” бўлса ҳам. Буюк Британия бу асрда ҳам ўз буюкклигига асраб қолган давлатдир. Давлат отини ўзбекчага ўгирганда “Буюк Яланғоч, Буюк Яланоёқ” бўлсаям. (Яланғоч Отанинг руҳлари шод бўлсин). “Брексит” - “Чиқиш” отлик умумхалқ овози уни Европа Иттифоқи деган, унга қўшилиш тугул отини эшитса кўпнинг оғзини суви қочадиган Иттифокдан йигирма йил бирга бўлиб, умумхалқ овози билан чиқиб кетди. Сабаб битта: “Брюсселда, мажлисларда инглиз тилида акцент билан, бузиб гапирилишига, иккинчи даражада қаралишига ва бу нарса миллат онгига секинлик билан таъсирини ўтказишига тоқат қилинмайди...” Инглиз классик тили – Шекспер тилида ҳеч ким қалам юрита олмасаям, бугунги инглиз тилини сақлаб қолиш, бутун дунё нон тили деб қабул қилган бўлса-да, ўз тилини севиш, қўриқлаш шундай бўлади.

МАНИ ДАРДИМ ҚАТТИҚ, БОЛАМ...

Ҳисобчи дўстимдан “Чораклик ҳисобот” нима дегани дея сўрадим. Гапни орқасини совутмасдан “Кварталний отчет” деди. “Чорак” дегани “Тўртдан бир”, йилнинг тўртдан бирининг ҳисоботи, квартал ҳам фалон тилдан олинган бўлиб тўртдан бири дегани эканлигини билдирганимда кўзлари чакнаб кетди. Бу билан сўзларни бир чеккадан ўзбекчалаштириб чиқиш керак дегани эмас, балки ишлатадиган одам ишлатаётган сўзининг мазмунини билсин, қиладиган ишини билиб қилсин. Шунда қилинадиган ишда сифат бўлади, ишининг оти нималигини билиб қилганга нима етсин демокчимиз.

Ба..., бе..., но..., на..., ...гоҳ, ...боз, ...бад, ...бар, ...афшон, ...манд, ...сухан, ...фуруш, ...шунос, ...хон, ...параст, ...парвар, ...гир, ...рўй, ...рез, ...бин, ...дор, ...гўй, ...навис, ...кор, ...бон, ...барор, ...роҳ, ...тор, ...бовар, ...зада, ...дийда, ...даст, ...қунада, ...дон, ...баста, ...хўр каби олд ва орқа қўшимчалар билан тузиладаган сўзларнинг қайси бири ўзбекча эмаслигини кимга айтасан? Камига эндиликда тилимиз мағзини, йўриқ-йўсинини, фикр оқимини оёқ ости қилганча, нима эмиш, рус тилида бор “нарсалар” бетини сидирға сидириб кириб келар ҳунарини чиқарган. Вазира, сардора... “А”ни қўшса “женский род” бўлиб, аёл киши тушуниладигандек. “Вазир” сўзининг биринчи маъноси “айб, айбли, гуноҳ қилувчи” дегани бўлса, лавозимга нисбатан қўлланганда “жавобгар, жавоб берувчи”дир. Айтайлик, Ташқи ишлар бўйича жавоб берувчи, жавобгар. Бунинг бари, барчаси бир журнал ва битта газетанинг биргина сонларидан олинган сўзлар. Мақсад бу сўзларни ишлатувчилар

биринчи ўринда ўзимизда бор сўзларни ишлатсинлар. Боя айтганимдек, юқорида санаб ўтилган сўзларнинг камида учта, салгина изланса, китоб қаралса кўпида олти-еттидан ўрнига-ўрин ётадиган, тушадиган сўзлар бор. Сал чакки айтилибди-да деганлар ўртага чиқсин. Сўзнинг маъносига қараб, ҳаракатига қараб, вақтига қараб, ким (аёлми - эркакми, ёшми - қарими) айтаётганига қараб, замонига, ҳаракатига, жойига қараб дегандек. Ва у сўзларни жой-жойига қўйиб ишлатсангиз ўқиган, эшитган одамнинг тиришган томири ёзилиб кетади, сўзнинг ҳам чиройи очилади. Есининг тўйига ёр-ёр айтиб келиниб, билмаган гумбара-қарс ўртада жон ҳолатда қайновда, билган талмовсираб, бир чеккада елка қисиб тургандай серраймайди. Жаҳон таржимонлар уюшмаси (ФИТ)нинг 2011 йил Сан-Францискода ўтган XIX конгресси талабларидан бўлмиш “Инглиз тилига инглиз, ... япон тилига япон тилида ўйловчи, ижод қилувчигина таржима қилиши талаб этилиши” талабининг ҳақ эканлигини кўрсатувчи мисолни келтирамиз.

Мана сизга таржима деб берилган ва аслида, табдил дейишга арзийдиган жумлалар. Бизнинг ниятимиз бировнинг хатосини топиш эмаслиги учун бу сатрлар олинган китобниям, муаллифларниям отларини келтирмаймиз. Маълумот учун айтамикки, таржима – ағдармоқ, табдил – ўрнига ўрин қўймоқ дегани. Ўзбек тили фикр оқими, сўз тузиш қондасига тескари бўлган араб ва форс тилларидан табдил қилинганда, сўз ўрнига сўз қўйиб чиқилганда “Оёғи енгил қиз”, “Енгил оёқ қизга” айланиши ҳеч гап эмас. Араб ва форс сўзларининг ўрнига сўз қўйилгани, матннинг катта қисми қолдирилгани, фикр ости маънисини тўғри тузилмаганлиги сабабли жарангга бойлигидан жозибали туюлса-да юракка жаз этиб урилмайди. Хаёлни улоқтирса улоқтирадики, сергак тортирмайди. Танишинг: бу табдил деган нарсаси.

“Гўзал жойларга мағрур бўлма, жаннатдан гўзалроқ жой бўлмаски, Одам билан Ҳаво исённи ўша ерда қилдилар.

Амал кўплигига мағрур бўлма, Иблисникидан ортиқ амалинг бўла олмас, у эса малъун бўлди.

Илм кўплигига мағрур бўлма, Балъам бин Боурнинг илмидан ортиқ бўлмагайки, у сўнг нафасда дунёдан имонсиз кетди”.

Ўқувчи таржимадан маза, маъни топиши керак. Куруқдан куруққа ўқиб, гарангсиб юрмаслиги керак, нимани тушуниш кераклигини англамай. Энди шу фикрларни тиниқ ўзбекчага, жонли тилимизга ағдарамиз, ўгирамиз. Отабиримиз, қирғизча суйлагенде котиравиз.

“Чиройли жойларнинг чиройига алданма, жаннатдан чиройли жой топилмаски, Одам Ато билан Момо Ҳаво гапга кирмай, йўриққа юрмай, ўзбошимчаликни, буйсунмасликни ўша ерда қилдилар.

Эзгу, яхши ишларни кўп қилдим дея ўзингни-ўзинг алдама, Иблисникидан ортиқ яхши, савоб амалларни қилолмассан, у яхши ишларни кўп қилдим деган ҳаёлига алдангани учун қарғишга йўлиққанлардан бўлди.

Кўп китоб ўқидим, кўп илмларни биламан деган ҳаёлга алданиб қолма, илминг Билъам бин Боурнинг илмидан ортиқ бўлмаски, у илмим ҳамманикидан устун деган ҳаёлига алдангани учун охири нафасида дунёдан имонсиз кетди”.

Табдил дейилмиш ва ўгирма, таржима аталмишнинг мазаси фарқини, баҳосини ўзингиз беринг. Бу фикрларнинг мазмун-моҳиятини янаям тўлиқроқ тушуниш учун Қуръони Карим тафсири, Алишер Навоий ҳазратларининг “Тарихи анбиё ва ҳукамо” асарларини ўқиш керак. Бизнинг мақсадимиз матнни ўзбекча ўйлаш йўналиши бўйича ўгириш, ағдаришни тарғиб қилиш, фикрлар туғилиши, йўналишини ота-оналар қони билан озиқланган тилда бўлишига таъминлашга, биринчи ўринда ўзимизни-ўзимиз ҳурмат қилишга чақириш, ўқиган элнинг ўқиган

нарсасидан яхши тушуниб кўпроқ маъни топиш, манфаатли бўлишига хизмат қилиш бўлганлиги сабабли, гапни кўп чўзмасдан Амир Алишер Навоийнинг “Ғурур хусн ила жохингга қилмаким қолмас... (Чиройинг ва хайбатли, катта амалингга (мансабингга) алданиб қолмагинки, биронтаси қолмас...) ҳикматлари билан қисқа қиламиз.

“ТИЛГА ИХТИЁРСИЗ – ЭЛГА ЭЪТИБОРСИЗ”

Яхши иш ҳам, ёмон иш ҳам тил орқали амалга оширилади. Кулоқ ўргатилгандан кейин, кўз кўниккандан кейин ариқ очилган ҳисобланади. Кўл ушлаган, оғиз теккан, чўнтак кўрган бўлса, бу ёғи энди, тамом. Кўтара ташвиш. Жамиятнинг, яъни одамларнинг истакларини, эҳтиёжларини қондириш тизими қонун дейилади. Нафақат одамларнинг, ер, сув, ҳаво, ҳайвонот дунёсиниям ҳуқуқлари бор. Улар ҳам қонунлар билан белгиланган. Маълумки қонун сўзлардан иборатдир. Давлатни сўз бошқаришининг белгиси. Қоғоз ва қалам нисбий тушунчалар. Тошларга ва ҳоказоларга ёзилган қонунлар бугунги кунда музейларда бор. Кўчалар, жойларнинг “сити” дейилиши, юмшоқ қилиб айтганда, тилга нисбатан ҳурматсизлик, ихтиёрсизлик. Ривожланиш белгиси эмас. Миллий бирликка, давлатчиликка, тилга, оталар руҳига писандсизлик. Ўзликка сотқинлик. Миллий хавфсизлик дегани нима дегани? Ўзбекча, содда тушунчага ўғирсак миллатнинг, давлатнинг йўқ бўлиши хавфининг олдини олиш, ўзбекликнинг тугаб кетишининг олдини олиш, элни бир-бирига қайраш хавфининг олдини олиш, ички ва ташқи муросани таъминлаш дегани. Ўзбек ниманинг остида бирлашган? Тилнинг! Бошқа нарса остида бирлашган бўлса, кўрсатинг! Ўзбек деганда биринчи навбатда ўзбек тили хаёлга келади. Инглиз деганда инглиз тили, япон деганда япон тили келгандек. Сотқиннинг-да, садоқатлининг-да асосий қуроли нима? Тил! Тил сотилгандан кейин сотиладиган нарса қолмайди. Бу жудаям-жудаям эски гап. Бироқ бизга бу гаплар эшиттирилмаган, ўқитилмаган. Ўзбек тили илми илм сифатида совет чизиб берган чизиқлардан ҳали чиқиб кетолгани, коммунистлар қоқиб кетган қозиқлар атрофидан узоклаша олгани йўқ. Чунки биз “Катта арава қаердан юрса кичик арава ортидан юрадиган”ларданмиз. Мен тўрт ҳокимиятнинг ҳам (қонун чиқарувчи, суд, ижро ва матбуот) нонини еган, ҳар бирида камида олти-етти йилдан ичида юрган, иссиқ-совуғини бошидан ўтказган мутахассис сифатида айтаяпман. 1989-94 йилларда Халқ депутатлари Самарқанд вилояти ижроия қўмитаси, кейин Самарқанд вилоят ҳокимлигида “Давлат тилини амалга ошириш комиссияси”нинг масъул котиби бўлиб ишлаганман. Озодлик эшиги очилган, буюрилган, ота тил қадри тикланиши буюрилган кунларни ўртага тушиб “Анджон полка”ю, “Лазги”га ўйнайдиган эмас, шу кунларни кўраман деб азиз жонини аямаганлар руҳи шод этиладиган, бир қўшовуч ёруғлик умидворларнинг умидини ерга қаратмайдиган, чироғини ёқадиган кунга айланиши керак.

Кўп йиллик орзуларимиз ушалмокда. Кўрмай, эшитмай ўтиб кетамизми деган хавотирда эдик, йўқ, Худо меҳрибон бўлди, яхшилигини аямади. Ўттиз йил деганда илк бор, биринчи марта Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг, дунёнинг биринчи рақамли минбаридан ўзбекча фикрлар ота тилда янгради ва бундан нафақат биз, ўтган ота-боболар, момолар руҳи ҳам қувонгани шубҳасиз. Улуғворлик ярашган ...Аҳмад Яссавий, Нажмиддин Кубро, Жалоллиддин Мангуберди, Амир Темур, Шохруҳ Мирзо, Мирзо Улуғбек, Лутфий, Алишер Навоий, Хусайн Бойқаро, Заҳириддин Муҳаммад Бобур... тилининг бу саҳнага ярашиғлигини кўриб, эшитиб, кўзингиз ғилтиллаб, кўнглингиз ҳиққиллабгина тураркан, бу биргина сизнинг

севинчингиз эмас, қадим ва улуг элимизнинг асли тоза, шамолини эшитса душман зоти бесаранжом бўлган эр йигитлари, ёвдан туғмас ой-у юлдуз қизлари қонида қайнаган севинчдир.

Тил давлатчилик отининг ҳам жилов, ҳам қамчисидир! Тизгиннинг ўз қўлингда бўлганига нима етсин. Ким қаёққа етакласа кетаверадиган, жилов ўзгалар, ўзга тиллар қўлида бўлишидан Эгамнинг ўзи асрасин. У кунларни ёмон кўрган одамимизга ҳам тиламасмиз. Биз кўрдик, биздан кейингилар кўрмасин. Кўрмаслигининг бирдан-бир йўли ҳам, йўлдоши ҳам Биру Борсан деб элни суюш. Элни суймоқ унинг тилини суймоқликда кўринади, билинади. Тилласини эмас. Ўз тилини севган элга Ҳақ йўлидан адашмаганлар дейилади. Ҳақ алоҳида сийлаб берган тилини асрашдан ортиқ фидойилик бўлмас. Оталар, етти оталар сўзи, кўзи, ўзи, етти ота-ю неvara қўшилишиб яшайдиган боғдир, чамандир, ана шундай бир-бирини тушуниб яшайдиган макондир тил дегани. Асраса, авайласа, албатта. Фалон тилда гапирсам ишим юришиб кетади, еганим олдимда деб ўйландими иш Турк тўрасидаги икки йўриқдан (қонунидаги икки модда) ташқари эмас. “Битта қинга иккита қилич қирмайди”, “Элингиз учун ёт-бегона бўлманг”. “Яхши ипакка, чиройли сўзларга алданманг”. Бегона қачон бегона бўлади, тилни тушунмаганда, албатта. Яратганнинг олдида эртанги кунда сўроқ-савол бўладиган кўприқдир бу – ота тил. Ёзиқ ёзаяпману устоз Абдулла Ориповнинг “мен “роман” сўзидан қўрқаман” деганлари вужуд-вужудни сирқиратади. Сўзнинг асл маъносини, вазифасини, ўз вазифасини қачондир албатта қиларини илғар экансан, товуш тугул сас чиқаришга сесканасан. Сиз бир марта “Мен тавба қилдим”нинг ўрнига “Мен Худонинг йўлига қайтдим, айб ишлардан тийилиб тўғри йўлга қайтдим” деб кўринг-чи, ичингизда нима ўзгариш бўларкан? Икки, уч марта, етти қайта айтиб кўрсангиз-чи? Ёки “Мен тавба қилдим” деганда ўзбекча маъноси ҳаёлингизда теппа-тенг айланиш даражасига етгандачи? Улуг эл бўлмиш ЎЗБЕКнинг бир матали бор: “Тиғ билан ўйнашсалар ҳам тил билан ўйнашмайдилар”. Ўзбек тилида олиб борилаётган телекўрсатувларни эшитар экансан ўзингни қўйгани жой тополмайсан. Эшиттириш давомидаги “Тўппончанинг передехранители”, рекламадаги “... Бурун инсоннинг асосий жиҳозларидан”, деган жумлаларни эшитиб “Қаёққа кетаяпмиз зиёлилар” дегин келади. “Жиҳоз” деган сўз жонсиз нарсаларга нисбатан ишлатиларди, чоғи. “Инсоннинг асосий бўлмаган жиҳози (?) бормикан?”. Инсон танасига нисбатан “аъзо” сўзи ишлатиларди, шекилли. “...Ер маҳаллий ўғитлар билан парваришланмоқда”. “Ер озиклантирилади, бола парваришланади, тарбияланади”, деб ўргатадиган ўқитувчиларга қирон келган бўлсаям, қараса бўладиган китоблар бор-ку. Кўча-ю кўйларни тўлдириб, пиёдалар йўлакларига эга чиққан отидан от хурқарлик ўқув марказларининг рекламасига эътибор беринг. **“БЕПУЛ СЎЗЛАШУВ КУРСЛАРИ” “ЎЗБЕК БИЗ БИЛАН ЎЗ ИМКОНИАТЛАРИНГ ЧЎҚҚИСИГА ЭРИШ ВА ЮКСАЛ”**. “Бепул сўзлашув курслари” деганида нима маъни бору “Пуллик сўзлашув курслари” қанақа бўлади? Ўзбек тилига ҳурмат шуми? Ўзбек тилида бундай гапириш баъзи бир касбу хунарга “ярашса” керагу, бироқ бегона тилни ўзбек тили орқали ўргатаман деб, шу ишни орқасидан нон ейдиган одамларга ярашмайдиган қилиқ ва одамларни андармон қилаётганлари, тилга эътиборсизлик қилаётганлари уят. Бепул сўзлашув курслари деган тушунча инглиз тилидаям, бошқа тиллардаям йўқ. Бўлишиям ақлдан ташқари. “Биз билан ўз имкониятларингиз чўққисига эриш ва юксал” деган жумла ўзбек адабий тили қоидаларига зид, олдиниға юксалиб, кейин чўққиға эришилади. Олдин азон, кейин жаноза дегандай. Чўққидан кейинги манзил бўлмайди. Ярим оғиз гапни тўғри туза олмайдиган ўзбекча ўйламай қўйган ўқув марказларидан нимани

кутишингни иллаганинг сари совуқ терга ботиб кетасан. Тилни йўқотишдан ортик йўқотиш йўқлигини Худони ўзи кўнгилга солмаса қийин эканлиги сезимингдан ўтган сайин янаям юк босади. Оталар, оналар кўзи очиқ кетмаслиги, болалари бир ютум ёғлироқ овқат учун тилини сотишга тайёр бўлиб қолишидан Ўзи асрасин. **“Ёш китобхонлар”** танлови отини **“Ёш китоб ўқувчи”** ёки **“Китоб ўқувчи ёшлар”** деб тўлиқ ва тўғри ўзбекча аталса бировга тегиб кетмаса керак.

Ҳар ҳолда, **“...келажаги буюк давлат”**, **“Биз ҳеч кимдан кам эмасмиз”** отлик китобларни варақлаш, дарсларда чангини чиқариб кўчириш билан етиб келган жойимиз **“Камбағалликни тугатиш вазирлиги”**ни очиш бўлганлигини унутмаслик лозим кўринади.

Давлат тили ҳақидаги қонунини амалга ошириш идорасининг ишлаши бир очилиб бир ёпилиши ҳам кўп нарсаларни англатади. Шукрки, не умидлар билан яна қайта тикланганлиги эзгуликка тегишлидир. Бирок бу идоранинг ўтган йиллардаги ишидан кўнгил тўлмайди. Мазкур идора томонидан нашрга тайёрланган **“Давлат тилида иш юритиш”** амалий қўлланмаси, адашмасам, сал кам ўнинчи марта қайта ва тўлдирилиб чиқарилиши. Ундан 1989-1990 йилларда чоп этилган шу отлик китобнинг ҳиди келади. Давлат иш юритуви адабий тилда юритилишидан ташқари ҳуқуқий-юридик атама-сўзларнинг тўғри ва ўрнида ишлатилиши билан аҳамиятлидир. **“Амалий қўлланма”**да НИЗОМ-УСТАВни бир тушунча деб берилиши ажабланарлидир. Бир идоранинг ТУЗУГИНИ, яъни НИЗОМИНИ УСТАВ деб кўрсатмай, ёзмай Адлия идораларига қайддан ўтказишга олиб бориб кўрингчи, нима дейишар экан? Қўлланмадаги бошқа ёзиқларни қўяверинг.

Яратганнинг фақат ва фақат бизга атаб, атайлаб, атайин берган улуғ тортиғи – тилимиз ҳақида сўз кетар экан, гап яна айланиб эл ору номуси Амир Алишер Навоийга бориб такалаверади. Ҳазратнинг бу борадаги мингдан бир ҳасратлари бўлмиш **“Тилга ихтиёрсиз – элга эътиборсиз”** демишларини чалама-чатти тушунганимиздан тасрайиб катта-кичик ванг қўямиз. Бу ҳасрат ўртага чиқиб айтгулик эмас, нафасни ичга ютиб йиғлагуликдир. Бу нима дегани? Биргина **“ихтиёр”** сўзининг тилимизда тўғридан-тўғри **ўн беш маъноси бор**. Тилимизнинг УЛУҒлигини ҳис этаяпсизми? Эшитинг: **“Эгалик қилмоқ, эрк, ҳуқуқ, бурч, огоҳлик, хоҳиш, истак, хабардорлик, мойил бўлмоқ, хоҳламоқ, танламоқ, сараламоқ, диққат қаратиш, алоҳида эътибор бериш, хулоса қилмоқ”**. Сўз таркибининг бошқа сифатлари билан қўшилиб келишини, яна бошқа маънолар яратишини қўяверинг. Ҳазрат ҳасратининг маъниси эса **“Тилга эгалик қилмаслик, тилни кўримаслик, тил эртасини ўйламаслик – эл аҳволига эътибор бермаслик, элни назарга олмаслик”** бўлади. Шу ўринда Ҳазратнинг Темурий шахзода Хусайин Бойқаро ва бошқа Темурдан тўраганларга ёзган 127 битигидан иккисини ҳозирги тилимизга ўгириб, Сизга илиндик. Камчиликлари учун узр.

ЎСАККИЗИНЧИ БИТИК

(1) Адоқсиз алқовлар ул Яратувчигакам олам бўстонида давлат юритиш гулбутасининг, гулдарахтининг ҳар доим ям-яшил туриши, яшиллиги, яшновчилигини тўғрилиқ дарёсидан сув ичар қилди, токи бу сувдан тўйинган бўлиб ул гулдарахтида ўз қарорида туриш, ўзгармаслик ва узлуксизлик гуллари очилди, очилсин. Ва давлатчилик биносининг йўқ бўлиб кетишга олиб борадиган офат ёгин-ёмғирларидан қоронғу булут ортига беркитди, яширди, токи бу ёмғир селларидан бу бино асосига, остига бузуқлик қўли етмасин.

(2) Ҳакемеки, – ҳар бир ишни ҳикмат-билим билан қиладиган Зот – ҳар

ҳокимни ҳукумат, бошқарув тахтида ўтиришни истагандан кейин, ҳокимнинг кўнглига ҳоким ўзи қабул қилган ҳукмларини ўзига ёқимли кўргиздимми ва ҳар фармон берувчининг давлати асосига мурасасизлик тиладимми, катта-кичик билан мураса қилмай, маслаҳатлашмай амалга оширишни ихтиёр этдимми; ҳоким эс-ҳушининг саййид алмурсалин шаръиатига эргашиши гулзоридан, изидан бориши гулларин узганидир.

(3) **Одилеким**, – мутлақ адолат, тўғрилиқ Эгасиким, – ҳар яхши ниятлик дарахтига истаган истагини берди, орзулаганига етказди, токи ул дарахтни эккан киши орзусин мевасин терди, фойдасини, натижасини кўрди.

(4) **Сабуреким**, – ҳар ишга қодир Зот бўлса-да, айб қилганларни жазолашга шошмайдиган, балки маълум вақтгача кечиртирадиган, бандаларга ям сабр берадиган, ўта сабрли Зот, – мақсад гавҳарин ҳар томонлама ўйлов, диққат билан фикрлаш дарёсига солди, токи ҳар ким ул дарёга ийғиб, дарё тубига етиб бир гавҳарни олсин.

(5) Яратувчи эгам яхшидан яхши, ҳар қандай тозадан тоза,

На бир шоҳдан, на бир гадодан унда кўрқув бор.

Гадони шоҳ этишидан ҳеч бир кўрқинчи йўқдир,

Шоҳни гадо қилмоқ ҳам Унга осондан осондир.

(6) “У ҳеч қачон ўлмайди, ҳар вақт тирикдир, Унинг қадр-қиммати асл, тоза, азиздир, айбу нуқсонлардан холидир ва энг юксак ўринда, олийдир”.

(7) Ҳақ субҳонаҳу ва таоло ул билим гулзорининг нурун ҳодисалар, ўзгаришлар, умр охиркузи шамоли хавфу хатаридан ва ул кўринган гулзор нурун мусибатлар, қайғулар, ғуссалар заҳарли кўз қарашидан, зараридан ўз сояси остида, паноҳида асрасин. Барча озод ва эркин хаёллилар кўнглидан ўтқарсинки, нима учун дунёга келган, нима учун келтирган, бу дунёси ва нарига дунёсига фойда, манфаат етсин ва тоза кўнглини барча ул сари тутсинки, ул ишдан мусулмонлар рози ва Тенгри таоло шод бўлсин, қувонсин омин, ё Роббил оламин.

ТЎҚҚИЗИНЧИ БИТИК

(1) Бу кунларда, вақтда тинч осмонда қутилмаганда юз берадиган, тўсатдан бўладиган ҳодисалардан ва тескари айланувчи дунё юрими, истагидан ўртага яхшигина бузғунчилик, фитна солувчи ва бошқа мушкул ҳолатлардан ночорлиги заруратиданким, ул ҳазратнинг кундан-кунга ортиб боровчи давлати ва шарафли зотига юз тутган гавго, тўполон, қиёмат бўлдики, ул сабабдан бу заиф (Навоий ўзини назарда тутмоқда) ҳолига ва тўпалон сабабларидан бу хаёли бўлинганнинг (Навоий ўзини назарда тутмоқда) хаёлига юзланди: бу ҳолдан қолган, қуввати кетган қалам ёзишга куч топа олмас, қайси тил мақсадни англатишига, гапирмоққа заррача куч топа олмай.

(2) Аммо Ҳақ таолонинг ул мусибат, офат, балолардан саломатликда, тинчлик билан халос қилганлиги хабари - бирор нарсани текишириб кўриш, ҳақиқатни ҳақиқат қилиш хабари – етгач ул машаққат ва меҳнатлар эвазига қўлдан кетган нарсани ўрнига қайтариш ва ўринсиз кетган нарсаларни ўрнига келтириш бўлганлигидир.

(3) Бу бўлиб ўтган ишларда агарчи давлат эгасига мушфиқ, бўйсунган қўлларининг бирор камчиликларни айтиш, таъна қилиш ва кесатиқомуз сўзлашлари маҳалида айтарлари бор эдиким, жонлари гоаят куйгандан ва кўнгиллари сабр қилишни лозим топганларидан ҳузурингизда дардларини, арзларини ёйгайдирлар.

(4) Аммо аниқким, бу воқеадан ул ҳазратнинг қимматли хаёлларига салгина танбеҳ керак, қимматли ўй-хаёллари салгина ўйгонмоғи, кўзини очмоғи керак

ва эътибор ва ҳаётий тажрибаларни ҳосил қилмоғи, тегишли хулоса бўлиши лозим бўлғай, ҳозирда, шу кун, шу пайтда илтимос улким, қайсики ҳеч бир одам эсдан чиқариш, унутишдан холи эмас ва кишилик олами талаби, зарурати билиб-билмасликка олиш, кўриб кўрмасликка солиш оғизликдан ўзга натижа бермас – ўз атворингиз, юриш-туришингиз, қилигу феълингиз теграсида, тўғрисида яхшилаб ўйлаб кўрагисиз.

(5) Тенгри таоло ҳурматиға барча ўтган ишларда ўзингизни айбдор билгайсиз, қила олгунча Тенгри таоло амри билан саййидал-мурсалин шаръининг тескари ишлари – шариатға тескари ишлардан мутлоқ, узил-кесил узоқлашиб, сақланиб, шариатға тўри келадиган, буюрилган ишға жонботин, тиришини билан киришиниғайсиз.

(6) Давлат бошқариш кўп сонли, катта, кучли аскарлар, сипоҳлар ҳимоясида бўлмас экан, Яратувчининг манглайдаги ёзигидан эканлигини билиб, ўзингизни Тенгри таолонинг фазлу карами ҳимоясиға қочиргайсиз. Ва “Ким Тенгрини деса, Тангри у кишини дер” мазмунича ҳақиқий дўст билан суҳбатни ҳаргиз узмагисиз, ҳар нарсани бошдан ўтди азал қисматдан эканин билиб, ортиқча ғусса тутмагисиз. Аммо, бошға нима келганда ҳам азал қисматиға ҳавола қилиб ўзингизни амр бўлган, буюрилган ишдан, юкланган вазифадан юз бурмагисиз.

(7) Сиздан султонлар кўнглиға кўпроқ озор тушганда, зарар етганда Тенгри таоло паноҳиға сизиниб, тамоман халос бўлишлариға, мулоҳаза қилиб кўнгли солмагисиз. Салтанат ишларида иш ҳайрон қолиш даражасиға бориб етган бўлиб, барча диққат билан чуқур ўйлаш, мулоҳаза юритиш йўллари бослаб қўйиб, таваккалчилик катта кўчасиға кириб-чиқини, юришини камроқ қилиб, кейин ҳайрон бўлиб қараб қолмагисиз.

АГАР СЎЗИ ЧИНДУР...

Яна қайтариб айтаман, бу билан мен араб, форс тилларидан тилимизға эл, эш бўлиб кетган сўзларни тозалаш керак демоқчи эмасман. Аксинча, араб, форс тилидан ўзлашган, ўзимизникиға айланиб кетган сўзларни тўғри тушуниб ишлатиш керак демоқчиман. Араб тилини билиш, араб ҳис-туйғусини, дардини билиш, форс тилини билиш форс дунёсини эгаллашдир. Тафаккурни (ҳар томонлама босиқлик билан фикр юритмоқни) ўрганишимизға, фикр юритмоққа муносиб бўлишға хизмат қилади демоқчиман. Шайх Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратлари, ётган жойлари нурға тўлсин, илмларнинг зарури ва зарарлисини вақтида ажратиш, китоб номиға лойиқларини ўқиш, кўз нурини асраш, вақту соғлиқни увол қилмаслик ҳақида куйиниб қулоғимизға қуйганларидек “...одамға жуда кам нарсани билиш буюрилган, жуда кам вақт берилган. Дунёнинг илмини эгалладим деб ҳаёл қилгандаям, ўша инсон илмнинг бир заррачасини эгаллаган бўлади ёки йўқ. Инсон умри шамни ўчиб ёнганича эмас...”. Шундай экан билар нарсаларимиз тоза, тиниқ нарсалар бўлишини, нима деяётганимизни ўзимиз билишимиз керак демоқчиман. Бу билан мен фақат ота тилни ўрганиш керак, бошқасидан узоқ бўлиш керак демоқчи эмасман. Аксинча, ўрис тилини ўрисдан, инглиз тилини инглиздан яхши ўрганиш керак. Керак бўлса, дарс бериш даражасиға етишимиз лозим. Худди, оталаримиз арабларға араб тилидан дарс ўтганларидек, дунёвий ва илоҳий илмларда дунёни ўқитганларидек. Яратган ҳамма элларғаям буюрмаган кўп тилларни ўзлаштириш қобилиятини бизға ато этган. Яратганнинг тортиғиға муносиб бўлмоқ барча истовчиларға насиб этсин. Энг оғир юмуш тил ўрганиш эканлигини қайталашдан чарчамаймиз, уялмаймиз. Зеро, улуғ устозлардан бўлмиш Расул Ҳамзатов айтганларидек “Тил тилға ёв эмас”. Қайтанга тил тилдан куч-

қувват олади. Тилни тил бойитади. Чиройига чирой қўшади. Бир- бирини ямоғини ямайди. Одамнинг ўлик, тириги бўлганидай, тилнинг ҳам ўлиги, тириги бор. Одамдан фарқи эса, тилнинг ўлигиям бошқа тилларга қувват беради, қўл беради. Яратган эгам бизга шундай маконни лойиқ кўрганки, унда йил ўн икки ойнинг тўрт нафаси ҳам тугал. Элнинг табиати унинг яшаш макони табиатига ўхшаш бўлиши фанда аллақачон исботланган. Чет тилини ўрганишни истаган юртдошларимиз ўша тилни ўша тил эгаларидан зиёд ўзлаштиришлариям бугунги гап эмас. Бошқа элларнинг, айтايлик, бизнинг тилимизни эгалладим деган бошқаларнинг олимман деганиям гапирса гапининг оғзи-бурни сал келишмай қолгани дарров билинади. Еру тупроқ, суву ҳаво—макон табиати, ўша макон суви ҳавосидан тўйингани учун одамлариям юқади. Табиат ўз тартибини, қонунини ўтказади. Одамнинг туғма табиати қонида бўлгани билан унинг диди, фаросати тарбия билан шаклланади. Тарбия эса илм эгаллаш, одобу тартибга бўйсунидан келиб чиқади. Фан сўзининг икки маъноси бор. Биринчиси — “илм, билмоқ” бўлса, иккинчиси “ҳийла, сеҳр” дир. Одамларнинг қилар иши фаннинг қайси қўлини ушлашини ният қилишида, амал қилишида қолади. Элимизнинг фаҳму фаросати унинг мақолларида тош битикларда ўйилгандек ўрин олган. “Айтилган сўз — отилган ўқ”.

“Энг катта қарз тўғри — сўзни айтиш ва энг улуғ мерос — тўғри тарбия бериш” экан, у ҳам бориб тилга такалади. Болалар, неваралар оталар тилида фикр юритмас эканлар қарзимни уздим, мерос қолдирдим деган хом ҳаёлда бўлманг. Тилини ўзгартирганнинг, кўнглини ўзгартирганнинг, ўз тилида ўйлай олмайдиганнинг ватанини ўзгартириш баҳоси учоқнинг бир томонга кетадиган чипта баҳосидир. Тилни унутган бугун бўлмаса эртага тузиниям унутиб, тузликни оёқ учида кўрсатади. Кўрсатганлариниям кўрганмиз, кўраямиз ҳам. Қизиқдан қизиги эса уларнинг кўпчилиги “катталар”нинг эркатойлари эдилар.

Битта тилни ўрганиб дунёни, тирикликни илғашнинг имкони йўқ. Янаям қисқа қилиб Ҳазрат Алишер Навоий ҳаёлига эргашганда *“Ибрию юнонию сурёни ҳам, Ҳинди агар сўрса, билиб ол они ҳам”*. Бироқ битта тилда ўйлаш, фикр юритишни шакллантириш давлат бошқарувида иш юритишдан тортиб, элни, юртни, оталар боши мўралаб турган тупроқни жонботин севишгача бўлган ҳеч нарсага алмашилмайдиган масалаларни шакллантириши, ҳал этишиям янги гап эмас. Ривожланган давлатларнинг асосий устуни, суянгани пули, тиллоси, қуроли эмас, аксинча эл тили. Эл тилида иш юртишни қонун билган давлат бошқаруви, эл фикрининг хазинаси бўлган тилнинг ривожлангани ва у дахлсиз, сўзсиз-сўровсиз қўриқловга олинганидир. Бизда, давлат идораларида ишлайдиганларнинг аксарияти нега давлат тилида иш юрита олмайди? Ўзбекча гапиришни ишташмайди. Ҳозир уларнинг ёнига тилини унутишни шараф деб билган “янги ўзбеклар” ҳам қўши билан қўшилган. Чунки уларни ўзимиз шундай қилиб қўйганмиз. Биронта Америкага борсин, Россияга борсин, Францияга борсин, йўғ-э борама деб кўрсин, бормасидан олдин ўша ернинг тилини ёдлаб олади. Грамматикасини, орфографиясини, синтаксисини, морфологиясини-да қарсиллатиб ўрганади. Инглиз тилини оддий америкаликдан ёки (борар жойи тилини) европаликдан яхши билмай кўрсинчи, киритиш у ёқда турсин, “келавергин” дермикан? Яшайман деса олдин “интеграциялаш”нинг азизим, дейилади. Бу ўша давлат тилини ўрган, ўша тилда ўйлайдиган бўл, қонунини, урф-одатини қабул қилдингми, “бир қилиғи ортиқ” ҳуналарингми ташладингми, унда келавер дегани. Бу жуда тўғри йўл. “Ҳар ерни қилма орзу, ҳар ерда бор тошу тарози”. Бизда нега интеграциялашмайдилар? Чунки Россия империяси, кейин Совет диктатураси ЭЛни халқ даражасига тушириб, абжағини чиқариб, ақл эгаларини тағ-томири билан қириб, қиртишлаб ташлаган. “Ҳақорат дилни оғритмас...” деганларни хору зор қилиб, бундай

ўйлаш қандай оқибатларга олиб келишини етти пуштигача етадиган қилиб кўрсатган, кўрқитган. Россия империяси, Совет ҳукумати рус тили кучи билан. Энди кўклайман деганиниям вақти-вақти билан “ягоналаш”ни унутмаган. Фақат улар бу сиёсатнинг отини–“усқурмаси”ни “интеграциялаш” деб эмас, унинг ўрнига “ассемляцияланиш” (қўшилиб кетиш) деб дарс ўтди. “Базиси” эса ўша-ўша. Маълумки сиёсатда “базис” ва “устқурма” деган бирламчи тушунчалар бўлади. “Отанг Ҳасани пориг, энанг товони жориг, ота-энани тилини унут, буниси ўргансанг қорин ҳамиша тўқ” деб олдиниға очик-ойдин сиёсат юритган бўлса, сал ўтиб, Совет ўзини ўнглаб, босқинчилик малакаси ошгандан кейин “рус тили – дўст тили”, “иттифокнинг барча халқлари қон-қардош, ҳадемай битта тилда гаплашамиз” деб ҳунар кўрсатди. Шу сатрларни ёзаяпману устоз Эркин Воҳидовнинг болалик чоғларида, Фарғонада, ҳовлиларига оталарига қўшилиб бир гуруҳ одамлар кириб келишганда оталарининг оёқяланг юрган болаларига қараб даб-дурустан “печему босиком” деганлари, бу гапни комиссиядан кўрққанларидан, уйда рус тилида гапиришмас, болаларига ўргатмас экан демасин деган мақсадда шундай деганларини айтиб берганлари ҳаёлдан ўтади, битиб кетган битиклари бўй беради. Тилимизнинг тилим-тилим бўлиб саргайганини биз кўрдик, бундан кейингилар ҳеч қачон кўрмасин. Кўнглимизни икки улуғларимиз ҳаёллари бир-бирини топган йўлларда сатрлар-ла кўтарамиз.

“Темур тиги етмаган жойни, Қалам билан олди Алишер”.

Ёзувчи, шоиру журналистларимиз тилчи, тарихчи олимларимизнинг амалга оширган ишларининг ақалли ярмини қилганлари йўқ. Тилчи, тарихчи, адабиётчиларимиз ишларини ўқигандан кўра ўқимаган ёзарман кўп. Буни уларнинг - журналист, ёзувчи, шоирларимизнинг ёзаётган ёзиқларидан ҳам билса бўлади. Уламоларимиз заҳматларини баҳолаш учун эса энг камида уларнинг меҳнат-машаққатларининг ўндан бири билан танишган бўлиш лозим. Муфти Усмонхон Алимовнинг, ётган жойлари нурга тўлсин, ўттиз йилга яқин ўз жигаридек кўриб, яқин олиб, насиҳат қилиб, мактублар ёзиб “...бу китобдан кейин бунисини ўқийсиз, бунисини фалон китобдан кейин, тушуниш осон бўлади” деб совға қилган китобларининг сон-саногидан келиб чиқиб айтаяпман. Уламо деганда мен бирор зарур асарни ўғирган ёки тафсиру таҳлил қилганларни тушунаман, аслидаям шундай. Бойғизиларни эмас.

Араб тилида “Бидъат” – “янги пайдо бўлган одат” дегани. Диний тушунчада – динга кейин, янгидан қўшилган урф - одат дегани. Бидъати ҳасана– яхши урф-одат; бидъати саййиа – ёмон урф-одат деганидир. Бизда эса бидъат деганда фақат ёмон нарсалар тушунилади. Бу ўқимаганлик, укмаганликдан бошқа нарса эмас-ов. Бадий (бадий) эса “янги ижод, янги сўз айтиш йўсини, усули” демакдир. Ҳар қандай ёзиқ ҳам бадийликка, бадийликка тортмаслиги шундан. Бу асл маъноси. Сўзга сўз қўшилиб келгандаги маънолар товланишини айтмадик. Ожиз сўзимиз сўнггида Яратувчининг Сўзи битилмишнинг қалби – юраги аталмиш “Ёсин”нинг еттинчи оятини такрорлашни шараф билдик. “Уларнинг кўпларига Сўз (азоб ҳақидаги ҳукм) муқаррар бўлгандир. Бас, улар имон келтирмаслар”.

Сўз сўзининг Оллоҳ наздидаги маънисини бир сония ҳам ҳаёлдан кўтарилмайдиганлар сафига қўшишни янаям Ўзидан сўраб қоламиз.

Сиз Сўз айтаяпсизки, демак Сизга кўнглингиз кўтарса АДОЛАТ томон бўлиш ҳуқуқи берилганидир. Адолат сўзининг туб маъноси Яратувчининг олдида гувоҳликка ўтишдир. Халқни эл қиладиган китоб-дафтар. Дафтар-китобни таништирадиган ўқитувчи, тарбиячидир. Юрак қони билан ёзилган бадий асарлар, ўзбек ўй-ҳаёли, кўнгли ва тили ила ёзилган бадий асарларни, ўзбекча руҳ, қувонч, Яратганнинг меҳри–яхшилигини илғагандаги йиғи уфуриб турадиган асарларни ва

эл тарихини кўзи ўйилиб тўкилган илмий битиклар билан таништируви устозлар бўлади. “Устоз отангдек улуг” дейилган ўқ ўзидан-ўзи отилмаган. Устозлармизга янги дунё қарашли, ўтмиш яхши-ёмонини унутмаган, ўрганган, уққан келажакни яратишларида Яратувчининг ўзи қўлласин, чарчаманглар деймиз. Элнинг адолат билан юзма-юз бўлишидаги масъулиятингизни унутманг деймиз. Омонда бўлинг. Тангри хор, тўғри йўлдан боришга буйин ёр бермайдиганлардан қилмасин. Катта қарзни узишдан адаштирмасин. Айланиб ҳам, ўргилиб ҳам Навоий бобога қайтаверамиз. Ўзлари айтганларидек:

*Навоийдан сиз айрилмангизки, зору бенаводурсиз.
 Ҳақ йўлида ким сенга бир ҳарф ўқитмиш ранж (азоб, меҳнат) ила,
 Айламак бўлмас адо онинг ҳақин минг ганж (хазина) ила.
 Ул киши сўз баҳрида гаввос эрур — ким гуҳари маъни анга хос эрур.
 (Кимки сўз уммонида эркин сузувчи бўлса -
 билки маънолар гавҳари унинг биландир).
 Халқ меҳрига яна ё Раб, мени зор айлама,
 Айласанг ҳам меҳри йўқларга гирифтор айлама.
 (Э, Худо янаки мени халқни яхшилигига зор қилма,
 Зор қилсанг ҳам кўнглида яхшилик йўқларга йўлиқтирма)
 Ватан тарқини бир нафас айлама,
 Яна ранжу гурбат ҳавас айлама.
 Кўнгил ичра ғам камлиги асру ғамдур,
 Алам йўқлиги дағи қаттиқ аламдир.
 Агар сўзи чиндур — кўринур юзи,
 кўринмас юзи - бўлса ёлгон сўзи.
 Менга қилса минг жафо, бир марта фарёд айларам,
 Элга қилса бир жафо, минг марта фарёд айларам.*

НАВОИЙ НИМАНИ ЎРГАТАДИ?

Бетимизни қаро қилиб, шунча оқ қоғоз юзини қора қилишдан мақсад, ният, тилак, айтар гапимиз шулки, хусуси-ю давлат боғчалардан бошлаб Давлат бошқарув академиясига, спорт мактабларидан ҳарбий академиягача ҳар бирининг ёши ва ўзига хослигини эътиборга олган ҳолда, тилимизнинг қадри-қиммати ҳақида Алишер Навоий асарлари асосида алоҳида алоҳида, жажжи-жажжи, оғир-босиқ дарсликлар битилиб ўқилиши, уқилишини давлат томонидан йўлга қўйилиши лозимлигини билдиришдир. Содда қилиб айтганда “Навоий” фанини, дарслигини ўқув жадвалларига киритишдир. Бундай дарсликларни яратиш эса олимларимиз, ўқитувчиларимиз, амалиётчиларимизнинг қўлидан келади. Бу нарса бугун қилинмаса бир кун, бошқа, келгуси бир авлод албатта амалга оширади. Алишер Навоий боладан пошпогача барчанинг кўнглини тушунган ва уларга кўнгилдош, сирдош бўла оладиган шахсиятдир. Яратганнинг бизга, туркдан тўраганларга берган туганмас яхшилигидир, биров эга чиқа олмас яхшилигидир. Алишер Навоийни ўқиган, уққан одамнинг илғамаган соҳаси қолмайди. Икки ишни эса мутлақо яқинига йўламайди. Бири ёлғончилик ва иккинчиси ўғрилиқ. Ишонаверинг, қўлингизга Навоийни олинг. Бир кунда бир соат ўқинг, зарари бизга. Бир кунмас бир кун кўз олдингиз чарқ, ярқ этиб кетади. Биринчи бўлиб ўзингиздан, шу вақтгача нега шу ишни қилмаганлигингиздан уялиб кетасиз. Бир коса ёвғон, бир бўлак котган нон, бир ютум ҳаво устига қурилган устунингиз

ҳолини англайсиз. Юртни қандай яхши кўришни, унга аталган жоннинг қадрини, ота тилнинг нелигини, унинг ори ота-онадан тортиб, қариндошу куда, ўзингизу ўғил қизингиз орининг йиғилгани эканлигини, юрт ҳимояси уйни кўриклаш дегани эмас умуман бошқа нарса – қулликка, зўравон халқларнинг ниятларини олдиндан илғашга, олдиға ташланган гўштли гўштсиз, иликли иликсиз суякка андармон қилинган олтин занжирли шернинг куни қандай кун эканлигидан, занжир биринчи авралиб бўйинга солиниб, кейин, бориб-бориб, барчаси бости-бости бўлиб, занжир ҳам ҳайф кўрилиб, чунки ҳаёл паққос қуллика ўргатилган, ўрганилганидан кейин ечиб олиниб, энди кўзлар ялоқиликни шараф деб билишдан... орланишдан туюнтиради.

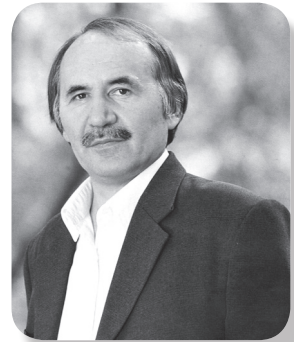
Навоий нимани ўргатади? Навоий Гўзал сўзни, Гўзал сўзнинг мағзини ўргатади. Навоий Яратганни танишни ўргатади, ўтган кунларни ўргатади, тилни-тўғри гапиришни ўргатади, кўнгул нима эмас, ким эканлигини, сўз қудратининг қуввати қаердан келишини ўргатади, тўғри сўзни, тўғри йўлни кўрсатади, тўғрилиқни ўргатади. Нафақат бир элни тотув яшашини, барча халқлар кўзу қошдай дўстликда, талашмай тинчликда, бир-бирини ғанимат билиб куннинг бетига қараши лозимлигини ўргатади. Эллар элларга душманлик учун яратилмаганлигини ўргатади. Ўргатгандаям осмонга чиқиб олмай ерда туриб, ёнма-ён, бир тутам ҳавони бўлишиб ўргатади. Тил тағли-туғли миллат, эл, улус, халқларнинг қадри, ори номусидирки, ҳар бир эл тили унинг оти отасининг оти, номи билан аталади. Навоий орли бўлишни ўргатади, сўзни олдирмасликни ўргатади. “Сўзингни олдирдинг, ўзингни олдирдинг”. Одамийликни ўргатади. “Одамий эрсанг демағил одамий, Онингким йўқ халқ ғамидин ғами”. Давлат отининг тизгинини қачон қандай тутишни, бировга ҳақингни едирмаслик, бировнинг ҳақини емасликни ўргатади. Бир тишламни ҳалол топиш лозимлигидан, ўша бир тишлам ҳам феълу ниятингга қараб бўлиниши, белгиланишидан белги беради. Бировнинг бир тишламига биров тиш теккиза олмаслигидан туюнтиради. Нафақат бир тишламнинг, бир ютум нафаснинг эрта кундаги сўроқ саволидан одамни ўз бетига ўзини сарғайтирадиган сўзлардан сўз очади. “Бил, аввал Сўз, охир Сўз”. Такрорлашдан, қайтаришдан уялмайман: дарсликлар яратиш эса олимларимизнинг кўлидан келади, келгандаям қарсиллатиб, қайроқдан қилиб қўлларга тута оладилар. Зеро, Ҳазрати Умар розиаллоҳу анҳу айтганларидек: “Оллоҳ насиб қилмайдиган нарсаларни ҳаёл қилдирмас”. Катта Энам айтганларидек “Ҳаёлга эҳтиёт бўлинг, Балажон. Ҳаёлни сиз бошқаринг, ҳаёл сизни бошқармасин. Атажонингизни тайинлаган қарз гапини айтаяпман. Ҳаёлга эға чиқинг, ҳаёл эға чиқмасин...мен қарзимни уздим, Атажон!”

Сўзимиз якунида маънавият ва маърифат давлат тилини ривожлантириш масалалари идоралари, Мактабгача таълим, Халқ таълими, Олий ва ўрта махсус таълим вазирликлари мутахассислари диққатидан умидвормиз деганимизда тилагимиз тоза. Бошлиқларнинг вақти бўлмаслиги мумкин, мутахассислар ўқиб, кам-кўстини тўғрилаб, қолаверса бу уларнинг вазифалари, бошлиқлар ҳузурига таклифлар билан кирсалар йўқ демайдилар деган ишончдамиз. Зеро, икки олам Сарвари деганларидек, “Ҳамиша яхши ҳаёлда бўлингиз”.

2022 йил 24 январь

...Эслаб қололмадим гулнинг ҳидини

(Илк шеърлар)

**Баҳром
РЎЗИМУҲАММАД**

Кўк кўйлакли қиз

У юрганда – йўллар чароғон,
кизилликка бурканиб дала,
қадамидан бўлур машъала –
чарос кўзи мавжланган замон.

Ёнар эди ёноқлари ҳам...
Ипак сочи қора қаймоқдай
елкасида товланган чоғда
ҳар юракка ташларди қадам.

Оқ навога йўғрилган хилқат,
у гул эди қизга айланган,
ғоят нафис табассум билан
караганда забт этарди қалб.

У адашди, алам беҳуда,
парчалади ногоҳ ғурурин,
юлдуз нури дея ой нурин
гўё кўрди сувда – кўзгуда.

Руҳим ичра термилар элас...
О, табиат, уйғотма уни,
севгимизни илк баҳор куни
яшил тусда эсга олсанг бас.

1980

Баҳром РЎЗИМУҲАММАД – 1961 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини тамомлаган. “Товушсиз қадам”, “Теракка яқин юлдуз”, “Икки нур”, “Давсаман”, “Кундуз сарҳадлари” каби шеърий тўпламлари нашр этилган.

Қайтиш

Умрим гулин терувчи шодон,
мен серҳайрат, завқпараст сайёҳ,
кўз – куёшдан узилган шабнам,
қалб – кўксимга михланган фараҳ.

Сакраб ўтгум қўлмаклар оша,
хув кенгликлар жилоланса шан,
булоқларга шивирларман боз:
фақат, фақат кенглик истайман.

Кўланкалар қочур ёнимдан,
мовийликка тутқунман асли,
ва вужудим шаффоф, зангори
ҳаво билан тўлиқ муттасил.

Йўл юрарман куйлаб осуда,
ёришади тобора ичим –
чексизликлар ёйилмасида
ўз-ўзимга етмайди кучим.

Ёмонлик йўқ дунёда буткул,
ўзлигингни англасанг аввал,
ҳар одамнинг кўксини кўрсанг
қалб ёқутдай ёнади ял-ял.

1980

Кўзлар

Бу дунёга келиб кўрмадим
киз кўзидан ортиқ сеҳрни –
узр сўрар гўзаллигидан
тиник кўзлар қулиб меҳрли.

Шундай кўзки – гўё кўзгудай,
қорачиққа илкис тик қараб
сувратингни томоша ҳам қил,
гар истасанг сочингни тара...

Кимлигингни айтиб беради
қорачиқлар – сокин ифода.
Ишонасан,
чунки кўзлардан
тиник нарса йўқдир дунёда.

1980

Тош

Оқиб кетгиси келади тошнинг
балиқларга қўшилиб
енгил,
узоқ-узоқларга оқиб кетгиси.

Дарё
қаҳ-қаҳ отар
мовийранг билан
харсангтошлар теварагида.

1982

Тинчлик

Дубулғани
гултувак деб ўйлади
ниш отаётган уруғ.

Оппоқ орзулари ила
қўмилган жангчининг
қирмизи қонин эмиб кўкарди гуллар.

Энди ўша гуллар
ва мовий осмон оралиғида
сукунатдан бошқа ҳеч нарса йўқдир.

1983

Қумушранг гул

Қумушранг, момик гул тушимга кирди,
алвон уфқдан сирғалиб тушди,
алвон уфқда йўқ эди туман.

Энг майда гиёҳгача
акс этди тушимда.
Тонггача яшади момик гул...
оҳ, эслаб қололмадим гулнинг ҳидини.

1984

Сарик гул

*Сарик гулни ёмон кўрадиган
... исмли қизга*

1

Гулнинг ўзи танлаган эмас
бемор юзи каби бу рангни,
шу боис отсангиз таъна тошини
барибир тупрокқа тушар тошингиз.
Бунча гўзалликка ўчсиз одамлар,

хатто тинч кўймайсиз гулни ҳам,
нафислиги бошига етади унинг.
Заминдан шарт юлиб эркинлигини
совуқ шишаларга қамаб қўйишар –
буниси – қизил гул, бу-чи зангори...
жўжа очаётган кушга тегмайди ҳеч ким,
сиз-чи, парво қилмай ғунчаларига
бу нафис вужудни хазон қилдингиз.

2

Икки илдизи бор одамнинг
бир илдизи тақалар сув, нон, ҳавога,
иккинчиси қоя оралаб
келиб туташади сирли булоққа
унда қайнаб ётар ғийбат қозони!
Келинлар, ичамиз ўша булоқдан –
бусиз яшаш мушкул. Уни ичайлик
чанқасак қайтамиз яна орқага.

3

Бу – менман. Қиёфам – мана,
юрагимдан битта товуш чиқармай туриб
сизга термиламан – шу пайтда кимдир
мени севиб қолар. Бошқаси эса
нафрат-ла тикилиб нарига кетар.
Нега? Ахир бу лаҳза
тилим ҳаракатга келгани йўқ-ку?!
Ёки сўзлаб юбордимикан
мендан рухсат олмай қиёфам?

4

Рухим оғрир. Умримдаги ҳар нуқсон
унга келиб тегар харсанг сингари.
Мукаммал одамни учратсам дейман –
унга қараб тузалиб кетардим балки?
Аммо, у бормикан? Мукаммал бир зот?
Бўлса қаерларда дайдиб юрибди?
Балки олисда, биздан юксакда,
нурли бир қояда чордана куриб
чумоли ҳолатин кузатган каби
Ёки кўғирчоқ ўйинига лоқайдлик билан
уйқули кўзи-ла қараган янглиғ
бизнинг устимиздан кулаётгандир?!
Агар шундай бўлса, унинг кулгуси
барча кулгулардан йирик шубҳасиз.
Бир парча тушсами бу қаҳ-қаҳадан
бошимизга тушса мабодо, дарров
хилма-хил фикрлар уйғониб қолар.
Кейин-чи? Юз берар энг катта шовқин,

ҳамма огоҳ бўлар. Миллион йил аввал
бизни излаб чиққан аждодлар саси
қонимизда акс-садо берганда борми
шу шовқин ул зотни бўғиб ўлдирар.

5

Отқулоқни унутиб кўйдик-ку ахир,
бир куни қулоғи ичида пинҳон
оппоқ ёки мовий ғунчалар тугса
ерда илдизи ҳам қолмасди унинг.
Отқулоқнинг тили йўқ ҳозир,
демак, ғунча тугаётган гулларнинг бари
аста-аста ҳайқирар экан –
унинг овозини эшитган киши
орқасига қайрилиб қарар, термилар.

6

Бу – мен. Агар кўзингизга қиёфам
хунукроқ кўринса менда гуноҳ йўқ.
Ихтиёрим бўлса сизга ёқиш-чун
танлаб олар эдим нафис либосни –
ғўзал қиёфани, сермаъно кўзни,
ҳеч вақт сизникидан юқориқроққа
кўтарилмайдиган бурунни... бари-барини
ўз фикрим, ўз ақлим измига тушиб
чертиб олар эдим битта-битталаб.
Мени адо қилар бу дард бир куни,
кўзгуга қарайман, бу кўзгу ахир
минглаб қорачиқдан таркиб топган-ку?
Гўё телба, телба сингари
ҳар кун ҳайқираман худа-беҳуда.
Майли, отқулоқман, майли сариқ гул
сизга осойишта умр бермайман.
Келинг, ҳайқирайлик. Бу овоз ахир
барча товушларни шишира бошлар.
Агар тепадаги мукамал вужуд
эшитса, яқинроқ келиб бемалол
бизга бармоғини бигиз қилганча
кўрсатиб беради
энг тўғри йўлни.

1984

Тошбақага савол

– Бунча имиллайсан, тошбақа?
– Мени тушунардинг тошдан ясалсанг.
– Қайга элтяпсан бу тошни?
– Билмайман,
билмаганим учун элтяпман уни.

1984

Абдурахмон ЖЎРА

Масофа бир қадам аслида

* * *

Сен менинг кўрарим, яхшилигимсан,
Тунлари куйлатган бахшилигимсан.

Ердан олинган ҳақ тупроғимдурсан,
Тонгларда уйғотган титроғимдурсан.

Ҳеч кимса англамас нолаларимсан,
Кипригим кўрмаган жолаларимсан.

Сен менинг жарангдор овозимдурсан,
Жондан ортиқ кўрган қоғозимдурсан.

Шайтонни даф этган созимсан-ку сен,
Фаришталар тутган жойнамозимсан.

Сен менинг аталган исмимда борсан,
Инсонларни севган жисмимда борсан.

Парилардан гўзал малагимдирсан,
Кўкда кўрингувчи камалагимсан,

Сен ахир юракка бекитганимсан,
Ҳижронни курашда йиқитганимсан.

Абдурахмон ЖЎРА – 1961 йилда туғилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтининг (ҳозирги ТДПУ) филология факультетини тамомлаган. Ижодкорнинг “Ўзимни излаб”, “Согинч лаҳзаси”, “Сийратим” номли шеърый тўпламлари нашр этилган.

Бу дунёда топган озоримдурсан,
Шукрона аталмиш дилрозимдурсан.

Хамма аламларни ортга отгайман,
Бирибир мен сени излаб топгайман.

* * *

Сен гулларнинг ифоридирсан,
Яхшиларнинг туморидирсан.
Яшамоқнинг маъноси сенда,
Кексаларнинг дуоси сенда.

Сен баҳорнинг гулларидасан,
Ошиқларнинг дилларидасан.
Сен булбуллар навосидирсан,
Тонгларнинг хуш сабосидирсан.

Юлдузларнинг жимирлаши сен,
Япроқларнинг шитирлаши сен.
Сен боҳорсан, гулсан, чечаксан,
Сен барчага бирдек кераксан.

Атиргулдан таралган ифор,
Ҳар юракда сенинг исминг бор.
Адашдимми йўлимдан гоҳ-гоҳ,
Ўзингдирсан барига гувоҳ.

Пок дилларга етказ хатимни,
Ва англаггин муҳаббатимни.
Меҳр бериб англагиб қўйгин,
Юракдаги садоқатимни.

Майли гоҳи ёлғиз қолсам ҳам,
Шеърларимда борим мужассам.
Номинг ёдлаб қиламан хузур,
Борлигингга беадад шукр.

Таскин

Етиб келдим умрим ярмига,
Дардга тўла юрагим билан.
Хувуллаган бекатга етдим,
Мен интилган поездлар кетган.

Осонига қайрилмадим, рост,
Гарчи билдим яшашнинг йўлин.
Ортга боқсам етмайди овоз,
Олдга юрсам етмайди умрим.

Сиз нўноксиз, айблар дўстим,
Бир улов йўк, дейди пичинглаб.
Хизматимда бўлса қанийди,
Турса бундоқ тойдек гижинглаб.

Мени тинч қўй, ўртама дейман,
Ёқмаса гар кўрсатма карам.
Умр бўйи бўлдилар ҳамроҳ,
Хаёлий бахт, ҳаётини алам.

Ҳаловатсиз жон қийналса ҳам,
Тирикликнинг неъматин насиб.
Ҳар не бўлса шукр қил, эркам,
Аллоҳ шуни кўрган муносиб.

* * *

Тонг чоғида дилни фориғлаб,
Қўлларимни очдим дуога.
Сен ўзингдан бегона қилма,
Ошно қилгин нурга, зиёга.

Ўтганларнинг руҳини ёдлаб,
Кўзларимдан оқди дув-дув ёш.
Яратганга илтижо қилдим,
Яна юзин кўрсатсин куёш.

Шу фурсатда руҳим покланиб,
Яратганнинг меҳрини туйдим.
Фаришталар қўнди елкамга,
Толемга шукрона айтдим.

Кенгликларда кўзда ёш билан,
Момо ерни айладим тавоф.
Онажоним ўргатганидек,
Ҳар кунимни беади савоб.

Майин эсанг тонгги шаббода,
Ором берди озурда жонга.
Қут-барақа ёғилди шу дам,
Она юртим Ўзбекистонга!

Бугуннинг гапи

Хабардорсан омад ўзинг,
Беҳабарсан офат ўзинг,
Биродарим хушёр бўл!

Биз Ватаннинг посбонидирмиз,
Ҳамиша тинч осмонидирмиз,
Биродарим хушёр бўл!

Онгга таъсир қилар ғанимлар,
Ўлжа кутган калтафаҳмлар,
Биродарим хушёр бўл!

Ҳасадгўйлар висир-висири,
Миш-мишларнинг онгга таъсири,
Биродарим хушёр бўл!

Осон ишнинг ўзи борми айт,
Нечун тунлар қидираман байт,
Биродарим доим хушёр бўл!

Огоҳ этсам, очсам қўзингни,
Маъносини англа сўзимни,
Қадрдоним хушёр бўл!

Дастурхонга қара, шоҳона,
Бари сара, бари шарқона,
Жон жигарим доим хушёр бўл!

Ғофилликнинг охири кулфат,
Огоҳликда мужассамдир бахт,
Суянганим доим хушёр бўл!

Тушуниб ет менинг ноламни,
Асрай олгин ўзинг болангни,
Кўз гавҳарим, доим хушёр бўл!

Ватанимиз хур Ўзбекистон,
Тупроғи дур, гул Ўзбекистон,
Паҳлавоним, доим хушёр бўл!

Бедорликда

Тўғри айтдинг, бахтни интиқ кутганим рост,
Битта дўстни излаюрман бўйимга мос,
Иста мени бахтли қилгин, сочингга ос,
Излаганим қайлардасан, излаганим.

Сени кутиб сочларимга қиров инди,
Биров билди, кимдир эса мендан кулди,
Қандай азоб чекканимни қоғоз билди,
Излаганим қаердасан, излаганим.

Ўзи гувоҳ, сўз изладим бедор тунлар,
Остонамга келиб қолди ёруғ кунлар,
Бир кун бахтин топажакдир ташна диллар,
Излаганим, сизлаганим қаердасан?

Қирқ пардани ортидаги ҳуснинг гўзал,
Ҳуснинг майли, булоқ мисол хулқинг гўзал,
Умр бўйи йиққаним бол, қанду асал,
Қайлардасан, излаганим, қайлардасан!

Жонимга ўт туташди-ку шивирингдан,
Шивирингдан минг бор ширин дилсингдан,
Шукр дея қувондим-ку борлигингдан,
Қайлардасан, излаганим, қайлардасан?!

Кел, йўлингга интизорман, келгин излаб,
Ёки қайга борайин мен дилим бўзлаб,
Ўзимни сен, излаганим изин сизлаб,
Чорлаяпман, кела қолгин излаганим!

Шукрона

Ўсган ҳар гиёҳингга,
Ҳам тошу тупроғингга,
Чексиз шукрона бўлсин!

Қимирлаган жондасан,
Ҳар фараҳли ондасан,
Чексиз шукрона бўлсин!

Япроқлар шитирига,
Ёмғирнинг шивирига,
Чексиз шукрона бўлсин!

Камалак жилосига,
Қушларнинг навосига,
Чексиз шукрона бўлсин!

Товус таманносига,
Атиргул оросига,
Чексиз шукрона бўлсин!

Булбулнинг навосига,
Сокин тонг сабосига,
Чексиз шукрона бўлсин!

Ўсган гулу райҳонлар,
Атиргуллар – ойҳонлар,
Чексиз шукрона бўлсин!

Сен гўзалсан шунчалар,
Юз очган гулғунчалар,
Чексиз шукрона бўлсин!

Ўсган ҳар гиёҳингга,
Ҳар қарич тупроғингга,
Биздан дуолар бўлсин!
Барчаси мангу бўлсин!

Чорлайсан қалдирғоч табассумини

Азиз САИД

Тонгда

Кузда куз билан тунаган дарахт
Баҳор кўйлагини кияркан шошиб,
Тўзғиган сочига шамол тароқчи,
Тун ойна тутқазар сандиғин очиб.

Куз қол деб ёлворар ойни кўрсатиб –
Биз чиқиб кетамиз ўша туйнукдан.
Ёлғончи баҳорнинг нурын кўрдингми
Қуйилиб келмоқда эски чойнакдан.

Зангори денгиз бор осмон буржида,
Уйимиз бўлади сузиб юргувчи.
Шарқираб оқаркан момогулдирак
Чархпалак қурамиз терс айлангувчи.

Яшинга минамиз – мангу оқ отим,
Борамиз тушларнинг қароргоҳига.
Юлдузлар тақаркан феруза узук...
Бизларни кўмишар ишқ даргоҳига.

Кузнинг зорларини тингладию маст,
Баҳор кўйлагини кийди у дарахт..

Азиз САИД – 1961 йилда туғилган. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎзМУ) журналистика факультетини битирган. “Чилтор”, “Дили қани Бедилнинг”, “Ғойибдан дўст билан суҳбатлар”, “Вақт манзили” номли китоблари чоп этилган.

Сўрадинг, гуноҳим нимадир менинг.
Денгизнинг сувида не гуноҳ бўлсин,
Сен – “борса хатар”нинг дарвозасига
Жодугар лаҳзалар боғлаган тилсим.

Умринг равоғида хотир тугилган,
Тугунни ечасан шамолни чорлаб.
Япроқдек ёйилсанг қўмсаб баҳорни,
Дилинг шод қилади ёмғирлар авраб.

Олис-олисларга нигоҳинг йўллаб,
Чорлайсан қалдирғоч табассумини.
Эслайсан қонингга чечаклар сепиб
Оқизган муҳаббат талотумини.

Йиғлайсан тошларга бошингни қўйиб,
Ухлайсан, тушингда руҳинг парвози.
Қирларга турналар қўнган пайтида
Уйғотиб юборар эчки овози...

Фақат мен тилсимга банди халоскор,
Занжирим қон рангли бандидан гулнинг.
Уч десам, учмайсан, қанот сўрайсан:
– Эй Худо, гуноҳим нимадир менинг.

Денгизнинг сувида не гуноҳ бўлсин...

Эй...

Қўйиб юбор қафасдан қушни
учиб кетсин денгизга майли –
Сочганингдай аламларингни
севмаган қиз қўнгли туфайли
Барибир қуш сайрамас сенга

Сўнг ташвишдан бўласан озод
дон-сув демай хотиржам
қафасингни олиб қол майли
топилади ўзингга ўхшаш
чийиллаган каламушлар ҳам
Барибир қуш сайрамас сенга

Тунги ҳикоя

Тун қора ароба – юлдуз ташийди,
Ортидан қолмайди тиламчи шамол.
Чигиртка жар солар – олинг ноёб мол,
Келинчак дарахтлар ошади девол.

Савдогар бу осмон сўрар дарахтдан
Кўйлаги яширган олмаларини.
Ой йиғлар йўргаклаб тунда тўкилган,
Дарахтнинг исмсиз болаларини.

Биринчи апрель

Осмонларга чорлаганда кўз
Қанотига ишонган руҳим
Рақс тушган оловлар ўчган.

Ишқ ҳарфида ёзилган исмим
Ташналигин қондирган ойнинг
Лабидаги бўёқдан кўчган.

Энди мени алдай олмайсан.

Ғунчалаган дарахт шохида
Япроғида, куртакларида
Изи бордир шамол тишларин.

Юрагимни талаган ари
Санчаётир ҳамон тинмасдан
Кўзёшимга ботган нишларин.

Энди мени алдай олмайсан.

Қалдирғоч ҳам эшигин очган
Тумшуғида пуч ёнғоғини
Тишлаб келган ўғри қушларга.

Мен бир пайтлар сув ичган чашма
Аҳду вафо ҳақида ҳар тун
Кўшиқ айтар каламушларга.

Яна келдингми, биринчи апрель,
Энди мени алдай олмайсан...

Март

...га

Шамол увиллайди, чархлар тўхтаган,
Қалдирғоч дўконин кетган тамбалаб.
Ўтган карвонларнинг изидан умид
Хотира ипларин борар яллиғлаб.

Нигоҳ бисотида бир тўп изғирин,
Зулмат чангалида каламушлар шод.
Деворлар силкинар, фарёди нура –
Елкаси бир тегиб ўтибди ҳаёт.

Кечикиб келибмиз, кетмоқда баҳор
Кўм-кўк сочлари-ла тўлдириб жомни.
Апрель чиқиб борар ой арқонига
Суртиб қайтиш учун сен тўккан қонни...

* * *

Мен сизни севаман, шамоллар,
Бойчечак исини пуфланг кўзимга.
Титраган пардани кўтариб қўйинг,
Юрагим кўкариб етсин бўғзимга.

Мен сизни севаман, юлдузлар,
Ҳасрат чангларини ютинг юзимдан.
Ойнинг нурларидан ичиринг қизга,
Ҳеч кета олмасин сархуш тушимдан.

Мен сизни севаман, балиқлар,
Тангалар тўшангиз денгиз тагига.
Ҳилпираб чўкканда оппоқ булутлар,
Исмини ёзинглар сувнинг баргига.

Мен сени севаман, эй қуёш,
Киприкка боғлаб қўй сирдош шамолни.
Юлдузга далда бер, қуйлаб келтирсин
Баҳорга алданган қизни – ҳаёлни...

* * *

Яна қаршимда қоғоз,
Деразада соялар ракси.
Узокда йиғлаган бир овоз –
Алданган юракнинг акси.

Бахтиёр одамлар ҳақида
Шеър ёзишим керак.
Кимдир ҳуштак чалар кўчада,
Кимнидир бўйнига солинар биллак.

Кўнглим қолади дарахтдан ҳам
Хиёнатни яширгани-чун.
Сўнг тасалли излайман ўзимга –
Ахир бу қоғоз, ташқарида тун...

* * *

Занжиру кундалдан вассаю синжи,
Мен – хона, маҳрамсир куйга тўламан.
Сирлар товоғида бир ҳовуч майиз,
Пинҳона соғиниб бандин узаман.

Мушкулинг куш-о-о-д
бўлсин, ё омин,
Хуноба дил ш-о-о-д
бўлсин, ё омин.

Сангтарош ҳамалнинг нури пойтеша,
Юракка йўл очар тоғни тарошлаб.
Ишқпечон гуллаган чоғи намозшом,
Ғам келар сочини чилторга боғлаб.

Наво қилсанг д-и-и-л
тўлсин, ё омин,
Нигоҳ солсанг г-у-у-л
бўлсин, ё омин.

Гуноҳим дарахтин шохларин қирқиб,
Бир сават тўқийман – бахт учун коса.
Сабр саҳросида дор тикиб елдан,
Мен сени чорлайман – ишқ учун оссанг.

Жоним олсанг ж-о-о-н
кулсин, ё омин,
Ёдим ичсанг ж-о-о-м
тўлсин, ё омин.

* * *

Шодлик қозонининг қирриндиси ғам,
Менинг кўзим қора, кўзларим қора.
Пазанда тақдирнинг қапгири синиқ,
Юлдузлар қоврилар қоп-қора.

Қўлим узатаман юрак тубига,
Куйган каптарларим қаноти қора.
Тақдирим тандири ҳамон тутайди,
Йиллар лов этади, йўллар қоп-қора.

Бу нима зиёфат, эй қодир Худо,
Ёрнинг кўзларидан қараб чорлатдинг.
Куйган таомингни олдимга қўйиб,
Унинг нигоҳини кимга қаратдинг.

Сен юборган сурат

Хиёбон
Гулнинг бутоғида учта қуш.
Бироз совқотган. Кўзлари намроқ.
Бири тишлаб олган
Тоғларнинг раксию садоларини.
Бири тумшуғида авайлаб турар
Минорлар чайилган дарёларини.
Бири руҳнинг боғидан териб
Келтирган гулларнинг нолаларини.

Исиниб, исиниб нафасларига
Зиёфат қилдилар бир-бирларини.

Малак дафтар очди, намлик кўз билан
Ўқий олмадилар тақдирларини...

Хиёбон
Гулнинг бутоғида... икки қуш.
Бироз совқотган. Кўзлари намроқ.
Осмон денгизида тўфон ялаган
Кема чайқалади...
Сен чорлаяпсан – учайлик кўкка,
Эй гулнинг ноласи, мадорим камроқ.

* * *

Мен ўша –
бахорлар келганда гул япроғида
ифорли куйлардан гулханлар ёқиб,
дилини очмаган.

Нега сен мени кутмадинг?

Мен ўша –
шамоллар ўтганда кўм-кўк сочларин
юзимга, кўзимга, лабимга суртиб,
йиғлаб чопмаган.

Нега сен мени кутмадинг?

Мен ўша –
чақмоқлар саф қилиб юлдуз қавмини
пайдо этганида дилдузлик рақсин,
нигоҳ солмаган.

Нега сен мени кутмадинг?

Мен ўша –
юзингга қирқ битта пардани ташлаб
хаёллар шаҳридан бир ўтганингда,
бўзлаб толмаган.
Нега сен мени кутмадинг?

Мен ўша –
қалдирғоч кўзида суратинг кўриб
адашиб келганда руҳ кулбасидан,
сени топмаган.

Нега сен мени кутмадинг?

Мен ўша...

Хотира

Бир кун оппоқ
оппоқ қорлар босган дарадан
лўлилар кириб келди қишлоққа
Бир зумда
билмадим қай бир панада
тўпландик
кўчалар хўжайинлари
қизарган бармоқлар тишлаган
юм-юмалоқ қорчалар билан
хайдаб юбормоқчи бўлдик жуда узокқа
биринчи эшикдан уларни

Улар келар эди
ёғий қарвонидай ҳайиқмай секин
йўлнинг ўртасида турардик бизлар
ўн икки нафар йиғлоқи бола
Даҳшатлар кўмилган хуржунларидан

узмай кўзларни
кузатар эдик
эшаклар устида ўтирган
лўли қизларни

“Уринглар уларни ”
дея қичқирди
кўзида ёш билан каттамит Эркин
Қорлар уча бошлади лўлилар томон
Йиғи қарғиш додлаш билан
қорларимиз учрашди
гўё Синдбод қарвони
қароқчига тўқнашди

Лекин улар келар эди
Ёв қувган қарвондай тўзиб
Қочдик йиғлоқ болалар
дарвозалар ортига
Биз итларни ташладик
тасмаларини узиб
Ватан ҳимоясига

Итлар қайтиб келдилар
шом тушганда қишлоққа
ҳайдаган эдик бизлар
лўлиларни узоққа

Ёшлик қолди орқада
йиллар ўтиб кетдилар
Бир марта ҳам келмади
эшак минган лўлилар
Эшитамиз
биз қувган узоқларга
бориб турармиш улар
Фол кўрармиш одамларнинг
келажагини
Айтар эмиш аниқ беҳато
ғам шодликнинг келажагини

Ҳар йил яна оппоқ
оппоқ қорлар қоплар дарани
Яланғоч эшаклар изғийди
туёқлари билан ковлаб
битмайдиган ярани
Қонаган хотира қийнар бизларни
эшаклар устидан тополмай
итлар қувган
лўли қизларни

Ҳали ўлмайман

Нега ташқарида турибсиз
Тортинманг
Асли бегоналарни мен ҳам қўймайман
Уялманг яланғочлигингиздан
Буларнинг ҳам кийимлари йўқ – сўзлар
Мен кийим тикипман меҳмонларимга
Пича сабр қилинг ўртоқ азроил
Хафа бўлмадингизми
Биз ўртоқ деймиз ватандошларни
Сўнг бирга кетамиз
“Ўлим”нинг кийимини тикиб бўлайин

* * *

Айро бўлган йўллар яна
 юрагимда яра-яра,
Адо бўлган хунлар мени
 тўлдиради яна-яна.

Мен ўзимни йўна-йўна
 соя бўлдим хаёлимга,
Бой бердим мен, балли дединг,
 гадо бўлдим ағёримга.

Гувуллаган денгиз эдим,
 ёмғир каби сочилдим,
Ёпиқ эдим, сирли эдим,
 қабр каби очилдим.

Қув-қув этди, қушинг менга
 уясини бермади,
Зув-зув этди, ўқларини
 кўнгилгинанг термади.

Киприкларинг йиртди мени
 куйларимни, кўкрагимни,
Айтолмайман, яширгайман
 музлаганим, куйганимни.

Во узилдим йўқ бандимдан,
 тошдайин тўкиламан,
Во узилдим, ҳеч ким мени
 тикмади, сўкиламан.

Остонанга етти йиғи,
шамол қувиб кетти уни,
Юрагимга бердим дуо,
кўзинг олиб кетти уни.

Айро бўлган йўллар яна
юрагимда яра-яра,
яра-яра, яра-яра...

Рондо

Қиш тошини ча-қа-ди
Тоғ бошини чай-қа-ди
Ой қошини қо-қа-ди
Баҳор келиб қол-ди-ми

Эчки дўмбир ча-ла-ди
Кўзи зўлдир ма-ра-ди
Гулни ўлгур я-ла-ди
Баҳор келиб қол-ди-ми

Ари сирға та-қа-ди
Бўри кирга о-қа-ди
Итни бурга ча-қа-ди
Баҳор келиб қол-ди-ми

Сувни ариқ ал-дай-ди
Майса ёриқ я-май-ди
Сирни балиқ ас-рай-ди
Баҳор келиб қол-ди-ми

Туя ялпиз чай-най-ди
Тунни кундуз қий-най-ди
Кафтда денгиз қай-най-ди
Баҳор келиб қол-ди-ми

Ташбехсиз

Хаёлларим тўзғиди бирдан,
Ўйларингни туйди юрагим.
Таъкиб этар нигоҳим бир дам,
Фарёд билан қочар кўзларинг.

Бекингани топмади паноҳ,
Ахир тушди кўзинг кўзимга.
Қучоқлашди шул икки нигоҳ,
Пичоқ урди ўйинг ўйимга...

Қон тиркираб юрагим бўзлар,
Севги ўлар пойингда боши.
Азадорми у қотил кўзлар –
Томчи-томчи оқар кўзёши.

Сени кутиб...

Ёмғир ёғар –
йиртилар хаёл
Осмоннинг
чил-чил ойнаси –
кўлмақлар
сапчийди
дайди ит мисол

Ёмғир ёғар –
шиддатли мезон
тикади
кўзгунинг
лахтақларини

Ёмғир тўхтар –
Қуёш мезанадан ўқийди азон
Қалдирғоч
чуғурлар
тилақларини

Ювош тортар
дайди ит
Хаёллар
чокидан тикилар

Синган ойнада
қуёшнинг акси
висолга етишган
шамол кўзидан
кўкарган
хўрсиниқ тўкилар

Хатолар

Биз хато қиламиз
Довдираб қолиб.
Сўнг ётиб ўйлаймиз:
“Ҳаётнинг сабоғи –
Хатолар –
Такрор бўлмас энди
Ёддан чиқмас адоғи...”

Тасодиф. Ваъда ва Алдов.
Яна довдирашлар
Тўлкинидамиз.
Бесубут руҳимиз
Алғов ва далғов.
Яна кўҳна тарих –
Хато ва афсус.
Юракда қарғишу
Лаънатлар қолдирган
Қонли яралар ҳам
Тушади қуриб –
Ҳарорат вақтнинг
Ойинасидан.
Шундай келаверар
Кетма-кет улар.
Биз ётиб ўйлаймиз
Яна:
“Ҳаётнинг сабоғи
Хатолар...”

* * *

Эй, яшашдан чарчаган оғриқ,
Чиқиб кетмоқчимисан энди юракдан –
Тез-тез санчаяпсан найзаларингни.

Эй, томирда ҳориган қоним,
Тўхтаб қолаяпсан, манзил яқинми –
Эшитмай қўйдим ларзаларингни.

Эй, гуллашдан чарчаган баҳор,
Хайр хуш қилдингми ошиқ кузингга –
Қолдириб сарғайган майсаларингни.

Эй, орзулардан ҳориган хаёл,
Сафар қаридими, ичай сўнгги бор –
Саробга лик тўла лаҳзаларингни.

Эй, олисга отланган қушим,
Йўқлик денгизидан сўраб бер фурсат –
Артишга улгурай кўзёшларингни...

Отамнинг уйига ўхшайсан, Ватан

Барно СУЛТОН

Унут

Юрагимга юкла ҳамма айбни,
Йўллар айро экан майлими, кетсам.
Ерга тушмайди-ку осмон узилиб,
Ё мени унутсанг, ё мен унутсам.

Сенга зор, интизор бокқанларга бок,
Айро-айро экан бу йўллар нетай.
Эслаб дилгинангга тушмасин титроқ,
Ё мени унут сен, ё мен унутай.

Еллар келтирдилар хатларингни кеч,
Қўй, мени овутма, садағанг кетай.
"Сени унутмайман", дема, дема ҳеч,
Ё мени унут сен, ё мен унутай.

* * *

Бунчалар тотлидир ишқнинг азоби,
Бунчалар ҳам тотли бўлмаса ҳижрон.
Қўшиқдай туюлар ҳар оҳ-фигони,
Фирокда айтилган ҳар сўз бир дoston.

Барно СУЛТОН – 1975 йилда тузилган. Жиззах педагогика билим юртини битирган. Унинг "Согинч", "Шукрона", "Дераза ортида", "Ёлғизликка сизинган шоир" номли шеърый тўпламлари чоп этилган.

Ҳаёт денгизида ишқ бизга кўприк,
Сенга ошиқаман, югуриб, елиб.
Иккига айрилган битта вужудмиз,
Бир бутун бўламиз бир куни келиб.

Оқ булут

Осмон тўла оқ булут,
Оппоқ парлар кезмоқда.
Осмон эмас бу денгиз,
Оқ кемалар сузмоқда.
Осмон тўла оқ булут,
Оқ орзулар кезмоқда.

Отамнинг уйига ўхшайсан, Ватан!

Номинг айтар ҳар бир юрак уришим,
Асли, кўксим ичра яшайсан, Ватан.
Ҳаддим сиғиб борсам яйрайди кўнглим,
Дўстимнинг уйига ўхшайсан, Ватан.

Ҳилолсан сен кўкни мунаввар этган,
Сендан шуъла олиб ёндим мен, зотан.
Беминнат бағринга бошимни қўйсам,
Отамнинг уйига ўхшайсан, Ватан.

Боғимизга келганда баҳор

Тонгдан олдин ясаниб олди,
Юрагимда уйғонган наҳор.
Жилғалар ҳам жилдираб қолди,
Боғимизга келганда баҳор!..

Айвонимда меҳмондир қушим,
Ўнг бўлгандек саҳарги тушим.
Бошим узра учдими, ҳушим?
Боғимизга келганда баҳор!..

Унутилди бир зумга ғамлар,
Эсга тушди бахтиёр дамлар.
Тўлди дилда тўлмаган камлар,
Боғимизга келганда баҳор!..

Яратганга шукур, деб, шояд,
Куртакларда ўқийман оят.
Сенга кўзим тушди ниҳоят,
Боғимизга келганда баҳор!..

О, муҳаббат

Билсанг, соғиндим ёмон,
Айт, кетдинг қайси томон.
Излаб рангимдир сомон,
О, муҳаббат!

Ишқим осмон устуни,
Ёнар чиқмай тутуни.
Қачон кўраман уни,
О, муҳаббат!

Жудоликка кўнмас дил,
Кўнгил узолмас буткул.
Очилақол ҳаётгул,
О, муҳаббат!

Кўнгил қаримас бироқ,
Милтиллайди шамчироқ.
Тинмаган қайнар булоқ,
О, муҳаббат!

**Наргиза
УСАНБОЕВА**

Совғанинг пули

Икки ҳикоя

Ун қопидан тикилган оқ сумканинг тутқичи оғир юкдан узилгудек тортилиб, қўйи томони эса гўё ўргимчак тўридек ёйилиб кетганди. Шаҳноза сумкани ерга қўйиб, аввалига тўртбурчак, унинг устидан “Х” шакли солиб тикилган тутқични яна бир бор кўздан кечирди. Тутқич тикилган жойидан эмас, пастроғидан иплари тортилиб, сийраклашиб ночор аҳволга келиб қолганди. Қанақасига дош берсин? Савил рўзғорни деб унга олти кило картошка, икки кило гуруч, бир кило мош, бир кило шолғом, макарон ва бир ярим килолик идишда ёғ ҳам жойланган бўлса.

У иккинчи сумкага назар солди: тўрт кило пиёз, уч кило сабзи, икки кило шакар, бир кило гўшт...

– Бу сумка ҳам енгил эмас-да! – пичирлади у. – Макаронни бунисига сола қолай...

Макаронни у сумкадан бошқасига ўтказгач, ёқасининг ички томонига қадалган тўғноғични олиб, сумканинг йиртиламадан деб турган тутқичига қистирди: “Ҳарна ушлаб туради...”

Сўнг шу икки зилдек халталарини кўтарганча яна ўша дўкон қаршисига борди. Юқларини ерга қўйиб, шамдек қотган белини авайлабгина тикларкан, атрофга разм солди. Бозор доимгидек гавжум: ўнг томондаги раста ёнида бир эркак оёқ кийим кийиб кўряпти, сал наридаги аёл ҳозиргина куртка кийдирган ўғлини гоҳ ўнгга, гоҳ сўлга буриб томоша қияпти, анув сақич чайнаб, атрофга бепарво боқаётган сотувчи қиз қўлидаги бир даста пулни елпиғичдек ўйнатмоқда, ўткинчи одамларнинг баъзиси харидордек дўконларга олазarak мўраласа, баъзиси концерт ёқмаган томошабин каби расталардаги молларга энсасини қотириб нигоҳ ташлайди.

Шаҳноза қайта эгилиб, сумкаларини кўтарди-да, зина каби ясалган узун ва баланд пойабзал растаси тагига ҳафсала билан жойлади. Кейин қатор тизилган оёқ кийимларига боқди. Тепа қаторда турган махси кўзига оловдек кўринди. Ўзи сезмаган ҳолда жилмайганча, унга қўл чўзди.

– Қирқ беш минг сўм... “Кожа”! – дарҳол туфлини астойдил артганча мақташга тушди сотувчи йигит.

Наргиза УСАНБОЕВА – 1978 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университети журналистика факультетини тамомлаган. Унинг “Ишқ ва андуҳ оғушида”, “Ёруғ кунни соғиниб” қиссалари, “Учинчи тақдир” романи чоп этилган.

– Биламан. Мана булари... – қўлидаги махсини қўйиб, бошқасини ушлади Шаҳноза.

– Улар оддий. Йигирма минг сўм туради. Ўн саккизга бервораман.

– Йўк, мен бунисини оламан, – ҳалиги теридан ишланган, калтагина, пишиқ, ҳатто “замоғ” ҳам ўрнатилган замонавий махсини яна қўлига олди у.

– Эсладим, аввал ҳам келгандингиз-а? – аёлнинг юзига тикилди сотувчи.

– Ҳа, қачон бозорга келсам, бир қараб кетяпман. Сотилиб кетмасин, ишқилиб. Ўн кундан кейин эримнинг туғилган куни. Унгача яна бир марта бозор қилгани келаман. Олиб кетаман, ўшанда...

– Ҳозир олинг. Битта шу қолган. Яхши нарса тез сотилади, – аёлнинг олишига ишонч ҳосил қилгач, янада жонланди сотувчи.

– Ҳозир пулим етмайди-да. Қолаверса, йикқанимнинг ярмини уйда қолдирганман. Ёнимда тўққиз мингми пулим бор. Бугунги бозордан орттирганим. Эримга шуни совға қилай, деб ҳар бозорга чиққанимда пулни тежаяпман: савдогарларни “Арзонроқ беринг” деб безор қиламан, нарсаларни ҳам бир кило, ярим кило кам оламан. Бир-икки сўм қоляпти, Худога шукр. Ишламайдиган, уйда ўтирган аёлга қийин экан. Бошқаларга совға олмоқчи бўлсам, эримдан оламан, пулни. Лекин эрим учун ўзидан ололмайман-ку!

– Нимага махси олмоқчисиз? Қарими, эрингиз? – турмушнинг залвори аллақачон панжа босгани билан юзларидаги гўзаллик нукси ёрқинроқ акс этиб турган аёлга ғалати қаради сотувчи.

– Йўғ-а? Ўзимдан уч ёш катта. “Метан”да ишлайди. Машиналарга газ қуяди. Кечалари ҳам қолади. Этикдан кўра, бу махсини ковуш билан кийиб олса, мазза-да.

– Вой, янга-ей! Эрингизни бунча эҳтиётламасангиз? Жуда севасизми, дейман! – кулиб юборди сотувчи йигит.

– Севмай бўладими? Болаларимнинг отаси. Болаларим учун, мен учун совукда ишлайди-ку! – ҳам ғурур, ҳам меҳр билан деди Шаҳноза.

– Шу гапингиз учун ҳам махсини олиб қўяман, – сотувчи йигит махсини олиб, раста пастадаги пул солиш мақсадида ясатилган жавончанинг эшигини очди. – Мана, шкафчага жойлаб қўйдим. Келасиз, олиб кетасиз. Яна арзон қилиб ҳам бераман. Қирқ берсангиз бўлади.

– Ўттиз беш, – ростмана савдолашди Шаҳноза.

– Ўттиз саккиз, бошқа тушмайман. Бу яхши мол, янга! Сиз келгунча қирқ икки-қирқ уч минг сўмларга ҳам сотиб юборишим мумкин. Лекин сиз учун мана, олиб қўйдим.

– Бўпти, – хурсанд бўлди Шаҳноза. – Албатта, олиб кетаман!

Жувоннинг юзида балққан мамнунлик танига ҳам куч бергандек бўлди. Сумкаларини дадил кўтариб, кета бошлади. Тўрт-беш қадам юрди-ю, таққа тўхтади. Чўнтагини кавлаб, пулини санади: тўққиз минг саккиз юз... Саккиз минг сўмни ажратиб олиб, ортига қайтди.

– Манг, ортиқча пулимни бериб кетай. Шунда сотмаслигингизга ишонаман!

Йигит пулни санаб, бош ирғади:

– Бўлди янга, ўттиз минг сўм олиб келсангиз бўлди, бервораман!

Шаҳнозанинг кўнгли энди буткул хотиржам бўлиб, қалбидаги байзо орзуси ушалаётганидан чехраси ёришиб кетди. Ҳатто бозор сумкасининг тутқичи узилиши мумкинлигини ҳам унутиб, уйига элтадиган таксилар томон шитоб билан одимлади.

Уйга келганида уч боласи аллақачон мактабдан қайтган, кенжа укаларини ҳам кўшниникидан олиб келиб улгуришган эди. Янги қурилган, сирти ҳам чала сувоқ қилинган, баъзан кўзига катта ташвишнинг битмас макони бўлиб кўринадиган уйи ҳам негадир кўзига чиройли, бекам туюлди. Тинмай думини ликиллайтиб оёқ тагида ўралашаверадиган, тумшуғи ингичка, жуссаси кичкинагина кучук ҳам нақадар ёқимтой!

– Менга нима олиб келдингиз? – беш ёшли кенжатоийи қаршисига югуриб келди.

– Сенгами? Ие, махси билан бўлиб, сенга “кукуруз” олишни унутибман-ку! Ма, пул бераман, ўзинг дўкандан оларсан! – димоғи чоғ она чўнтагидаги охирги саккиз юз сўмни боласига тутқазди. – Минг сўм таксига бердим, саккиз минг махсига, тўғри... Ол!

Олиб келган нарсаларини жойлаб ҳам улгурмай, меҳмонхонага кирди. Деворлари оддийгина қилиб оқланган, фақат катта ва ёруғлиги меҳмонхоналигидан дарак бериб турган бу хонада кийим жавонидан бошқа жиҳоз ҳам йўқ. У жавонни очиб, эри камдан-кам киядиган костюмининг ички чўнтагига қўл суқди. Пулни олиб санади: “Йигирма бир минг сўм!”

– Учта бозордан орттирганим бу. Бугун зўр тежаган эканман! – хурсанд бўлди у. – Туғилган кун учун бозорлик қилгани борсам, яна тўккиз минг сўм бемалол орттираман...

Аёл эрининг теридан ишланган, ичи момикли, иссиққина махсини ковуш билан кийиб ишга хурсанд кетаётганини хаёл қилиб, қувониб кетди.

Қиш кунлари кун бўйи тик оёқда туришнинг ўзи бўладими? Ўтган йили этик сотиб олиб бир кун ҳам киймаганди. Оёғи музлаб, бурнидан сув оқиб, йўталиб кириб келди. Ўшанда эртасигаёқ ўзи ҳалиги махсининг оддийсидан сотиб олди. “Ота-боболаримиз билади-да, зўр нарса экан”, дерди ҳар куни. Лекин барибир теридан ишланмагани панд бераркан. Бу йилига худди чўққа кўмилган картошкага ўхшаб “пўсти” арчилиб қолди, шўрлик махсининг. Болаларининг отаси эса сифатлисидан яна олишга кўзи киймай, ўшани кийиб юрибди. Шу ҳолида ҳам этикдан иссиқ эмиш. Агар Шаҳноза теридан тикилган сифатлисини совға қилса борми? Аввалига эри кийиб кўради, сўнг “Пулни йўқ қилиб нима қилардинг?” дейди-да, гириҳ тишларини кўрсатиб илжайди. Уни бошэгасига бепарволикда, эрини эса тошдан қаттиқликда айблаб ғаммозлик қилувчи қўшни хотинларнинг эса тили бойланади.

Шуларни ўйларкан, аёл бир энтикиб қўйиб, рўзғор ишларига шўнғиб кетди.

Ҳаш-паш дегунча ўн кун ўтди.

Бугун эрининг туғилган куни. Эри ишга кета туриб бозорлик учун пул беради. Шаҳноза тежаб-тежаб, нархларни тушириб-тушириб бозор қилса бўлгани, совға тахт!

– Вақтлироқ келиб, бозорга ўзим бирга борсаммикан? Сенга қийин бўлади. Аёл бошинг билан юк кўтариб юриш... – деди эри эрталаб куйинчаклик билан.

– Йўғ-е, дадаси. Бошқа нима ишим бор менинг? Ўзим бораману, келаман. Сиз бемалол ишингизни қилаверинг. Ўзи биз учун совукни-совук, тунни-тун демай ишляпсиз... Фақат сал эртароқ қайтсангиз бўлди. У-бу ким келиши мумкин.

– Туғилган куним-ку, жавоб беришар... – деди эри. – Бошқаларга берган-ку!

Эр шундай дея қийингани жавонли хонага кириб кетди. Шаҳноза эса нонушта ҳозирлашга тушди. Бир пайт қийиниб кириб келган эрига қараб тили айланмай қолса денг. Чунки эри ўша – Шаҳноза пул яширган, ора-сира авайлаб киядиган костюмини эгнига илиб олганди-да.

“Пулни нима деб оламан, энди?” шалвиради Шаҳноза.

– Нега буни кийдингиз? – деди охири.

– Туғилган куним-ку! Ишхонадагилар йиғилиб табриклашади, рўдапо бўлиб турсам, бўлмас... Ие, буни қара хотин. Бир пайтлар чўнтагидаги пулни олмай, осиб қўйган эканман, – деди эри ички чўнтакдан ҳалиги пулни чиқариб.

Сўнг санашга тушди.

Эри пулни санагани сари, Шаҳнозанинг кайфияти тушиб борарди.

– Йигирма бир минг сўм экан. Яхши бўлди. Бозор-ўчарнинг пулига қўшамиз...

Шу билан эри олинадиган нарсаларни ҳисоб-китоб қилиб, етмаганига ўша йигирма бир минг сўмни қўшди. Кейин Шаҳнозанинг кўлига пул тутқазди-да, ўзи ишга кетди...

АЁЛ СИЙРАТИ

Одам ўта чарчаганида кўзига ҳеч нарса кўринмай қоларкан. Айниқса, Муродга ўхшаб кўп пул топиш илинжида, кеча-ю кундуз ишласа. Шу даражада ҳориб келадики, баъзида болаларининг овози қулоғига қарнай ғат-ғати, аёлиники эса қизимаган ногора бака-бакидек ёқимсиз эшитилади. Қулоғини қоматга келтиради.

Яна Муродни ёмон ота ва эр деб ўйламанг. Агар шундай бўлса, эрталабки соат саккиздан кечки саккизгача дўконда сотувчи, кечки ўн иккидан эрталабки олтигача салқин ичимликлар ишлаб чиқарувчи цехда оддий ишчи бўлиб ишлармиди?! Албатта, бу меҳнатлари оиласининг ёриғини ёпиш учун-да!

“Рўзғоримда кемтиклик бўлмасин, хотиним бошқалардан кам кийинмасин, болаларим ўртоқлари орасида мунғаймасин”, дея ширин уйқудан кечиб ишлайди у. Ёмон томони, уйга келган пайтида кўзига фақат ёстиқ кўринади. Бошқа нима ҳам бўлсин? Кечки соат саккизда дўкондан чиқиб, уйга келиб, овқатлангунича соат миллари югургилаб тўққизга бориб қолади. Бунақа пайтда вақт шунақа тез югурадики...

Тўққиздан ўн бир яримгача ёта солиб, ухлаб олади. Сўнг ярим тунда иккинчи ишхонасига йўл олади. Очиги, салқин ичимликлар ишлаб чиқарувчи цехдаги юмуши у қадар мушкул эмас. Елим идишларни ичимлик тушадиган жўмракка тутиб турса бўлгани. Қанча идиш тўлдирганига қараб, маош тўлашади. Кўп эмас, кам эмас бир ойда бу иши учун тўрт юз минг сўмлар атрофида маош олади. Сотувчилиги учун эса саккиз юз минг сўм. Мана шу икки жойдан топган даромади рўзғор аталмиш ғорга амаллаб етади. Ҳалиям хотини пишиқ. Шу пулдан ҳам орттиришга, йиғишга ҳаракат қилади. Чунки яшаётган уйи бир хонали.

– Ҳеч бўлмаганда икки хоналига алмаштирсак, зўр бўларди, – дейди Зилола баъзида жамғарганларини санай туриб.

Бирор жойда ишламаса, уйга бир сўм олиб келмаса ҳам меҳнатини қадрлаётганидан, уни авайлаётганидан Мурод хурсанд бўлади.

Шуркки, ишдан келиши билан дастурхон ёзиб, овқатини олдиға қўяди. Кейин жойини солиб, болаларни жим қилади: “Бўлди, жим ўтиринглар, даданг ухлаб олсин, “смен”га кетади!”

Бири олти, бири тўрт, кейингиси икки ёш бўлган кичкинтойларни жим қилиш осон эмас. Баъзида энди кўзи ширин уйқуга илинган пайти Зилоланинг шанғиллагани эшитилади:

– Мен нима дедим, сенга? Жим ўтирасанг ўласанми? Даданг ухляпти, ахир, мол!

– Ўв, ўзингнинг овозинг болаларникидан ҳам ошиб тушябди, – тўнгиллаб қўяди Мурод.

Унинг овози уйку аралаш чиққани учун Зилола эшитмайди ҳам. Койишда давом этаётган одам қаёқдан ҳам эшитсин?!

Эрталаб ҳам шу аҳвол. Келади, овқатланади ва ухлайди.

Мурод кам дам олганим сабаб, Зилола гинг этмай уй юмушларининг барчасини ўзи бажаради. Уйнинг ҳамма икир-чикири унинг бўйнида: бозорлик қилишдан тортиб, жўмрак тузатишгача...

Уларнинг ҳаёти узун йўлдаги араванинг ғилдираги каби шу зайл бир маромда айланаверади. Бунга қўникиб ҳам қолишганди. Токи уйга кутилмаган меҳмонлар келгунча...

Ўша кун Мурод уйига одатдагидек тили осилиб кириб келди. Дўконга янги моллар келгани учун тушликкача уларни ташишга анча вақт ва куч сарфлаганидан силласи қуриганди. Подъезд эшигидан кириши билан эшитилаётган шовқиндан ўзини йўқотди. Болаларининг ғала-ғовури подъездга ҳам эшитилиб турганди-да!

– Дугонам келган, дадаси... – эшикни оча туриб шипшиди Зилола.

– Яхши бўлибди-да! – деди Мурод парво қилмай.

Лекин уйга киргач, негадир аёлни танимади. Оқ-сарик, тўладан келган, икки юзи кип-қизил, гавдали бу меҳмон аёл хотини билан ёнма-ён турса асло дугонасига ўхшамасди.

– Ҳилола дугонам. Танидингизми? – деди аёли унинг анқайиб қолганидан хижолат бўлиб.

– Йў-ў-ўқ, – ростини айтиб қўя қолди Мурод.

– Вой, ана танимади, – оғзини лўппи кафти билан ёпиб кулди меҳмон.

– Унақа деманг, хафа бўлади. Энг яқин дугонам. Ҳилол-чи? – эслатишга уринди аёли. – Тўйимизда “свидитилим” бўлган. Сизнинг ўртоғингиз билан бирга, тўртталамиз суратга тушгандик. Ҳалиги ўртоғингиз тўйимиздан кейин ҳам Ҳилолни сўраб қўймаганди. Сиз, “Кел, иккаласининг бошини қўшамиз. Кейин юрамиз, борди-келди қили-и-иб”, дегандингиз.

– Ҳа-а-а, сиз ўша Ҳилоламисиз? – деди Мурод эслагандек бўлиб. Чунки ўша қиз билан бу аёлнинг орасидаги фарқ уни чалғитаётганди.

– Ҳа, турмушга чиқдик, иккита болани туғдик. Катта хотин бўлиб кетдик-да!

“Жуда ка-а-атта хотин бўлибсиз-да”, деди ичида у ва ювингани кириб кетди. Чиққач, овқатини ея солиб, ухлаш учун жой қидирди. Одатда бунақа пайтда болалари балконда бўлар, ўйнаб бўлгач, газ плитаси кўчирилгани ҳисобига болалар хонасига айланган, аслида ошхона бўлган маконларига кириб ухлаб қолишарди. Мурод эса ягона хоналари бўлган залга кириб, хотини ҳозирлаб қўйган жойга чўзиларди-ю, ширин уйқуга кетарди. Бугун меҳмон борлиги сабаб, овқатни балконда эмас, залда еди. Ётиб ухлай деса, жой ҳозирланмаган. Оғзини каппа-каппа очаркан, Зилолага маъноли қараб қўйди. У дугонасининг ёнгинасида ўтириб олиб, аллақайси сийқаси чиқиб кетган сериални ўзгача иштиёқ билан томоша қиляпти. Худди янги фильм кўраётгандек бир-бири билан муҳокама ҳам қилиб қўяди.

– Бугун иш кўп бўлди. Роса чарчадик, – деди у томоқ кириб оларкан.

– Дугонам бир келиб қолибди, пича ўтиринг. Ёзилиб кетай деб келган. Эри одам эмас экан. Урмоқчи бўлибди, уни. Осон эмас унга ҳам. Кейин болаларнинг хонасига кириб ухлаб турарсиз... – деди Зилола телевизордан кўз узмай.

Мурод икки аёлнинг телевизор томоша қилишига бироз термилиб ўтиришга мажбур бўлди. Сўнг тагин минғирлади:

– Сизлар сериал кўраверинглар, мен чиқдим, у хонага.

Болалар хонасида кенжатоё ухлаб ётган экан. Унинг ёнига чўзилди. Қани ухлай олса? Ахир ўзининг тўполончилари қаторига меҳмоннинг ҳам иккита чапоғони қўшилган бўлса. Балкондан тўрт боланинг бакир-чақири, залдан сериалнинг овози келиб, тўғри миясига урилаётганга ўхшарди. Зўрға кўзим илинди, деганида болалардан бири хоначага югуриб кириб, капалагини учирарди. Худди ўзининг мустаҳкам ини қолиб, мусичанинг ҳилойи уясига келиб қолган қалдирғочдек омонат ётарди у. Хуллас, ўша куни дам ололмади. Кўзига ёстиқ кўриниб, зўрға кечки ишига кетди. Бунақада ишлаб бўлармиди? Бир неча марта идишни тўғри тута олмай, ичимликни тўкиб юборган пайтлари бўлди. Қандай ишлаганини билмайди. Хуллас, тонгда уйга келса, хотини балконга жой қилиб қўйган экан.

“Ишга кетишда чой ичарман”, дея ўзини ўринга ташлади-ю, ярим соатда қўзғалишга мажбур бўлди. Чунки Зилола газ плитаси ёнида тикир-тикирини бошлади. Кейин дугонаси ҳам чиқди. Ундан кейин болалар. Бунақада ухлаб бўлармиди?

Мурод ўзини идора қила оладиган даражада эмасди. Кундузи дўконда оғзи очилишдан, кўзлари юмилишдан чарчамади. Бўкиб ичиб олган алкашдек чайқалиб, кўзини очолмасдим. Савдода адашиб ҳам кетди.

“Бора солиб, овқат ҳам емай ухлайман. Ҳеч нарса қизиқтирмайди мени. Аввалоси, Зилолнинг дугонаси кетгандир, ҳам...”

Ширин хаёллари билан подъездига қадам қўйди-ю, азада йиғлаётган аёлларнинг овозини эшитгандек кайфияти тушди. Ҳамон ўша шовқин, ўша тўполон кўчагача эшитилиб турарди. Ўзини зўрлаб, жилмайишга ҳаракат қилиб уйга кирди. Хотини дарҳол овқатни олиб келди. Лекин ухлаши яна кечикди.

Эртасига эса овқати ҳам кеч келса денг. Дугонасидан андоза олаётган Зилола ундан кейинги кун эшикни ҳам кечикиб очди. Яхши нарсаларни ўрганаётган бўлса ҳам майли: тирноқ ўстириш, сочни сарғайтириш, қошни бир йил кетмайдиган қилиб бўяш, киприк эктириш...

Хуллас, оддийгина, меҳнаткаш, мулоҳазали хотини бир ҳафта ичида ойнага қарашдан, пардоздан бўшамайдиган танноз хотинлар қаторидан жой олишига оз қолди. Тагин нима дейди денг.

– Дадаси, кўпроқ пул топмасангиз бўлмайди. Бу сафар ҳар ойдагидек пул жамғариб қололмасим. Болалар катта бўляптими?

“Бир ҳафтада болалар катта бўлиб, кўп овқат еб қолармиди, овсар? Беш жондан саккиз жонга айланган бўлсак, яна сен гўзаллик салонида пулни совуриб келаётган бўлсанг!” – дея бакиргиси келди Муроднинг.

Афсус, аёлининг дугонасига тегиб кетмасин деб, ичига ютди. Кўнгли нозикмиш. Эри хафа қилавериш, инжиқ қилиб қўйганмиш. Ҳеч бўлмаганда бизникида яйраб яшаб турсин эмиш...

Шунақа гаплар келдики...

Охири бўлмади. Пайтини пойлаб аёлига шивирлади:

– Дугонанг кетмайдими? Бир хона уйда сиқилиб кетдик-ку!

– Жи-и-им, эшитиб қолади. Аразлаб келган. Эри урмоқчи бўлибди... – кўзлари катта-катта бўлиб ўта эҳтиёткорлик билан шипшиди Зилола.

– Нима? Бизникига аразлаб келадими? Отасиникига борсин... – тутатди Мурод.

– Отаси ўлдиради-да! Номус қилади. Қайнонаси ҳам тинмай ўғлининг ёнини олармиш. Ҳилолани танбалликда, эпсизликда, бефаросатсизликда айблармиш...

– Тўппа-тўғри “диагноз” қўяркан, лекин қайнонаси...

– Жи-и-им! “Эрим излаб қон бўлсин, тавбасига таянсин”, дея атай бизникига келган. Фақат онаси билади, бу ердалигини...

– Эри мазза қилиб ўтиргандир, бир ўзи-и-и. Хоҳласа ухлайди, хоҳласа овқат ейди. Ёнига борсам бўларкан... – хўрсиниб олди Мурод.

– Сабр қилинг! Бир умр қолмайди-ку, шу ерда. Бошига ташвиш тушганда!

– Мен-чи? – тишланиб деди у.

Бу гаплар хотинига таъсир ҳам қилмади. Дугонасидан яхшигина гула кўтаргани учун ғамхўрлиги ўрнини бадгирлик эгаллаб бормокда эди. Дугонажони эса кетай демайди. Бора-бора Муроднинг тоқати тугаб, “уф” тортадиган, болаларга бакирадиган ҳам бўлди. Қани, таъсир қилса... Қизариб ҳам қўймаса денг.

Хотинини сикувга олди. Йўк, уям дугонаси каби безга айланган. Тўзиган уй, уст-боши кир болалар, кам ғазо бўлиб қолган эр ҳам ғажурини қайнатмайди. Тўйга шошаётган раққосадек кўзгу олдидан кетгиси келмайди. Кийимлари ҳам аллақандай барахна.

Муроднинг чарчаётгани, кам дам олаётгани хаёлига ҳам келмайди. Аламдан ваннахонадаги нарсаларни тарақ-туруқ қилиб ҳам, хотинини койиб ҳам кўрди. Фойдаси йўк...

Очиғи, унинг уйга боргиси келмай қолди. Лекин қаёққа ҳам борарди?

– Озиб кетдинг, болам... – деди бир куни цехда қоровул бўлиб ишлайдиган Қодир бобо. – Ишинг оғирми?

– Э-э-э, сўраманг... – Мурод дардини тинглайдиган одам топилганидан хурсанд бўлиб кетди. Кейин қўшнисини анчадан буён кўрмаган ғийбатчи хотиндек отахонга яқин ўтириб, дардини айтди.

– Шуниям ўйлаб юрибсанми? – деди бобо кулиб. – Бунинг йўли осон. Хотинингни ёнида ўша дугонасини макта! Қарабсанки, унинг ўзи дугонасини даф қилади...

Мурод умрида бегона аёлларга мулозамат, хушомад қилмагани учун бу иш қўлидан келишига ишонмади. Лекин уйга боргач, кўзига ҳеч нарса кўринмади. Аста хотинига деди:

– Дугонангга “дом” ёқди. Чиройи очилиб, озиб ҳам қолдими-ей! Ишқилиб, келганидан анча гўзаллашди... Ё, аввал эътибор қилмаган, эканманми?

Эридан ҳеч бунақа гапни кутмаган Зилола ғалати қараш қилди. Лекин ҳеч нарса ўзгармади. Мурод ҳам бўш келмади. Алқандоз каби ўзини тетик ва хушчақчақ тута бошлади. Эртасига дастурхон устида Ҳилоланинг ўзига деди:

– Божа сизни кўрса, қайтадан севиб қолади. Очилиб кетяпсиз. Ҳар кўрганда танимай қоляпман. Аввал ҳам гўзал эдингиз, энди янаям...

У хотинини гезариб қолганини сизди. Аммо атай Ҳилоладан кўз ололмаётгандек тутди ўзини. Дам олгани чиқиши билан орқасидан Зилола эргашди:

– Ҳа-а-а, икки кундан буён дугонам кўзингизга чиройли кўриниб қолдими?

– Чиройлини чиройли дейди-да! – мингирлади у.

Эрталаб эса атай аёлининг дугонажонига бир қараб олиб, Зилолага хайрни ҳам насия қилиб чиқиб кетди.

Кечки пайт ҳар доимгидек ишдан ҳориб қайтганида эса на кўзлари, на кулоқларига ишонмай қолди. Подъездга етганда тўхтаб кулоқ тутди, уйига. Т-и-инч. Эшикни тақиллатиши билан аёли гул-гул яшнаб кутиб олди:

– Яхши келдингизми, дадаси? Овқат тайёр! Сизам чарчаб кетдингиз. Овқатлангандан кейин ётиб ухланг. Ўзи бўладими, кеча-ю кундуз ишлашнинг. Ҳилола ҳам жа бефаросат чиқди. Амаллаб думини тугдим. Тавба, боришга бошқа жой қуриганми, унга? Аразлагунча, эрингнинг кўнглига қара! Ўтинг, дадаси...

Кулгиси кистаганиданми, хурсандлигиданми Мурод лаб-лунжини йиғиштира олмай қолди...

Шеърятда миллийликнинг бадиий акси

Раъно
ФАЙЗУЛЛАЕВА

Сирожиддин Саййид шеърятини ўзининг халқона оҳанглари, фикрлашга, ўйлашга даъват этадиган оҳорли ташбеҳлари, соф миллийлик уфуриб турган жилolari билан ажралиб туради. Бу оҳанглар, бу ранглар шеърятда жаҳон адабиётидаги тамойиллар, поэтик идрокнинг янгича ёндашувлари, адабий жараёндаги турли оқимлар, эврилишларга қўшилиб, ҳаётни, воқеликни ўзига хос, ҳам миллий, ҳам умуминсоний мезонларда акс эттириб, янги куч, жозоба, ҳайрат ва ҳаяжон билан бериш қудратини оширади.

Атоқли мунаққид Умарали Норматов таъбири билан айтганда, “...сўз санъатининг ижтимоий, мафкуравий қимматини, шахс эрки, юрт озодлиги, социал адолат учун кураш воситаси эканини назарда тутган ҳолда, у инсониятга Аллоҳ инъом этган қудратли маънавий қурол, инсон ҳаётининг моҳиятини ташкил этувчи жамики гўзал туйғулар, кадрятларни асраб қолиш воситаси эканини, сўз санъатининг неча минг йиллик тарихи ҳам, бугунги тажрибалари ҳам, жумладан, янги ўзбек адабиётининг энг яхши намуналари, 90-йиллар, янги аср бошидаги ютуқлари ҳам тасдиқлайди”¹.

Ҳақиқатдан ҳам, XX аср 80-90-йиллари ва ҳозирги асримиз бошларида ўзбек шеърятини пайдо бўлган янги тўлқин миллий озодлик туйғуларининг баланд

1 Норматов Умарали, Янги ўзбек адабиёти, ўқув қўлланма, Тошкент, “Университет”, 2007 й. Б.21.

Раъно ФАЙЗУЛЛАЕВА – 1985 йилда туғилган. Навоий давлат педагогика институти докторанти. “Қўнғил мавжлари”, “Рангин туйғулар” шеърини тўпламлари нашр этилган.

янграши, янги поэтик тимсоллар вужудга келиши, поэтик бадий талқинларнинг янгича кўриниш ва товланишларини намоён этди.

“Ўзини эркин инсон сифатида англаш ва топиш, инсоннинг, инсонийликнинг янги мавкейига кўтарилишига анча кучли интилишлар Муҳаммад Юсуф, Усмон Азим, Шавкат Раҳмон, Рауф Парфи, Ойдин Ҳожиёва, Ҳалима Худойбердиева, Қутлибека Раҳимбоева, Шарифа Салимова, Сирожиддин Саййид, Абдулла Шер, Иқбол Мирзо, Тоҳир Қаҳҳор, Мирза Кенжабек, Фаҳриёр каби оташзабон шоирларнинг ёрқин, фикрчан, замон ва инсон ранг-баранг тўлқинлари барқ уриб турган шеъри намуналарида юзага чикди”², деб қайд этганди мунаққид Иброҳим Ғафуров.

Сирожиддин Саййид шеърларида бу олам товланишлари, сиру синоатли мўъжизалари шунчаки борлиқнинг яланғоч суратлари эмас, балки қалбда ҳайрат, ҳаяжон, титроқ уйғотадиган сеҳрли сўзлари бўлиб, ўзига ром этади. Миллий ғурур, халқ турмуши, ҳаётининг ўзига хослиги, асрлар давомида сайқал топган анъаналар, ўлмас қадриятлар биргина сўз, оддий бир бадий деталь воситасида шеърхон шуурига таъсир кўрсатади, унда бадий сўзга ихлосни оширади. Шоир ижодида бундай шеърлар кўп ва уларнинг ҳар бири ҳақида соатлаб гапириш мумкин.

Ҳар бир шоирнинг бахт тўғрисида ўз тасаввури, ўз бадий талқини бўлганидек, Сирожиддин Саййид бу туйғуни ҳаёт икир-чикирлари, ташвишу қувончлари орасидан бахт деса арзигулик умр парчаси сифатида топиб, кўзга тўтиё этиб, ёруғ ва ҳароратли тимсолларда тортиқ қилади. Ана шу биргина парчада ҳам нон ҳидини сезасиз, сут ҳидидан маст бўласиз, кўёшнинг юксаклигидан, тонгнинг мусаффолигидан юрагингиз қалқиб кетади. “Мана шу – бахт!” демайди шоир, уни қалбан ҳис этасиз. Буни шоирнинг “Бахт” шеъридаги “Уйланган йигитлар бу йил бунча кўп” сатрлариёқ англатади. Бу сўзлар ҳар бир уйда битта келин ва тўйдан ёдгорлик – чимилдиқ борлигига ишора, шукрона бўлиб, киши ҳаёлини узоқ-узоқларга олиб кетади. Яна келин тушган ҳовлиларда сигирлар ҳам бор, уларнинг ёнларида бузоғи... Бу ҳаёт абадийлигига, яралиш, яратиш шаънига айтилган олқиш, бу чинакам бахтни шарафлаш эканлигини англайсиз. Шеърни ўқиганингиз сайин бахт моҳияти катталашиб, йириклашиб бораверади ва шу бахтни бир парча нондек узиб олиб, қўйингизга яшириб қўйингиз келади:

*Ҳовлилар уйғона бошлар оҳиста,
Ёриша бошлайди уйлар чехраси.
Куёвлар юз ювар уялинқираб
Оталарга қаролмасдан тик³.*

Миллий ўзига хослик, юксак ахлоқий қадриятлар, ўзбекона ҳаёт тарзи жозибаси, гўзаллиги, соф ва беғуборлиги ҳовлиларнинг уйғона бошлаши, уйлар чехрасининг ёришиши, куёвларнинг оталарга тик қаролмасдан юз ювишларида

2 Ғафуров Иброҳим, Кейинги ўн беш йил ичида, “Мангу латофат”, бадиалар, рисоалар, 2-китоб, “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси Бош таҳририяти, Тошкент, 2008 й. Б. 264.

3 Саййид Сирожиддин. Сўз йўли. Икки жилдлик танланган асарлар, 1-жилд, “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, Тошкент, 2008 й. Б. 28.

ўз бадиий ифодасини топган. “Сигирларнинг елинларидан Тонгни соғиб олар келинлар” мисралари эса сизнинг бахт ҳақидаги тасаввурларингизни янада юксалтириб юборади.

Шоирнинг ризқ яратувчи, ҳаёт абадийлигини таъминловчи тириклик манбаи, Ватан тимсоли – ўчоқ ҳақидаги “Ўчоқлар” шеърида ҳам миллатпарварлик руҳи юқори. Ўчоқдаги олов – куч-қудрат, жўшқинлик, ҳаётга муҳаббат рамзи, унда олов бор экан, демак ҳаёт абадий, демак юрт, Ватан ҳамиша собит ва қудратлидир, маъносини англатаркан, шоир бундан ғурурланади, қайга борса ҳам уни ўчоқлар кутиб олиши, улардаги гуриллаб ёнаётган олов қалбига туганмас завқ-шавқ солишини ифодалайди:

*Тоштова, лойшувоқ ўчоқларида
Ҳисор тоғларида жимгина
Осудалик бўлиб ёнар оловлар.
Эртас атрофида ўтирган мисол,
Офтобда қорайган озгин болалар
Унинг атрофида ўлтирар, тунда
Шеробод чўлида, ёлғиз ўчоқда
Аланга чайқалар, порлар милтирар,
Милтирар, милтирар...
Ўчмагин, ёнгин!
Ўчмангиз оловлар, ўчманг, ёнингиз!
Руҳни қамраб олсин осойишталик⁴.*

“Шоирнинг қалбида етилиб, ҳис-туйғу билан уйғунлашса, шеърда таъсирчан шаклга тушиб, муносиб оҳангини топса, ундаги сўзлар эриган темир томчиси каби бошқалар қалбини ўртаб юборади. Чунки шоир ўз шеърида қалбини очиб, унда уйғонган турфа туйғуларини тақдим этади ва айни ҳиссиётлар бошқалар кўнглига кўчиб, акс садо беради”⁵, дейди мунаққид Абдулла Улуғов. Сирожиддин Саййиднинг аксар шеърларини шеърхон шундай қабул қилади. Шоир юрагида қайнаган, пўртанага айланган туйғулар бўрони қалбини забт этади, бир шеър таъсири анча вақтгача уни сергаклантиради, безовта қилиб туради. Шундан бир шеър мутолаасига қайта-қайта мурожаат қилгиси келаверади.

Аслида Ватанни севиш, уни мадҳ этиш ёқа чок этиб, ҳайкириш билан бўлмайди. Ватанни севиш мумкин бўлган чизгиларни топиш ҳақиқий истеъдод эгаларигагина насиб этади. Она тупроқнинг ҳар бир зарраси, тоғу тошлари, шамоллари, бўронлари, дарёлари, ирмоқлари шоир қалбини титратади, чўққиларда сакраб юрган оҳулар, адирларда шошиб оққан жилғалар, тунги осмон юлдузлари шивири, ойнинг маънос табассуми, куёшнинг тийиксиз қийқириғи қоғозга шеър бўлиб тўкилади. Ҳикматлар, сабоқлар, саволлар Ватан суратини дилга чизади. Бирор мисрада Ватан дейилмаса ҳам кўз ўнгингизда Ватан бор бўй-басти билан

4 Саййид Сирожиддин. Сўз йўли. Икки жилдлик танланган асарлар, 1-жилд, “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти. Тошкент, 2008 й. Б. 28.

5 Улуғов Абдулла. Қалб ходисаси. “Ўзбек адабиётшунослигида таҳлил ва талқин муаммолари” республика илмий-назарий анжумани материаллари. Қарши. 2016 й. Б. 54.

намоён бўлади, бу Ватанни керагича сева олмаганингиз, керагича унинг борлиги, ягоналигини ҳис этмаганингизга ўкинаси, уяласиз. Шоирлик шу: ўз дардларига шеърхонни ошно этолса, шеър олдида, адабиёт олдида турган қарзини уза олган бўлади. Бундай шеърни яратиш эса осон эмас ва ҳаммага ҳам насиб этавермайди. Ватаннинг поэтик образини яратиш учун унинг тарихини, одамлари яшаш тарзи, урф-одат ва анъаналарини, миллий қадриятларини яхши билганларгина бунга эриша олади.

*...Эслайман Боботог этакларини,
Бандихон даштлари келар ёдимга.
Уларнинг кўксига тошлар,
Сурувлар,
Подалар сочилган ноталар каби.
Минг хил қўшиқ асрар улар мен учун –
Менга ёқадиган қўшиқлар!⁶*

Халқимизнинг шундай урф-одатлари, миллий анъаналари, ахлоқий қадриятлари борки, булар бизнинг неча минг йиллик маънавий-маданий меросимиз сифатида яшаб келмоқда. Фарзандларнинг ота-она олдидаги бурчи, оилапарварлик, ҳаё, ибодат, андиша беҳад қадрланиши ҳамisha умуминсоний қадриятлар ичида эътироф этиб келинади. Бизнинг оддий қишлоқларимиз, одамларининг дабдабалардан холи содда ҳаёт тарзи, меҳнатқашлиги, миллий анъаналарни кўз қорачиғидай авайлаб-асраб келаётгани билан эса ҳар қанча фахрлансак арзийди. Сирожиддин Саййид шеърларида бу фахр-ифтихор ёрқин рангларда шуъаланиб туради, улардан таралган сўз ифори шеърга ташна дилларни сархуш қилади. “Чавандозлар” шеърини ўқиб, шу туйғуларни ҳис этиш мумкин.

Қадимдан отлар инсоннинг дўсти, оти бор йигит мард, ғолиб саналган. От инсон бажарадиган барча ишда унга мададкор. У ер ҳайдайди, ҳосил йиғади, чавандознинг толмас қаноти. Узун киш кечалари уйга келган меҳмонлар ҳам фақат от ҳақида сўзлашади, болалар отлар тўғрисидаги ҳикояларни завқ-шавқ, ҳайрат билан тинглашади. Аммо отлар бажарадиган кўп ишларни эндиликда қудратли техникалар бажаряпти. Отлар-чи? Отлар ҳақида болалар эшитган ҳикоялар қолдими фақат? Йўқ, отлар ҳамisha инсоннинг дўсти бўлиб қолади. Отни эъзозлаш, ардоқлаш зарурлиги, у ҳақдаги чавандозлар гурунги, бир-биридан ажойиб ва ғаройиб ҳикоялар келгуси авлодларга ҳам етиб бориши керак. “Чавандозлар” шеърини мутолаа қилган шеърхон шу каби узоқ-узоқ ўйларга чўмади, тўғриси, шоир шундай ажиб таассуротларга берилишга мажбур этади.

“Қора кўзли Гулпарӣ”, “Болалик. Қўшни қизи Гулпарӣ” шеърларидаги халқона мисралар дилга мусикадай ўтириб қолади. “Дўппи”, “Қориннинг суви” шеърлари эса чуқур ижтимоий моҳиятга йўғрилган.

“Дўппи”да кимгадир атайлаб тикилган дўппи совғалар дўконида туриб қолгани, чет элдан келган меҳмонлар қўлларига олишиб, ҳайратга тушишгани, аммо уни харид қилишмагани, вақт ўтиб, ўзига аталган дўппининг ҳақиқий эгаси

6 Саййид Сирожиддин. Асарлар. 1-жилд, Шеърлар, дostonлар, насрий оҳангларда. “SHARQ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси бош таҳририяти, Тошкент, 2018 й. Б. 61.

сотиб олгани, уни қишлоққа келиб мақтагани, сўнгра мактабдаги байналминал клубга совға қилгани, улар эса бу дўппини ўзлари хат ёзишиб турадиган хориж давлатларидан бирига юборишгани айтилади. Шундай қилиб, дўппи Будапешт ё Парижда, ё Лондонда қай бир мактаб клубида Ватанини соғиниб ётганлиги маълум бўлади. Булар шунчаки айтилмайди, балки чуқур изтироб, надомат билан сўзланади. Ахир миллий бош кийим тақдири кимнинг юрагини орзиқтириб юбормайди?

“Қориннинг суви” шеърисида халқ орасида қўлланадиган бир иборанинг ижтимоий моҳияти очиб берилади. Бир пайтлар онасидан “Қориннинг сувини қимирлатмасанг, қорнинг қайдан тўяди”, деган иборани эшитган Эшонкул етмиш йил ҳаловат билмайди, аммо қорни тўймайди, қорнида сувдан бошқа нарсаси қимирламайди. Чунки тузум нобоп эди, меҳнат қадрланмасди, ҳаловат билмай ишлаган қолиб, хузурини текинхўрлар кўрарди. Халқ ибораси бекорга тўқилмаган, у ҳаёт ҳақиқати, аммо бу ибора моҳияти чинакам ҳаётийлик касб этиши учун тузумнинг нобоплигига чек қўйиш лозим эди. Шеърда бу фикрлар айтилмасида, зукко шеърхон сатрлар орасидан ана шу нидо, аччиқ ҳақиқат, фош этувчи қудратга эга исённи ҳис этади.

Сирожиддин Саййид фикрчан шоир. Унинг шеърларида миллий оҳангларга йўғрилган халқона қараш билан бирга жаҳон шеърляти ўлчамлари билан белгиланадиган хусусиятлар, “онг оқими” кўринишлари бўртиб туради. Шу билан бирга шоирнинг сўз санъати жозибасини ҳис этиш, миллий урф-одат ва анъаналарнинг поэтик талқинини ҳаёт ҳақиқати билан бадий идрок этишга ундаш маҳорати ҳам юқори.

Маълумки, қадимги ёзма манбалардан то шу кунгача яратилган шеърӣ асарларнинг барчасида халқ оғзаки поэтик ижодининг у ёки бу даражада таъсири бўлиши, шеърятда фольклор мотивларининг акс этиши асар халқчиллигини ошириш, бадий сўз қудратини янада ёрқин намоён этишга хизмат қилади. Сирожиддин Саййиднинг халқона оҳангларда яратилган шеърларининг таъсир кучи, уларда айтилган фикрларнинг миллий залвори айнан шу жиҳати билан ажралиб тургани учун ҳам қадрлидир.

Тоҳир ҚАҲҲОР

Бирлик

Асардан парча¹

ҚАЙЛИҚ

Қайлиқ танла ўз юртингдан, сўрагайлар: “Қайлиқ қайлиқ?”

ЖАНОЗАДА

Ўлим охират кўпригидир.

Устун одам бир-биридан; лек дунёга бўлмас устун.

ТУШУНТИРИШ

Бўри қилган ишларини ёзмайди мактаб бўри.

СПАРТАК

Ўлкадор бўл, ўлка қур; кетгин – бўлса ўлка дор.

ҲАР НЕНИНГ

Ортиғи хасталиқдир; даво – билим, ор тиғи.

ОНАСИНИ КЎРИБ ҚИЗИНИ ОЛ

Қабиҳ она қизига ҳам иш ўргатар қабиҳона.

ОНА-БОЛА

Қайнотасиз ичкуёвни шўрва қилиб қайнотасиз!

ҲАЁТ СИРИ

Илик – сир, тўқ тут доим, ҳаёт сири иликсир.

БИР МИХ

“Уй қурсанг, хотинга бир мих қоқтирма, мен қурдим дер”.

Қоқилмасин бир михи, эрта жоним қоқилмасин.

АБУЛҲАСАН*НИНГ БУЙРУҒИ

Қиркинг бир бўл, қирқ қароқчи, шу юртни қиркинг қиркинг!

**Абулҳасан – “Минг бир кеча” қаҳрамони.*

ТАРИХ МАЙДОНИДА

Қўр-қутимиз оз бўлса-да, кўп Алпомиш, Қўрқутимиз!

БИЗНИНГ ЁВҚУР

Ёв, қур бор тузоғингни, бузар, ўтар бизнинг ёвқур!

ТОШ, БЎРОН

Тошбўрон бўлди жадидлар – тинма, увла, тош, бўрон!

ОДАМ ОТА ҒОЯ БИЛАН ЯРАТИЛГАН

Қўр унди улкусиз юртда, кўзсизликлар кўрунди.

МИЛОШЕВИЧ ВА ЮГОСЛАВИЯ

Юртуни ўтди талаб, ҳеч унутмас юрт уни.

¹Давоми. Бошланиши ўтган сонда.

АДАШИШ

Кўй-мас авом дейману, у қўйлигин ҳеч қўймас.

УЛУҒБЕК

Етти кўкни фикр этиб, шони етти кўкка етти.

ҚОРА – ЖОҲИЛ

Ярарсиз сўз дейсиз, иш йўк; сиз нега ҳам ярарсиз?

ТОҒЛАНГАН ЮРАК

Тоғлар кўринса, юрак тоғланар – ўзин тоғлар!..

ОХИР

Очтир, қўйларинг, чўпон; тўйдиарар – охир очтир.

БУ ЮК

Буюк эди у замон, бу замон оғир бу юк.

ТЎҒОН

Тўғон курди Ленин, ошди Закий Валидий Тўғон.*

**Қуш, бургут англамида.*

АДАБИЁТ ҚАРОҚЧИЛАРИ

“Муҳокаматул лугатайн”ни ўқиркан

Ўқингиз ўтмас менга, тозик, тотлар, ўқингиз.

БУТЛАР

Бутлар ҳар ким ўзин; йўкса эзар бутпарст, бутлар.

ЁШ ҚАРҒА

Сўрокка тушсанг, қоранг ёзиларми, сўр, оққа?

ШАҲАРДАН ДЎРМОНГА ҚАЙТИШ

Ювиндим чанг шовқинда; жимлик, мени юв, индим.

СОҒАР

Соғармисан, майни сун; ё йўлтўсар, соғармисан?

ИЛОН

Ёт-мас, ўз илонимиз чақар бизни, тинч ётмас.

ХОИН

Қурт бошини эгиб ўйлар: “Қандай есам қуртбошини?”

БОҒЛАНМАДИ

“Саҳрода учган бўз қушлар гулнинг қадрини на билсин?”

Боғланмади саҳро; бизга саҳройи ҳам боғланмади.

ЖАҲЛУ ЖУҲАЛО

Изласак, одам чиқмас; энди итни изла, сак.

БЕШ БАРМОҚ

Беш бармоқ ер бир-бирини бўлмаса ош, бешбармоқ.

ЎЛЧАК*

Тортдим ҳалол, ҳаромни; кўшлардан қўлим тортдим.

**Ўлчак – тарози.*

ЙЎЛЛАР

Йўллар сўзин айтирмаса, инсон ўзин қаён йўллар?

ТУГАЁТГАН ТУШ

Тушинг отдан, дерлар эрта; мансаб – тугаётган тушинг.

ТУРКИСТОННИНГ ИЛК ШОИРИ

Чу-чу дер отинг чинлар; чучук сўзли ўзан Чучу.

АБДУРАЗЗОҚ САМАРҚАНДИЙ ДЕНГИЗДА

Ўки дуо, неъматдир елкану, кема ўки.

ҚАНИ У ФИРОТЛАР

“Ол, Фиротлар бўлса, мин!” “Йўқ... қолибди олғир отлар”.

“ЧИҒАТОЙ ГУРУНГИ” АЪЗОЛАРИ

Қоралар миллатчи деб бизни ёт, ичи қоралар.

УБАЙДУЛЛОХОН ВА МИРАРАБ

Қуйма кулоққа лофни, сенда-ку барча қуйма!..*

** Мирараб ўз мавқеидан, хон ишончидан фойдаланиб, хонлик бойликларини
яширинча ёмби қилиб, беркитиб юрган ва бу охири фоти этилган.*

ҚОРАДОРИ

Қорадори – ҳаётингнинг осилажак қора дори.

БОҒДА

Боғ ичиндан келди пари, тутдим эгнин боғичиндан.

ТУЗУКМИ, БУЗУҚ

Ўйнаш-кулиш ёқимлидир, ёш танламас яхши ўйнаш.

ТОР ЧУВАКЛИ

Чувак жонон кийиб келди тору кичкина чувак

КЎЗИ ТЎҚ ЧУМЧУҚ

Чумчук кўз солмас – атроф чаман-чаман чумчуккўз.

ЎЙ

Очиқ кўнгил элдан уял – бўлсин ишинг очиқ, кўнгил.

КЎНГИЛ ҚАРИМАС

Чоғимда – яшайпман ҳамон ёшлик чоғимда.

ЭСКИ ДУО

Улоқ чоп; тўнингга тушмасин улоқ.

СИБИРДАН СУРГУН НАЪРАЛАРИ

Тўхтасин Жалоловга

Кўм, “улуғлик” бизни, лек қолмас бу иш кўмулуғлик!

КАФАНСИЗ КЎМИЛГАНЛАР

Шукрулло акага

Қорақиш ер бизларни; оқ кафандир қора қиш.

ЭҲСОН

Этинг қочиб, озибсан, деб кулгунча эҳсон этинг.

ШАЙХЗОДА ВА ТУРМА ҚОРОВУЛИ

“Қалам беришингизни сўрайман...”

Мисранг, шеъринг керакмас! Ишла, мана, лом – мисранг!

ЖОН БОЗОРИ

Жон бозори бундадир, йўқ бунда ҳеч жонбоз ори.

ҚОРА ҚОРЛАР

Қори оқ дер; лек қора золимнинг ёмғир, қори.

ТУРОН

Овлоқ Турон олти юз йил бўлди ёвларга овлоқ.

ТУРКИСТОН ЭЛЧИСИ

Тур тоғида Туркистоннинг Мусо каби Тур тоғида.

БЕШ ЁҚА

Туркистоннинг беш ўлкасига

Ёқадир бирлашмаган, бир ёқани ёқадир.

ЧУВАШ

Чуваш – бир турк улуси; чорликда иш оти – чуваш.

ДЎКОНДОР

Дўкондорга – эрксиз юртда – айланар ҳар дўкон дорга.
ЧОРЛИҚДАГИ ТОШКЕНТ

Ўрда боғида

Кир, мас мужик, кир маржа; ерлик халқ бунга кирмас.

ЯЛАНГОЁҚЛАР

Чўғ олинг! Чўғ, ўт пурканг, шу майдонда чўғолинг!

РЎСИЁЛИК

Рўсиёлик келиб босди, қулликда бўлди рўсиёлик.

ЎРОҚ-БОЛҒА ҚАРШИСИДА

Чўкич-болға, ўроққа бок; арақ кўлига чўк, ич!

ШЎРО ЧЎЛҚУВАРИ

Чўл оқланди, яшилланди; ўртада кўплар чўлоқланди.

КЎСАК ЧУВИШ

1960 йил, қиш

Чувалтирдинг кўсагингни, ҳақ бермай, сўз чувалтирдинг.

ЎЗБЕК-СОВЕТ ЧЎЧҚАБОҚАРИ

Чўчка боқар гоҳ одамга, гоҳ унга чўчкабоқар.*

ЙИГ ОТА ҲИКМАТИ

Йигитдир кўрқок, ялоқ, у инсондан йиг итдир.

БАЛИҚ ОДАМЛАР

Кўрдим, гаранг, соқовдим, кўр: етмиш йил нелар кўрдим!

ТАЙГАДАГИ ВАСВАСА

Қор, овул йўк; ўт, ўчоқ йўк; нечун шунча қоровул?

КИМДАН НЕ ҚОЛДИ

Қирим, ўлим – Сталиндан, Хрушчевдан қолди Қирим.

УЧ ЮЗ МИЛЙЎН ХАЛҚ ВА ҚЎРҚУВ

Қўр – қутилган ичида ўчмас; у – қўркутилган.

БЕШБАРМОҚ ТОҒЛАРИ ВА ҚИБРИС

*ТМТчи ёзувчи Исмоил Бўзқўртга**

Оқденгиз, от қора сувинг, қоқ Қибрисга оқ, денгиз!..

*(*ТМТ-Шимолий Қибрис республикаси қурилишида қатнашган ватанпарварлар ҳаракати, Турк муқовамат ташиқилоти)*

ЕР

Ерда қолган, кетган хафа; шундан барин бу Ер ер-да.

ЭНГ СЎНГГИ КУН

Кўркум кетар; ўчар бу ўт; ўрним узра қолур кўр, кум.

ЯРАЛАР

Яралар – фикрим; ўлмас; мендан сўнг-да яралар.

ЁЛҒИЗЛИК

Ўрамунгдан* ўтганимда бўлди юрак ўра мунгдан.

** Ўрам – кўча; эски ўзбекча.*

ЙЎЛДА

Қайир, қинғир йўлдан қайтар, нафсингни қайир.

ШЎРО ЎҚУВЧИЛАРИ

Теримга хайдаб ҳар куз, сомон тикдинг теримга.

ЙИЛЛАР КЕТДИ

Тепалаб ўтдик, йиллар кетди эзиб, тепалаб.

ТАҚДИР

Тақдир бўлгач шум, ёмон, ёмондан келур тақдир.

ИГНАЛАРИНГ

Ол қонли кўзимдан игналаринг ол!

МУСТАФО ЖАМИЛ ҚИРИМЎҒЛИ*

Тотарсиз қолмас Қирим — юрт тотини тотарсиз!

**Қирим элининг қаҳрамони, йўлбошчиси; Тошкентда, Янгийўлда яшаган.*

ЭГАСИ ЎЛГАН БОҒ

Болталанган боғ хувулла... гул таланган... бол таланган.

БАРМОҚЛАР, ТУРК ЭЛЛАРИ

Бўғим-бўғим, айри-айри яшарлар бўғим, бўғим.

СЕВГИЛИМ

Эшиксиз тошуйда қолдим... бахтим очар эшик — Сиз.

МИЛ

Мил-мил дунёнг не қилгай ажал кўзга чеккач мил?

ҚЎРҚУЛАР

Қўркулар бу ҳаётда... ўлгач тугар қўркулар.

ИНСОНГА СУЯНМА, ЎЛАДИ

Орқалар ўтиб кетар, шаънинг қолар, ор қолар.

БИРЛИК

Бирлик бўлмас ўртада қилсалар бир лик, бир лик.

ЎҚИШГА КИРИТИЛГАН БОЛА

Толиб бўлди хизматларда “танкаси зўр” шу толиб.

ҚИЗИЛИШТОН

Тўқ-тўқ қилиб, гоҳ дўқ қилиб, кийнама очни, эй тўқ.

ТАНҚИД

“Буюк” деб замонанинг эшагига ортилган бу юк.

ҚОРАНГ

Қоранг ўчгай халқ кўзидан, тарихдан-чи, ўчмас қоранг.

КЎНГИЛ БУРЧИ

Кўнгил бурчи қоронғидир, узилмади кўнгил бурчи.

ШАЙДО

Ўтиб турай эшигингдан, бор айбингдан ўтиб турай.

ХУСУСИЙЛАШТИРИШ

Ўртоғ хусусийлашса, ўртадан чиқар ўр, тоғ.

АҚЛ ТИШИ

Ақл тиши чиқди, бироқ бир кўп иши ақл тиши.

ОҚ ТЎРА*

Оқ тўра шўх балиқларга қирон солур, оқ тўр, а?!

** Оқ тўра — арабча ахлоқ сўзининг эски ўзбекчаси.*

ИШЁҚМАС

Алчайиб ётдинг шунча, тур, ишга туш ал чайиб.

ОЛҚИШЧИ

Олқишчилик ётдинг, ўтди ёз, куз, энди — ол, қишчилик!

ТИН ОЛ

Олтин олдинг етмиш йил, саксонда ол тин.

ҚАРМОҚ БИЛАН БИРЛАШИБ

Чавақлар қармоқ билан чўртанни ҳам чавақлар.

НОМЗОД

Ҳа, лим бўлди гадой тўрванг, мансабни бўшат, Ҳалим!

ЁМБИ

Ёмбилар кўп; қайга кетар – ёмчи билар, ём* билар.

** Ём – ўтмишида узоқ йўлларда от совутиши, алмаштириши учун қурилган бекат; бу туркий сўз русчага ҳам ўтган, ям, ямичик тарзида қўлланилади.*

ЧЕКЛАР

Чеклар, долларлар кўп; эга бўлмаганни чеклар.

ШОДЛИК КУЙЧИЛАРИ

Ўрим сочни куйлашди бошланганда бошга ўрим.

КЕНГАШЧИЛАР* ҚУРУЛТОЙИ

Битирди нутқин ўқиб, олқиш қулоқни битирди.

** 1920 йилда советларни кенгашичилар дейилган.*

РОБИНЗОН

Бекит сувдан ўзингни – яша беденгиз, бекит.

КУРАШ

Кураш – бошқа; булар иши қор кураш ё гўнг кураш.

ТЎНҒИЗ

Тўнғиз бу, қолар ундан тўнғизлик, кирли, тўнғ из.

ЗИНДИҚ

Худосиз бир художўй бу: ҳар хонга дер: “Худосиз!”

ҚАНОТСИЗ САНЪАТКОР

Калтакесак бўлиб яшар, бор-буди шу: калта, кесак.

БЕЛБОҒ

Боғладим белбоғингни – чўл кўнглимни боғладим.

МАНГУЛИК СУВИ

Ёш тўкма, ич обихаёт – ўлгунгача кўрингин ёш.

ЗАРДОР

Зардор – ўта бой одам, бойлиги унга зар дор.

КИНОЯ

Адашдим, қароқчилар бахшисига адашдим.

ШЎРОВИЙ ТАДБИР

Оқ артув, қора артув – шу маданий оқартув.

ЮВОШ ЭШАК

Охир кўп, бошинг кўтар умринг бўлмасдан охир.

САЛОМГА АЛИК ШУМИ

Чоптирди элни боладай; эл бошига чоптирди.

ҚАЛАМИГА СУЯНГАН ОДАМ

Ҳаромидан узоқ юрди; хор яшади ҳар омидан.

КЎКЛАМ

Ғунчалабдир гуллар ҳам; ёнимда бир ғунчалабдир.

ЙИЛДАН ЙИЛ БОШҚА

Чўкар қовун эккан бу йил, дўлни сўқиб, ғамга чўкар.

ЧИНОҚЧИ

Юз йил ўтиб, қайтармиди чиноқчида* бўлса юз?

**Хонлик давридаги ёлланма теримчи.*

ҚАРҒИШ

Ўл, армонлар битмас энди, юртни босди ўлармонлар!

ТУЗ ҲУРМАТИ

Туз ҳурматин эсланг, ироқ Ироқдаги Тузҳурматин.*

**Тузҳурмати – Ироқ туркманлари яшайдиган шаҳарлардан бири.*

ҚАЙТА ҚУРИШ

Қайта қуриш – кимларгадир гуллаш, кимга қайта қуриш.

ТАЖАНГ ВА ЎЛПОНЧИ

Ўлаксадан қутулмасанг, бадтар бўл, э, ўл аксадан!

ИНСОФ

Минг бошингдан бир бош қолмас инсоф кетса мингбошингдан.

БАХТСИЗ

Қайталовчи экан дардим – таламади қай таловчи.

ВИСОЛ ЭШИГИ

Ўт, аканг бор, ўйнаб-қул; ёрилмасин ўтаканг.

ҚАЙЧИҚУДА

Қай чикуда чиқолмасдан туриб қолди қайчикуда?

ПОРАХЎР

Порачи дам урар диндан, тополмайдир пора чидам.

ПАҲПАҚ

Паҳ-пақ сўз ўкин отар мўлжалсиз, мижғов паҳпақ.*

** Паҳпақ – демагог.*

БОЙОТАЛАР

Қуриб уй, ё қилиб боғ-роғ, юришибди қариб-қуриб.

ЯМОҚ ЧОПОН

Ўттизлаб хотин қўйди, яшаб ўтди ўт тизлаб.

ЁЛҒИЗ ОВЧИ

Ўт, овчилар ўтиб кетди; йўқ чўпон, ўтовчилар.

КОСИБЛИК ШАРТИ

Беқасам тўн кий-кийма, ишни бажар беқасам.

ҚОРАНИ ОҚ ЁЗУВЧИ

Бетинг борми, шундай ёзсанг, китобингда бетинг борми?

КОСМОПОЛИТГА

Ўч, кин бўлмаса ёвга, дафтаримиздан ўчкин!

ҒИЙБАТ

Қаричлаб ўтирарлар: бир қарич тил, бир қарич лаб.

ПУЛ ТОПИШ ЙЎЛИДА

Ўқланди, ҳа, ўқдай учди; сўнг чув тушди – “ўқланди”.

ДЎҚ

Қайнатма шўрвани қўй, ош қил; қоним қайнатма.

ИМЗОСИЗ ХАТ

Қийиб олдинг ҳаққимизни; оз-моз ҳақ бер, кўзинг қийиб.

РЕКЛАМА

Юзта лаб, юзта сийна; сотувда – бор юз талаб!

ОВДА

Қаргажийда,* сенга колди куним... қарға, қарға, жийда.

**Ёввойи жийда.*

ЎРТОҒЛИК ҲАЗИЛИ

Қўй шуларни, қўй сўйиб еб, бари бўлиб қолган қўй.

ТУРКИСТОН ЗУЛУКЛАРИ

Юмма-юмма таларлар, кеча-кундуз кўз юмма!

ТУРКЧИ ЮРАҚДОШЛАРИМ

Юрак дош бериб яшар, бордир минг-минг юракдош!

СЎҒУТ ҚАРОҚЧИЛАРИ

Ё Қангдан кел, ё Сирдан, итдай олар ёқангдан!

БЎЛУВЧИЛАР

Қизилбошлар туркни бўлди, Туркистонни “қизил” бошлар.

ДАЛДА

Ют! Қизиксиз, дема; бил, ҳаёт йўқ ютқизиксиз.

ЗАРУР

Ўқдон бору, ўқ-ёй йўқ; урушда зарур ўқ, дон.

ОЛҚИШ

Ботирдинг, қиличингни ёв қонига ботирдинг!

БЕЛБОҒ

Қайиш ҳам белбоғ бўлур — миллатдошингга қайиш.

КИТОБЛАР

Бу — Юм, бу — Кант, Арасту; Эшматга керак буюм.

ҚАРИЛИК

Боғ бўлгай оёғингга узоқ-яқин, мулк, уй, боғ.

ЖУХУД ТАБИБНИНГ БУЮРГАНИ

Боқтириб тузалмасанг, қўй сўйиб е, боқтириб.*

**Мўскўвда Сталин билан ишлаган Н.А.Муҳиддинов касалланиб, даво тополмай юрганда, бир жухуд табиб, ота-онанг еган нарсани е, деган ва у киши шу боис тузалиб кетган экан.*

БУРАМА

Бурама* тушмас ерга бурамангни бурама.

**Бурама — болт.*

ТУЗАЛИШНИНГ ТЎХТАШИ

Оғриқ турса, енгилса — тузалмай қолар оғриқ.

ТАНИҚЛИ БИТ

— Бировларнинг қўлтиғида битдай яшаш тубанликдир.

— Сассиқ бўлса-да, қонини сўриб яшаш мазза-ку.

Бит-динг қўлтиқлардаги, қанча бағишлов битдинг?

СУР БАЛИҚ

Сур балиқ, илинасан, қилинасан сурбалиқ.

ОВРУПОЧА ЯНГИ НИКОҲ

Бу Лутланди, у Лутланди, Оврүпоси булутланди.

МАҲАЛЛА ТУЗУГИ

Ёймачи бўл кўчангда, четда гап-сўз ёйма-чи!

ДЕВ

Бармоғин нўкиб тўсар элнинг ҳар ён бармоғин.

БОҒЛИҚ

Боғлиқ сувни оч, қўшни, қуримасин шу боғлиқ.

БОТИРЛИК

Ботурчилик – ёвни урмоқ; яъни бот-бот урчилик!

ЧОРВОҚ СУВОМБОРИ

Тўғон – бургут отди улар; биз бунда қурдик тўғон.

ҲАЯЖОН

Етти аъзом титраб-титраб, жоним чиқмоққа етти.

ТИЛАНЧИ

Қуруқ йўтал бўлди қавминг, ҳей, бойвачча қуруқ! Йўтал!

ШЎРО НОВАТОРЛАРИ

Яланг дала... ялангтўшсиз... Микрофонни ўпинг, яланг!

КЎЗГУ

Кўркамлигинг туйдинг, энди бошқалардан кўр камлигинг.

ҚАРҒАЛАР

Қарғалар халқ ҳаққини еган донгдор қарғалар.

ГЎЗАЛЛИК – КЎЗ НЕЪМАТИ

Бодлерга ўхшатма

Гўзал сонсиз; бўлмагайлар ҳеч бири ҳам гўзал сонсиз.

ОҚЛИК

Қолоқлик, яхши бор! Кел, сен қол, оқлик!

ЮРТИМНИНГ БОЛ ЕРЛАРИ

Бол ерлар, олтин ерлар очилса, эл бол ерлар.

ЯХШИ БОЛА

Бол-а, бол-а бу бола!

РАУФ ПАРФИ

Тонг отганда ўлди шоир – “ўқларин тонг отганда”...

БОҒЛИ ОДАМ

Боғлиман, тўқман; бундан кетсам, йўли боғлиман.

ОТ

Отинг ёмон чиқса-да, чиқмасин ёмон отинг.

БОЗОРЧИ

Тушум озайган сайин озайди уйқум, тушум.

ҚУТУРИҚ

Тўймас қутуриқ хотин – ҳар куни унга тўй-мас.

ЭЛХОН ХУЛАГУ

Қўй улус, эзилдинг, қўйлигингни қўй!

**Хулагу – 1217–1265 йилларда яшаган, Чингизхоннинг невараси; форсларни, араб аббосийларни енгиган, турк мамлуклардан енгилган. Мусулмонларга нафратининг сабаби онасининг насроний мўғул эканлигида дейишади. Ўрта ва Яқин шарқда ҳукм сурган.*

СТАЛИННИНГ ЖАБРДИЙДАСИ

Сўқтим жумбоқ чокини, девордаги расмни сўқтим.

КЎРИНИШ

Қирлаганда от, тепадан кўринадир қир лаганда.

ҚАЛИНЛИК

Қалин олган келин билан яшар қалин.

ЧАЙҚОВЧИ ХОТИН

“Учта лағмон ейолмаса, уч талоғман!”

ДУНЁ ИШЛАРИ

Кўригин босар темирчи; амрчи бошлар кўригин.

ҲАЁТ ШАФҚАТСИЗ

Тўрда кучли; кучсиз тўрда.

ФАЛОКАТ

Кўргулик ҳар яхши кун; ёмон кун – бир кўргулик.

ҚИНҒИР ИШНИНГ ҚИЙИҒИ

Ўтакетган қанжиқ бўпти, деди бундан ўта-кетган.

ҚИРДА

Моча қочар, қувадирлар, шимарилган поча-моча.

БЎШАНГ

Ҳам мол эди, ҳам эшак, бир умр бўлди ҳаммол.

ҚИЗ КЎРДИ

Қизкўрди, тўй яхши ўтди; тўнғичига қиз кўрди.

ЎЗИНГГА ИШОН

“Қирқ томиринг!” дейди иблис; баъзан иблис – қирқ томиринг.

ХИЖРАТ

“Зулмдан қутулишингиз учун Ерни кенг қилиб қўйдик”.

“Чопинг бошни!” деса золим, бошқа ёққа қочинг, чопинг!

ҚИРОЛИЧА

1920 йиллар

Қир, олича Туркистонда кўпдир; йўқдир қиролича.

ЖАЛЛОД

Чопа-чопа келар қонхўр, тўймас бошлар чопа-чопа.

ЭРКИН СЎЗ

“Ҳеч бир ҳукуматга ва пулга қарам бўлмаган матбуот эркиндир”. (А. Камю; ЎЗДЖТУ Халқаро журналистика факультети деворидаги ёзув)

Қирол билан ишим йўқ; кимса демас: “Тоғ ол, қир ол!”

ТАДБИРСИЗЛАР ТАДБИРИ

Бўшанг бўлма, профессор; порахўр дер: “Ишдан бўшанг!”

МАРС

Ҳа, ётсиз, ёвсиз ер йўқ, бўлса-да у ҳаётсиз.

ВАЪДАБОЗ

Лозим, дединг, бажармадинг – кийиб юр энди лозим.

ЭКИНЧИ

Кирим-чиким деб югурдим... қўтир бўлдим ювмай кирим.

КУЙДУРГИ

Куйдурги чиқсин тилингга! Алдадинг шунча, куйдурги!

ЭСКИ СУЮКЛИК

У таниб қолганди... бу ҳам қолди утаниб.

ҚОЗОҚ ХОНИМ ДУОСИ

Йўқолмасин сиз-бизимиз; бор олсину йўқ олмасин!

АРАБ МАҚОЛИ

Чоптир туянгни; қистаса, туянгдан тушмай чоптир.

БИР МУАЛЛИФ ЧОРЛОВИ

Ҳомий-сомий тополмадим; кел энди, эй, Хомий, Сомий!

УЛФАТ ТИЛАГИ

Юз-юз қилгин юз ёшгача, фақат қолсин юзингда юз.

ЭСКИ ЎЗБЕК ВА ЯНГИ ЎЗБЕК

Қирчанғи етар бизга; керакмас қиш, қир, чанғи.

ФЕЛЬБЕТОНЧИ

Ҳоким Тўр англа сени; қочар ҳоким, тўрангла.

ДАВЛАТ МУЛКИ

Ҳисобдор билар... нетсин, бўлар сўнгги ҳисоб – дор.

ОЧКЎЗ

Ҳар ис димоғин тортар... ҳар исда* ҳозир ҳарис.

* Ис – худойи маъносида, шева.

ҲОВЛИ

Ҳовли қиш чоғи хунук, деб сотсанг бўлар ҳовлиқиш.

ОҒРИҚ

Чиркинликдан кўз толаркан, бош айланар чир кинликдан.

ФАРҚЛИ КАСБЛАР

Бу икки юз зот чиннисоз; жиннисоздир бу иккиюз.

ТАНБАЛ

Чиқишсиз ўйларни от; тур, кўчага чик, ишсиз.

МАҚСАД ЙЎЛИДА

Кесма йўлдан тез борай деб йўлдошлар бошин кесма!

ХАТ

“Чигатой гурунги”дан “Қизил қалам”га

Чалдириб най чалаларга бизни йикитдинг чалдириб.

ИККИ ТУР ЮРТДОШ

Чанок терар чанокчиси; ялокчиси тутар чанок.

ШЎРОСИНИ СОҒИНГАНДА

Чорлар даври ўтиб кетди; чорпараст у ён чорлар.

УЗУК

Узук таққан билан бахтсиз: эр узоқда, умид узук.

ЯССАВИЙЧА БИТИК

Туш аро ё ўнг аро ўлим бошга тушаро.

ТАРАФКАШ ТАРИХЧИГА

Сомонингдан лоф урма, сўйла нақд сомонингдан.

КЎРЎҒЛИ ВА ГЎРЎҒЛИ

Қирот, Ғирот келмаса, менга шу адир, қир – от!

ЎЗБЕК ТИЛИ

Тил ингандир етти кўқдан, тил деб жонлар тилингандир.

ТОҒДАН ТУШГАН

Товлама бизни – тоғни гоҳ “кўҳ” деб, гоҳ “тов”лама!

ҚАТЛ ЭТИЛГАНЛАР

Чека-чека зулмингни, айтолмай кетдик, “ЧЕКА”.*

*ЧК – шўроларда давлат хавфсизлик ташиқилоти.

ЎЗИНГДАН БАЛО ЧИҚСА

Ғул, омлар* боғлар элни, юртни сотар ғуломлар.

* Ғул – кишан; ом – оми, авом.

УЙ

Қур уйингни кўнглингга мос, яшамассан икки қур.

АМИРЛИК ЙИҚИЛГАНДА

Ҳақ талаб кетилди, қолди бунда фақат ҳақталаб.

ФИРИБГАР

Фирибгар ўлиб қолар беролмаса фириб гар.

БУРЖУЙЧА ЎЙ

Фуқаро оқ, қора дейсан; бари бир гўр, фу, қаро!

ҲАР ЗАМОН

Ува* да ким кўшк қуради, кимдир титар увада.

* Ува – ўва, ўба, овул; водий.

СЎНГГИ МАКТУБ

У зоринг ўтиб кетди кўролмай гул узоринг.

ҚАРИ ВАЗИР

Бўри эзар қарисин, қариси ҳам барисин

Ет миш-миш, ҳақ фарқиға – ёшинг етмишга етмиш.

СОТҚИН

Инингга писурсан сен тош отсалар инингга.

КУТИШ

Узумзор ичра мен зор; боқ, бир дона узум зор.

БЎХТОНЧИ

Тош босмас гап-сўзинг, бас, ўрадай оғзингга тош!

ҲАСАД

У қувсиз, дер; бу қувсиз, дер; аммо бари уқувсиз!

ҚОЗОН

Қозон тўлсин десанг – тириш, мазлум бўлма, ҳақ қозон!

ОЙЛА

Тўққиз товоқ келмагунча ўтирар бўлиб тўқ қиз.

СОВУҚ ТЎЙ

Тор тик этмас; жимлик чўқар; тарқатилар яна тортик.

ХОТИНОШИ

Хотиноши* юртда йўқдир, уйда қолди хотин оши.

**Тўрақўрғон туманидаги қишлоқларда бундан қирқ йил олдин суннат тўйи уч кун бўлар, иккинчи кун бутун қишлоқ хотин-қизлари хотиношига чақириларди: эндиликда тўйлар қисқариб, у удум унутилди.*

ТЕМУРНИНГ ЮРТИДА

“Ҳосилининг олтидан биридан олтидан бирини солиққа олдим”.

Қолдиқ ҳосил чўғи билан биз ҳам тикланиб қолдиқ.

ОҒИР КАСБ

Ҳазинадор ўртада; икки ёни – ҳазина, дор.

ПАРАНЖИ ТАШЛАШ ЙИЛИ

Хотин, қизлар очик юрса, кўпаймасми хотин қизлар?

САХИЙ МУМСИК

Ўнганга, ол, ўн танга!

ФИРҚАДОШЛАР

Тонишдинглар талонларда; йиллар ўтиб, тонишдинглар.

СИЁСИЙ ОНГ

Бу ва улар чолни кўриб дейди бува.

ЭСКИ ҚОЛИП

Қол, ип, ортик чирмайверма! Етар, шунча эзди қолип.

МУНОФИҚ

Кийдириб тўн сўзига ўтди халқни “кийдириб”.

ЭСЕР

Шу қисир ватанни деб курашдикми – шу қисир!

АЗОБЛИ КУНЛАР

Кундош кўрган кунига кулар... лек бермас кун дош.

КЕКСА УЛФАТЛАР

Майдон бизга қолибди, увол бўлмасин майдон.

ҲАР КУН

Бошмуштлагич битта, бироқ лак-лак майда бош муштлагич.

ТАВФИҚ НАЙЗАН*

Кўр-дим, кўр бўлсам ҳам, неларни кўрдим.

**Маишхур турк шоири (1878–1953) мавлавий; найзан;
шеърда қабиҳи малиҳ устаси.*

ТОБУТИМ

Тобутим кўрсанг, кўринмас ҳеч бошимдан то бутим.

ЁШЛАР

Той-мас булар, арғумок, ёвни босмоқдан тоймас.

ЭШАК ЎША, ЭШАКЛИК ЎША

Тўқимок ёлғон иши, дер, бу қора тўқим – оқ.

УЧИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ

Теп Адан, Мисру Лубнонни АҚШ деган тепадан.

ГАНДИ ВА ҲИНДИСТОН

Ўт, қазилган чоҳга тушмай; бу ҳукумат ўтқазилган.

НАТИЖА

Қоплаганлар юртни ўлса, ўлмас – қолар қоп, лаганлар.

СОБИҚ ВАЗИР

Қалъа билмас – чиқдинг, тушдинг; ўчоғингга, бор, ўт қала.

ДЕВОРНИНГ ҚУЛОҒИ ВА ИНСОНЛИК

Ор – тик этса, кўрқасан! Қуёндан ниманг ортик?

ЧАҚИР, ТОШЛАР

Чақир тошлар солиб оғзингга, адолатни чақир!

ҚОРАСОН

Қорасондан ўлди соткин, бироқ ўчмас қора сондан.

БИР ШАХС

Денг: изни, йўлни бир шахс ўзгартар – ҳатто денгизни!

ЭРАНЛАР

Улоқ кийиб яшаса-да, эранлар чопар улоқ.

ҲАЛОЛ БОЙ

Туя кўр – эшит: ўтарми нина тешигидан туя?*

* “Ҳалоллик билан катта бойлик орттириши мумкинми?” дея
сўрашди ҳазрат Мусодан, у: “Нина тешигидан туя ўтмас”, деди.

ТАРАҚҚИЙ ВА АГРАР ЎЛКА

Қирғич учок учирар у; бунинг қўлида қирғич.

БОЙЛИККА ТАШВИҚ

Юпка бўлса отанг қўли, ейсан куруқ нону юпка.

ҚЎМОНДОН

Лак-лак халқинг бўлса, йўқса бир лак аскар – оғзингга лак!

СУРБЕТ

Жиндай ўтириб кетай деб, ўтириб олди жиндай.

ЎЛПОНЧИНИНГ ЎРНИ

Ўлтирасан минг-минг жонни, яйраб-ўйнаб ўлтирасан.

КЎПНИНГ ҚАРҒИШИ

Тойил, деб қарғадилар, ўлди ўтмасдан то йил.

НАПОЛЕОН ВА ДАВРИ

Тўп қуритди у замонни; бу чоғни – сиёҳ, тўп-тўп...*

* Қўмондоннинг “Феодализмни тўп қуритди,
капитализмни сиёҳ қуритади” сўзига ишора.

МАТБУОТ

Кўр, неча минг кўнгилни оғритар бир кўнгли кўр.

ЎРТАДАГИ ИТ

Юксаклик – орзум, кўймас ўртадаги юк – саклик.

БОЙВАЧЧА

Юзталаб ичай, сўнгра ўпай – тайёр юзта лаб.

ЯХШИ ЖОНОН

Қошига бор, қаратмаса қовоғига-қошига.

ТУЛ ГЎЗАЛГА ҚУТЛОВ

Бекам, беكلي бўлинг ва бундан сўнг яшанг бекам.

ФЕЛЪЕТОН

Ёқди мойдай олгани; топширгани жонин ёқди.

ОЛТИН ОФАТ

Бу зар бутун дунёни бузар.

ОНА – БИР ДАВЛАТ

Ҳокимона яшар бола – бошида бор ҳоким она.

ОСМОН

Чархтоши ўтмишда қолди; бошда ҳамон Чарх тоши.

ҚАРИЛИК БАХТИ

Қутқариш бор: юртда яшаб, юзга кир – бахт, қут қариш.

ЁШ ШОИР

Ҳижолат бўлмай десанг, емасин ҳеч ҳижо лат.

ҚЎЛГА БУЙРУҚ

Қўлёзма бу – ким ўқиру ким сотар; қўй, қўл, ёзма!

НОНКЎР

Нон, кўр, мана, е, дейсану пушаймон қилар нонкўр.

ЎЗГАРИШЧИ

Кулча бўлар кул боласи; дема менга: “Фикринг кулча!”

ТУЛ ДУНЁ

Қўйди-чикди дунёси бу; бу дунёни қўйди, чикди.

1920 ЙИЛЛАР

Қочоклардан безди замон; “Қоч қизилдан!” “Қоч оқлардан!”

ПАКАНА ФИТНА

Фиринг-сиринг қилиб юриб, кавлар бу курғиринг сиринг.

ЧАТОҚ

Юр, ит, ахир дўстимсан; шу қанжиқни йўлга юрит!

ҚЎЙ БОЗОРИ

Қўйжаллоб, ишинг чаток; жалб этишни қўй, жаллоб!

ГОСТРАБАЙТЕР

Чақа қилма юрагингни топай дея беш-ўн чақа.

ТУТҚУНЛАР

Чипқон чикди жонларга, юракларда чип-чип қон.

ЧАҚМОҚ

Яшин, қоч бу зулматдан, менинг кўксимга яшин!

ТАВАККАЛЧИ

Чек ёзиб бер миллиўнга, майли, минг йўлга қўй чек!

ЁШЛАРИМИЗ

Чироксиз қолмас бу ер, ёшларимиз, чироқ – сиз.

ЮЗИШ

Юзишни билган билан тенгдир билсанг юз ишни.

КЕСАТИҚ

Кўп ур, сур даврон энди, зотан қилдинг кўп ур-сур.

УРУҚ

Урук, элни, миллатини унутганларни – ур, ук.

МУСТАБИДНИНГ ЮЗИ

Уюлди қовоғи бир – минглаб жасад уюлди.

ИНГРАР

Қарағанда сталинлар, инграр Сибирь, Қарағанда.

МАЗЛУМ ЮРТДОШЛАР

Ватансизлар, бизга қарши ватанда руҳ ва тан – сизлар.

ФИКР ШАРОБИ

Пардаласун уни қўллар; шоир, уни парда-ла сун.

ЁҒИЙЛАР

Оқ ит-ди, қора ит-ди, ўзбек қонин оқитди.

ЎТАКАНГ ЁРИЛСИН

Ўт, аканг – хоин, билиб қўй, ёрилса ҳам ўтаканг.

ҚУВ ВА ҚЎРҚУВ

Қўрқув қувни қўрқитар... Ичингда ёнмас қўр, қув!..

ҲАҚИҚАТ ЙЎЛИДА

Излаганлар из қолдирар; қолмас сиздан из, лаганлар.

КЕМА ВА КИРИТ ОРОЛИ

Кирит, кўпни киритдинг, энди бизни ҳам кирит.

ЎЗИГА ХОН

Кулхон ёк, келсин хонлар; айқириб ўйна, кул, Хон!

РИНД

Оқ арок, оқ! Қора дунём оқарсин сенда оқароқ!

ЕР

Ер устида, остида не борки, бир-бирин ер.

УРУШДАН КЕЙИНГИ ОЧЛИК

Сил инди, кўтир инди, сўнг кўзёшлар силинди.

ТОШОЙНА

Тошойна, мен тошолмадим; сен мен учун тош, ойна!

ПОРАХЎР

Юзингни олмагунча кулдирмассан юзингни!

ЧАНГҚОВУЗ

Чангоғиз, сени чалмасин ирқи чала, чанг оғиз!

ТИЛ УЧУН КУРАШ

Икки тил бўлсин деди иккиюзли, нишонпарастлар...

Тақиқ этти тилимиз, кўксида нишон тақиқ.

ЧЎПЧАК

Ёқут, олтун келса, келар яхшига ҳам бахт ё қут.

ЧАЛАНГ

Чалангни биламан, у билмас гулдаста – чаланг*ни.

**Чала – муслмонликни қабул қилган жухуд; ярми туркий, ярми бошқа элат мансуби; чаланг – форсий гулдаста сўзининг эски ўзбекчаси.*

СОЦИАЛИЗМ ВА КАПИТАЛИЗМ

Ҳазил

Тикиш яхши тик турмасдан; анча қийин бироқ тик иш.

ТАҚА

Тақа айбинг бошқаларга, эшакка тақилган тақа!

ИНТИЛИШ

Ёношди чўққиларга – паст-баланд қир, ён ошди.

ҚИЙИҒИ ОЧИЛГУНЧА

Ол, чоғим – замоним, ол! Ҳамтовоғинг олчоғим.

ДАРСХОНА

Бўр ким, тахта ким – билар ҳатто бошдаги бўрким.

САБРИМ

Тош қин унга ясадим; сўнгра хайқирдим: “Тошқин!!!”

СИНОҚ

Син, ов қилолмасанг, син! Ҳаёт – ҳар куни синов.

ОТНИНГ ҚАЙИШИ

Қайиш, эшакникимассан; ўзингникига қайиш!

ЭРКАКНИНГ БУҒДОЙИ ВА ХОТИН МАКРИ

Туя-туя ун қилар у; макрин ташир қирқта туя.

КЎРГИЛИК

Момо талоқ, кизи талоқ; тул ҳовлиси момоталоқ.

ИБТИДОЙИ ТУРМУШ

Унгур, ғордан чиқарсан, ишон, эй ўсиб-унгур!

УШАЛМАГАН ОРЗУ

Оломон дер: “Бир кун ўчим оломон”.

БИР ЙЎЛНИНГ ОХИРИ

Сўнг учи кўринди – умид, азоб сўнгучи...

АСЪАСАЮ ВАСВАСА

Тан танасин, руҳин билмас; кўр руҳсизлар тантанасин.

ЛЕРМОНТОВ

*“Прощай, немытая Россия,
Страна рабов, страна господ”.*

*Ювуқсиз шу ватаннинг кинин сен-да юв, уқсиз!

** Алvido, Россия, эй нопок макон,
Жаноблар маскани, қуллар диёри” (Ҳ. Ғулом т-аси)*

ШОИРНИНГ ҚУВОНЧИ

Ёзилди дард кўнгилда – яхши бир шеър ёзилди.

МАҲАЛЛИЙЧИ

Ёқтирдинг беш-ўн тангни; юз умрни ёқтирдинг.

ҲУРИНОВСКИЙ

Хур-ди энди улуслар; ит уларга қараб ҳурди.

ПАХТАДА

Терим бошланди, ҳақим берилсин қотмай терим.

АЙНИГАН ДЎСТ

Совурдинг иссиқ кўнгилни; йиллар ёдин совурдинг!

ЎТМИШ

Уй кумдан тикланмоқда... уйғотмангиз уйқумдан.

СОЧИҚ

Сочик, тарқоқ улусларда соч супурги, қўл сочик.

ТАРИХИЙ ФОЖИА

Қийинди бўлди бутун; зотан ямаш қийин-ди.

ХОТИНУ ЭРКАК

Боши бўши кўнглинг овлар, бош оғритар боши бўши.

ҚАЙТА ҚУРИШ

“Тиклатиш керак ҳақни!” дер тик эстон, тик латиш.

ЎТ БЎЛ, СУВ БЎЛ

Ёнма-ёндир ярар-зарар; ўт бўл, сув бўл – ёнма, ёндир!

ЁМОННИНГ БУЙРУҒИ

“Чал қанчаси йиқилса ҳам!” деди ётиб чалқанчаси.

ЎТ

Ўт ёқар бу ўтлар, бил, жаҳаннамлик!.. Нар и ўт!

SMS

Тилсимсиз замон бўлмас; сўзлашурлар тил, симсиз.

КЎРАЙЛИК

Енгил ташда ғўдаймоқ; ичкарида ёвни енгил!

ШАРҚ, ҒАРБ ВА ИНКИВИЗАТОР

Ёкқувчи дўл, ёмғир бўл, бўлма одам ёкқувчи.

БИЛДИНГ, БИРОҚ

Туйдинг, билдинг ёвлигини... бироқ уни қачон туйдинг?!

ЎҒУЗХОННИНГ БОШКЕНТИ

Қора қурум босган онглар билмас қайда Қорақурум.*

**Қорақурум – катта шаҳар дегани;*

Ўғузхон Қорақурумдан кейин Яссини ҳам бошкент қилган.

ТҮНЮҚУҚ БИТИГИДАН

Чинқириш бошқа бўлар бошланганда чин қириш.

ЧОҒИНГ

Чоғинг паст бўлар доим бўлмаса миллий чоғинг.

ОЛТИН ТОМЛИ УЙ

Қолоч* олтин томли уйни очди; деди: “Тўқ, қол! Қол, оч!”

**Қолоч – ўғуз достонлари қаҳрамони; қолоч-қалач уругининг бошлиғи.*

ТУРКЛАРНИНГ ИЛК ЧОДИРИ

Тикди Туркхон* илк чодирни – турклар учун жонин тикди.

**Туркхон – туркийларнинг илк отаси.*

ЭРАНЛАР

Олмас, кумуш, олтинлар... эранлар бирин олмас.

УЛУҒ ТУРК ОТА ЎГИТИ

Олтин ёй, уч ўқ сенда – шарққа, ғарбга олтин ёй!..*

**Ўғуз достонларига кўра, Турк Ота тушида кунчиқардан кунботарга туташган олтин ёйни кўради; ўғилларига ўқ отишни буюрди, улар очуннинг ҳар ёғига қараб кетадилар – туркларнинг дунёга тарқалиш афсонаси ва тарихи унга боғланади.*

ҚАЙИ УРУҒИ

Қайи*ни эгиб бўлмас, у – туркнинг тик қайини.

**Қайи – қиёт; эски турк уруғи; ўлкамизда ўнларча Қиёт аталган қишлоқлар бор; Беруний, Чингизхон, Усмон Ғозий каби машҳурлар шу қавмдан чиққан.*

ТАНИҚЛИК

Таниқлик одам, кўркма, тарихга эт таниқлик.*

** Таниқ – гувоҳ.*

АНДАЛУСИЯДА МУСУЛМОН ТУРКЛАР

Қуртоба ва қимиз ичиб келдик, салом, Қуртоба!

ЎТ ОТА ВА ЎТ ОНА

Ўт, ота, деб жеркима, ўчоқда бор Ўт Ота.*

**Эски турклар инончига кўра, уйни, ўчоқни бир Ўт Ота ва бир Ўт Она қўриқлаган.*

ТҮЙИМ

Тўйим бўлди, уйим тўлди; яшаб ўтдим билмай тўйим.*

*(*Тўйим – арабча қаноат сўзининг эски туркчаси)*

ЭХРОМЛАР

Эҳ, ром этди Шумэр юрти, Мисрдаги ҳар эҳром!

БЎРКИМ БОШСИЗ ҚОЛМАС

“Тотсиз турк, бошсиз бўрк бўлмас”* – бу сўз сал тотсиз.

**М. Қошғарийдан. Тот – миллатини йўқотган турк; форслашган, араблашган, чинлашган, руслашган ва ҳоказо.*

ТУРКИСТОНДА АРАБЛАР, МИСРДА МАМЛУКЛАР

Араб-а бу, сўра, айтар, қайси тилда араба.*

**Ўтмишида туркистонликлар шарққа борди,
шумэр, мамлук бўлди; Туркистонга келган араблар
бухоролик, қашқадарёлик бўлди – тилларини унутди.*

ҚУРОЛ СОТУВЧИ

Қур, ол, дунё сеники; бу учун керак қурол.

СУЮНБЕКАГА МАКТУБ

Бошқурт, татар дўстдир асли, орани бузди бош қурт.

ШИРОҚ

Қирилиб кетманг... кетай елкамга тоғ, қир илиб...

ЭҲСОН САОДАТИ

Эҳ, сонсиз бахтсиз инсон яшаб ўтар эҳсонсиз!

ИНШООЛЛОҲ

То бутинг юриб тургай, узокдадир тобутинг.

КУНЛАРНИНГ КЎМИЛИШИ

Гум онинг, гум соатинг, гум кунингдир гумонинг.

АКА-УКАЛАР ҚУДДУСДА

Кал Исоси, Ийсоси бошқа – масжид, калисоси.

ҚИЁМАТДА, ТОҒЛАР ЮРА БОШЛАГУНЧА

Қимирламаскан булар, қимирла, маскан!..

МОТУРИДИЙ

Гуноҳга бир ботса – мўъмин бўлса-да – у гуноҳ кабир.

ЖИНОЯТЧИНИНГ БИР ТУРИ

Жиноят қилиб бот-бот, ўқир (бўлиб жин) оят.

ТУРКИСТОН ҚОВУНИ

Бир тилим – ўзбек; қозоқ, қирғизу туркман – бир тилим.

ТЕМУР МАЛИК

Эгасиз қолар юрт – гар бошни ёвга эгасиз!

ТУРКИСТОН ҚЎШУНИ

Қўшуни Туркистоннинг бўлсак, одамга қўш уни.

ЎҒУЗҲОН ВА КЎКБЎРИ

Афсонага кўра, Ўғузхоннинг жони ой ёғдусидаги

Кўкбўри шаклида кўкдан индирилган.

Бек индим, хон индим, бугун қаён бекиндим?

ТУРКИСТОНЛИК ГҶРҶҒЛИ

От кўтарган кўлида у – Гўрўғли деб от кўтарган.*

** Қафқаз ва Туркия Кўрўғлиси билан Туркистон
Гўрўғлисида ўхшаши ва фарқли томонлар кўп.
Масалан, туркиялик Кўрўғлининг ҳайкалини отлиқ,
кўлида соз тутган тарзда яратилишган. Менимча,
туркистонлик Гўрўғли отлиқ, кўлида қилич ва
қалқон ушлаган шаклда яратилиши керак, чунки у
120 га кириб ўлгунгача қилич-қалқонни ташламаган.*

ПАРКЕНТДАГИ СЎҚОҚДА

Сўқоғингдан кетолмайман кўз ололмай сўқоғингдан.*

**Сўқоқ – кўча; сўқоқ – олакийик; “Қутадғу билик”дан.*

ҚУМДА ЎТИРГАН ОДАМ

Қаш бошинг: ким – Қашқани, Қашқарни қурган у Қаш?

ЭЛБИЛГА

Эл билгани шу: эслармиз улуғ она Элбилгани.*

** Элбилга – ўтмишдаги улуғ юртдошларимиз Билга ва
Култегин хоқонларнинг онаси.*

ОҒИРЛАШУВ

Оғирлашди хон қулоғи; эл иши-да оғирлашди.

ПАЙҒАМБАР НАЙЗАСИ

Сунгуси Сулаймоннинг сенга оғу сунгуси!

СЕМИРАМИДАНИНГ АКАСИ

Қуритибди осма қўприк; оч эл шўрин қуритибди.

ЭЛЛИК

Эллик турк эли бирлаш, ўзингдан чиқсин эллик.*

** Эллик – элнинг, яъни давлатнинг эгаси, қирол.*

ҚЎРҚМАС ЭЛ

Қўркут, ёв, бу эл қўркмас: тирик Алпомиш, Қўркут!

ТЎМАРИС ВА КИРНИНГ БОШИ

Ботирдим қонга бошинг, эй форс, сендан ботирдим!

КЎКТУРК ОТАСЎЗИ

Хитой қўринса, бўлади хит ой.

ҚЎМОНДОН БОБИР

Синдургай барча ёвни – қиличин Ҳинду Синд ургай.

ХОРУН АР-РАШИД АМРИ

Қур ит эмган ўғриларга бир зиндонки, барин қурит!

УРУШ ВА НАТИЖА

Устун чикди Наполеон – минглаб тўп бўлди устун.*

** Вандим майдони, ўлжага олинган 1200 тўпдан ясалган устунлар.*

РОБЕСПЬЕР ТАҚДИРИ

Ҳукуматдор бўлди, сўнгра бўлди унга ҳукумат дор.

БОЛҚОН УРУШЛАРИ

Тахт бўл тахтсиз яшашга, йиқилгай эрта у тахт.

УСМОНЛИ ТУРКЛАР

Чўкиндик, дема бизга; уч қитъага чўқ индик.

ҲАР ЭЛНИНГ ЎЗ ҚЎШИҒИ БОР

“Ҳушламайдир форсилар бизни айгон туркуни”. (А. Яссавий)

Туркуни ёмон деса, яхши қўрмас турк уни.

“ТУРКИСТОН” УЧҚУЧИ

Уч, куч юртни, юрагим – уч, эй кишансиз учқуч!

ҚАРАМЛИҚДА

Чаккамиз юз йил томди, емирилди чаккамиз.

ИСМОИЛБЕК ҒАСПРАЛИ

“Тилда, фикрда, ишда бирлик”.

Тилдош қозон-ўчоқ берар – суюб, суюк тилдош қозон!

МУСТАМЛАКА ВА ДУО

*“Тошкент масжидларида адолатпаноҳ
чорподшоҳ ҳазратлари ва оилалари ҳақиқа дуо
ўқилди...” (“Туркистон вилоятининг газети”дан)*

Рухонийдан чиқса даллол, лол қоладир рух онийдан.

АБУЛҒАЙЗОН ВА БУХОРО

“Тахт бир қонхўр оғочдир...”

Бошқариш ҳам жонга тегди; келди бизга, бош, қариш...

БОЙҚУШ

Тунар бойкуш Туркистонда; Туркистонни бойкуш тунар.

РЎДАПО ВА ДУКЧИ ЭШОН

*“Жиҳод қилмагунча, елкамизга минган
бу рўдапо ўрусдан қутулиш йўқ”.*

Ўтмас бўлдиқ юртимизда; кўчамиздан ит ўтмас.

1905 ЙИЛ 9 ЯНВАР, ПЕТЕРБУРГ

Сўз эркинлиги қурбонларига

Тўпланганлар бу майдонда “Сўз бер!” дея тўпланганлар.

СИҒИНОҚ

Сиғноқ истаб борсам, афсус, ўлик шаҳар экан Сиғноқ.

ҲАЁТ

Ҳа, ёт кўп бир ўлкада кўлкада ўтар ҳаёт.

ИСТИБДОД АСОРАТИ

Чиритилган эл бўлаги фикрига-да чирит илган.

ҒУР, УР

Ғур, ур – шонли турклардан нега мен қилмай ғурур!

ТОТАЛИТАР ЎЛКАДА

Йўқсил кўп бўлган юртда дейолмас ҳеч ким: “Йўқ сил”.

ЦЕНЗУРА

Тикилганлар Тангри томон оғзи ип-ла тикилганлар.

ТУТҚУН

Дер: “Аза, тўй-томоша кўринмас... йўқ дераза”.

ЧОРПАРАСТ

“... кавлагани чўпи бор.”

Чорчўп ичида онги; кўлда чор берган чор чўп.

НОРОЗИЛИК ҲАРАКАТИ

Бошсизлик бўлган ерда чиқар низо, бошсизлик.

МУНАВВАРҚОРИ ДУОСИ

Тузингиз шундай давлат – бўлсин эрк нон-тузингиз.

ҚЎҚОН МУХТОРИЯТИ

Тўздирилди мухторият – эл дўзахда тўздирилди.

МУСТАФО ЧЎҚАЙ

Ўтиндим “Туркистон!” деб, тунигизга бўлиб ўт индим!..

ИСТИБДОДНИНГ ИККИ ДЕВОРИ

Дучор эдим бир чорга, бошимга келди ду чор.

ЎҒУЗХОН, ФИТРАТ ВА БОШҚАЛАР

“Унитаз” ҳажвияси муаллифига

Унит: Азлар, Ўғузлар кетди... қолди унитазлар.

ОҒАПАРАСТ

Чинакам юртчи демас: “Рус – буюк оғам, чин – акам”.

ШЎРО НОВАТОРЛАРИ

Яланг дала; ялангтўшсиз; микрофонни ўпинг, яланг.

ПАХТА НАРХИ

*“Пахта ўзбек халқининг кафанидир”, Инъомжон
Хидиралиев, Шўро ҳукумати вазири, 1928 йил.*

Тойланди от, кази берди; чақа пахта тойланди.

ЛЕНИН ВА СТАЛИН ОРАСИ

Бошқалатди бошлиқларни; кесиб, анча бош қалатди.

УЧ ҚОТИЛ* АЙҒОҚЧИСИ

Чақмоқ, қаматмоқ ишинг – бошингга тушсин чақмоқ!

** Репрессиячи “тройка”.*

1938 ЙИЛ ЯНВАРИ

Чопа-чопа минг-минг бошни байрам келди чопа-чопа.

СТАЛИННИНГ ҚАЙЧИСИ

Қийдими кўзи унинг – халқлар жонин қийдими?!

ЕЖОВ

Бошқармоқ одил бўлса, бошлар емас бош қармоқ.

ТУРКИСТОН ЛЕГИОНЕРЛАРИ

Чангалида руснинг кул-ди; ўлди фашист чангалида...*

**II жаҳон урушида асир тушганларни шўро ҳукумати “Ватан хоини” ҳисоблагани, 29.VII.1929 йил. Женева битимига кўра асирлар ҳолини яхшилашни олмонлардан талаб қилмагани учун 200 минг туркистонлик ҳарбий асирдан 190 минги қирилиб кетган.*

ПЎЛШАДАГИ КОНЦЛАГЕРЬ

Юзтубан ётар курбон – отар, ёқар юз тубан.

ШОИРНИ ЎЛДИРГАН НАФРАТ

...Сибирда ҳақсиз хўрланган шоир, “Сенлар учун шўер ёзадиган қўлларимни музлатаман, кестириб ташлайман”, дея ҳайқирди ва шундай қилди. (Усмон Носирни кўрганлар сўзи.)

Ёзмайин шулар учун!.. Келур кўклам, ёз – майин...

АЙҒОҚЧИНИНГ ХАБАРИ

Қисирлабдир бу юрт томи, хотинлари қисирлабдир.

МУҲАРРИР ВА МИЛЛИЙ ЁЗУВЧИ

“Босмачи сўзин ўчир!” “Босмачини босма-чи!..”

**Айимхан
ЭШНИЯЗОВА**

Замон билан ҳамнафас жанр

Йил ҳикояларини сарҳисоб қилар эканмиз, адабиётимизнинг салмоқли жанрига айланган ҳикоячилигимизда адибларимизнинг самарали ижод қилаётганини, янги юрилмаган йўллардан юриш, бугуннинг маънавий қиёфасини ёритувчи, натижали баҳс-мунозаралар, таҳлилларга туртки бўладиган масалаларни қаламга олишга интилаётганини кузатдик.

Адибларимиз томонидан ўтган йили юзга яқин катта-кичик ҳикоялар даврий матбуотимизнинг турли нашрларида эълон қилинди. Ишимиз сарҳисоб тарзида бўлганлиги учун уларнинг ҳаммасига тўхтала олмадик, баъзиларини фақат санаб ўтиш билан кифояландик.

Ўтган йили ҳикоячиликда “Адабиёт ва санъат” газетаси пешқадамлик қилиб, 40 дан ортиқ ҳикоялар эълон қилди. Шулардан жанр имкониятлари ва бадиият қонуниятлари асосида яратилган. Жаббор Эшонқулнинг “Шовқин”, Қўчқор Норқобилнинг “Қизил денгиздан салом”, “Ресторанда”, Холмўмин Ёлдоровнинг “Айрилиқнинг олтинчи куни”, Нормурод Норқобиловнинг “Ака-укалар”, Асад Асилнинг “Ёлғиз учган кабутар”, Нортўхта Қиличнинг “Номозшом хаёли”, Ортиқали Намозовнинг “Қантаки ўрик”, Наби Жалолиддиннинг “Шунчаки ватанпарвар” ҳикояларини таъкидлаш жоиз.

Байрам Алининг “Кутилмаган ташриф” ҳикоясида дўст хиёлати, икки дўстнинг бир қизга кўнгил қўйиши Тоғай Муроднинг “Юлдузлар мангу ёнади” қиссаси сюжетини эсга солади. Воқеаларни қаҳрамонлар диалоги асосида ёритади. Адиб ҳикояга бош қаҳрамон сифатида ёзувчи образини танлаган бўлиб, воқеалар ҳикоя ичида ҳикоя шаклида айтилади. Асар қаҳрамони – йиллар ўтиб дўстига қилган хиёлатни тан олган, ботинидаги изтиробни ўз асарида айта олган Бердиёр Исмат. Унинг фалсафаси “...табиат ҳодисалари – тақдири илоҳий”. Табиатда нима содир

Айимхан ЭШНИЯЗОВА – филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD). 1985 йилда туғилган. Ўзбекистон Миллий университети ўзбек филологияси факультетида магистратура босқичида таҳсил олган. “Хушид Дўстмуҳаммад: анъана ва услуб” номли илмий монография муаллифи. Мақолалари республика ва хориж матбуотида эълон қилинган.

бўлмоғи керак бўлса, юз бериш ҳақиқатини инсон тақдири билан муштаракликда кўради. Ёзувчи ҳикояни ҳам шу фалсафа асосида номлайди. Асарда ҳаловатдан изтиробни афзал кўрувчилар нафратга лойиқ дея ўз виждонига таскин бераётган инсон қиёфасини кўришимиз мумкин.

Шодикул Ҳамроевнинг “Тушимдаги оловхон” ҳикояси Одам Ато ва Момо Ҳавонинг жаннатдан қувилиши архитепига асосланган. Илон тимсоли азалдан алдаб-авровчи, Оловхоннинг воситачиси. Архитепда эса шайтон илон қиёфасида жаннатга киради. Ҳикояда Шайтон меҳробдан жой олган жонзот, оловдан яралган (Оловхон), қудрати дунёни титратадиган беназир зот, оловдан яралгани учун дунёга ҳарорат бағишлайди, ақли бутун, кўзи очик каслар унга интилади, бу дунёнинг саодатига эришиш учун унинг этагини кўзларига сурадилар дея таърифланади. Унинг ваъда қилган саодатига эришиш учун унга қалбингиздан жой беришингиз лозим. Оловхон – лаънатланган махлук. Ҳикоя инсонга ойна тутади. Шайтон ҳар доим меҳроб, яъни қалбимизнинг эгаси бўлиш, ўз измига бўйсундиришга ҳаракат қилади. Ш.Ҳамро ҳикоянинг ечимини китобхонга ҳавола қилади. Инсон Оловхонни махв этадими ёки унга кўнгил тубидан жой берадими ёзувчи билмайди. Ҳукми инсоннинг ўзи чиқаради.

Хуршид Дўстмуҳаммаднинг “Дардингни олай” ҳикоясида бугунги кундаги инсонийлик мезонининг энг улуғи бўлган меҳр-муҳаббат ўрнини бепарволик, сохталик ва юзакиликка бўшатиб бераётганини ўзига хос услубда талқин қилади. Асар сюжети Эркин Аъзамнинг “Чапаклар ва чалпаклар мамлакатада” кассасини ёдга солади. Ўзга юртга саёҳат қилган, ҳаммани ҳайратга соладиган қаҳрамон Тошкул юрт соҳибида кибр-ҳаво, беписандлик ва виқор, “ичида дарди бор”лигини ҳис қилади, кўради. Ҳикояда Тошкул одам ичини беҳато кўриш-билиш борасида устаси фаранглардан эди дея таърифланади. Тошкул инсониятнинг тупроқдан яралгани, қадами ердан узилмаслигини истаганидан дардингни олай дейди.

Муртазо Қаршибойнинг “Эл-классико” ҳикоясида футбол иштиёқманди бўлган икки қаҳрамоннинг суҳбат асосида китобхон, бадиий асар, босма нашр учлигининг бугунги кунига назар ташланади. Бугунги китобхонларни қизиқтираётган бадиий асарлар, уларнинг мавзу-мундарижаси, наشريётларнинг ғариблигини енгил кулгига қориштириб беради. Зиёли катламнинг обрўси тўқилмаслиги учун нашр этилаётган китобдаги хатони тузатишдан кўра, ёлғон маълумотни ҳақиқатга айлантириш йўлига ўтгани, устоз ва шоғирдлар қиёфалари ёритилади. Ёзувчининг фокуси оддий қоровулнинг иккита китобдаги камчиликни тезда илғгани ва унга оқилона ечим топа билганига қаратилган.

Бадиий ижод оламига қадам қўяётган ёш ижодкорларимиз ҳикоялари сон жиҳатдан анчагина бўлса ҳам, салмоғи қувонарли эмас. Ёш ижодкорлардан Ирода Бекмуродованинг “Кимдир” ҳикоясини алоҳида эътироф этишимиз мумкин. Асар қаҳрамони фарзандсиз, аёлининг таъбири билан айтганда гуноҳқорлиги учун фарзанд кўрмаган, тавба-тазарру қилиши лозим бўлган инсон. Унинг гуноҳи ўз айби учун дўстини қаматди, хотинини уйдан ҳайдади. Қилмишлари олдида ожиз қолган инсоннинг виждони билан юзма-юз қилган савол-жавоби. Ҳикоя қаҳрамонининг хулосаси Назар Эшонкул “Қора китоб” асари қаҳрамонининг қарашларига яқин, яъни “Кўнглим супасида шундай улуғ суд бўлиб ўтди”. Қаҳрамоннинг гуноҳлари имзосиз хатларда ёзилади. Ҳикояда Кимдир қаҳрамоннинг ички “мен”и, яъни у ўзига ўзи тикилиб турган ўзим эдим дейди.

Устоз ижодкорларимизнинг таваллуд саналарига бағишлаб, “Маҳорат мактаби” рукни остида Асқад Мухторнинг “Кўк тош”, Омон Мухторнинг “Суратдаги

йўлбарс”, Ўткир Ҳошимовнинг “Одамгарчилик” каби энг сара ҳикоялари ҳам берилган.

Йил давомида “Ёшлик” журналида 20 та ҳикоя чоп этилган. Ёш авлоднинг изланишлари қувонарли, албатта. Янгиликка интилган ҳамда анъана асосида ютуқларга эришган ижодкорларимизнинг ҳикояларига тўхталиб ўтамыз. Муяссар Тиловованинг “Табиб” ҳикоясида (5-сон) одамгарчилик, фидоийлик ва дард тасвири берилган. Пандемия даври, оғир шароит, синовли дамда инсоннинг ўзлигини сақлаб қолиши, оломон психологияси, инсон табиатидаги эврилишларни ўзгача тарзда ёритган. Қишлоқда тарқалган ўлатнинг авж олиши, табибнинг чорасизлигини ишонарли тасвирлаган. Умрини инсонлар деб яшаган чинакам инсонга ҳам қарилик, ҳам касаллик соя солган, қувватини тортиб олган, шундай ҳолатда ҳам табиб Тўра муллани инсофга келтириш учун уйига боради. Мулланинг қилмишлари уни ларзага солади, табиб йўлда вафот этади. Адиба синовли дамда инсон маънавий ва рухий қиёфасини яхши очиб берган.

Фаррух Жабборов “Топар ойи” (11-12 - сонлар) ҳикоясида ичкиликка муккасидан кетган, руҳан кучсиз инсон изтироблари тасвирланади. У усти юпун бир қиз, уч ўғилнинг олдида боши эгик ота, хотинининг олдида қарздор эр, ҳар доим ширакайф дўст. Ҳикоя қаҳрамонининг исми Эгамкул бўлса ҳам, у Яратганнинг эмас, ҳўжайинининг, нафснинг кули. Эгамкул жамиятимиздаги оиласига, болаларига ҳам эгалик қилолмайдиган, фикрсиз, кўрқоқ, муте инсонларнинг умумлашма тимсоли.

Ҳозирда бу дунёни тарк этган ёш қаламкаш Азиз Нурнинг “Йўқолаётган дунё” ҳамда “Бахт манзили” (9-10 - сонлар) ҳикоялари маиший мавзуда ёзилган. Ҳикоялар сюжети анъанавий шаклда бўлиб, унда оддий инсонлар ҳаёти, уларнинг ички олами, қалб кечинмалари, оломондан юқори тургувчи, шу билан бирга, бахт манзилени ўзга жойлардан қидирган, қалб кемтиги бор инсонлар бор бўйича тасвирланади.

Жасур Кенгбоевнинг “Нимадир йўқолди...” (9-10 - сонлар) ҳикоясида инсонлар ўртасидаги меҳр-оқибатнинг йўқолиб бораётгани ота ва ўғиллар муносабатида акс этади. Ҳикоянинг тугуни Нурмат отанинг йўқолиб қолиши ва кенжа ўғилнинг жон куйдиришларидан бошланади. Фарзандлар отанинг дилини оғритган. Нурмат отанинг қуйидаги гапларида ҳикоянинг маъзи жамланган: “Кеча онанг тушимга кирибди. Негадир безовта... Раҳматли ўзи билан меҳр-оқибатни ҳам олиб кетгандай”.

Ҳикоянинг сюжети Нормурод Норқобиловнинг “Ададсиз азоб” қиссасини эсга солади. Қиссада бойлик сабаб Нодир чолнинг фарзандларидан кўнгли ўқсийди. Нодир чол ҳам тоғда адашиб вафот этганда ити Оққуйруқ ёрдамида топишади. Ҳикояда эса Нурмат отанинг оёғи синиб тоғда адашиб қолганда ити Олапар орқали уни қутқаришади. Ҳикоя хотимасида Нурмат ота косадаги гўштни итга илинади. Унинг ҳаётини ити сақлаб қолган эди. Нормурод Норқобиловда ит образи орқали асосий фокус жонзотларнинг ички олами, инсонга садоқатига қаратилса, Жасур Кенгбоев ҳикоясида ота ва фарзанд ўртасидаги йўқолиб бораётган меҳрни акс эттирувчи восита вазифасини бажарган.

Холиёр Сафаровнинг “Мағлубиятидан ғалаба” (9-10-сонлар) ҳикояси анъанавий йўналишда ёзилган бўлиб, илмнинг қудрати, илмли инсон кадрланиши тасвирланади. Равшан оддий, аммо китобхон дурадгор. Ҳаёт унга илм олишга, олий даргоҳда ўқишга имкон бермади. Ҳикоя номи ва воқеалар ривожига қарама-қаршиликлар қузатилади. Ёзувчи мағлубиятдан ғалаба, дурадгордан ғолиб китобхон, армондан умидни яратади.

Шавкат Дўстмуҳаммаднинг “Бойбованинг болалари” (8-сон) ҳикоясида танлаган мавзу, тил ва тасвир услубида ўзгачаликка интилаётгани яққол кўзга ташланади. Ҳикоя қаҳрамони ровий “Ўлимдан гўзаллик кидирадиган, мол бўғизлаётганда кўзидан ёш чиқади, ўлимолди жониворнинг қонталаш кўзидан нафосат кидирадиган” қассоб Ғаникул. Унинг Бойбоваси – амакиси.

Бойбованинг невараси келажакка умид тимсоли, яъни кўрқув банди қилган ўрта бўғиннинг уйғоқ шамоллар эсганидан дарак берувчи сарин шамоли, мағзи тўлиқ меvasи. Ҳикоя мавзуси, тили ва тасвир услуби жиҳатдан Жавлон Жовлиевнинг “Кўркма” романига ҳамоҳанг. Роман ва ҳикоядаги қаҳрамон ўзлигини англаган, елкасида аждодлар юки бор танланган ёшлар.

Гўзал Рўзиевнинг “Шамоллар макони” ҳикоясида (3-сон) бобонинг хотираси ва хотира мукаддаслиги макон-жой воситасида акс этади. Ҳикоя тили содда, тушунилиши осон, сабр-матонат, бориға қаноат, тинимсиз меҳнатнинг самарасиз эмаслиги, меҳнатнинг тўлови яхшиликлар келтиришини акс эттиради. Ҳикоя китоб оламиға кириб келаятган ёш авлодни руҳлантириб, келажакка умид уйғотишға хизмат қилади. Шу маънода ёшларимизнинг шу мавзудаги ҳикоялари ҳам ўзини оқлайди.

Журналда устоз ёзувчиларимиздан Кўчқор Норқобил “Бу ёғи қандок бўлди” (3-сон) ва Зулфия Қуролбой кизининг “Боболардан ривоят” (8-сон) тарихий ҳикоялари берилган. Кўчқор Норқобил “Бу ёғи қандок бўлди” ҳикоясида бугунги куннинг қиёфасини сафардаги суҳбат асосида ёритади. Ҳикояда йўл асосий ғояни очишда деталь, худди инсон ҳаётининг маълум бир давриға ўхшайди. Йўлга чиққан иккита ишхона ходимиға отахон ҳамроҳ бўлади. Бу дунёнинг тасодифларға бой эканлиги, инсоф, одамгарчилик ҳали қадрланишини эътироф этади.

“Шарқ юлдузи” журналида 2021 йил давомида 21та ҳикоя чоп этилган. Бу ҳикоялардан рамзий-мажозий ва психологик тасвирларға асосланган Шарифжон Аҳмаднинг “Хонамдаги укубатгул”, Миродил Жўраевнинг “Еттинчи ўлчам”, Абдулла Бобоёровнинг “Арава тортаётган одам” ҳикоялари ҳамда анъанавий йўналишдаги, маиший масалалар акс этган Нормурод Норқобиловнинг “Ёзнинг биринчи кунини”, Абдурахмон Иброҳимнинг “Саратоннинг сариқ ёзи” ҳамда “Ўзганинг дарди”, Салим Ашурнинг “Бугуннинг ҳикоялари” туркумидан “Алдамчи қиш”, Турсунмурод Эрматовнинг “Хокисор” ҳикояларини алоҳида эътироф этиш лозим.

Ражаббой Рауповнинг “Таҳлика” (8-сон) ҳикояси қатағон қурбонлари хотирасиға бағишланади. Қатағон даврининг таҳликаларида инсоннинг ўзлигини сақлаб қолиши, тузумнинг кўзига тик қарагани учун умри азобда ўтган она ва оила қурмай яшайётган сингил Малика, кўрқувнинг қулиға айланган, саводсизлиги туфайли ўз укасининг ҳаётиға зомин бўлган ака Асад ферма образларида аксланади.

Мансур Инъомнинг “Қамал” (2-сон) тарихий ҳикоясида мўғил хони Чингизхоннинг гўзал ва беҳисоб бойликларға эға Ахсикент қалъасини эгаллашға бўлган иштиёқи ҳамда ишончли саркарда Жўба Нўённинг қалъани қамал қилиш воқеалари тасвирланади. Ахсикент қалъасининг ҳукмдори шоҳ Исмоил душманға қарши мардонавор қурашади. Жўба Нўён қалъани ололмағач, ҳийла ишлатади, Зебогулдан фойдаланади. Зебогул ўз ота-онасининг, халқининг юзига оёқ қўйган, ҳаётнинг аччиқ синовларини бошидан кечирган аёл. Зебогул душманнинг халқини нобуд қилишға, юртини вайронаға айлантиришға имкон яратиб берди. Ҳикояда ёзувчи мардликни қуч билан енгиб бўлмаслиги, хиёнат, сотқинликнинг тўлови, синовли дамда тўғри йўлни танлай билишнинг аҳамиятини қамал асосида ёритади.

Салим Ашурнинг “Бугуннинг ҳикоялари” туркумидан берилган “Алдамчи киш”, “Эркин”, “Театр” (6-сон) ҳикояларида шиддаткор даврда инсоннинг турфа қиёфасини сўзда чизади. “Алдамчи киш” ҳикоясида касал одамнинг шолғомдан даво излаши, шолғом олишга пули етмаслиги, одамлардан меҳр-оқибат, ишончнинг йўқолиб бораётгани тасвирланади. “Эркин” ўқишга иштиёқи баланд кишлоқ ёшларининг ҳаётидан ҳикоя қилади. Асар қаҳрамонининг исми Эркин бўлса ҳам, кишлоғига, ижтимоий муҳитига, ота-онасига банди қилинган. Эркин уйдан ўз порлоқ келажаги учун қочади, аммо ёшлиги сабабли қатъий журъат етишмайди, кишлоғига қайтиб кетади. Ҳикояда ўқишга интилган, келажагини ўзгартиришга ҳаракат қилаётган умидли ёшлар тасвирланади.

Таклиф ва мулоҳазалар:

1. Йил ҳикояларида асосан кундалик муаммолар, маиший масалалар, шу билан бирга тарихий мавзулар қаламга олинган. Кўпчилик ижодкорларда миллат дарди, инсон ўзлиги, қалб кечинмалари, руҳий тўлғонишларни ифода қиладиган изтироб, ҳаяжон, ҳайрат етишмаётгандай.

2. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида чиққан ҳикояларнинг мавзу мундарижаси асосан маиший мавзуда бўлса ҳам, шайтоний нафс, инсоний дард, оломондан юқори турувчи китобхон қиёфасини ўзгача услубда ёритилаётгани, шу йўналишда адабларимиз бадиий топилмалар асосида тасвирга янгиланишлар киритаётганини кузатдик.

Шу билан бирга ҳақиқатнинг юзига тик боқишимиз лозим. Юртимизнинг энг олд даврий нашри бўлган “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетасида чиққан ҳикоялар сон жиҳатдан салмоқли, аммо сифати, жанр талаби, мавзу-мундарижаси нуқтаи назардан ўзини оқламайди. Ҳикоя деб номланган, аммо бадиийликдан йироқ яратилган ҳам берилган. Уларнинг сони кўплиги сабабли тўхталишни лозим топмадик. Ҳикоя яратувчи муаллиф ҳикоя жанрининг талабларини билиши, бадиий асар муаллифнинг юзи эканлигини эсдан чиқармаслиги лозим. “Ўзбекистон адабиёти ва санъати” газетаси, менимча, ижод оламига энди кириб келаётган иқтидорли ёшлар ҳамда китобхон оммасининг бўйидан баланд энг сара ҳикояларни танлаб бериши лозим.

3. “Ёшлик” журналидаги ҳикояларда тарих ҳақиқати, ўзликни англаш, меҳр-оқибат, уруш асоратлари, бугунги таълим тизимидаги қусурли жиҳатлар, ер сайёрасининг рамзий маънода аждарга айланаётгани, ота-боболари хотираси макон ва замон билан ҳам боғлиқлиги, таҳликали дамларда инсоннинг синалиши каби қатор муаммолар бадиийлик мезонлари асосида ёритилган. Ҳикояларда ютуқ билан биргаликда қиёмага етмаган, пишиб етилмаган, қалбдан ҳис қилинмаган жумлалар, фикрлар талайгина.

4. “Шарқ юлдузи” журналида тарихий ва маиший мавзуларда янгича тафаккурга ундовчи ҳикоялар чоп этилган. Қўйилган муаммо, ёзувчининг тасвир маҳорати, маънони рамз ва метафорада ифода этиш жиҳатдан анча муваффақиятли ҳикоялар яратилганига амин бўлдик.

Ёзувчи Хуршид Дўстмуҳаммад, “Услуб ўзгармаса, дунёқараш, ҳаёт мураккабликларини бадиий идрок ва ифода этиш йўсинлари ўзгармаса, шу йўлда турфа тажрибаларга қўл урмаса, бундай ёзувчи нафақат миллий адабиётда лоақал ўз ижодида ҳам бирор янгилик яратиши амримаҳол”, деган эди. Биз кегусида миллат дарди, улкан дард билан йўғрилган, инсон тафаккур кенгликлари акс этган ҳикоялар яратилишига умид қиламиз.

Эртакларда ҳайвонот оламига тақлид товушлар

Муқаддасхон
ТАЙЛАНОВА

Ҳозирги кунда ўзбек адабиёти дурдоналарининг хорижий тилларга таржима қилиш, ўзбек халқи сўз санъати ва маданиятини чет элларда тарғиб этиш ишларига алоҳида урғу бериш билан бирга хориж тилларидаги асарларни она тилимизга ўгириш борасида ҳам қатор ижобий натижаларга эришилмоқда. Жумладан, ўзига хос турмуш тарзи, урф-одатлари, удумларига эга корейс халқ эртакларининг ҳам ўзбек тилига таржима этилаётгани қувонарли. Аммо корейсчадан ўзбекчага ўгираётган таржимондан ўзига хос маҳорат талаб этилади. Чунки корейс сеҳрли эртакларида айнан ҳайвонлар товушига тақлид ўзбек тилида бошқача жаранглаши бундай товушларни китобхонга айнан энг муқобил вариантда берилишини талаб этади.

Одатда, сеҳрли эртакнинг бошқа эртаклардан фарқи, унда иштирок этадиган образлар, сюжет, макон ва замон тушунчалари шу эртақ яратилган мамлакатларнинг жойлашган географик ўрни, иқлими, халқининг урф-одат ва анъаналари таъсири билан фарқланади. Ҳар бир халқ ўз фантазияларини жонлантириш орқали китобхонни жалб қилади. Айниқса, халқ оғзаки ижоди маҳсули бўлган эртаклар тарбиявий аҳамияти билан ҳам эътиборга молик ҳисобланади. Бу жиҳат кўпинча сеҳрли-фантастик эртаклар, хаёлий уйдирмалар, ҳайвонлар ва қушлар оламининг тилга кириши, эзгуликнинг ғолиб чиқиши билан характерланади.

Сеҳрли эртаклар қаҳрамонлари “сюжет” билан боғланган тарзда доим “сеҳрли ишларга”, “сеҳрли жойларга”, “сеҳрли нарсаларга” йўлиқадилар. Катта-катта қўрқинчли ва даҳшатли тилсимларни очадилар. Бундай эртаклар қаҳрамонлари

Муқаддасхон ТАЙЛАНОВА – 1993 йилда туғилган. Тошкент давлат шарқишунослик университетини битирган. Унинг “Шу диёрнинг қизиман”, “Болалик – Гуллолалик”, “Камалагим бор менинг” номли шеърӣй тўпламлари, “Гуллар мамлакатининг шаҳзодаси” номли корейс халқ эртаклари таржимаси, “Uzbek translations of flora and fauna in Korean magic fairy tales” номли монографияси наирдан чиққан.

мурод-мақсадига эришишида уларга кўп ҳолларда сеҳрли нарса ва предметлар, ҳайвону қушлар кўмак беради. Сеҳрли эртақ қаҳрамонлари ўз душманларига қарши кураш ёки бошларига тушган қулфатлардан турли ғайритабiiй йўллар орқали қутуладилар¹.

Масалан, ўзбек сеҳрли эртақлари ичида “Семурғ”, “Илон пари”, “Кенжа ботир” каби эртақлар заминида ибтидоий дунёқараш, табиат кучларини илоҳийлаштириш, ҳайвонларни муқаддас билиб, уларга топиниш асосий ўрин тутди. Бунда жонсиз нарсалар жонлантирилади: ер, сув, тош, тоғлар тилга киради, қаҳрамонлар билан ўзаро мулоқотда бўлади. Ёки инсон тошга айланади, сеҳр ечилганда эса яна асл ҳолига қайтади.

Ўзбек сеҳрли эртақларида айиқ, бўри, бургут, илон, аждар, дев, алвасти, жин каби персонажлар мисолида мифологик тушунчаларнинг белгилари сақланиб қолган. Шунинг учун ҳам эртақда ҳикоя қилинган воқеалар ҳозирги кун тингловчиси ва ўқувчиси томонидан “ёлғон” деб қаралади. Ана шу уйдирмалар ибтидоий тушунчалар мажмуигина бўлиб қолмай, балки ижодкор халқнинг яхши турмуш, эркин меҳнат, ёрқин келажак ҳақидаги орзу-истакларнинг рамзий ифодаси ҳамдир².

Худди шу каби корейсларда йўлбарс, тошбақа, аждарҳо, айиқ каби ҳайвонлар эртақларда фаол қўлланилади. Йўлбарс – ақлли, мард, кучли қиёфада, аждарҳо – доно, тез қарор қабул қилувчи, тўғри сўз бўлса, тошбақа – сабрли ва меҳнаткаш жонивор сифатида тасвирланади.

Қадим-қадимдан корейслар йўлбарсни ҳайвонлар шоҳи, деб атайдилар, чунки қуруқликда яшовчи барча жонзотларнинг ҳокими саналмиш йўлбарс куч-қудратда тенгсиздир.

Йўлбарс образи корейс мифологиясига минг йиллар олдин кириб келган бўлиб, буни қадимги даврларда тошларга ўйилган тасвирлар ҳам тасдиқлайди. Ўшандан бери бу ҳайвон қиёфаси рамзий маънога эга бўлиб, давлат тимсоли сифатида қабул қилина бошланган. Шу боис кўпинча йўлбарс тасвири уйлар эшиклари, жангчилар зирҳларига туширилган, унинг ёғоч ва тош ҳайкаллари яратилган. Кореяда йўлбарс тоғлар ва ғорлар соҳиби ҳам ҳисобланган.

Айнан шу жиҳатни ўзбек эртақларида бўри тимсолида ҳам кўриш мумкин. Аммо корейс эртақларида бўри очкўз ва ваҳший қиёфада ҳам тасвирланади.

Корейсларда йўлбарс рамзи илк маротаба “Тангун” афсонасида тасвирланиб, унда йўлбарс ўз жасорати ва куч-қудрати орқали олижаноб ҳайвон мақомини олган. Мазкур афсона орқали корейс этносининг шаклланиши ва қадимги қабилаларнинг йўлбарсга эътиқод қилганликлари ҳақида маълумотга эга бўлиш мумкин. Корейс эртақларида кўпинча подшоҳ аждарҳо, унинг яқинлари, зодагонлар ёки жангчилари йўлбарс қиёфасида тасвирланган³.

Корейслар фикрига кўра, йўлбарс нафақат жасоратли, балки сеҳргар ва очкўз ҳамдир. (“Йўлбарс ва найча”, “Келишган йўлбарс”, “Қуёш ва ой” корейс эртақлари.)

Йўлбарс иштирокидаги бир қанча корейс эртақлари мавжуд: “호랑이가 준 요술 보자기” – ҳоранги-га чунёсул пожаги (“Йўлбарснинг жодуси”), “호랑이 형님” – ҳоранг-и ҳеонгним (“Йўлбарс оға”), “팔죽 할머니와 호랑이” – патжуг ҳалмеонива ҳоранг-и (“Қизил ловия пиширувчи буви ва йўлбарс”), “해님과

1 Тўлабоев О. XX аср ўзбек фольклоршунослиги антологияси. – Тошкент, 2017. – 56-б.

2 Муродова М. Фольклор ва этнография. Тошкент: Алоқачи, 2008. – 61-б.

3 Хан В.С. Корея тарихи. – Тошкент: Baktria press, 2013. – 15-б.

달님” – ҳаснимгва талним (“Қуёш ва ой”), 호랑이와 꽃감 – ҳоранг-ива коткам (“Йўлбарс ва ўтин”), 호랑이 뱃속 구경 – ҳоранг-и баес-сог гугеонг (“Йўлбарс қорнида сайр”)⁴ шулар жумласидандир.

“호랑이 뱃속 구경” – ҳоранг-и баес-сог гугеонг – (“Йўлбарс қорнида сайр”) эртагида ҳам жуда баҳайбат йўлбарс қорни оч ҳолатда бир қишлоққа келади ва уч деҳқонни аравалари билан ютиб юборади. Деҳқонлар жон сақлаш мақсадида йўлбарс қорнида олов ёқиб, унинг гўштини пишириб ейишади. Бундан йўлбарснинг мазаси қочади ва йиқилади. Деҳқонлар эса пайтдан фойдаланиб, унинг ичидан чиқиб кетишади. Қишлоқдаги барча бу воқеадан ҳайратга тушиб, очкўз йўлбарснинг жазо олганидан хурсанд бўлишади.

Шунингдек йўлбарс меҳрли, жасоратли қиёфада ҳам “호랑이 형님” – ҳоранг-и ҳеонгним (“Йўлбарс оға” эртаги) тасвирланган. Кунларнинг бирида йўлбарс овга чиқади. Дала бўйлаб кетаётганида бир болақайни учратиб қолади. Болақай онаси касал эканини, уйга овқат олиб бориш кераклигини йўлбарсга тушунтиради. Йўлбарс болага раҳми келганидан йиғлаб юборади ва ўша кундан бошлаб болақайнинг уйига уй ҳайвонлари гўштини ташлаб кетадиган бўлади. Болақай йўлбарсдан миннатдор бўлиб, онасига ғамхўрлик қилади. Ушбу эртакта йўлбарс матонати, саховати шу зайлда ифода этилади.

“호랑이가 준 요술 보자기” – ҳоранг-и-га чунёсул пожаги (“Йўлбарс жодуси”) эртагида ҳам йўлбарс жуда меҳрибон, раҳмдил, атрофдагиларга ёрдам қўлини чўзувчи образ сифатида шаклланган. Эртакта йўлбарсга бир одамни ўлдириш буюрилади. Йўлбарс ўша одамни пинҳона кузата туриб, “Тоғда яшаётган йўлбарслар шу совукда қандай яшаётган экан, уларга қийин”, деган таъсири гапини эшитгач, бу одамга меҳри жўшиб кетади. Эртасига у одам мен ҳақимда ҳам қайғурди, деб унга рўмолча совға қилади. Бу эртакта йўлбарс яхши инсонларга тажовуз қила олмаслигини, аксинча қўлидан келганча уларни қўллаб-қувватлашни афзал қўришини ифодалайди.

Сеҳрли эртактларда ҳайвонлар товушига тақлид жуда кўп учрайди. Таржимада эса бу товушларни ҳар бир халқ ўзига хос тарзда беради.

Тақлид – ўзбек тилининг муҳим ифода воситаси. Бу ифода мазмун билан табиий боғланишга эга. Товушга тақлид – жонивор, нарса ва ҳодисалар пайдо қилган товушга тақлид қилиш натижасида пайдо бўлади.

Масалан, физиологик товушга тақлид: “қаҳ-қаҳ”, “хур-хур”, “хир-хир”, “миёв-миёв” ва ҳоказо.

Ҳайвонлар товушига тақлид: ўзбекчада ит "вов-вов", корейслар учун – "멍멍-몽-몽", мушукка нисбатан ўзбекча “миёв-миёв”, корейсларда “야옹야옹 – яонг-яонг”, йўлбарс ва шерга нисбатан ўзбекчадаги “иррр”, корейсларда “어흥어흥 – эоҳеунг-еоҳеунг”, қурбақага тақлид ўзбекларда “вақ-вақ” бўлса, корейсларда “개굴개굴 – гаекулгаекул”, ўзбекча ва корейсчада қўй-қўзи товуши бир хил “메에에 – меее” тарзида қўлланилади, хўрозга нисбатан ўзбекча “ку-ку” бўлса, корейсларда “꼬끼오 – ккоккио”, ўрдакка нисбатан “га-га”, корейсларда “꽹꽹 – квек-квек”⁵ ҳисобланади.

Қуйида корейсча эртактларда учраган ҳайвонлар товушига тақлид сўзлар ва уларнинг ўзбек тилидаги таржималари келтирилган:

4 Филимонова Е.Н. Символика животных в переводных произведениях. М.: МАКС Пресс, 2004. – С.3.

5 Пак Л.В., Касымов Ш.С. Корейский язык. – Тошкент, 2016. – 115-б.

Очкўз киёфасидаги йўлбарс рамзи 해와 달이 된 오누이 ⁶ – ҳаёва тар-и доен ону-и (“Ой ва қуёшга айланган ака-сингил”) эртагида ифодаланган бўлиб, унда йўлбарс йўлида учраган бир аёлни паққос тушириб, фарзандларига ташланади. Аммо кўкка илтижо қилган болалар узун арқон орқали осмонга чиқиб кетади. Йўлбарс ҳам арқондан чиқишга уринади, лекин йиқилиб ҳалок бўлади. Шундан сўнг, корейсларда осмонга чиқиб кетган ака-сингилларнинг бирини ой, иккинчисини қуёш сифатида қарашади. Кўриниб турибдики, йўлбарс ваҳший сифатида тасвирланади, бироқ сўнггида жазоланади:

“어느 날, 엄마가 떡을 팔고 집으로 돌아오는 길이었어요” (еонеу нал, зоммага ттеог-еул палго жиб-еуро тор-аонеун кир-иеосс-еое).–

“-어흥~ 떡 하나 주면 안 잡아먹지~”. 갑자기 무서운 호랑이가 나타난 거예요” (еохеунг~ ттеог ҳана жумеон ан жаб-амеогжи~”. Кабжаги мусеоун ҳоранг-ига натанан геоеё).

Таржимаси:

“Кунлардан бир куни она гуручли пирогни сотиб, уйига қайтаётган эди”.

“Ирр, битта гуручли пирог берсанг, сени еб қўймайман”. Бирдан йиртқич йўлбарс пайдо бўлди”.

Бу ерда йўлбарс овозига берилган тақлид сўзнинг корейс ва ўзбек тилларида турлича талаффуз қилинишини кузатиш мумкин. Яъни, корейс тилида “어흥” (охинг) тақлид сўзи ўзбек тилига таржимада “ирр”, деб берилади. Бу ерда тақлид сўзнинг таржимада ўзаро лексик мувофиқ келмаслиги кузатилади. Ваҳоланки, “Таржима жараёнида вужудга келадиган лексик муаммолар, уларнинг тўлиқ, қисман ва умуман мос келмаслик даражаларини ўрганиб чиқиш, тўлиқ лексик мувофиксизликда қўлланиладиган методларни тўғри қўллай билиш таржима сифатининг ошишига кўмаклашади”⁷.

“팔죽할머니와 호랑이”⁸ – патжуг ҳалмеониwa ҳоранг-и (“Қизил ловия пиширувчи буви ва йўлбарс”) эртагида йўлбарс қизил ловия экиб кун кўрадиган кампирга зулм қилмоқчи бўлади. Кампирнинг оҳ-воҳидан дўстлари унга ёрдам беради ва сўнггида йўлбарсни жазолаб, дарёга улоқтиришади:

“어흥! 이제 당신을 잡아먹겠다!” – “еохеунг! иже тангсин-еул жаб-амеогтетта!”

Таржимаси:

“Ирр, энди сизни тутиб ейман”

Яна бир “사자의 피”⁹ сажауи ккое (Сажае кви) – “Шернинг макри” номли эртақда ҳийлагар шер сигирларни паққос тушириши ҳикоя қилинади. Корейс ва ўзбек тилларида ҳам шернинг товушига тақлид йўлбарс товуши (корейсча “어흥” эохеунг -охинг ва ўзбек тилида “ирр”) билан бир хил берилади:

“어흥! 결국 누렁 소와 검정 소는 사자의 피에 넘어가 사자에게 잡혀 먹히고 말았어요” эохеунг! геолгуг нуреонг соwa геомжеонг сонеун сажауи ккое неомеога сажа-еге жабҳео меогҳиго мар-асс-еоеё.

Таржимаси:

“Ирр! Охир-окибат, малла ва қора рангли сигирлар шернинг ҳийла-найрангига

6 http://18children.president.pa.go.kr/mobile/our_space/fairy_tales.php?srh%5Bcategory%5D=07&srh%5Bpage%5D=3.

7 Раҳмов F. Таржима назарияси ва амалиёти. – Тошкент, 2016. – 97-б.

8 http://18children.president.pa.go.kr/mobile/our_space/fairy_tales.php?srh%5Bcategory%5D=07&srh%5Bpage%5D=3.

9 Ўша сайт.

тушиб қолишди ва шер уларни тутиб еб қўйди”.

“개굴 개굴! 청개구리”¹⁰ (гагул гагул! чеонг-гагури) – “Вақиллаган қурбақа” эртагида она қурбақанинг изтироби ва ўғлининг қулоқсизлиги тасвирланади. Қурбақа овозига тақлид корейс ва ўзбек тилларида турлича талқин қилинишини қуйидаги мисоллар орқали кузатиш мумкин:

1. “개굴 개굴! 친구들아, 놀차! (гагул гагул! чингудеур-а, нолча!)

Таржимаси:

“Вақ-вақ дўстлар, бирга ўйнайлик!”

2. “개굴 개굴! 이제 엄마 말 잘 들을게” (гагул гагул! иже эомма мал жал терил-еулге).

Таржимаси:

“Вақ-вақ, энди онамнинг гапларига қулоқ соламан”.

3. “개굴 개굴, 엄마! 엄마! 개굴 개굴!” (гагул гагул, эомма! эомма! гагул гагул)

Таржимаси:

“Вақ-вақ, онажон! Онажон! Вақ-вақ!”

Бу ерда “개굴 개굴” (гагул гагул) тақлид сўзи “вақ-вақ” тарзида берилди.

“소처럼커지고 싶은 개구리” (сочеореомкеожиги сип-еун гагури) “Новвос каби катта бўлишни истаган қурбақа” номли эртақда қурбақанинг баҳайбат қиёфада бўлишга интилиши, аммо сўнггида қорни ёрилиб кетиши тасвирланган:

“음메에~ 황소 울음소리에 땅이 찌렁찌렁 울렸어요” (еуммее~ хвангсо ур-еумсорие ттанг-и жжеореонгжжеореонг уллеосс-еоё)

Таржимаси:

“Мее, новвоснинг овозига ер зириллаб кетди”. Новвос овозига тақлид сўз “음메에” (еуммее) “мее” тарзида ўзбекчада берилди.

Кўриб турганингиздек, корейсча эртақлардаги ҳайвонлар товушига тақлид сўзлар ўзбекча таржимада турлича жаранглайди. Юқорида келтирилган мисолларда ҳам бунга гувоҳ бўлиш мумкин. Қолаверса, эртақлардаги ҳайвонот олами икки халқ маданиятида турлича тасвирланишини ҳам пайқаш мумкин.

¹⁰ Ўша сайт.

Шаҳодат
ИСАХОНОВА

ГАВҲАРШОД БЕГИМ

ёхуд қиёмат ўйини

Тарихий роман¹

Балхда тўсатдан юз берган воқеалар Абусаид мирзонинг режаларини ўзгартириб юборди. Абдулатиф мирзонинг ўғли Абдураззоқ мирзонинг сирли ўлиmidан сўнг, инилари Аҳмад мирзо ва Муҳаммад Жўкий мирзолар акаларининг хуни учун бош кўтаришган, бу вазият эса Абусаид мирзога тиш қайраб юрган душманлари учун яхши баҳона бўлган эди. Абусаид мирзо Ҳирот аёнлари ва уломаларидан бир гуруҳини саройга чорлаб, сафар боисини баён этаркан, маслаҳат солди. Аёнлар ҳам унинг хавотирида жон бор эканлигини, бу жанжал бартараф қилинмаса, бир-варакайига барча молу мулк ва мамлакатидан айрилиш хавфи туғилишини, бунинг устига Ҳирот тахтига кўз тикиб, пана-пасткамда пайт пойлаб юрган шахзодалар учун ҳам аини муддао бўлишини англаб туришарди. Озарбайжон ва Икки Ироқ мамлакатининг жиловбардори мирзо Жаҳоншоҳ Астрабоддан то Сабзаворгача бўлган ерларни эгаллаб, Исфарионни бошкент этганича, яна Ҳирот тахтидан умидвор, Искандар туркмоннинг ўғли Малик Қосим эса амир Халил билан иттифокликда Сеистонни забт этган, Сарахс қалъаси амир Абдуллоҳ Пирзод қўлига ўтган эди. Дунё ганжлари сақланаётган Имод қалъасига Шоҳ Маҳмуд мирзо билан амир Бобо Ҳусайн эга чиқишган эди.

Хоразм, Дашти Қипчоқнинг Ибир, Сибирь вилоятларида сарсон-саргардон кезган шахзода Алоуддавла мирзонинг ҳам Ҳирот тахтига даъвогар бўлгани “Салтанатда малик наслсиздир, унда оталик ҳам болалик ҳам йўқ” нақлида айтилгани каби ўғли Султон Иброҳим мирзони суюнтириш ўрнига, қайғуга ботирган эди. Лекин аёну авомнинг фикрига кўра тахтга, Алоуддавла мирзо муносиброқ эди. Ҳирот саййидлари, қозилари, маволийу ақобирлари, амирлару беклари уни Сок Салмон ноҳиясида кутиб олишиб, улуғлаш шартларини бажо келтиргач, Султон Иброҳим мирзо ноилож, лашкарлари билан Тахти Маликда туришни ихтиёр этган эди. Лекин ота-боланинг қувончи узоққа чўзилмади. Шодлик торининг навосоз оҳанглари баланд пардага кўтарилай деганда унинг умидбахш иплари узилди. Абусаид мирзодан енгилган Алоуддавла мирзо ўғли билан Боҳарз ва Хавоф вилоятини ўзига маскан тутганича, Ҳиротга хуфялар йўллаб, раият қўлласа, адолат ва марҳамат эшиklarини яна очишни изҳор этишган эди.

Ҳирот тахтини бир муддат эгаллаб турган Жаҳоншоҳ Қора Юсуф туркмон авлодининг каттаси эди. Озарбайжонни учинчи бора фатҳ этган Шохрух мирзо бу мамлакат салтанатини унга бағишлаган эди. Мирзо Жаҳоншоҳ ҳам ҳоқони сайд-

¹Давоми. Бошланиши ўтган сонларда.

нинг вафотига қадар тобелик мақомида турди ва хизматкорлик камарини ечмади. Қизини Султон Муҳаммад мирзога бергач, то шаҳзода шаҳодат шаробини ичгунича, Хуросон мулкига қўл чўзмади. Абулқосим Бобур мирзо ўлиmidан кейин Форс ва Ироқ мамлакатларини, сўнгра, Мозандаронни фатҳ этди. Алоуддавла мирзо тахтга ўтирганини эшитгач, марҳум куёвининг амирларидан Пирзод Бухорийни доруға сифатида Ҳиротга жўнатиб, сувлар лойқаланишини кутмоқда эди. Уларнинг барчаси “Ўзига хон кўланкаси майдон” бўлган ҳукмдорликни даъво қилганларича, бўйинларига тобелик мақомини илишни ҳаёлларига ҳам келтирмасди.

Абусаид мирзонинг Балхга жўнаши ҳақидаги хабар бир ҳафтадан бери қайғунинг зўридан умисизликка тушиб қолган ва йиғлайвериb адоиbи тамом бўлган Руқия Султон бегимга илинж бағишлади. Лекин ўзини аллақачон маликанинг волидаси, улуғ ҳукмдорнинг қайнонаси ва Боғи Сафиднинг эгаси сифатида тасаввур эта бошлаган Бегика бегим гап уқадиган алпозда эмасди.

– Шул сафар ҳам гапимга кирмасангиз, ўзимни осамен! – деди қизининг, “Волидам, гаплашиб олишимиз керак”, деган калимасини эшитган Бегика бегим хурраси учганича, қатъий қилиб.

Руқия Султон бегим зудлик билан тайёргарлик кўрилаётган тўйни тўхтатиш учун бир ҳафтадан бери ўзини ҳар кўйга солиб кўрмоқда эди. Ҳар нарсадан баҳона топиб йиғлар, дод солар, овқат емас, кечқурунлари эшигини қулфлаб оларди. Кўриқчилик қилаётган канизак қизлар Руқия Султон бегим ҳақидаги гапларни оқизмай-томизмай етказиб туришарди.

– Кимга “йўк” демоқчи бўлаётганингизни билаётирмусиз?! Олий ҳукмдор Абусаид мирзога-я? Олов бирлан ўйнашмоқчимисиз, сиз нодон қиз? Ақлингизни ишлатаётирмисиз? Оддий шаҳзода бўлса майли, ўйлаб кўрур эрдим! Сиз ўзингизни ким чоғлаётирсиз?

– Мен ўзимни ҳеч ким чоғламадим ва ҳеч нарсани даъво ҳам қилмасмен! – баттар қайсарланди Руқия Султон бегим.

– Унда ҳолингизга қараб иш тутинг, пошшо қизим! Ҳар гўзал қизлар борки, анинг чўриси бўлишга зор! – деди Бегика бегим “гўзаллигинга мағрурланма” дегандай пичинг билан.

– Зорлар тегақолишсун! Лекин мен ул мирзога тегмаймен! – йиғлаб юборганича, очик эътироз билдирди Руқия Султон бегим.

– Оҳ, Танграм! Оҳ, Яратган Эгам! Нечун мени бунчалар бахти қаро қилдинг?! Қайси гуноҳларим учун? Бул кунимдин кўра ўлганим яхши эрмасму?! Тегмасангиз, тегманг, ундин нарига ўтиб кетинг! Майли, мен ўламен! Ўт қўямен ўзимга... Осамен... Мени бошқа кўрмайсиз, кутуласиз! – ҳаяжони зўридан Бегика бегимнинг ранглари оқариб, ағдарилиб тушди.

Руқия Султон бегим волидасининг шунақа қилиқларига ўрганиб қолгани учун, “Мени кўндириш учун атай қилаётир”, деб ўйлади ва бошида бир пас ағрайиб турди. Лекин Бегика бегим кимир этадиган аҳволда эмасди. Ранги доқадай оқариб кетган, пешонасидан тер оқарди. Кўрқиб кетган Руқия Султон бегим унинг қўлларидан ушлади. Бегимнинг бармоқлари ҳам муздай эди. У овоз бериб, канизак қизларни чақирди. Югуриб келишган қизлар бегимни ҳушига келтиришга уринишди. Лекин муолажаларнинг нафи бўлмади. Шундан кейин қизлардан бири Гавҳаршод бегим билан табибга югурди.

Абдулатиф мирзонинг ўғли Абдураззоқ мирзонинг ўлими ҳақидаги хабарни эшитиб, қайғуга ботиб ўтирган Гавҳаршод бегим канизакнинг гапини эшитиб, ҳатто ўрнидан туролмай қолди. Қизнинг қўлларига осилиб, жойидан қўзғаларкан, лаблари базўр пичирлади.

– Оҳ, Танграм-а! Синовларинг тугамадиму?!

Улар келганида Бегика бегимни ётоқхонасига ётқизиб қўйишган, бегим кўзини очгани билан гапиролмасди. Хона ичи дориларнинг ҳидига тўлган, табиб бурчакда яна аллақандай дори тайёрларди. Унинг сирли қараши ва юзининг жиддийлигидан бегимнинг касали оғирроқлиги сезилиб турарди.

– Аҳволи қалай? – деди Гавҳаршод бегим табибнинг ёнига бориб, хавотир ичида.

– Ҳозирча аниқ бир нарсa деёлмаймен, маҳди улё маликам, – табиб дориларни бир идишдан иккинчи идишга чоғиштираркан, унинг юзига қарамай, жавоб берди. – Ичирган доримнинг таъсиридин кейин маълум бўладур, менимча, юрак хасталиги...

Гавҳаршод бегим волидасининг бошида кўзёши тўкиб ўтирган Руқия Султон бегимни саволга тутди:

– Сиз ёнинда эдингизму, нечун бул аҳволга тушмиш? – деди Гавҳаршод.

– Мен... – волидасининг аҳволидан қаттиқ изтиробга тушиб ўтирган Руқия бегимнинг кўзларидан тиркираб ёш отилди. – Мен айбдормен, малика бибим... – Мен... Ҳаммасига мен айбдормен!

– Сиз? – ҳайрон бўлган малика канизақларга “чиқинг” ишорасини қилди. Канизақлар бири-кетин чиқиб кетишгач, у Руқия Султон бегимни табибдан узоқроққа етаклади. – Сиз, нима қилдингиз? Ёхуд бирор бир сўз дедингизму?

– Ҳа, бундай бўлишини билмадим, билмасдин сўзладим... – Руқия Султон бонутитроқ қўллари билан кўзёшларини артаркан, жавобидан Гавҳаршод бегимнинг ҳам жаҳли чиқиб кетишини ўйлаб, бир лаҳза иккиланиб турди-да, кейин секин шивирлади, – “Тегмаймен” деб эрдим...

Гавҳаршод бегимнинг юзларидан Руқия Султон бегимнинг сўзларига хайрихоҳлиги ҳам, норозилиги ҳам сезилмади. Малика бибисининг ҳолати Руқия Султон бонунинг кўнглида умидга ўхшаш бир илинж уйғотди.

– Мен... Малика бибим, аларга тегишни хоҳламаймен... – деди ниҳоят Руқия Султон бегим юрак ютиб. – Фақат шул нарсани айтдим...

Гавҳаршод бегим Бегика бегим томонга қараб олди. Бибисининг бу қарашида “Волидангни нима қиласен, унинг аҳволига қара”, деган ифода бор эди. Руқия Султон бегим кафтларини юзига босганича, яна йиғлай бошлади.

– Юринг, ҳовлига чиқайлик, бафуржа гаплашурмиз, – деди Гавҳаршод бегим унинг елкасидан кучганича, табибга ишора қилиб.

– Йўқ, малика бибим, ҳозир волидамни ёлғиз ташлаб кетолмаймен... – деди Робия Султон ва Бегика бегимнинг ёнига бориб, унинг қўлларини ушлаб, силади.

Волидаси нимадир демоқчи бўлиб, лабларини қимирлатди, лекин яна овози чиқмади. У қизининг бармоқларини сиқиб, нигоҳи билан ниманидир ишора қилди. Жияқлари сарғайиб кетган кўзлари ҳуши жойида эмас одамникидай олайди. Руқия Султон бегим волидасининг ишорасига тушунмай, Гавҳаршод бегимга қаради.

– “Ёнимда ўтир” деётир, – деди Гавҳаршод бегим унга ва табибга юзланди: – Асирни ўқиб келмоқчимен. Бирор нарсa керак бўлса, одам юбора билурсиз.

– Хавотир олмасдин бора беринг, маҳди улё, – деди табиб. – Бегимнинг аҳволлари мен ўйлаганимдин кўра, яхшироқ, иншоОллоҳ кечга яқин ўзларига келиб қоладилар.

– Омин! – деди эшикка юзланаркан Гавҳаршод бегим ва бир аҳволда ҳовлига чикди.

Гавҳаршод бегим Руқия Султон бегимга, “Ёнимда ўтир” деётир деб ёлғон айтганди. Бегика бегим нигоҳи билан Гавҳаршод бегимга ишора қилиб, “Ёнингдагини йўқот”, деб имо қилганди. Руқия Султон бегим ҳам буни англаган, лекин маликани хижолатга қўймаслик учун ўзини тушунмагандай қилиб кўрсатган эди.

“Тавба, нега одамлар шундай эркан-а?... – ўзига-ўзи савол бериб борарди кўнгли қирилган Гавҳаршод бегим. – Ҳатто энг яқинларинг ҳам? Сен аларга тўғри йўл кўрсатасен, алар эрса тўғри йўл қолиб, эгри йўлдин кетишадур. Энг ёмони юрган йўлларининг эгрилигини билганларидин сўнг ҳам бул хатоликлар учун ўзларини эрмас, бошқаларни айблашадур. Сен борингни берасен, ҳеч нарсангни аямайсен, алар эрса оддийгина, текингина меҳрни ҳам кўзлари қиймайдур?”

Дарбоза томонидан эшитилган йиғи овозидан Гавҳаршод бегимнинг хаёли бўлинди. Қоп-қора кийинган аёл, кўксига муштлаганича додлаб, ичкарига кирарди.

– Мени ўлдиринг! Мени чопиб ташланг, маҳди улё маликам! – аёлнинг овози Абдулатиф мирзонинг волидаси Ҳусн Нигор бегимниқига ўхшади. Гавҳаршод бегимнинг юраги орқасига тортиб, қадамини тезлатди.

– Оҳ, Яратган Эгам, яна не бўлди? – деди аёлга пешвоз чиқаркан қайғули хабарлардан юраги безиллаб қолган Гавҳаршод бегим.

Аёлнинг овози Ҳусн Нигор бегимга ўхшаса-да, афт-ангорининг сиёғи йўқ, қирмизи ёнокли оппоқ юзлари сўриб ташланган ҳусайни узимдай бужмайиб қолган, қалдирғоч канотини эслатувчи қора қошлари ўрнига сурилган қалам кўзёшларини артиши жараёнида суркалиб, қинғир-қийшиқ ҳолга келганди. Тишлари тўкилгани боис, қалин лаблари ингичка тортган, ияги туртиб турар, бежирим кирра бурни озганидан қоқсуяк бўлиб қолган юзиди сўппайиб кўринарди. Тасаввурида Ҳусн Нигор бегимнинг илгариги ҳусни қолган Гавҳаршод бегим кўзларига ишонмай, “Тўзал аёл ҳам шунчалик ўзгариши мумкинму”, дея унга ҳайронлик билан тикилди.

Ҳусн Нигор бегим сўзланганича, ўзини маликанинг бағрига отди. Кўксига қоқсуяк, қовурғалари саналиб қолган қаттиқ тана ботган Гавҳаршод бегимнинг кўзлари беихтиёр, ёшланди.

Яқинда Абдулатифнинг ўғли Абдураззоқ мирзонинг азасига борганда нега Ҳусн Нигор бегим йиғилганлар ичида кўринмаганлигининг сабабини энди англади.

– Ҳаммасини мен ўлдирдим, маликам... Менинг қарғишларим ўлдирди... Абдулатифимни барчангизга, ҳатто, қиблагоҳига қарши гиж-гижлаган ҳам менман! Йўкса, ул жўмард шахзодам бул қадар мудҳиш қилмишга журъат этмас эрди... Анинг бутун разилликларига мен сабабчимен! Мен айтмасам, сизни зиндонбанд этиш шахзодамнинг хаёлига ҳам келмас эрди. Менинг йўл-йўригим туфайли шўрлик ўғлоним шул ишга қўл урди. Сизнинг ва давлатпаноҳ ўғлонингизнинг қазоси, “Барча ғам-андуҳларимни аритадур, мен ҳам ҳукмдор ўғлонимнинг волидаси сифатинда яйраб яшаймен”, деб хаёл қилибмен. Менинг ўшал қора ниятларим, разил шовғумларим эрса, ўзимга эрмас... Ёлғизгина Абдулатифимга, набираларимга урди ва урмоқда... Онанинг қарғишини энди тушундим, энди аклим етди, маликам... Оҳ, бул дунёнинг маънисини фақат жуда кеч англадим... Шул боис, қолган авлодларимни ҳам йўқотмаслик учун остонангизга бош уриб келдим. Мен бахти қаро муштипарни кечиринг, афв этинг, маликам... Оёқларингиз гардини кўзимга тўтиё этай! Сочларим йўлларингизга супурги, қўлларим ўчоғингизга косов, танам пойингизга пойандоз бўлсун! Фақат сиз мени кечирсангиз бас, маликам!

Улар кичик меҳмонхонага киришганда ҳам Ҳусн Нигор бегим дийдиёдан тўхтамас, бир гапириб-бир йиғлар, ора-чира атрофга, девордаги палакларга, нақшинкор болору вассаларга юздан ортиқ шам ўрнатилган олтин қандилларга хўрсинибгина, ҳайратли нигоҳ билан бир кўр кўз ташлаб кўярди. Абдулатифнинг вафотидан кейин унинг хотини ва болаларини қарамоғига олган ва Боғи Зоғондаги боғчаларига кўчириб келган Гавҳаршод бегим Ҳусн Нигор бегимнинг хаёти ҳақида ҳам улардан эшитар, лекин ўзини кўрмаган эди.

– Сизни Самарқандга қилган ўшал ташрифингиз кунлари мен ётган зиндонга келишингизни жуда кутгандим... – деди Хусн Нигор бегим ниҳоят йиғидан ҳориб, кўзёшлари тийилгач. – Келганингизда ҳаётим балки бошқача бўлар эрдиму, ёхуд пешонамга ёзилгани шулмиди, билмадим. Нима бўлганда ҳам сиздин миннатдор-мен, раҳмат, маликам. Мени ўлимдин олиб қолдингиз... Лекин мен бул яхшилигингизни ҳам билмадим. Ичимдаги шайтонни ўлдиролмадим... Биласизму мен нечун келишингизни хоҳлаган эрдим?

Гавҳаршод бегим “билмадим” дегандай унга савол назари билан ҳайронона тикилди.

Хусн Нигор бегимнинг соққасига ботган қоп-қора кўзлари аламли чакнади, унинг кўзларигина ўша-ўша, лекин у ҳам совуқ тортганди. У жим турганида боши асабаданми хиёл чайқалар, гапира бошлаши билан тўхтарди.

– Чунки... Бошимга тушган бул балоларнинг сабабини сизга айтмоқчи эрдим, асл ҳақиқатни билишингизни истаган эрдим... Ҳақиқат эрса... – Хусн Нигор бегим беихтиёр, озиб, териси устухонига ёпишган ва остидаги кўкиш томирлари чувалчангдай бўртиб чиққан қўлларини қайчи қилиб, қарсиллата бошлади. Унинг бу қилиғи асаби бузилган одамникига ўхшар, ўзи эса буни сезмаётган эди. – Балки ишонмасиз, маликам, балки, бул гаплар сизга ақлдин озган одамнинг ҳаёллари тўқиган чўпчакка ўхшаб кўринур. Не деб қабул этсангиз ҳам ихтиёрингиз... Лекин мен, тўридин гўри яқин қолган собиқ келинингиз, Оллоҳни гувоҳ қилган ҳолда сизга ростини сўйлаётирмен... Сабаби шулки... Ўшал куни ҳаммомга кечроқ бориб эрдим. Маликалар ювинадиган хонанинг эшиги ёпиқ, хизматчи қизларнинг ҳам бирортаси кўринмасди. “Ҳеч ким келмаган бўлса, эшикни эртароқ кулфлаб кетишгандур”, деган ҳаёлда, канизаклар ювинадиган ҳаммомда чўмилмоқчи бўлдим ва кириш хонасининг эшигини тортиб кўрдим. Қарасам ул хона ҳам берк. Ҳайрон бўлиб, орқамга қайтдим-да, ўзимдаги калитни олиб келиб, эшикни очдим. Ҳаммом ҳамон қизиб ётар, иссиқ сувдан кўтарилаётган буғ даҳлизни ҳам тўлдирган эрди. Ечиниш хонасига кийимларимни қолдириб, чўмилиш хонасига қадам ташлашимни биламен қулоғимга эркак ва аёлнинг кулгуси эшитилди. Мен аларни Шакар бика бирлан Улуғбек мирзо деб ўйлаб, уёлиб кетдим. Чунки олампаҳо ҳаммомга келганларинда атрофда одам бўлмас эрди. Худди атай, пойлоқчилик қилгани келгандай, ўзимни айбдор санаганча, зиппа орқамга қайтмоқчи бўлдим. Лекин ичимда туғилган ғалати бир қизиқиш, мени фикримдан қайтарди ва мен беихтиёр, ички бир қизганч ва рашк бирлан уларни кузата бошладим. Улар бир-бирларига сув сепишар, баданларига совун суришар, сувнинг шовқинида менинг шовуримни эшитишмасди. Бунинг устига буғ шул қадар қуюқ эрдики, бир қадам нариндаги нарсани ҳам аниқ кўриб бўлмасди. Шул боис, бошда эркак ва аёлнинг кимлигини аниқ таний олмадим. Шарақлаб кулган Шакар биканинг овозидан кейин эркакнинг қаҳқаҳаси эшитилгач, анинг овози олампаҳо ўғлонингизникига ўхшамаслигини пайқадим. “Бегона эркак” деган фикр ҳаёлимга келди-ю юрагим орқамга тортиб, кўрканимдин, даҳлизга тисарилдим ва шоша-пиша кийина бошладим. Шул пайт Шакар биканинг мен томонга келаётганини илғадим ва жон ҳолатда ўзимни эшикка урдим. Чунки ичкарида бўлсам, гувоҳни йўқотиш учун кўрқув таҳликасинда иккаласи мени ўлдиришлари аниқ эрди. Орқамдин югуриб чиққан Шакар бика: “Хусн Нигор бегим, ҳеч нарсани кўрмадинг... Йўқса, ўзингга қийин бўладур... дея бақариб қолди... Эркинликка чиқиб олгач, ўзимни босиб олдим ва улар ўтадиган йўлакнинг пана жойига яширинганимча, эркакнинг кимлигини билмоқ учун пойлай бошладим. Лекин ҳаммомдан иккита аёл чиқди. Эркак ҳам аёл кийимини кийиб олган, рўмоли юзларини деярлик ёпиб турар эрди. Шундин сўнг, ул мегажин менинг гуллаб қўйишимдин кўркиб, йўқотишга ҳаракат қила бошлади ва бошимга

ўшал қаро кунларни солди... Лекин ўлими олдин келиб, мендин кечирим сўради. “Тавбангни пишириб е, сени ҳеч қачон кечирмаймен”, дедим юзига. Менинг кечир-риш-кечирмаслигим нимани ҳал қиладур, билмаймен, лекин барибир ани кечир-маймен... Чунки тухмат қилгани бир сари, мени бахтсиз ҳам этди ул хиёнаткор. Олампаҳо ўғлингиз эрса, менинг гапларимга эрмас, анинг тухматларига ишон-ди... Ани жонидин ортиқ севган хотинини ёмон отлиқ қилиб, кўзига чўп суққан хиёнаткор аёлга бахт ато этди...

Ҳусн Нигор бегимнинг чуқур кўзлари ёшга тўлиб, қорачиқлари кўринмай қолди ва боши яна чайқала бошлади.

– Баъзан тиллар ҳам, қулоқлар ҳам алдайдур... – деди Гавҳаршод бегим унинг гапларидан юраги вайрон бўлиб. – Мен сиз ҳақингиздаги гап-сўзларга ҳам ишон-маган эрдим...

– Қасам ичсам ҳам ишонмадингизму? – қошлари чимрилганича, лаблари титра-ди Ҳусн Нигор бегимнинг. – Ўз кўзларим бирлан кўрганмен, ахир!

– Ҳар кимнинг қилмишига яраша, ҳар гуноҳнинг вазнига яраша жазо бор! – деди ўзи учун нохуш суҳбатни давом эттиргиси келмаган Гавҳаршод бегим.

– Ё, тавба, ҳеч ким мени эшитгиси келмайдур! – кўллари яна беихтиёр, қайчи қилди Ҳусн Нигор бегим. – Майли, нима ҳам дердим, Худога солдим!

– Аҳмад мирзо ва Муҳаммад Жўкий мирзолардин хабар бўлди му? – деди Гавҳаршод бегим мавзунни ўзгартириш учун. Чунки икки мирзонинг Абусаид мирзога қарши оёқланаётгани унинг ҳам қулоғига етиб, хавотирга тушганди. – Абдураззоқ мирзонинг ўлими аларга сабоқ бўлиши керак эрди... Алар ёш жонла-рини хатарга қўйишаётганларидин хавотирдамен!

– Маҳди улё маликам, Абдураззоқ мирзомизни ўшал қонхўр заҳарлатгани аниқ-ку! Тузимизни еб тузлигимизга тупурган ул кас ҳамма нарсамизга эга чиққани ет-магандай, энди болаларимизга кўз тикаётир! – Ҳусн Нигор бегим Гавҳаршод бе-гимнинг гапидан ҳайратланиб, унга ёвқараш қилди, лаблари ғазабдан қийшайиб, оғзидан тупук сачраганича, эътироз билдирди. – Нечун инилари оёқланишмасун! Анинг хунини жигарлари олмаса, етти ёт бегоналар сўрайдирму?

– Хунини олмоқ бирлан мурод ҳосил бўлса, майли эрди... Чунки сувнинг оқимиға қарши сузмақ, ўзини балога гирифтор этмоқ бирлан баробардур. – Гавҳаршод бе-гим афсус оҳангида бош чайқади. – Зарарнинг қай еридин дўнсанг-да, фойдаси бор.

– Инсон фақат фойдани кўзласа, йигитлик шаъни қаерда қоладур? – деди Ҳусн Нигор бегим ва бармоқларини яна асбий қарсиллата бошлади.

– Йигитлик шаъни хунда эрмас, ақлдадур! – деди унинг гапи ёкмай Гавҳаршод бегим “Сен ҳам шаънни билиб қолдингму” дегандай иддаоли оҳангда.

– Абдураззоқ мирзони заҳарлатган ул малъун анинг иниларини тирик қўядирму? – Ҳусн Нигор бегим қайчи бўлган панжаларини бир-биридан айириб, қўл силтади, – Ёхуд ўзларини ҳам заҳарлашларини кутиб ўлтиришсинму?

– Ҳар бир нарсанинг давоси вақт ва сабрдур... – деди Гавҳаршод бегим ўкинч билан гапни калта қилиб, “Овқатдан хабар олай-чи”, деган баҳонада ўрнидан қўзғалди. Ҳусн Нигор бегим доду фарёд билан тавба-тазарру этган бўлса-да, жавоблари-ю юз-кўзларидаги ифодадан ўша калтабинлиги ҳамон қолмагани, ҳатто бошига тушган шунча фожиалардан ҳам хулоса чиқармагани шундоққина сезилиб турарди. Малика унинг аҳволига ичи ачиса-да суҳбатни давом эттиргиси келмади.

* * *

Рамазон ойининг боши эди. Гавҳаршод бегим саҳарлик қилишга уйғонаркан, кўраётган туши таъсирида кўзларини очгиси келмай, ковоқларини қайта юмди.

Хаёлини банд этган воқеалар тушида эмас, ўнгида содир бўлаётгандай эди... Боғи Зоғон саройида кимнингдир тўйига тайёргарлик кўрилар, муҳандислар тилларанг ва кумушранг хаймалар, харгоҳлар, баргоҳлар ва саропардалар қуриш билар овора, хунарманд усталар эса қурилган иншоотларнинг тепасига қуш ҳам учиб ўта олмайдиган даражада маҳобатли ва кунгуралари баланд куббалар ўрнатишмоқда эди. Болохонали чоҳортоқлар Рум дебоси-ю Чин зарбофтлари, Самарқанд бахмали-ю Бухоро зардўзилари билан безатилган, улардан таралаётган ёғду қуёш нурларида кўзларни қамаштириб, жилоланарди. Ҳар бир чоҳортоқда хонандалар хурамлик палосларини ёйганларича, шодлик дастурхонларига қувонч нағмаларини сочмоқда, уд, чанг, арғанун, духул, нодир, таблақ, сурнай, қўшнай, Боғдоду Ҳирот тамбурларидан таралаётган хусравий оҳанглар юракларни гоҳ маҳзун, гоҳ хушнуд этганича, жунбушга келтириб, кўкка ўрларди. Полвон келбатли Бойсунғир мирзо ҳар доимгидай усталар ишига аралашиб, баргоҳнинг шифтига нақш солар, катта ўғли Алоуддавла мирзо жилмайганича, қиблагоҳининг ишини кузатарди. Унинг кичик ўғлонлари Султон Муҳаммад мирзо билан Абулқосим Бобур мирзолар чоҳортоқнинг болохонасида созандаларнинг куйларидан сел бўлганларича, шохмот ўйнашарди. Бу даврада ёлғиз Абдулатиф мирзогина кўринмас, унинг ўғли Абдураззоқ мирзо давра айланиб, қиблагоҳини изларди.

Тўрдаги кўшқда эса савлат тўкиб, хоқони саид Шохрух мирзо ўтирар, ўғлонлари Улуғбек мирзо, Иброҳим Султон мирзо, Жўкий мирзо, Суюрғатмиш мирзолар ўнг тарафида, набиралари эса чап томонидан жой олишган эди.

Шохрух мирзонинг кейинги хотинлари Тўти бегим билан Мулкат Оғо бегимлар маликалару канизаклар қуршовида кўшқнинг қаршисидаги саропардада эди. Маликалар бир-бирлари билан эҳтиром сақлаб суҳбат қуришар, қулоқларни қоматга келтириб янграётган яллалар сасидан уларнинг овози эшитилмасди.

Шохрух мирзо Тўти бегимдан кейин Хизр Ўғлоннинг қизи Мулкат Оғога бегим уйланган эди. Мулкат Оғо бегимнинг биринчи эри Умаршайх мирзо вафот этгач, соҳибқирон Амир Темур икки фарзанди билан бева қолган келинини кенжа ўғли Шохрух мирзога никоҳлатган, кундош устига яна кундош ташвиши тушган Гавҳаршод бегим эса дарди дунёси қоронғи бўлганича, унча-мунча маликалар дардини дастурхон қилиш у ёқда турсин, ҳатто юрак ютиб икки оғиз калима айтолмайдиган бош малика Бибиҳонимнинг ҳузурига арзга борган эди. Ўша қилиғини эсласа, Гавҳаршод бегим ҳалиям уятдан ерга кириб кетай дерди.

Бибиҳоним йиғлайвериб хун бўлган келинининг аҳволини кўриб, уни бағрига босганича, пешонасидан ўпиб, ёнига ўтқазди ва шарбатлар билан сийлади, келинининг сабабини ўзи билиб турса ҳам, ташрифининг боисини сўради.

– Улуғ бибим... – кўзларидан яна ёш тирқиради Гавҳаршод бегимнинг.

Биринчи фарзанди Улуғбек мирзо туғилгач, саройдаги мавқеи кўтарилган Гавҳаршод бегим Бибиҳонимга юрагини тўкиб солди:

– Улуғ бибим, бошимга яна кундош балосини ёғдиришаётирлар... Энди чидолмасмен... Юрагим бардош бермайдур... Кетамен... Ахир бул не ҳаёт...

Бибиҳоним аламдан лаблари пирпираб учаётган Гавҳаршод бегимнинг олмадай қизарган ёноқларига, кўзёш ҳам ярашган ўтли кўзларига бир лаҳза жимгина термилиб турди.

– Ҳа, чиндан ҳам бул не ҳаёт? Бул не умргузаронлик? – Бибиҳонимнинг ажинлардан холи кулча юзларига изтироб қалқиб, ўрнидан кўзғалди ва унинг тепасига келди. – Ҳа, кетмоқ керак... Кетмоқдин бошқа илож йўқ... Яхши, мен ҳам сиз бирлан кетамен, бирга кетурмуз! Кундош балоси менинг ҳам бўғзимга келди! Шунча йил бул азобга қандай чидадим, билмаймен?! Оҳ, ўлмаган жоним менинг...

Бибиҳонимнинг оғзига тикилиб қолган Гавҳаршод бегим унинг гапларидаги

мантикни англагач, ҳайрон нигоҳини қаерга яширишни билмай, қизариб-бўзарди.

– Узр, бибим, мен... Майли, мен бораёқолай... – деди базўр Гавҳаршод бегим ва олов бўлиб ёнаётган ёноқларига кафтларини босганича, кетмоққа чоғланди.

– Нечун кетмоққа қарор қилдингиз, гапларим маъқул эрмасму, пошшо келин? – деди Бибиҳонимнинг кўзлари кулиб.

– Мени афв этинг, улуғ бибим... – Гавҳаршод бегим гуноҳқорона бош эгди. – Мен густоҳфаҳм...

– Йўқ, йўқ, келин... Бунга фаҳм-фаросатнинг алоқаси йўқ! – деди Бибиҳоним Гавҳаршод бегимнинг елкаларидан тутиб, бағрига босаркан. – Биз севган инсонларимизни қизгансак-да, ўзгаларга раво кўролмасак-да, аларни ташлаб ҳам, алардин қочиб ҳам кетолмаймуз! Зеро, кетмоғимизнинг ниҳояси йўқотмоқ, йўқотмоқнинг охири эрса ўлмокдур...

Оғир, босиқ, яхши тарбия кўрган Мулкат Оғо бегим ўзи ҳам кундош нималигини билгани учунми ёки иззатталаб эмаслигиданми ёки эри шахзода Умар Шайх мирзони севгани боисми, шахзода Шоҳрух мирзога кўпам эътибор бермас, кўп вақтини эргашма болалари билан ўтказарди. Шоҳрух мирзо ҳам ўзидан саккиз ёш катта ва яқингинада келинойиси бўлган Мулкат Оғо бегимга қиблагоҳининг сўзини қайтаролмагани учун уйланган, бегимнинг болалари билан оворалиги унга ҳам маъқул тушган эди. Эргашма болаларининг каттаси Искандар мирзо ўн ёшда, кичиги Бойқаро мирзо энди бир ёшга қадам қўйган, бунинг устига жуда инжиқ эди.

Мулкат Оғо бегимнинг қиблагоҳи Хизр Ўғлоннинг волидаси номи чиққан табиб эди. Бувиси ҳар доим ўғлига шифохона очиб беришини сўрар, ўғли ваъда берарди-ю, лекин қурби етса ҳам одамларнинг гапидан қочиб, қурилишни четга су-рарди. Набираси соҳибқиронга келин бўлгач, бувиси Мулкат Оғо бегимни қистовга олди. Мулкат Оғо бегим шахзода Умар Шайх мирзони бу ишга кўндирганида эса Оллоҳнинг иродаси устун келди. Унинг орзуси яна ушалмай қолди. Шоҳрух мизо Хуросон давлатига эга чиққандан сўнг, Мулкат Оғо бегим унга ўз орзусини айтди.

– Ёлни ўйлаган ҳукмдор энг аввало анинг оғирини енгил қиладур, – деди маликасининг гапи маъқул келиб, уни қувватлаган Шоҳрух мирзо. – Ҳукмдор калимасига маликалар ҳам дахлдордурлар. Чунки яхши ҳукмдорларнинг яхши маликалари вазир мақоминда бўладурлар. Шоҳона либослару, олмос тақинчоклардин, тўкин дастурхонлару базму жамшидлардин бошқасини билмайдиган маликаларнинг дунёга фақат ейиш-ичишу ўйин кулгу учун келган аёллардин фарқи бўлмайдур. Оллоҳ раҳматига олган улуғ бибимиз Бибиҳонимдин не қолди? Яхши ном! Яхши ном қайси амаллари учун учун берилди, биласизму? Аларнинг яхши амаллари кўп эрди. Лек энг яхши амаллари масжид ва мадраса қурганлари бўлди! Ул мадрасаларда таълим оладургон толиблар аларни бир умр дуо қиладурлар. Худди шунингдек, шифохона солмоқ ва беъморнинг, яъни, мазлумнинг дуосини олмоқ энг эзгу ишлардин ҳисобланадур ва мадраса бунёд этмокдин кам эрмасдур. Қанча маблағ керак бўлса, ёрдам этадурмен, маликам.

– Ташаккур, олампаҳо, лек мен ул иншоотни ўз маблағимдин қурмоқ истаймен... – деди Мулкат Оғо бегим миннатдорлик билдириб. – Қиблагоҳим ва волидам қилган совғалар ҳамда маҳримга берилган маблағлар етиб ортадур!

– Савобингизни биздин қизгандингиз-а?! – кулди Шоҳрух мирзо.

– Асло, олампаҳо, истасангиз бахшида этурмен! – қизариб кетди Мулкат Оғо бегим.

– Астағфируллоҳ, ҳазиллашдим, маликам! – унинг қўлларини ўпди Шоҳрух мирзо.

– Зеро, сиз қилаётган савоблар олдинда бизники ҳечдур... – миннатдор бўлган Мулкат Оғо бегим бошини Шоҳрух мирзонинг елкасига қўйди.

Мулкат Оғо бегимнинг шифохона қуришга рухсат олгани қулоғига етган Гавҳаршод бегимнинг ҳам юрагига ўт тушди.

– Олампаноҳ, менинг ҳам мадраса қуришимга изн беринг! – деди Гавҳаршод бегим Шохрух мирзога. – Мен ҳам мадраса қурмоқчимен. Эсингиздаму, улуғ бибимизга ҳавас қилиб, “Оллоҳ етказса, мен ҳам бибимизга ўхшаб мадрасалар қураман”, деб эрдим.

– Эсимда, – бош ирғади Шохрух мирзо, – Қутламоқдин бошқа сўзим йўқ. Жуда яхши ўйлабсиз, Мулкат Оғо бегим опангиз ҳам шифохона қурмоқни ният этибдурлар.

– Эшитдим ва бул хушхабар менга ҳам қанот бағишлади, олампаноҳим!..

Мулкат Оға бегим шифохонадан кейин иккита ҳаммом, “дорулҳадис” номли хонақоҳ, Хиротдан саккиз фарсаҳча узокликда, Амударёга бориш йўлида битта работ қурдирган, элнинг дуосини олган эди. Уни қаддини буккан, эрта қаритган ғам эса шаҳзодаларининг беоқибатлилиги бўлди. Шаҳзодалари Искандар мирзо билан Бойқаро мирзоларни Шохрух мирзо қарамоғига олиб, уларга оталик меҳрини берган бўлса-да, икки ўғли ҳам кейинчалик унга муҳолифатлик қилишди ва қилмишларига яраша жазоланишди. Шохрух мирзодан туғилган Суюрғатмиш мирзо исмли шаҳзодаси қиблагўҳининг сеvimли фарзандларидан эди, унга Ғазнин мулки суюрғол қилинган, Мулкат Оғо бегим ўғли дароҳида яшаш истагини билдирди ва Балхда улкан мадраса қурдирди. Суюрғатмиш мирзо маърифатли, илм инсонларига ҳомий шаҳзода эди. Лекин дардмандлик маликанинг сўнгги ўғлидан ҳам жудо этди. Ўғлидан қолган уч ўғил набиралар билан яшаган Мулкат Оғо бегим Кобулда, минг тўрт юз қирқинчи йили вафот этган, Шохрух мирзо унинг нашъини, ҳурмат-эҳтиром билан Балхдаги ўзи қурдирган мадраса макбарасига дафн эттирган эди...

Маликаларнинг нигоҳи Гавҳаршод бегимга тушгандай дувва ўрниларидан кўзғалишди ва таъзим билан давранинг тўридан жой кўрсатишди.

“Алар дунёдан ўтишмаган эрдиму?” давра томон юраркан Гавҳаршод бегимнинг хаёлига шу ўй чақмоқдай урилиб, қадамлари беихтиёр, сустлашди. “Ёхуд мен ўлдимму? Қачон қазо қилдим?”

– Волидам... Менинг меҳрибоним... – шаҳзода Муҳаммад Жўкий мирзонинг овози Гавҳаршод бегимнинг хаёлини бўлди. – Маҳди улё маликам... Дунё гўзалларининг султони...

Жўкий мирзо шаҳзодаларининг бешинчиси, Гавҳаршод бегимнинг учинчи ўғли эди. У ёшлигидан нимжон ва касалманд бўлиб ўсганлиги учунми Гавҳаршод бегим уни аяр, айниқса, Шохрух мирзо унга ҳаддан ортиқ эътибор берарди. Улғайгандан сўнг ҳам унинг болаликдаги аразчи ва жиззакилиги қолмаганди. У ҳам бошқа шаҳзодалар каби ақл ва нақл илмидан яхши таҳсил олган бўлса-да, ҳарб ва сиёсат илмидан анча заиф, лекин бошқа шаҳзодалар каби ҳукмдорликка даъвоси катта, Шохрух мирзо ҳар замонда эркалаб “валиаҳдим” деб айтадиган сўзни қулоғига исирғадай тақиб олган эди. У кўп йиллар Гаримсер ва Балх вилоятининг ҳокимлигини бошқарган эди.

Шохрух мирзо биринчи бор оғир бетоб бўлганида валиаҳд шаҳзодалар Иброҳим Султон ва Бойсунғур мирзолар оламдан ўтган, Улуғбек мирзо эса Самарқанд тахтида қоим, шу боис, Жўкий мирзони тахтига ворис сифатида қолдиришни истаб, девон амири Жалолуддин Ферузшоҳдан Муҳаммад Жўкий мирзога байъат қилишини амр этган эди.

Ўғлининг соғлигидан хавотирланган Гавҳаршод бегим эса ўша заҳотиёқ эрининг бу гапига қарши чиқади.

– Олампаноҳим... Кўнглимнинг салтони... – деди Гавҳаршод бегим Шохрух

мирзонинг тўсатдан қабул қилган қароридан хайратланиб. – Сиз тўғри қарор қабул қилдингизми?

Дард билан олишаётган Шохрух мирзонинг рангпар юзларига, нурсиз кўзларига англаб бўлмас бир изтиробли ифода қалқди. Чин чегараларидан то Мисру Рум ноҳияларигача, Ҳиндистону Туркистон ерларининг поёнигача фармонига тобе, рубъи маскуннинг диловари бўлган, жаҳон саркашлари оти жиловини марҳамат умидида тутган, гардани йўғонлар хоки пойини кўзига тўтиё этган ҳумоюн зот Гавҳаршод бегимнинг саволига жавоб беролмай жим қолди. Унинг алғов-далғов хаёлларидан не кечди, неларни фикр этди, ўзи-ю Яратгандан бошқа ҳеч ким билмади.

– Янглишму? – деди иситма зўридан қовжираган лабларини базўр кимирлатиб.

– Ул бизнинг фарзандимиз... Ул жонимизнинг бир парчаси... Лек... – англаб қолмади уринди Гавҳаршод бегим. – Янглиш десам хато бўладур, лек анинг жони, умри менга керак... Хукдорлик анинг...

Шохрух мирзонинг кўзлари уни англагандай бир йилт этди-ю, лекин жавобга жуфтланган лаблари кўнглига келган сўзларни тилига чиқаролмади.

Шохрух мирзонинг ёнидан дарди дунёси қоронғу бўлиб чиққан Гавҳаршод бегим девон амири Жалолуддин Ферузшоҳга мулоҳазаларини айтди.

– Олампаҳоқнинг амрини бузмок... – Гавҳаршод бегимнинг гапи оҳангидан мақсадини тушунган амир Жалолуддин Ферузшоҳ қўрқиб кетганидан бир сакраб тушди. – Йўқ, йўқ, бошим кетадур, маҳди улё маликам... Шунча йил сидқидилдин қилган хизматларим ҳавога учадур!

Паҳлавон келбатли амир Ферузшоҳ ўзининг теран ақли-ю, ўқир зехни, адолатли сиёсати-ю, гўзал феъл-атвори билан нафақат Шохрух мирзонинг балки, саййидлару умаролар, фуқаролару барчанинг кўнглини олган, ҳар бир вилоятда қад кўтарган хайрли иморатларга: масжиду мадраса, хонақоҳу мақбара, ҳаммому работ, йўлу ҳавзалар қурилишига бош-қош бўлган, салтанату оилага садоқат билан хизмат қилиб келаётган амирлардан эди.

– Инсоннинг феълени, даражасини, нималарга қодир эрканлигини, яхшилигу ёмонлигини ёлғиз волидаси биладур, амир... – деди Гавҳаршод бегим уни тинчлантирмоққа уриниб.

– Сиз ҳақсиз, маҳди улё маликам, лек, шаҳзода Жўкий мирзонинг феълени билламен, мирзо мени хароб этадур... Хонумонимни куйдирадур...

– Феълени билганингиз учун сизга сўйлаётирмен... – мулоҳазали қилиб гапирди Гавҳаршод бегим, “Ёлғизингни ёмонласанг, ётнинг меҳри кўтарилаур”, дейишган улуғларимиз, ани ёмонотлиқ қилмоқчи эрмасмен. Мен анинг бул инжиқ феълени соғлиги боисидин деб билганимдин тушунтирмоққа уринмоқдамен...

– Оҳ, бошим сизга фидо бўлсун, маликам... – надомат билан хўрсинди амир Жалолуддин Ферузшоҳ. – Демак, қисмат ҳукми шундай... Қисматдин қочиб қутулиб бўлмайдур...

– Волидам, хоқони саид ўлдиму? – деди эшикдан кираётган Муҳаммад Жўкий мирзо дарғазаб қиёфада, салом-аликни ҳам унатиб.

– Нима? Қачон? – қўрқиб кетган Гавҳаршод бегимнинг ранглари бирдан оқариб, ўрнидан сапчиб турди. – Ҳозиргина тирик эрдилар-ку! Оҳ, Худойим...

– Тирик бўлиб тўрда йўқ, ўлик бўлиб гурда йўқ бўлибдур бечора, қиблагоҳим! – Жукий мирзо қўлларини мушт қилди. – Сиз учун аллақачон ўлибдур хоқони саид, сиз ўлдирибсиз ани!

Гавҳаршод бегим нима гаплигига энди ақли етди.

– Шаҳзодам... Менинг қувончим... – кўзларига ёш тўлди Гавҳаршод бегимнинг. – Билурсиз, мен сизни ҳаммадин кўра...

– Ёлгон! Ҳамма гапларингиз алдов! Қувончингиз кимлигини, ҳаммадин кўра кимни яхши кўришингизни исботлабсиз, раҳмат сизга, волидам! Сиз учун касал-ванд, ношуд, итнинг кейинги оёғи, исталмаган пайтда дунёга келган бир ўғил эркан-мен! – Жўкий мирзо асабийлашганидан бўйин томирлари чувалчангдай бўртиб, кекирдаги ўйнаганича, маликага ғазабнок тикилди. – Тўхтанг, балки туккан ўғлингиз эмасдурмен, шундай эрмасму? Ё, Оллох, нега шул фикр аввалроқ ақлимга келмади эркан-а? Ҳа, ҳа, бир бечора канизакнинг ҳароми етимчаси бўлсам керак!

– Астағфируллох! Оллохдин кўркунг! – ўғлининг таънасидан Гавҳаршод бегимнинг этларигача титраб кетди.

– Оллохдин кўркунг?! – Жўкий мирзо юраётган ерида шартта тўхтади. – Менга айтаётирмусиз шул гапни?! Сиз, ўзингиз кўрқасизму Оллохдин?!

– Мен кўрқамен... – деди Гавҳаршод бегимнинг овози титраб.

– Кўрқасиз?! – Жўкий мирзо қўлларини мушт қилганича, деворни муштлай бошлади. – Кўрққан одам ажал бирлан олишаётган ҳоқони сайднинг васиятини бузмайдур! Бундай қилишга журъати етмайдур!

– Сиз аввал менинг сўзларимни тингланг! – Гавҳаршод бегим от устида кеча-юкундуз йўл босганидан ҳориб-толган ўғлининг уйқусизликдан қизарган кўзларига маънос тикилди.

Муҳаммад Жўкий мирзо воқеалар тафсилотини кимдандур чала-чулпа эшитгач, ҳатто уст-бошларини ҳам алмаштиришга сабри чидамай, волидасининг хонасига юрган эди.

– Мен сизнинг сўзларингизни ҳамиша тинглаганмен... Лек энди кулоқ осмаймен! Эшитишни ҳам истамаймен! – салласи қийшайган бошини чайқанича, волидасига хезланди Жўкий мирзо. – Менинг бахтимга ўлмай қолсалар, бул қилмишингиз учун қиблагоҳимнинг ўзларига ҳисоб берурсиз, ҳали!

– Омин, Оллоҳим шифои комил берсун... – Гавҳаршод бегим ўғлидан аччиқ-тизиқ гапларни кутган бўлса ҳам бу қадар важоҳат билан ташланишини тасаввур ҳам қилмаганди.

Жўкий мирзонинг озгин, узун гавдаси хона ичида тинмай айланар, қўллари бигиз бўлганича, гоҳ пасда, гоҳ тепада ҳаволанар, унга ҳайрону лол термилиб қолган Гавҳаршод бегимнинг юзига қарамасди.

– Олампаҳоҳимизнинг амрига зид иш қилган амир Жалолуддин Ферузшоҳнинг эрса, онасини кўзига кўрсатамен!

– Мен сизни, соғлигингизни ўйлаб қилдим бул ишни! – бу сафар Гавҳаршод бегимнинг овози баланд ва зардали чиқди. – Ҳукмдорлик сиз ўйлаганчалик осон иш деб ўйласангиз хато қилурсиз, шаҳзодам!

– Ҳукмдорликни менга лозим кўрган қиблагоҳим анинг осон ёки енгиллигини сизчалик билмайдиларму? – баттар асабийлашди Жўкий мирзо. – Ёхуд қариб, ақллари еб қўйибдуларму?

– Биладур, лек, менчалик билмайдур! Шундай, шаҳзодам, салтанатнинг ошини ҳам, тошини ҳам еган волидангиз кўпроқ биладур, бул тахт сизга равому, йўқму? – кўзлари ёшланди Гавҳаршод бегимнинг. – Боболаримиз айтишган, “Бир онанг эл, бир тананг эл”, деб. Бул калиманинг мағзини чақсангиз, мени тушунадурсиз, чақолмасангиз ёзиқ...

Жўкий мирзонинг қизарган кўзлари олайиб, доимо кўқариб турувчи юпқа лаблари яна нималардир демоққа чоғланиб, асабий титради. Лекин айтишга журъати етмади, шекилли, қандай шитоб билан кирган бўлса, худди шундай шитоб билан чиқиб кетди.

Гавҳаршод бегим Шохрух мирзонинг ёнига кирганида, шаҳзода қиблагоҳининг қўлларини юзларига босганича, йиғларди. Шохрух мирзонинг кўзлари юмуқ, ранг

кочган юзларини билинар-билинемас тер босган эди. Жўкий мирзонинг кўзи эшикдан кираётган волидасига тушса ҳам жойидан қимирламади.

– Ҳалал берманг... Маҳди улё малика... – деди бўғиқ овозда. У ҳамиша, “Маликам”, дерди. Бу сафар, “Малика”, деди иддао билан. – Қиблагохим бирлан видолашиб олай...

Жўкий мирзонинг волидасига аразли ва пичинг оҳангида гапирганидан хижолат чеккан табиб Гавҳаршод бегимнинг ортидан чиқди.

– Маҳди улё маликам, мирзомизнинг гапларига парво қилманг... – таскин берди табиб. – Сизнинг зарурат юзасидин қилган танловингиз тўғридур, шахзодамизнинг юраклари салтанат юкини кўтаролмайдур... Оллоҳ насиб этса, хоқони саидимиз ҳадемай тузаладурлар ва мен бул фикримни аларга ҳам сўйлайдурмен...

– Омин! – деди Гавҳаршод бегим кўнгли бўшаб ва хонаси томон юрди.

Табибнинг гапи ўнг келиб, кўп ўтмай, Шохрух мирзо оёққа турди-ю, лекин амир Жалолуддин Ферузшоҳ қўрқан ва башорат қилган кунлар ҳам ҳақиқатга айланди. Аламига чидолмаган Жўкий мирзо Саййид Имодуддинга унинг бор фаолиятини тафтиш қилишни буюрди. Бундай зарба бўлишини кутган лекин уни кўтаролмаган амир кўп ўтмай, тириклик жафоси-ю хунхор замона фитнасидан озод бўлди...

– Волидам... – Биламен, ўшал кун сизнинг қалбингизни ноҳақ қирдим... – Жўкий мирзо худди йигитлик чоғларидаги каби навқирон, озгин чехраси тўлишган, кулиб келарди. – Қиблагохим киби тарбият берган амир Жалолуддин Ферузшоҳнинг умрига завол бўлганим учун ўзимни кечиролмаётирмен...

Гавҳаршод бегим унга кучоғини очиб, елкаларини тутмоқчи бўлган пайт қўллари ҳавода муаллақ қолди...

* * *

Совчиликдан келган шайхулислом Хўжа Тафтазани билан амир Шерҳожининг жавобидан ёш йигитлардай қувониб кетган Абусаид мирзонинг кайфияти бирдан кўтарилди. Уч кундан бери Балхдаги воқеаларни эшитиб дарди дунёси қоронғу бўлгани етмагандай, кеча Ҳиротга етиб келган бош маликаси Малак Буға бегим унинг уйланиш хабарини эшитиб, дийдиёсини бошлаган ва кечки нонуштани ҳам заҳар қилган эди.

Малак Буға бегим валиаҳд шахзода, ҳозир Самарқанд тахтига ворис сифатида қолдирилган Аҳмад мирзонинг волидаси эди. У бошқа малакалардан ёши каттароқ бўлса-да, сарвдай тик ва бўйчан гавдаси ҳисобига ёш кўринар, кулча юз, бодом қовок, кўзлари хиёл қисик бегим шоирлар тарифидаги гўзаллар сарасига кирмаса ҳам, истараси иссиқ, гаплари билан суҳбатдошини ўзига жалб қила оларди. Бегим ўзига жуда эътибор берар, семириб кетмаслик учун овқатдан тийилар, пардоз-андозни ҳам пардозчи қизлардан кўра яхшироқ қиларди. У Абусаид мирзонинг кетар чоғидаги, “Ҳиротни қўлга киритсам маликалардин фақат сизни чорлаймен”, деган гапларини эслаб, йўлга ҳам бир дунё ширин ҳаёллар билан чиққан ва кун санаб, қушлардай учиб келаётган эди. Фирузобод дарбозасидан Ҳиротга кирган Малак Буға бегим шаҳарнинг гўзал табиати ва манзараси, бир-биридан гўзал ва муҳташам иморатлари-ю масжиду мадрасалари Самарқанддан тамомила фарқ қилишини кўриб, кўзлари қувнади ва йўл-йўлакай юрагида туғилган анчайин хавотир, “Бегона шаҳарда яшай оламанму”, деган ҳадик бирдан йўқолди.

Малика учун “Боғи Шаҳр” саройи ҳозирланган эди. Кейинги олти ой бадалида тўрт шахзоданинг салтанати девонига айланган маҳоватли сарой талотўплар ва талошлар ичида қолиб, анча уринган, бир ойдан бери таъмирлаш ишларини олиб бораётган усталар уни илгаригисидан ҳам кўркамроқ тарзда пардозлаш-

ган эди. Тўрт дарбоза оркали кирилувчи саройнинг йўлакларига қайроки тошлар нақш бериб тўшалган, йўлак четларига экилган анвойи гулларни, боғчалардаги буталару, нина баргли ғаройиб дарахтларни бегим биринчи маротаба кўриб туриши эди. Хаяжондан ўзини йўқотаёзган Малак Буға бегим йўл кийимларини алмаштириб, ювиниб-тараниб, улкан саройни обдон томоша қилгач, энди тамадди қилишга ўтирган чоғи уни танимаган ҳиротлик хизматчи қиз ёнидаги шеригига тўй тадориги-ю келин ҳақида гап очиб қолди. Шеригининг ранги ўчиб, тўй муносабати билан эрталаб ишга олинган ҳиротлик қизга, “Жим бўл”, деган маънода ишора қилса ҳам ҳиротлик қиз тушунмай, гуллаб қўйди. Қўрқиб кетган шериги, “Унга қўшилиб, мен ҳам гап эшитиб қолмай”, деб ўйлади шекилли, қўл силтаганича, дарров чиқиб кетди.

– Тўй? Кимнинг тўйи? Ким ул келин? – сергакланиб ҳиротлик қизни саволга тутди Малак Буға бегим.

– Ҳазрати олийлари бирлан Руқия Султон бегимнинг тўйлари! – деди бегимнинг вазоҳатидан қўрқиб кетган ҳиротлик қиз ва шеригининг имо-ишоралар билан чопиб чиқиб кетишининг сабабини сал-пал тушунгандай сергак тортди. Лекин бўлари-бўлиб, бўёғи тўкилган, гап тилдан чиққан эди.

Малак Буға бегимнинг оғзидаги-оғзида, бўғзидаги-бўғзида қолди, қўлидаги шарбат идишни улоқтирганича, хосхонасига югуриб кетди.

Абусаид мирзо воқеаларнинг бу тарзда эврилишини ўзи ҳам билмаган, “Яна уйланаман”, деган гап эса тушига ҳам кирмаган эди. Боғи Сафидга учинчи маротаба борган куни Руқия Султон бегимни боғчада кўрди-ю, оромини йўқотди. Лекин совчиларга маҳди улё биринчи боришларидаёқ розилик беришларини кутмаган, ҳатто кўнишларига ҳам ишонмаган эди. Бош маликасини эса Ҳиротга бу гаплар ўртага чиқмай чорлатган эди. Чорлатганининг боиси, Ҳирот сари оёқланган кунлар уни йўлдан қайтаришга уринган завжасига эришган ютуқларини кўрсатиб қўймоқчи, мақтанмоқчи эди. Унинг Ҳирот тахтига даъвогар бўлишини Малак Буға бегим бошданок ёқтирмаган, ҳатто, жанжаллашиш даражасигача ҳам етган эди.

– Ҳар нарсанинг чеки чегараси бор, давлатбошим... – дея олдин майинлик билан сўз бошлади ўшанда Малак Буға бегим. – Шунча нарсага эришганингиз етмайдирму? Аввал шуларнинг шукрини қилсангиз бўлур эрди. Энди Ҳиротга қўл чўзсангиз, одамлар не деб ўйлашадур? “Нону туз берган устозининг тахтини олган эрди”, дея қанча маломат қилишиб эрди. Энди...

– Нону тузини меҳнатимга яраша еганмен! – бош маликасидан бу тарзда жавоб кутмаган Абусаид мирзонинг юзлари гезариб, унинг гапини шарт кесди. – Ақлингиз етмаган ишга бурун сукманг, маликам! Мен сизни ҳурмат қилганим учун суюниб қолади деган маънода фикримни бўлишдим, холос, йўқса, маслаҳатгўйларим жуда кўп!

– Кўп бўлгани бирлан алар тўғрисини айтишга кўрқишадур, мен эрса хато қилишингиздин кўрқамен! – деди ҳамон гапидан қайтмай, Малак Буға бегим.

– Кўрқа-кўрқа кўп нарсани бой бердик, энди эрса кўркманг, ҳаммаси мен орзу қилгандек ва айтгандек бўладур! Худога шукр, ниманики орзу қилган бўлсам эришаётирмен. Бул сафар ҳам, иншоОллоҳ ўзингиз гувоҳи бўладурсиз! Ҳиротни қўлга киритсам, маликалардин фақат сизни олиб кетамен! Сиз ҳам кундошлар балосидин тамом кутулурсиз!

– Орзу бировларнинг ҳалокати эвазига қилинмайдур! – деди Малак Буға бегим жаҳли чиқиб ва Абусаид мирзонинг жим қолганини кўриб, надомат билан давом этди: – Маҳди улё маликамизнинг олдинда не деган одам бўласиз? Сиз уёлмасангиз ҳам мен уёламен, ерга кирамен...

– Э, э, ҳа, айтгандай, сиз ҳам тархонлардансиз-а? Найман момонгизга қайишаётирмусиз? – пичинг аралаш масхаралагандай, заҳарханда кулди Абусаид мирзо.

– Найманликлари учун эрмас, алардин кўп рўшнолик кўрганлигим учун айтаётирмен! – деди Малак Буға бегим ҳам бу сафар зарда билан. – Сиз кўрмадингизму? Раҳматли Улуғбек мирзо қилган яхшиликларни ҳатто энг яқин қариндошларингиз ҳам раво кўришмаган! Бунинг устига қиблагоҳим мени ул зотнинг ҳурматларидан сизга берганлар!

Амир Ўрда Буға тархон Улуғбек мирзонинг энг ҳурматли тархон амирларидан эди. Бойлиги ҳам хонларникидан қолишмас, Улуғбек мирзонинг маслаҳатгўйи тўртта бўлса, ўшаларнинг бири эди. Шу боис, номига шахзода-ю ўзи мирқуруқ Абусаид мирзонинг қизига талабгор бўлганини эшитиб, елкаси тиришганича, совчини қайтарган, ўртага Улуғбек мирзо тушгач, қош қайтара олмаган эди.

– Ё, тавба?! – Малак Буға бегимнинг гапига муносиб жавоб тополмаган Абусаид мирзонинг паст тушишдан бошқа иложи қолмади. – Найман зотидай аймоқпараст уруғни кўрмадим! Ўғрисини “ўғри” десанг, “Йўқ, у тўғри”, деб сенга зомбирдай тармашишади. Бир ҳисобда бул ҳислат ҳам яхши... Қани энди ҳамма уруғ ҳам бири-бирига ана шундай қайишиб, жон куйдиришса...

– Яхшиму, ёмонму мен бор гапни айтаётирмен! – эрининг ёлғон мактовидан бегимнинг энсаси қотса ҳам эгар қошлари ёйилди.

– Сиз ҳамиша бор гапни ва тўғри гапни айтасиз, маликам! – дея мактовига туз кўшиб, маликанинг оғзига урди Абусаид мирзо.

...Пешинда Ҳиротга етиб келган Малак Буға бегим тўй дарагини эшитиб, шайтонлаб қолганлиги ҳақидаги хабар қулоғига етган Абусаид мирзо бош малика билан бўлиб ўтадиган савол-жавоблардан юраги пўкиллаб, вақтни алламаҳал қилиб, ҳузурига йўл олди.

– Ҳали мени тўйингизга чақирдингизму? – деди йиғидан кўзлари қизариб кетган Малак Буға бегим эшикдан кираётган Абусаид мирзога зардали овозда.

– Ҳа, тўйму? – аёл зотини одам ўрнида кўрмайдиган ва хотинлари-ю канизаклари билан расмий муомаладан бошқа умуман тузук гаплашмайдиган Абусаид мирзо қайнотасидан ҳайиқибми, ёки ёқтириб уйлангани учунми биргина Малак Буға бегим билан ҳисоблашар, ақлли ва зийрак бегимнинг баъзи жиҳатларига тан берар ва ён босарди. – Шундай бўлиб қолди, маликам...

– Шундай бўлиб қолдим, ёхуд шундай қилдимму? – деди титраб Малак Буға бегим. Унинг хиёл қисқ кўзлари баттар қисилди.

– Қайбирини тўғри деб билсангиз шу! – деди бегимнинг пешгирлик қилаётгани ёқмаган Абусаид мирзо бу гал амрона оҳангда. Унинг жаҳли чиқса, ўнг мўйлаби уча бошларди.

– Тушунмадим, сиз Ҳиротга юрт олгани келдингизму, ёхуд хотин олганиму? – кўзлари отилиб чиққудай бўлиб олайди маликанинг. “Кундош балосидин қутултирамен” деган ваъдангиз шулму?

– Юрт ҳам оламен, хотин ҳам оламен! – бегимнинг гапидан жони чиққан Абусаид мирзо хўроздай ҳурпайди. – Мусулмончиликда бунга йўл берилган!

– Мусулмончиликда аларни эплаш ҳақинда ҳам ёзилганму... – дея маънодор қилиб узиб олди Малак Буға бегим. – Шунча хотун, шунча канизак, алар етмайдиму?

– Э, э, ҳали эплай олмаганга ҳам чиқдикму? Қизиқ, қайбирингизни эплай олмаган эрканмен? – деди бегимнинг гапи нафсониятига теккан Абусаид мирзо қолган гапларига эътибор бермай.

– Баъзи кундошларимизнинг гапларига қараганда, ётоқларига олти ойда ҳам бир маротаба кирмас эркансиз... – деди бошқалар тилидан гапириб Малак Буға бегим, аслида ўзининг ётоғига ҳам эри жуда кам келарди.

– О, тасанно, раҳмат сизга! Кимнинг ёнига неча маротаба кирдим, кимникига кирмадим ҳаммасининг ҳисобини олиб юрган эркансиз-да! Лекин ўшал кундошларингизнинг номини айтсангиз, жавобини берур эрдим, кийналишибдур бечоралар. Ҳаммолгаму, аравакашгаму тегиб олишса, ўшал хотин кўрмаганлар аларни ҳар куни керагидин ортиқ эплашур эрди! – деди қизариб кетган Абусаид мирзо. – Ма-бодо, сизда ҳам шул фикр бўлса, сизга ҳам шул жавоб, маликам!

Абусаид мирзо шундай деганича, хонадан отилиб чиқди. Ҳай-ҳайлаганича қолган хотинининг гапига эътибор ҳам бермади. Баҳонада дийдиё-ю йиғи-сигидан асаби бузилмай қутулганига шукр қилди. Бунинг устига совчиликдан қайтган шайхулислом Хўжа Тафтазани ва амир Шерҳожи уни саройда кутиб ўтиришган эди. “Баттар бўл кампир, эплаш қанақалигини кўрсатиб қўямен сенга... Фё-лингга яраша олурсен. Бир умр эпланмай, ўтиб кетасен... Валиахднинг волидаси бўлмаганинга энг аввал сенинг жавобингни берур эрдим!” дея сўкинди Абусаид мирзо йўл-йўлакай маликанинг гапи жонидан ўтиб.

Шайхулислом билан амир Шерҳожининг жавобларини эшитгач, чиройи очил-ди.

– Момомиз сарой масаласига ҳам кўндиму? – деди оғзи қулоғига етган Абусаид мирзо.

– Кўнмай иложи қанча? – жилмайди амир Шерҳожи.

– Лекин қайнона бўлмишингиз Бегика бегим дўпписини осмонга отди-лар, менимча... – гапни давом эттирди шайхулислом. – Маҳди улё ҳали жавоб бермаслариданоқ, сизни дуо қилганларича, розиликларини билдирдилар! Менинг назаримда қизлари бирлан бирга яшашни мўлжалладилар-ов!

– Шундайму? – мамнун энтикди Абусаид мирзо. – Бул фикр янаям яхши. Чунки бизнинг маликаи олия бирлан кичик маликанинг бир саройда яшаши бўри бирлан охунинг тирикчилигига менгзайдур. Лек маҳди улё момомизнинг сукутларини қандай тушунмоқ керак, розилик аломати деб фаҳмласак бўладирму, амир, ёхуд... Сиз нима дейсиз?

– Менинг назаримда, алар рози эрмаслар! – шайхулисломнинг томоқ қиришига қарамасдан таъкид билан жавоб берди амир Шерҳожи.

– Рози бўлмасалар, бирорта ҳовли топиб, секингина кўчириб қўйишимиз мум-кин, – деди Абусаид мирзога унинг жавоби ёқмай.

Амир Шерҳожи энди ялт этиб, шайхулисломга қаради. Шайхулислом йўлда келатуриб, “Амир, маликамизнинг сукут қилганини айтмай қўя қолайлик, олампаҳоҳнинг жаҳллари чиқиб, бечоранинг кўч-кўронини йиғиштириб, кўчага ҳайдаб юбормасун яна. Қари маликамиз бундай муносабатни кўтара олмайдур”, деб огоҳлантирган эди.

– Аслинда, сукутни ризолик деб тушунса ҳам бўладур, олампаҳоҳ, – амирнинг жавобини тўғриламоққа ҳаракат қилди Хўжа Тафтазани. – Зеро, абира ўзлариники, бунинг устига бирга яшаб туришибдур. Шул боис, кўчиртирилса, одамлар ўртасинда ҳар хил гап-сўзлар кўпайиб, кичик маликамиз бирлан орангиздаги му-носабатларга ҳам зарар етмасмикин, ишқилиб...

– Бул гапингиз ҳам тўғри. Ҳар ишнинг икки тарафини ҳам ҳисобга олмоқ ке-рак. Йўқса, айтганингиз киби йўқ ердин муаммо чиқиши мумкин, – деди Абусаид мирзо шайхулисломнинг гапини маъқул топиб ва Малак Буға бегим билан бундан кейин бўладиган муносабатларидаги хавотирини ҳам қистириб ўтди. – Аёлларнинг феълини билурсиз, кундош деган гапни эшитишса, шайтонлаб қолишадур... Шул

боис, тўй куни аниқ бўлгунига қадар, борди-келдиларнинг ҳидини чиқармай турганимиз маъқул. Унгача ё ўзи босилиб қоладур ёхуд бирор йўли топиладур. Жуда қиличини қайраса, ортига жўнатурмиз!

* * *

Гавҳаршод бегимга марҳамати учун миннатдорлик билдиргани ва шу баҳонада шеърларини Алишербекка беришни ваъда қилган Руқия Султон бегимни ҳам кўргани келган Салима бону бехос тўй ҳаракатлари устидан чиқиб қолди. Боғи Сафид саройининг ховли-ю, боғчаларида хизматкорлар тиним билмай ишлашар, икки хизматчи аёл тош қайроқли йўлақларни супурар, иккитаси ювар, бирталай йигитлар боғча ва гулзорлардаги буталар ва дарахтларнинг бачки шохларини қирқмоқда, уларга Бегика бегим бош-қош эди. Салима бонуни кўриши билан қовоғи уюлганича, ўзини кўрмаганликка оладиган Бегика бегимнинг бугун чиройи очик, ҳатто, узоқдан бўлса ҳам югургилаб, унга пешвоз чикди.

– Хуш кўрдик, Салима бону, қадамларига ҳасанот! – деди кучоқ очиб кўришаркан Бегика бегим қувончли оҳангда.

– Ҳорманг, ҳорманг, йўл-йўлакай маҳди улёмиздин бир хабар олай деб кирган эрдим... – деди Салима бону тортинибгина. У, “Раҳмат айтгани”, деб оғиз жуфтлаган жойида, “Балки, келини беҳабардур”, деган хаёлда дарров гапини ўнглади. – Маросимнинг устидин чиқибмен, шекилли...

– Маросим эрмас, тўйнинг устидин чиқдингиз! – Салима бонунинг ингичка лаблари табассумли ёйилиб, янаям юпқа тортди. – Илоё, сизга ҳам хонзода келинлар насиб этсун! Яқинда Руқия Султон бегимингизнинг тўйи бўладур, шул боис, саройни тартибга келтираётган эрдик.

Руқия Султон номини эшитиб, Салима бонунинг юраги бир қалқиб тушди. Ки-приклари пирпираб, гапга жуфтланган лаблари бир-бирига ёпишиб қолгандай овози чикмади. Ўнг қўлидаги тугунчани чап қўлига оларкан базўр:

– Муборак бўлсун, – деди овози титраб.

Унинг ҳолатини кузатаётган Бегика бегим Салима бону куёв кимлигини сўрамоқчи бўлиб оғиз жуфтлаганини, лекин журъати етмаганини сезиб:

– Олампаҳоҳимизнинг ўзлари харидор бўлдилар! Нима ҳам дердик... – деди кейин жавобидан ўзининг кўнгли тўлмади, шекилли, дарров гапини тўғрилади, – “Нима ҳам дердик” эрмас, Оллоҳга шукр, ой қизимизнинг бахти бор эркан, олам подшоҳи олампаҳоҳимиз ўзларига тенг кўрдилар! Бахтли-тахтли бўлишсун! Оналарнинг биргина орзуси фарзандларининг бахтини кўрмоқ, шундай эрмасму, Салима бону? Худо хоҳласа, сиз ҳам яхши жойлардан келин қилурсиз. Ўзим бош бўлиб, қиз танлашамен! Иброҳим Султон мирзомга деб кўз остига олиб қўйган қизларим анчагина... Ҳаммаси катта охурнинг фарзандлари, бири бўлмаса бирини сизга илинамен!

Хизматкор йигитларга нимадир керак бўлиб, уларнинг суҳбати бўлинди.

– Маҳди улё маликамиз хос хоналаридалар, бемалол кираберинг! – деди хизматкорга эргашаркан Бегика бегим Салима бонуга. – Сиз бирлан хайрлашмаймен, бир пасдин кейин мен ҳам кирамен, маслаҳатли гапларим бор!

Кайфияти бузилиб, руҳи тушган Салима бону тугунчасини бу қўлига алмаштирганича, хос хона томон юаркан кўзи беихтиёр, боғча тарафга бурилган қизга кўзи тушди. Уни Руқия Султон бегимга ўхшатди, юраги ҳаприқиб, синчиклаб, қаради. Ўша! Ўғлонининг оромини ўғирлаган қиз! Елкасини тўлдирган қоп-қора сочлари ҳарир рўмолининг остидан тақимини ўпиб борарди. Салима бону бир хаёл уни чақиргиси, тўхтатгиси келди. Лекин онаси кўрса қиёмат кўпишини ўйлаб,

фикридан қайтди. Алишербек уни бултур Хусайнбек Бойқаронинг тўйида кўриб, ёқтириб қолган эди. Феруза бегимнинг меҳмонларига қарашиб юрган тўй кунини Салима бону ҳовлида ўғлининг имлаб чақираётганини илғаб, ташқарига чиқди.

– Волидам, чарчаб қолмадингизму? – деди куёвнавкарлар сафида келинникига бориш учун чиройли кийиниб олган Алишербек. Унинг эғнидаги либослари қоматига шунчалик ярашган эдики, билмаган одам куёв деб ўйларди. Ўғлининг ҳам кўркам ва келишган куёв бўлишини тасаввур этган Салима бону қувонганидан ичида “туф-туф”лаб кўйди.

– Одам тўйда ҳам чарчар эрканму? – деди Салима бону ва ҳаваси келганини ўғлидан яшириб ўтирмади. – Куёвнавкарлик сизга жуда ярашибдур, Оллоҳ нисиб этса, янаги йил ўзингиз ҳам куёв бўладурсиз! Энди эътирозларингизга қулоқ осмаймен!

– Топган келинингиз ёқмаса ҳамму?! – ҳазил аралаш кулди Алишербек.

– Энди ёқадиганини топамен! – деди Салима бону ўғлининг елкасига уриб.

– Шунақаму, унда ҳозиргина меҳмонхонага кирган оқ юзли, пушти кўйлак кийган қизнинг кимлигини билинг-чи, волидам... – деди Алишербек овозини пастла-тиб ва юзлари қизариб кетди. – Бегика бегим бирлан бирга келишиб эрди...

– Бегика бегим бирлан қизлари Руқия Султон бегим келиб эрди... – деди Салима бону. Чунки Феруза бегимнинг қизлари билан иноқ Руқия Султон бегимни уларникида кўп бора кўрган ва у билан ҳамсухбат бўлган эди. Руқия Султон бегим ўзига ҳам ёқар, лекин хонзодалиги учун уни келин қилиш ҳақида ўйлаб кўрмаган эди. – Ул бегим жуда ақлли ва саводли хонзода. Бунинг устига яхшигина шеър уғаллар ҳам ёзадур. Менга ўқиб берган, жуда чиройли қораламалар.

– Шеърлар ёзадур, ростданму? Нечун менга сўйламадингиз? – Алишербекнинг кўзлари ёниб, волидасини четрокқа тортди, – Унда... Бегим ҳақида яхшироқ билинг-чи!

– Бугун тўй, сизлар ҳам ҳали замон келинникига жўнамоқларингиз керак. Яхшиси, уйда бафуржа гаплашурмиз, – деди Салима бону ўғлининг кўнглини хотир-жам қилиб.

Ўша кунини она-бола иккаласи алламаҳалгача гапашиб ўтиришди. Алишербек гарчи ўз оғзини билан Руқия Султон бегим “ёқди” демаган бўлса-да, волидасининг бегим ҳақидаги гапларини жон қулоғи билан эшитар, гап бошқа ёққа бурилгудай бўлса, дарров яна у ҳақидаги мавзуга қайтарарди. Алишербек ҳеч қачон волидасига ишқ-муҳаббат ҳақидаги шеърларидан ўқиган эмасди. Ўша кунини навкарликдан қайтаётиб, йўл-йўлакай ёзган ғазалини ўқиб берди.

Ўғлининг тенгдошлари ўн тўрт-ўн беш ёшларидаёқ фарзандли бўлишаётганини эшитган Салима бону ҳам икки йилдан бери унга қиз қидирар, энди топдим деганида эса Алишербек дарров ҳафсаласини пир қиларди.

– Саводи бор эрканму? – дерди ҳар гал онасига Алишербек ва “йўқ” жавобини эшитиб, савол-жавобларни шу билан тўхтатарди.

– Савод чиқаришга ҳар кимнинг ҳам қурби етмайдур, болам, – деди охириги мартаба совчиликдан қайтган Салима бону унинг хонасига кираркан, ўғлининг савол беришига ўрин қолдирмай. – Қибагоҳи ўзимизга ўхшаган беклардин эркан. Волидасининг ҳам чехраси очиккина, гап-сўзлари маъноли, қудат қилсак арзийдур.

– Қизини кўрдингизму? – янги ғазал устида ишлаётгани учун волидасининг гапларига унчалик эътибор бермай, жавоб қайтарди Алишербек.

– Ёзувингизни бир пас кўйиб турунг, болам, бул ахир, турмуш масаласи... – совчиликдан мамнун ва бир дунё таассуротлар билан қайтган волидаси хафа бўлиб,

қошларини чимирди. – Бул турушда тоғаларингизга тортмасангиз бўлди, ишқилиб, аларнинг ҳам топган гапи “саводлиму?” Саводлиси қилган ишни саводсизи бажара олмайдирму?

– Узр, волидам, бул гапларимни инжикликка йўйманг, чунки масала бошқа ёқда. – Алишербек волидасининг аразлаганини кўриб, пат қаламини қўйганича, волидасининг ёнига келди ва елкасидан кучиб, мулозамат аралаш тушинтиришга ўтди. – Мисол учун сиз, саводлисиз ва сиз билган нарсани ҳар ким ҳам билмайду, тўғриму? Мен сиздин олган билимларимни ҳатто, баъзи бир мударрислар ҳам беришолмайду. Мен масаланинг шул томонини айтаётирмен, холос. Менинг фарзандларим билимли бўлишлари учун нафақат қиблагоҳлари, балки волидалари ҳам саводли бўлишлари керак. Чунки мен асосий билимни қиблагоҳимдин эрмас, сиздин олганмен...

Ўша куни ҳам куёвнавкарликдан ҳаяжон билан қайтган ўғлони билан суҳбатлашаркан, юрагини севинч билан бирга ғалати изтироб эгаллаганини яшириб ўтирмади.

– Фақат... Руқия Султон бегим хонзода бўлса... Бизни тенг кўришармикин... – ўғлининг кўнглига тегишини билса-да, ўз мулоҳазасини очиқ айтди Салима бону.

– Насиб... Волидам... – деди кулиб Алишербек, сўнг, жим қолди.

– Руқия Султон бегимнинг шеърлари яхши эрканму? – деди Салима бегим ўғлининг куёвнавкарликдан қайтишгач, Феруза бегимнинг қизлари-ю дугоналари ўтирган даврага кириб, мушоира қилишганини эшитиб. – Хусайн Бойқаро мирзонинг кичик опалари Оқо бегим ҳам инилар киби шеър ёзар эрканлар-а, биласизму?

– Биламен, ҳар иккисининг ҳам шеърлари ёмон эрмас. Лек, Руқия Султон бонунинг қораламалари анча кучли эркан... Хоҳласангиз ўқиб берамен. Алар менинг “Ўлтурғуси” номли ғазалимга мухаммаслар ёзишиб эркан... – деди ҳаяжондан қизариб кетган Алишербек.

– Жон қулоғим бирлан эшитамен! – суюниб кетди Салима бону. У ўғлонининг қизлар ёки шоира қизлар ҳақида ҳеч қачон бу қадар ҳаяжон билан гапирганини эшитмаган эди.

– Дедилар: “Сени, эй, масти жон кўзи хумор ўлтурғуси,
Ўлтурмагай душман, вале ҳажрида ёр ўлтурғуси”,
Билмам, нечук бўлғай бул иш – бир йўқни бор ўлтурғуси,
Бир кун мени ул қотили мажнунишор ўлтурғуси,
Усрик чиқиб, жавлон қилиб, девонавор ўлтурғуси.
Васли – ғамим, шулдир камим, тожсимдур ишқ, мулким – адам,
Кас билади келганлигим, ер билмади, боссам қадам,
Дам урди кўз-қоши, агар васлини дерсам, дамбадам,
Гар заъф ила ожизлигим кўнглига рағме солса ҳам,
Бошимга етгач, секретиб, беихтиёр, ўлтурғуси.
“Оҳ”лар билан отин деган онимга юз минг шукр эрур,
Кўзлаб кўзин кўздан равон қонимга юз минг шукр эрур,
Ёнғай ёноғим, келса гар ёнимга, юз минг шукр эрур,
Васли аро гар ўлтурур жонимга, юз минг шукр эрур,
Чун қолсам андин бир замон, ҳижрони зор ўлтурғуси.
Билмас киши: қулса кўзи, қоши анинг не қасддаким,
Қасди анинг ҳар дил, гулу тош, қум, хазону хасдаким,
О, растаким жонлар анинг кўйида, ул орастаким.
Ошиқ бўлурда билмадим мен нотавони хастаким,

*Ҳажр ўлса, ғам куйдурғуси, васл ўлса, ёр ўлтурғуси.
Дил байтига, ҳар сатрига гулгул очибдур оразин,
Гул маст улыбдур атрига, гулгул очибдур оразин,
Дебман: “Муҳаббат аҳлига гулгул очибдур оразин,
Дерлар: “Навоий қатлига гулгул очибдур оразин,
Кўргунча они, войким, бул хорхор ўлтурғуси.*

...Мухаммасни эшитиб, Салима бону ҳам Руқия Султон бегимнинг истеъдодига ёқа ушлаган ва ўшандан бери худди уни эрта-индин келин қилиб туширадигандай, бегимга атаб сарполар, тақинчоқлар йиғиб қўйган эди. Икки сандиқ тўққизлигини Абусаид мирзонинг сарбозлари олиб кетишган кун, худди келинининг ўзини ўғирлаб кетишгандай дод солиб йиғлади. “Демак, Худо бекорига қўнглига солмаган эркан. Жигарларининг кўргилиги-ю, ҳамма нарсасидан мосуво бўлгани етмагандай, ўғлининг орзусига ҳам кўз тегди... Ғам бир келса қўша-қўша келади деганлари шулмикин? Ўғли бечора ҳали нима кўрган эрди, унинг ёшгина бошига шунча ғам ёғилаётир?! Кўтара олармикин?” Шундай хаёллар билан ўйга ботган Салима бону кириб келганида, Гавҳаршод бегим тасбеҳ ўгириб ўтирарди.

Гавҳаршод бегимнинг нигоҳи унинг маҳзун чехрасига тушиб, турмоққа чоғланди.

– Қўзғалманг, маҳди улё! – Салима бону шундай деганича, Гавҳаршод бегим билан кўришиб, елкасига бош қўйди.

– Хуш кўрдик, келинг, бону! – ёнидан жой кўрсатди Гавҳаршод бегим. – Тинч-омонмусиз?

Салима бонунинг ўпкаси тўлиб келаётгани учун жавоб қайтаролмай, йиғлаб юборди.

– Оҳ, маликам, ўзингизнинг ғамингиз етмагандай, бизни ҳам ўйладингизми? – ҳикиллаганича Гавҳаршод бегимнинг қаршисига чўкди Салима бону. – Оллоҳ рози бўлсун сиздин! Кўчада қолиб эрдик...

– Ғиёсиддин баҳодир не деётир? – ўйчан кўзларини Салима бонуга тикканича, уни чалғитмоққа уринди Гавҳаршод бегим.

– Бегим бизни ҳам Сабзаворга чорлаётирлар. – қўлидаги тугуни эсига тушган Салима бону уни очиб, ичидаги патирларни олиб, хонтахтага қўйди. – Пиёзли патири ёпиб эрдим, арзимаса ҳам сизга илиндим. Ифторлик қилурсиз.

– Қўлингиз дард кўрмасун! – уни алқади Гавҳаршод бегим – Не қарорга келдингиз?

– Кўч-кўронимизни йиғиб кетмоқдин бошқа иложимиз йўқ... – деди Салима бону андуҳ билан.

– Алишербек келмадиму, ҳозир қаерда?

– Ўғлонимиз ҳамон Машҳади шарифда, – яна кўзлари ёшланди Салима бонунинг. – Қандай замонларга қолдик, маликам! Дод айтарга додхоҳ йўқ-а! Бул мирзо Алишербекка ҳам кўз тикиб, хонумонимизни қуйдиришидин кўркаётирмен... Жигарларимни зиндонбанд этгани етмагандай, бегим бирлан ўғлонимни ҳам шубҳа остига олган эрмуш!

– Абдураззоқ Самарқандий, “Алишербекни Абусаид мирзо девонига чорлаётир”, деган эрди-ку? – ҳайрон бўлди Гавҳаршод бегим.

– Менимча, бул тузоқ. Аслинда, Ҳусайн Бойқаро мирзо бирлан дўстликлари боис, ўғлонимдин ҳам шубҳа этаётирлар. – ўз гумонини тилга чиқарди Салима бону. Сўнг, Руқия Султон бегимнинг тўйи эсига тушиб, секин гап очди. – Ўз ғамим бирлан бўлуб, куёв бирлан қутлаш ҳам ёдимдин кўтарилибдур, маҳди улё маликам, қўша қаришсун! Келин-куёвнинг бахтини берсун!

– Омин! Айтганингиз келсун! – юзига фотиҳа тортди Гавҳаршод бегим. “Ғам инсоннинг эсини кирарли-чиқарли қилиб қўядур”, дейишса ишонмаган эрдим, маҳди улё маликам, бошимга тушгач, билаётирмен. – Хижолат чекканича, давом этди Салима бону. – Гапимни нимадин бошлаб қаерда тугатаётганим ҳам эсимдин чиқаётир. Минг бора узр, маҳди улё маликам, ўзингиздин ҳол-аҳвол ҳам сўрамабмен.

– Бизнинг ҳолимиз не бўлур эрди, – маъюсгина бош ирғади Гавҳаршод бегим. – Шоқолларга таланган шерлар ҳолиндамиз...

Гавҳаршод бегимнинг гапи оҳангидан тўйдан ҳам норозилиги сезилиб турарди.

Салима бону, “Руқия Султон бегимни охириги маротиба кўрармикин”, деган ҳаёлда атрофга аланглаганича, турмоққа чоғланаётган вақти катта патнисда ширинлик-лар кўтариб канизак қиз Ойпопук кирди.

– Бегика бегим бериб юбордилар, – деди Ойпопук ва патнисни унинг олдига қўйди. – Тўйдин тўпикча эркан, сизни ҳам тўйга етказсун! Бир қўйлақлик матосини келинингизнинг сарпосига қўшар эркансиз. Олампаноҳнинг тўққизидин эрмуш...

Салима бонунинг юраги зирқираб, дуо қилганича, ўрнидан қўзғалди. Эшикка етганида Ойпопук унинг тугунига яна нимадир солди-да:

– Эҳтиёт бўлинг... Руқия Султон бегим бердилар... – деди сирли қилиб.

Салима бону то уйига етгунича, жонини ҳовучлаб келди. Айникса, сарой дарбозаси ёнида уймалашиб турган навкарларнинг ёнидан ўтгунича қора терга тушди. Бир навкар ортидан юриб, “Тугунингизни кўрсам бўладирму?” деганида хушидан кетай деди. Лекин дарров ўзини тутиб олди. “Марҳамат, бул олампаноҳимизнинг тўққизларидин совға эркан... Бегика бегим, “Тўйдин тўпикча”, деб бердилар деди, лекин ўзи тугунни янаям маҳкамроқ бағрига босди. Навкарнинг ёнидаги шериги хушёрроқ экан, мўйлабини маъноли учирди-да, “Ўтказиб юбор”, деди.

Уйга кирганидан кейин ҳам худди орқасидан биров қувлаб келаётгандай, эшикни қулфлаб, тамбалаб олди. Волидасининг афт-ангори-ю талвасали ҳолатини кўриб, ўғли Дарвешали ҳатто кўрқиб кетди.

– Сарбозлар яна келишаётирму, волидам? – деди унинг ҳам юрагига ваҳима тушиб.

– Йўқ, ўғлоним, тинчлик, кўрқманг... – Салима бону нафас ростлашга ҳам сабри чидамай, шоша-пиша тугунни очди.

– Вой, вўй бунча кўп ширинлик! – тугундаги ширинликларни кўриб, Дарвешали қувониб кетди. Тугунда машҳад ҳалвоси-ю, Шибиғон ширин кулчалари, Дамашқ қуробаси-ю Самарқанднинг соч ва лабзи ҳалволари, парвардаси ва пашмаги бор эди. – Соч ҳалвоси менга!

– Ҳаммаси сизга, болажоним! – Салима бону тугундаги рўмолга ўралган қоғоз ўрамини олиб, ёруғроқ жойга борди.

– Ростданму? – Дарвешали ширинликларни бирма-бир кўра бошлади. – Ўзингиз емайсизму?

Салима бону қўли билан “йўқ” ишорасини қилиб, рўмолли ўрамни ечди. Ўрам ичидаги тўрт буклоғлик қоғозга, “Салима бону устозимга”, деб ёзилган эди. У қоғозни авайлаб очди. “Ассалому алайкум, устоз! Яхшимисиз? Узр, сўрашгани чиқа олмадим, сизга кўринадиргон аҳволда эрмасдим... Ушбу қораламаларимни Алишербек оғамга кўрсатмоқчи эрдим, келсалар бериб қўйишингизни рижа этамен. Сизга меҳр бирлан Руқия Султон бегим”.

Салима бегимнинг кўзларидан ёш чиқиб кетди. “Ё, Танграм! Нечун ҳаёт бул қадар терс ўгрилмиш? Нечун толе заволга юз тутмиш?” У Руқия Султон бегимнинг шеърларини бағрига босганича, ўтириб қолди.

– Волидам, йиғлаётирмусиз? – онасининг кўзларидаги ёшни кўриб югуриб келган Дарвешали унинг елкасидан кучди. – Тоғаларимни осишибдирму?

– Астафтуруллоҳ! Оғзингиздин ел учирсин, илоё! – кўзёшларини артганича, ўғлига ўғирилди Салима бону. – Бундай қабоҳатли сўзни қайта такрорланг! Ким айтди сизга бул гапни?

– Кўчадаги болалар! – Дарвешали мунғайганича бошини эгди.

– Алар бирлан ўйнаманг деган эрдим-ку, сизга! – ўғлини койиди Салима бону.

– Ўшал кундин бери ўйнамаётирмен! – гуноҳкорона йиғламсиради Дарвешали. – Лек аларнинг ўзлари ҳам мен бирлан ўйнамас эрмуш. Қамбар дўстимга, “Алар пошшонинг душмани, аларнинг ҳаммасини осишадур, сен ҳам Дарвешали бирлан ўйнама”, деган эрмуш. Бизни ростдин ҳам осишадиму, волидам?

– Алар бекорларни айтишибдур! – деди Салима бону ва ҳар куни кўчага югурадиган ўғлининг уч кундан бери нега ўйнагани чиқмаётганига энди тушунди. – Сиз аларнинг гапларига ишонманг!

– Ишонмадим... – унинг думалоқ кўзлари ҳайронликдан янаям катталашди. – Лек пошшонинг сарбозлар уйимизни олиб қўйишди-ку?! Тоғаларимни ҳам зиндонга солишди...

– Худо хоҳласа тоғаларингиз эрта-индин чиқиб қолишадур, – ўғлининг бошини силади Салима бону. – Бундин-да гўзал уйлар олурмиз...

– Алишер оғам бирлан келинига ҳам оламизму?

Салима бонунинг эсига яна Руқия Султон бегим тушиб, кўнгли бузилди, кипригига инган ёшни ўғлига кўрсатмаслик учун боши билан “ҳа” ишорасини қилди-да, ҳовлига чиқди...

* * *

Санжар мирзо қатл этилганини эшитган ота-бола-шаҳзодалар Алоуддавла мирзо билан Муҳаммад Султон Иброҳим мирзонинг хурраси учиб, Абусаид мирзонинг зафар нишонли лашкари домидан қочиб қутулмоқ умидида отлари бошини Сабзавор томон буришди. Амиру беклари ҳам лашкарларини эргаштирганларича, тақомий, яъни, таъқиб қилиб бормоқ тарзда кетларидан тушган Абусаид мирзонинг амирлари Али Форсий ва амир Саййид Асилларлар бошлиқ душман суворийларига осонгина лўқма бўлмаслик илинжида кире ўр, тоғу сўқмоқ оралаб, ўлган-тирилганларига қарамасдан отларини қамчилашди. Душман суворийларининг қораси иккинчи кун сийраклашиб, пешинларда кўринмай қолди. Хавфдан қутулганига амин бўлган Алоуддавла мирзо Мазийнон мавзесига яқин каттагина булоқ ёқасида дам олишга изн берди. Бир ярим кунни от устида чопачопу таҳлика билан ўтказган навкарлар отларидан тушар-тушмас, ўзларини сувга уришди. Кейинги тўрт йилини қоронғу зиндонда ўтказган ва бу қадар узун муҳлат от чоптириб кўрмаган шаҳзода Султон Иброҳимнинг бўлари бўлган эди. Очлик ва сувсизликдан тинкаси кўриб, лаблари тарс-тарс ёрилган шаҳзоданинг гапирмоққа ҳам мадори қолмаган, тўхташмаганида йўлдаёқ ағанаб тушарди. Ажриқлар устига тўшалган гиламчага ўзини ташлаганича, юзтубан ётиб олган Султон Иброҳим мирзонинг бутун бадани от устида силкиनावерганидан уриб пўла қилинган каби қақшар, устига-устак, қалин тўшанчи солинганига қарамасдан эгар икки бутини шилиб юборган эди.

– Шаҳзодам... Қалайсиз... – яраси ачишиб, жони бўғзига келаётган шаҳзода Султон Иброҳим қиблагоҳининг овозини эшитиб, бошини шарт кўтарди.

– Кўриб турганингиз киби ер парчинмен! Ниятингизга етганингиздин хурсандмусиз? – унинг чарчокдан косасига ботган кўзлари чақчайди. – Шуни истаган эрдингизму?

Қошу киприкларидан тортиб, соқол-мўйлабигача чанг босган Алоуддавла мирзо чолга ўхшаб қолганди. Ўша кунги жанжалдан кейин яқиндагина ярашган ўғлининг иддаоли гапларидан ҳайрон бўлиб, киприкларини пирпиратди. Хос навқарига табибни чақиришни буюрганича, ўғлининг ёнига чўкди.

– Табибнинг кераги йўқ, мен ўламен... Бул дунё сизга қоладур! – Султон Иброҳим мирзонинг эндигона майсалар бўйи ўсган соқолли энгаклари жаҳлдан титраб, қийшайди. – Сиз тахтни жуда хоҳлаган эрдингиз! Бир умр орзулаган эрдингиз! Энди орзунгизга етурсиз! Битта мен ортиқчалик қилдим сизга! Битта мени бул дунёга сиғдирмадингиз! Сиз... Сиз...

Сарахсдаги жангнинг муваффақиятсиз тугашидан тушкунликка тушган Султон Иброҳим мирзонинг зиндонда ортирган асаб касали хуруж қилиб, руҳияти бузила бошлаган эди. Унинг қўллари чангак бўлганича, оғриқнинг азобидан думалар, ёнига келганни тепар, оғзига келганини қайтармасди.

– Э, э, бул шахзода деганимиз ғирт жинни-ку! – деди унинг оғзидан чиқаётган сўзларни эшитган амир Қосим тархон, қўлидаги камчисини ҳафсаласи пир бўлганича, қўнжига тикаркан. – Шул сўтакка эргашиб юрибмизму ҳали? Қиблагоҳига айтаётган гапларини қаранг, илон пўст ташлайдур! Шўрлик Алоуддавла мирзо эрса миқ этмасдин эшитаётир. Анинг ўрнида мен бўлганимда, ул мирзонинг оғзини йиртар эрдим!

– Раҳматли Симноний ҳазратларининг гапларига кириб, анинг қўшунига ўтган эрдик-да! – унинг гапини маъқуллади ёнидаги Нозим тархон. – Анинг феълини ким билибдур?! Алоуддавла мирзога ўхшаган деб ўйлабмиз. Бундин кўра Шох Маҳмуд мирзо баъманироқ ва қўли очикроқ эрди.

– Шўрлик Симнонийнинг ўзлари эрса, шахид кетди, бечора... Вақт боринда биз ҳам этакни ёпмоғимиз керакмикин?... – гап ташлади чап энгагини қилич ялаб ўтган Ҳаким қўнғирот. У ярасининг ўрнида соқол ўсмаганлиги учун ўнг энгагини ҳам киртишлаб юарди.

– Яъни... – Ҳаким қўнғиротнинг гапи қай маънода айтилганига ақли етган бўлса ҳам унга саволомуз тикилди Қосим тархон.

– Шул дейман... – унинг вазоҳатини кўриб, нафаси ичга тушиб кетган Ҳаким қўнғирот гапни айлантирди. – Бекорига ўлиб кета бермасдин ақлни ишлатмоғимиз керакмикин дейман-да!

– Хўп, ақлни ишлатдик, кейин-чи? – ижикилади Қосим тархон.

– Такдирга тан бериб, Абусаид мирзонинг... – у чайналиб, гапининг давомини айтмади, тиртиғини силаганича, бошқа ёққа бурди. – Бизга така бўлсун сут берсун, шундай эрмасму?

– Қани, қиличимни суғурмасимдин туёгингни шиқиллат-чи, тиртиқ! – деди кўзлари ола-кула бўлган Қосим тархон. – Ажалингда бурун ўлдириб қўймай!

– Мен ҳам гапингизнинг келувига қараб, сизни бир синаб кўрдим-да, тархон! – деди ўзини оқламоқчи бўлиб Ҳаким қўнғирот. – Менинг кимлигимни ҳеч ким билмаса ҳам сиз биласиз-ку?!

Жаҳли чиққан Қосим тархон индамай ўрнидан туриб кетди.

Табиб шахзода Султон Иброҳимнинг шилинган бутларини кўриб, аробага олмоқни тавсия қилди.

– Мен сизни бошқа кўришни истамаймен! – аробага чиқатуриб ҳам отасига бақирди Султон Иброҳим мирзо. – Кўргали келманг! Менинг қиблагоҳим ҳам волидам ҳам йўқ! Ё, Оллоҳ, ким киму волидам ҳам мендин тонди-я?! Аларга ҳам ўғлон эрмас, тахти, саройлари бор ҳукмдор керак! Йўқса, менинг жон жигаримни, ёлғизгина синглимни, Руқия Султон бегимдай гўзал малакни, ўзидин қанча ёш катта, бунинг устига, менга, “Қизимни берамен”, деб алдаган, доғда қолдирган

душманимга, ўшал жаллодга раво кўрур эрдиму? Шундай, мен ота-онасиз ердин чиққан кўзиқоринмен! Эсингиздаму, “Сендай фарзандим йўк”, деган эрдингиз. Чунки сизга ҳам фарзанд эрмас, тахт керак! Шул боис, мени йўкка чиқардингиз... Тўғри, бундай омадсиз ва бахтсиз банда ҳатто Худога ҳам керак эрмас!

Алоуддавла мирзо узоқлашиб бораётган аробага термилганича, тилига келган сўзларни ичига ютиб, жим қолди. Ҳаёт, одамлар, ҳатто пушти камаридан бўлган фарзанд ҳам бунчалик шафқатсиз бўлишини тасаввурига сиғдиролмай, беихтиёр, кўзларига ёш қалқди. Шунча йилларини азобда, сарсон-саргардонликда ўтказган шахзода киндик қони тўкилган тупроққа умид билан қайтганди. Таниш-билишларнинг уйида чақирилмаган меҳмон каби яшаганини, укаси Абулқосим Бобур мирзонинг қаҳридан кўрқан қариндошлари арзимас нарсаларини баҳона қилиб, кўчага ҳайдаганларини, баъзан оч-наҳор қолиб, дарвешу қаландарларга ошно бўлганини ҳамма-ҳаммасини унутмоқчи, фарзандлари, оиласи бағрида бахтли яшамоқчи эди. Лекин умидлари сароб бўлиб чиқди. Ёлғизгина ўғлони ҳам тахт баҳонасида у билан алоқани узил-кесил узди. Хотинларидан фақат Бегика бегимгина ўғлони ва кизи борлиги учунми ёки ёши катталигини ҳисобга олибми, кетмаган, қолган хотинларининг ҳаммаси, “Эр-хотин бирга яшамаса, олти ойдан сўнг талоқ тушади”, деган гапни қулоқларига сирға қилиб илишганича, хайр-маъзурни насия этишган эди. Шахзода шуларни ўйларкан, чоҳга тушиб қолган одамдай сезмоқда эди ўзини. Ҳозир қўл узатса, чоҳдан тортадиган қўл, овоз берса эшитадиган қулоқ йўк эди. Унга “Ҳайбаракалла” қилиб, ортидан юришган амиру бекларнинг эса ҳаёли чўнтагига тушадиган ақчада, сармояси тугаса улар ҳам қуённинг расмини чизиб кетишлари аниқ эди. Уни тушунадиган, уни қўллайдиган биргина Гавҳаршод бегим эса узоқда, бунинг устига таъқибда, маликага борадиган йўлларнинг ҳаммасига банд солинган эди. Бошига қора кун келгандан бери у ҳамиша Гавҳаршод бегимни эслар ва маликанинг ўғитлари, насиҳатлари ёдига тушиб, йўл қўйган хатоларини надомат билан тан оларди. Ҳа, давлат, мансаб, бойлик инсоннинг оёғини ердан узиб, ўзини осмонларда ҳаволатишини у билмаган, ҳатто ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. Англаган пайти эса жуда кеч бўлди, энди бошини уриб ёрса ҳам ўнглана олмаслигини тушунди. Малика бибисининг айтганларига қулоқ осмасдан саркашлик қилгани унинг хатоси эди. Йўқса, ҳокони саиддай ақлли, доно ҳукмдор ҳам оила икир-чикиридин тортиб, салтанат юмушларига оид масалаларда ҳам Гавҳаршод бегим билан маслаҳатлашар ва аксарият ҳолларда маҳди улёнинг фикри ўнг чиқарди. Шохрух мирзо вафотидан кейин тахтга ўтирган шахзода Алоуддавла мирзонинг биринчи ва катта хатоси Улуғбек мирзо билан низолашуви бўлган эди. Йўқса, ўшанда Гавҳаршод бегим уни бир эмас, бир неча маротаба бу низодан қайтаришга уринган, ҳатто ўйламай қилинаётган бу ишнинг ниҳояси қандай тугашигача, башорат қилган эди.

Улуғбек мирзо ўғли шахзода Абдулатиф мирзонинг шахзода Алоуддавла мирзо томонидан ҳибс қилинганини эшитгач, унинг ҳузурига мавлоно Низомуддин Мирак Маҳмуд Садри юборди. Низомуддин Миракнинг қўлида Улуғбек мирзонинг Гавҳаршод бегимга ёзган мактуби ҳам бор эди. Мактубда Улуғбек мирзо ўғли Абдулатиф мирзонинг бу ишидан ҳайратга тушганини ва ғазабланганини ёзиб, фарзанди учун волидасидан узр сўраган ва шахзодалар ўртасидаги муносабатларга ҳакамлик қилишини сўраган эди.

– Ҳукмдорлар учун энг яхши имконият сулҳдир! Сулҳ вақтинчалик бўлса-да, душманни дўст макоминда ушлайдур, – деди Гавҳаршод бегим ўша куни Низомуддин Мирак билан суҳбатдан сўнг, Алоуддавла мирзога.

Малика бибисининг юзларига тикилиб қолган Алоуддавла мирзонинг нигоҳларидаги ифодадан Шохрух мирзо тахтига ўтирган мирзо аллақачон ўзини

эркин сеза бошлаганини зийрак Гавҳаршод бегим анлаган эди. Бўйдор, чехраси Бойсунғир мизога тортган Алоуддавла мирзо оппоқ кўйлак устидан инжули безак берилган яшил барқут қабо кийиб олган, белидаги олмос тошли камари Шохрух мирзоники эди. Алоуддавла мирзо гарчи хоқони саид номини ҳар жума намозида хутбага қўшиб ўқитса-да, Гавҳаршод бегим билан маслаҳатлашни анча камайтирган, машварату қабуллар баҳонасида йўқламас, маликанинг ўзи бирор-бир юмуш борасида чорлатса ҳам келмасди. Ҳозир ҳам Улуғбек мирзонинг хатини маликанинг ўз қўлига топширмоқни истаган Низомуддин Миракнинг сўзини икки қилолмагани боис, бибисини саройга чорлатган, лекин қўнглида, “Малика бибим менга эрмас, ўғли Улуғбек мирзога ён босаётир”, деган фикр чарх урганича, унинг сўзларини лоқайдлик билан тангларди.

– Менинг маслаҳатимга кирсангиз, Улуғбек мирзонинг таклифини қабул этиб, салтанатингиз чегараларини белгилаб олинг ва Абдулатиф мирзони ҳибсдин озод этинг! – деди Гавҳаршод бегим қўлларини орқага чалиштирганича, маликани зимдан кузатаётган Алоуддавла мирзога.

– Маҳди улё бибим... – Алоуддавла мирзо малика бибисининг сўзларидан ҳайратланганини, ҳатто ғазаби кўзиганини яшириб ўтирмади. Кўзлари олайиб, овози товланди. – Сизни... Кимсан маҳди улё маликани, ўз бибисини ҳибс этган ул номардни озод этмоғимни сўраётирмусиз?

– “Отангни ўлдирганга онагни бер”, деб бежиз айтишмаган, шахзодам. Хукмдорликнинг таомили ҳам шундай, баъзан вазият тақозоси бирлан кўриб кўрмасликка, эшитиб эшитмасликка олмоғингиз зарур бўладур. – босиклик билан тушунтирди Гавҳаршод бегим. – Ҳаёт ҳам хандаса қаби ўлчовни яхши кўрадур. Ўлчовдан адашсангиз бой берурсиз.

– Лек анинг феълини билурсиз, маҳди улё... – рад оҳангида жавоб берди бибисининг сўзлари ёкмаган Алоуддавла мирзо. – Бугун ани ҳибсдин озод этиб, Балх ҳокимлигини берсак, эртага қўнгли бошқа нарсани тусаб қоладур!

– Эртанинг масаласини эрта ҳал қиладур... – деди сўзида қатъий туриб Гавҳаршод бегим. – Эртага Худо пошшодур деб бежиз айтишмаган! Сиз бугунингизни мустаҳкамлаб олинг. Инингиз Бобур мирзо Жомдаги соқчи қўшинларингизни тарқатиб юборган эрмуш, деб эшитдим, демак, анинг ҳам бир дарди бор...

– Ҳирот тахтидин бошқа не дарди бўлур эрди анинг, ҳаммасининг дарди шул! – эгсаси қотди Алоуддавла мирзонинг. – Хоқони саид бобомиз ҳам соҳибқирон киби ишни халта-хуржун қилиб ташлаб кетдилар! Мени тахтга коим қилсалар шул ғалвалар йўқ эрди. Азроил ёқасидин олганда ҳам тахтни ўйлаган бўлсалар керак?!

– Ўлганларни маломат қилманг, ўтган ишга салавот! – оғринди Гавҳаршод бегим.

– Лекин қолганлар жойинда қоришмиш... – афсус чекиб, иддао қилди Алоуддавла мирзо.

– Шул боис, сиз етти ўлчаб бир кесинг... – Гавҳаршод бегим шундай деганича, қўлидаги рўмолчани очиб, ичидан ниманидир олди-да, Алоуддавла мирзога узатди.

– Энди бул муҳрнинг менга кераги йўқ, – овози титраб кетди Гавҳаршод бегимнинг. – Энди Хуросон мамлакатининг эгаси сизсиз, шахзодам. Мен сизни ҳамиша бул тахтга лойиқ кўрганмен ва муносиб бўлуб қолинг...

Алоуддавла мирзо чарм ғилофни дарров таниди. Бу Шохрух мирзо томонидан Гавҳаршод бегимга берилган муҳрнинг ғилофи эди. Муҳр тўқ яшил моҳитоб тошидан (нефрит) бодомча шаклида ишланган бўлиб, арабча сулс ёзуви услубида, “Гавҳаршод бегим Ғиёсиддин Тархон қизи”, деган сўз ўйиб нақшланган эди. Алоуддавла мирзо муҳрни биринчи бор ўсмирлик чоғи укаси Султон Муҳаммад мир-

зонинг қўлида кўрган эди. Ўшанда Султон Муҳаммад мирзо ғилоф ва муҳр билан биргаликда бир варақ қоғозни кўтарганича, йиғлаб Гавҳаршод бегимнинг ҳузурига келганди.

– Малика бибим, мени ўлдиришмоқчи... – деди ҳақиллаб Султон Муҳаммад мирзо қўлидаги қоғозни силкитиб. – Мана, олий фармонга сизнинг муҳрингиз қўйилган!

– Астағфируллоҳ! – кўрқиб кетган Гавҳаршод бегим жон ҳолатда Султон Муҳаммаднинг қўлидаги муҳр ва қоғозга узанди. – Қаердин ва кимдин олдингиз ани?

– Инимиз Абулқосим Бобур мирзодин... – кўзёшларини артди Султон Муҳаммад мирзо.

– Абулқосим Бобур мирзо қаердин олибдур? – қовоқларини уйганича, муҳрни ғилофига солди ва қоғоздаги сўзларни ўқишга тутунди малика.

– Биз Абулқосим Бобур бирлан қиличбозлик машқини бажараётган эрдик. Қиличим беҳосдин анинг қиличини учуриб юборди. Ул эрса, “Бул ҳалол эрмас”, деб мени тепди. Мен ҳам қараб ўтирмадим, жавоб қайтардим. Шундин сўнг, ул сизнинг хос хонангизга кириб кетмиш-да, муҳрингиз бирлан қўлингиздаги мана шул фармони олийни олиб чиқмиш. “Энди сени жаллод олиб кетадур”, деди мени сенсираб. Шул гап ростму, малика бибим? Жаллод мени энди ўлдирадирму? Ахир менинг гуноҳим йўқ-ку, тепишни ўзи бошлади-ку?!

– Қани, фармони олийни менга ҳам беринг-чи, малика бибим! – деди укасининг дийдиёсини эшитиб, фармонни ўқигиси келиб қолган Алоуддавла мирзо ҳам қоғозга узаниб.

– Сиз ҳақингизда ҳам ёзилган, оға! – энди Алоуддавла мирзога ўгирилди Муҳаммад Султон мирзо. – Инимиз сизни ҳам ёмон кўрадур, менинг ўзимга айтган. Ана, фармонда ҳам, “Алоуддавланинг кўзларига мил тортилсун”, дейилган, ўқиб кўрингда! Сиз ани отдин йиқитган эркансиз!

– Отдин мен йиқитган эрмасмен! – жаҳли чиқиб кетди Алоуддавла мирзонинг, – Анинг оти менинг отимдин хурқиб, орқасига қайрилган, устози ҳам кўриб турган эрди!

– Билмадим, лекин фармонда кўзингизга мил тортиш ҳақинда амр этилган, ишонмасангиз, ана ўзингиз ўқиб кўринг, тўғриму малика бибим?!

Лекин Гавҳаршод бегим Муҳаммад Султонинг гапига индамади ва қоғозни ҳам Алоуддавла мирзога бермади.

– Оға-инилар бир-бирларини ёмонламасликлари керак... – деди Гавҳаршод бегим уларнинг меҳрсизлигидан кўнгли чўқиб.

– Лек ул мирзонинг ўзи ҳар доим Абдулатиф мирзо бирлан Алоуддавла оғамни ёмонлайдур! Ўзимга ҳам неча маротаба айтган. Чакмачақарлик ёмон одат деганингиз учун сизга сўйламаган эрдим. Тахтларни ҳам ҳалитдан бўлишиб олишган. Самарқанд тахтига Абдулатиф мирзо, Ҳирот тахтига Абулқосим мирзо ўлтиришар эрмуш. Қолган шаҳзодаларни эрса... – Муҳаммад Султон мирзо қўлини бўғзига қўйиб, қиличдай сермади. – Асфаласофилин дейишмиш...

– Астағфируллоҳ... Кимда-ким ўз оға-инисига душманлик қилса, аларнинг қаршисига Оллоҳ чиқишини билсун! Кимда-ким оға-инисидин қизганса, Оллоҳ андин қизғанишини ҳам англасун! – деди Муҳаммад Султоннинг гапларидан юраги зирқираб кетган Гавҳаршод бегим. – Бул туришда сизни душманлар эрмас, ўз-ўзингиз еб битиурсиз... Лек бул сўзларимни ҳозир эрмас, кеч бўлгач, англаб етурсиз...

Чиндан ҳам ҳаммаси Гавҳаршод бегим айтганидай бўлмоқда эди. Абулқосим Бобур мирзо ўшанда ўзи битган фармони олийда қайд этгани каби оғаси Муҳаммад

Султон мирзони қатл эттириб, катта оғаси Алоуддавла мирзонинг кўзига мил тортирди. Лекин ўзи ҳам кўп яшамади. “Демак, алар бир-бирларига эрмас, Оллоҳга душман чиқишган эркан-да...” ҳаёлидан ўтди Алоуддавла мирзонинг. Энг ёмони, малика бибиси ўз мухрини унинг қўлига берган ўша кун ҳам маликанинг дилини оғритган эди.

– Меҳнатларингиз зое кетмаган эрканму, маҳди улё? – деди Алоуддавла мирзо кўлидаги мухрининг орқа-олдини синчковлик билан кўраркан, шаъма билан.

Гавҳаршод бегим унинг шаъмасини ва нимага ишора этаётганини дарров фаҳмлади. Ўшанда мамлакатда ичкилик ичиш, айниқса, сарой аҳли орасида расмга айланиб бораётган пайт эди. Воизлар раҳбари мавлоно Абдулжалил ал-Қоиний билан муҳтасиблар ифтихори Саййид Муртазо Саҳҳофлар арзидан сўнг, Шохрух мирзо бу ишга олий фармон бериб, чек қўйган бўлса-да, шахзодалару шотирлари шаробхўрликни ҳамон яширинча давом эттиришмоқда, уларнинг хурмача қилиқларини ошкор этишга ҳеч кимнинг журъати етмас эди. Айниқса, Бойсунгур мирзонинг ўлиmidан кейин тили қўйган Гавҳаршод бегим бу иллатга қарши ўзи жонбозлик кўрсатмоққа бел боғлаган эди. Махфийлари орқали Жўкий мирзо билан Алоуддавла мирзоларнинг ҳам шаробга ружу қўйганини эшитгач, бутунлай оромидан айрилди. Мамлакатнинг номдор ва шариф уламолари томонидан расмий шикоят хати тайёрлатиб, уни Шохрух мирзо ҳукмига ҳавола эттирди ва ҳокони сайдни шахзодаларнинг Сепалакдаги яширинча шаробхонасига бормоққа ундади.

Ўғзал табиати, боғу роғлари, унумли ерлари-ю, Хизр суви оқувчи анҳорлари билан машхур Сепалак мавзесининг таровати олдида Эрам боғи уялиб қолар, турлитуман райҳону чечаклари бўйидан мушк-анбар иси гўё ҳидсиздай туюларди. Юзлаб таноб ерлар узумзорларга айлантирилган, шаробу май тайёрланадиган ўнлаб узум навларининг занги осилган ишқомларда солланиб турган олтинранг шода бошлар кўзни қамаштирарди. Боғнинг ўртасида қурилган сарой сифат иморат кичик бўлса ҳам Ҳиротдаги саройлардан қолишмасди. Унинг ертўласи шаробхона учун махсус ихтисослаштирилган бўлиб, хумдонлар сақланадиган хоналар доимо салқин ва мўътадил ҳароратда туриши учун деворлари харсангтошлардан баланд қилиб кўтарилган эди. Етилган мевалар эзиб суви олингач, шарбатлари тандирдай-тандирдай улкан хумларга солинар ва тайёр бўлиш муддатлари қайд этиб қўйилар эди.

Ҳали саройга кирмаслариданоқ димоқларига яқиндагина очилган шаробнинг бироз ачғимтил, лекин хушбўй хиди урилиб, ҳаёлларни сергак торттирди. Орқароқда келаётган кўриқчи навкралар бир-бирларига маъноли қараганларича, кўзларини сармаст одамларникидай сузишиб, ҳаводан ютоқиб ҳидлашди.

– Оҳ, оҳ, бўйингдан аканг! – деди новча кўриқчи сўлагини қултиллашиб ютаркан, шеригига шивирлаб. – Ҳаммаси увол бўладур-а, энди?

– Увол эрмас, савоб бўладур! – унга эътироз билдирди шериги, қорача йигит.

– Узум навларини чопиб ташлашни айтаётирмен! – дарров хушёр тортганича, гапни бурди новча кўриқчи ҳамон шароб хиди уфуриб турган ҳавога узун, беўхшов бурнини тутаркан.

– Маҳди улё тўғри қилаётир! – деди қорача йигит. – Ҳамма нарсанинг меъёри бор. Шахзодалар эрса, суиистеъмол қилишаётир. Бул аҳволда не бўлишини била-санму? Бойсунгур мирзодай...

– Билганимдин не фойда? – деди новча кўриқчи, лекин ичида, “Менга деса, ўлиб кетмайдирму, битта шахзода камайса камайибдурда, ёмон қовуннинг уруғи кўп бўлганидай, буларнинг ҳам уруғи сероб-ку, хўк урмайдур...”, деди сўкиниб. – Ҳокони сайддай ҳукмдорнинг гапи-ю олий фармонига амал қилмаган шахзодаларингиз менинг гапимга қулоқ осар эрдиму? Оллоҳ аларга ҳам калла бер-

ган, ковок эрмас, куруғига кўтариб юрмай, ишлатсун! Лекин алар бошқаларнинг калласидин фойдаланишига ўрганиб қолишган!

Уларнинг келиши ҳақида шовур эшитмаган шахзодалар доғда қолишди. Узоқдан қорасини туйган қоровулнинг “хай-хўй”ини эшитган боғбону деҳқон, ишчи-ю хизматчи вақт борида орқа эшикдан қуённинг суратини чизганича, қочиб улгуришди. Кайфи ошиб, ухлаб қолган Жукий мирзо билан Алоуддавла мирзони уйғотиб бўлмади. Шотирлари қочишларини ҳам, қолишларини ҳам билмай, но-илож, тақдирга тан берганларича, дарбозадан кираётган Шоҳрух мирзони кутиб олиш учун сарой ҳовлисига чиқишди.

– Шаҳзодаларингизнинг шул дамдаги турки-тароватини кўрсам, жазом қандай бўлишини билурсиз! – деди ғазаби кўзиган Шоҳрух мирзо Гавҳаршод бегимга на-доматли овозда. – Алар бирлан сиз гаплашинг, мен қўриқчи навкарлар бирлан хум-даги шаробларни йўқ қиламен! Узумзорларни эрса, Алибек тархоннинг йигитлари бузиб ташлашадур!

Ертўладаги хоналарнинг ҳар бирида ўндан ошиқ сополдан ясалган баҳайбат хумлар бор эди. Шоҳрух мирзо диндор бўлганлиги учун эмас, балки, болалиги-дан майу шароб ичганларни хушламас, ўзи эса мутлақо оғзига олмас эди. Шундай ҳукмдорнинг салтанатида шаробхўрлик шу қадар томир ёйганига ҳозир ўзи ҳам ёқа ушламоқда эди.

– Алибек тархон! – деди хоқони саид навкарлар бошлиғини ёнига чорлаб, ғазабдан унинг юзларига қон урилиб, қизарди. – Шаҳзодалару шотирларини қўл-оёқларини боғлаб, Ихтиёриддин қалъасиндаги зиндонга ташланг! Олий фармонда кўрсатилган муҳлат бўйинча, барча жазо турларини қўллашни амр этамен! Кимда-ким аларга махбуслар эрмас, шахзодалар сифатинда қараса, ўзи ҳам жазога торти-лишини эслатиб қўйунг!

Навкарлар хумларни синдиришни осон билишиб, дастлаб уни болталарда уриб қўришди. Болталар зарби унчалик қор қилмагач, чўқморларни ишга солишди. Хумлар ниҳоятда пишиқ эди.

Ертўланинг ичи майу шаробнинг бўйига тўлди. Хумларга ишлатилган сопол-лар шунчалик қалин ва пишиқ эдики, чўқмор теккан жойи учгани билан парчала-ниб кетмас, уни қаричма-қарич синдиришга тўғри келарди. Шаробнинг ҳидидан хоқони саиднинг кўнгли айниди, шекилли, бурнини бекитганича, ташқарига чиқиб кетди. Хоқони саиднинг йўқлиги майхўр навкарлар учун айни муддао бўлди, новча қўриқчи ҳам йўлда гапига эътироз билдирган шеригининг кўзини шамғалат қилиб, синдириш баҳонасида шаробдан яхшигина татиб олди.

– Шаҳзодалар ҳам анойи эрмас, нимани еб, нимани ичишни биладур! – деди бу сафар ўзига ўхшаб, бир чеккада, ярим синган хумдаги кип-қизил шаробни ҳидлаб кўраётган норғил навкарнинг ёнига бориб, секингина. – Май жониворни ҳидлаб ўлтирадим, энгашиб, симир-да қўй!

Норғил навкар новча қўриқчининг овозини эшитиб, чўчиб тушди. Ертўла нимқоронғулиги учун унинг келганини сезмай қолганди.

– Бир ҳўплам тотаманму йўқму жўра, бир ой калтакнинг остинда ўлмай! – деди норғил навкар ҳам паст овозда, новча қўриқчини “қулоқ”масмикин деган ўй хаёли-дан ўтиб. – Ҳидидин яхшига ўхшаётир...

– Қани татиб кўрайлик-чи, бунисининг таъми қандай эркан? – новча қўриқчи шундай деганича, лаппардай қўлларини хумга ботирди-да, ҳовучини тўлдириб сипқорди. – Ох, ох, шундай нарса нобуд бўлди-я?!

Кўнгли хотиржам тортган норғил навкар ҳам ҳовучини хумга тикди...

Волидасининг овозини эшитган Жўкий мирзо олдин “Туш кўраётирмен, ше-килли”, деб ўйлаб, кўзларини эринибгина, хиёл очди. Тепасида турган волидаси-

ни кўргач, гап нимадалигига ақли етиб, худди ёш боладай жон ҳолатда кўзларини шарт юмиб олди-да, шу бўйи ўзини мастликка солганича, қайта очмади.

Алоуддавла мирзо сал ҳушёрроқ экан. Маликанинг овозини эшитиши билан ётган жойидан ирғиб турди.

– Келинг, маҳди улё маликам, тинчликму? – деди ҳалиям кайфи тарқамаган шаҳзода тилига келган гапни қайтармай.

– Бизда тинчлик... – деди киноя билан Гавҳаршод бегим. – Лекин сизда аҳвол чатоққа ўхшайдур-ку, шаҳзодам?! Бул не аҳвол? Ўзингизни ойнага солиб, туриш-турмушингизга бир қарасангиз бўлур эрди! Эсиз, энди ўзингиздин кўрурсиз! Олий фармонни бузиш неларга олиб келишини оддий фуқаро билмаса ҳам сизнинг ақлингиз етиши керак эрди?

– Биз... Жўкий мирзо амакимиз бирлан... Амакимиз кеча бизникига меҳмонга келган эрдилар. Биз алар бирлан бирга овга кетаётиб... – “Олий фармон” сўзини эшитиб, хурраси учганича, беихтиёр, бошини ушлаган шаҳзода бошланглигини энди пайқади, шоша-пиша ёстиғи ёнида чувалашиб ётган салласини олганича, маликанинг шаъмасини англамагандай, гапни айлантиришга тушди. – Қарасак... Жуда чиройли манзара, узундан-узоқ узумзор боғлар, гулларга кўзингиз тушдиму, маликам, баъзиларини ҳатто биринчи бор кўришим. Хуллас, жаннатдин фарқи йўқ эркан, сизга ҳам ёқдиму?

– Гуллар манзараси менга ҳам ёқди, лек бошқа манзаралар бобонгизга ёқармикин? – деди Гавҳаршод бегим узумзор ва шаробхонага шаъма қилиб.

– Хоқони сайд ҳам келдиларму? – деди кўзлари хонасидан отилиб чиққудай бўлиб кўрқиб кетган Алоуддавла мирзо кўйлаги устидан қабосини кияркан.

– Бир дунё навкарлар бирлан келганлар, хумлардаги шаробларни тўкишаётир... – деди Гавҳаршод бегим Алоуддавла мирзонинг юзидаги ифодани кузатганича, – Бул боғу шаробхонанинг эгаси ким эркан, билмадингизму?

– Шаробхона ҳам бор эрканму? – деди Алоуддавла мирзонинг камар тақаётган кўллари титраб.

– Шароб келтирганлар ертўлада шаробхона борлигини сизларга билдиришмадиму? – кинояли кулди Гавҳаршод бегим.

– Биз бир пас дам олиб кетмоқчи эрдик, холос... Шул боис, сўрамабмиз ҳам... – ҳамон ўзини оқлашга уринарди шаҳзода.

– Эсиз, берган тарбиям... Эсиз, ишончим... – бош чайқади Гавҳаршод бегим. – Меҳнатларим зое кетмаса эрди кошки...

Алоуддавла мирзо ҳозир ўша воқеани эсларкан, малика бибиси муҳрини унга берган кун ва унинг Гавҳаршод бегимга иддао билан айтган гаплари ҳам ёдига тушиб, уятдан ерга киргудай бўлди. Лаблари беихтиёр, “Энди бул гуноҳларимни ювмоққа Оллоҳ фурсат берармикин... Ёхуд малика бибиси башорат қилганлари киби аларнинг тарбияси, меҳнатлари, ишончи зое кетармикин...” дея маҳзун шивирлади...

* * *

Руқия Султон бегимнинг қон бўлиб йиғлагани-ю, дийдиёсига Гавҳаршод бегимдан бошқа ҳеч ким миқ эмади. Бегика бегим қизи ҳам ўзига ўхшаб тўққизига келган сарполарни кўриб, қувонганидан индамай қолади деб ўйлаган эди. Руқия Султон бегим сарполарга қараш у ёқда турсин, кўз ташлаб ҳам қўймади. Абусаид мирзонинг тўққизидаги нарсалар шу қадар хилма-хил ва антиқа эдики, хоқони сайднинг келини-ю бир вақтлар малика бўлган Бегика бегим ҳам бу нарсаларнинг ўндан бирини киймаган ва такмаган, тақиш у ёқда турсин ҳатто, кўрмаган ҳам эди.

Биргина олмос кўзли тиллақош ва зебигардоннинг ўзидан ўн жуфтдан эди. Туркманларнинг олмос тошлар нақшланган билагузугининг ҳар бири ярим қаришча келар, Бухоро ва Қашқарнинг дур қадалган балдоқлари, ҳиндларнинг зумраду лаъл кўзли сирға-ю узуклари, боғдоду чиннинг жавоҳирли мунчоқлари оловдай товланиб, кўзни қамаштирарди. Бегика бегим икки сандиқча тўла бу жавоҳирларни мушук боласини асрагандай, ҳали ётоқхонасига, ҳали меҳмонхонага, ҳали хос хонасига бели узулгудай бўлиб кўтарганича, инқиллаб-синқиллаб ўтказар, лекин эртаси куниёқ қўйган жойи кўзига хавотирли кўриниб, уни бошқа жойга кўчирарди.

Руқия Султон бегимнинг ётоғи ёнидан ўтиб кетаётган маҳди улё унинг ноласига бардош беролмади.

– Ҳай, қаҳринг шунчалик каттикму? – деди атиргул буталарининг олдида куй-маланаётган Бегика бегимга. – Бирор нарса деб овутсанг-чи?!

– Қиз меники! – деди шу заҳоти маликанинг оғзига уриб Бегика бегим. У куёв сарпонинг тугунига худди ўзлари юборгандай қилиб, атиргул солиб жўнатмоқ учун гул узаётган эди. Маликага қарайман деб атиргулнинг тиканлари қўлини тилиб кетди, жони бўғзига келган бегимнинг баттар жазаваси тутди. – Уни ўзим туққанмен, ўзим боққанмен... Ўзим биламен!

– Туққану боққан она бўлавермайдур! – бу сафар зардали гапирди Гавҳаршод бегим. – Анга меҳр ҳам бермоқ керак!

– Э, э, ана, янгилик, мен ҳали меҳрсиз эрканманму? – қонаётган бармоғини беихтиёр, оғзига солганича шанғиллади Бегика бегим. – Унда ана, бориб сиз меҳр беринг, сиз овутинг, маликам, катта бувисиз-ку! Менинг берган меҳрим шул!

Уларнинг овозини эшитиб, югуриб чиққан Нури бека ошпаз дарров қайнона-келиннинг ўртасида пасанги бўлмоққа уринди.

– Қиз боланинг аҳволи шул, маликам, эрга теккунича йиғлайдур. Теккач, йиғлаганига пушаймон бўладур, – деди Нури бека Гавҳаршод бегимга ва ўзича Бегика бегимга қайишиб, унга меҳрибонлик кўрсатган бўлди. – Кўпам, ўзингизга олаберманг, бегим, кечагидай хушдин кетиб қолманг, яна! Тўйнинг ўзи бўлмайдур, соғ бўлиб турунг энди...

“Бечорани сўйсанг, ботмон мой қилади” деганларидай, мусичаи беозор, Гавҳаршод бегим ўн гапирганида бир марта, “ҳа” ёки “йўқ” деб қўядиган ва ошхонадан бери келмайдиган Нури беканинг кейинги кунларда тили чиқиб, қоқиниб қолганига малика ҳайрон бўлиб юрган эди. Совчиларнинг сулигарчиси, бунинг устига саройдаги “келди-кетди”дан тортиб, икир-чикирларгача “оқизмай-томизмай” амир Шерҳожига етказувчи “қулоқ” шу бека эканлигини эшитиб, ёқа ушлади. “Ўзингиз ҳам эҳтиёт бўлинг, маҳди улё... – деди канизак қиз Ойпопук. – Ҳозир ошпазимиз Бегика бегимнинг думига айланган. Бўш қолди дегунча ёнига югурадур. Бегим ану куни қизлари Руқия Султон бегимнинг ёнида хушидан кетгани ҳам ёлғон. Нури бека бирлан Бегика бегим табибни қўлга олишганини ўз қулоқларим бирлан эшитдим. Руқия Султон бегимни шу йўл бирлан кўритишиб, тўй бўлишга кўндиришмоқчи эркан. Яна бир гап, Нури беканинг амир Шерҳожи бирлан ҳам тили бирга ўхшайдур. Амир кеча унга чиройли, ичи ёрилгудай бўлиб қаппайган ҳамён узатганини кўрдим. Лек ичиндаги тангалари кумишму ёхуд олтинму билолмадим. Ким-ким шул Нури бекадан “қулоқ” чиқиши етти ухлаб тушимга кирмаган эркан, ё тавба?!” “Ўларму!.. деди ҳайрону лол қолган Гавҳаршод бегим ишонгиси келмай. Чунки неча йиллардан бери хонадонида сидкидилдан хизмат этиб келаётган Нури бека худди ўзининг синглисидай яқин бўлиб қолган эди. Нури беканинг камонкаш эри жангда вафот этгач, отасиз қолган қизи билан ўзини Гавҳаршод бегим қарамоғига олган ва уни ўз қизидай узатиб, уйли-жойли қилган эди. Малика шундай одамни ўзига хиёнат қилишига ишонгиси келмас, ақлига сиғдирилмасди.

– Сиз бемалол бориб, дам олаберинг, маҳди улё маликам, – деди Нури бека Гавҳаршод бегимга, Бегика бегимнинг афтини бужмайтирганича, “Ёнингдагини йўқот” дегандай ишорасини илғаб. – Мен ҳозир бориб, эрка бегимни ўзим ову-тамен! Сиз қиз боланинг йиғисига ишона берманг, маҳди улё маликам, ҳаммаси шайтон йиғи!

Гавҳаршод бегим индамади, бошини ҳайратомуз чайқаганича, Руқия Султон бегимнинг хонаси томон юрди. Нури бека елка қисганича, Бегика бегимга қаради.

– Айнитмайдиларму, ишқилиб? – деди хамирли овқат еяберганидан ўзининг ҳам танаси ошган хамирдай қўпчиган Нури бека Шерҳожи бераётган “қўл ҳақиға” шинникиб қолганидан битиб турган иши бузилса бозори касод бўлишидан хавотирланиб.

– Айнитиб кўрсинлар-чи, нима қилар эрканмен... – деди олампадохга қайнона бўлаётганидан бери оғзига эрк бера бошлаган Бегика бегим олти дона атиргулни белбоққа ўраб, гулзордан чиқаркан.

Гавҳаршод бегим келганида Руқия Султон бегимнинг эшиги берк эди. Канизак қиз малика бибиси келганини айтгач, у эшикни қия очди. Унинг кўзлари йиғидан шишиб кетган, овози ҳам хаста каби хириллаб чиқарди. Эшик очилиши билан ичкарига урилган эпкин, хонтахта устидаги қоғозларни ҳар томонга сочди.

– Халал бермадимму? – деди Гавҳаршод бегим қоғозлардан бирини қўлига оларкан, Руқия Султон бегим ҳозир жон ҳолатда қоғозга ёпишади деган хаёлда. – Шеър ёзаётган эрдингизму?

Руқия Султон бегим индамасдан бошини ирғади.

– Ўқисам бўладирму? – деди Гавҳаршод бегим унинг қаршисига чўқаркан, кўнглидан “Алишербекка мактуб ёзаётганикин” деган гумон ўтиб, қоғоздаги ёзувларни кўз қири билан назардан ўтказганича, уларни мактуб эмаслигига ишонч ҳосил қилгач.

– Майли... – деди Руқия Султон бегим ва қолган қоғозларни ўзи териб олди.

*“Кўз бирла қошинг яхши, қабогинг яхши,
Юз бирла сўзинг яхши, дудогинг яхши.
Энг бирла менгинг яхши, сақоғинг яхши,
Бир-бир не дейин, бошдин оёғинг яхши...”*

Навоий

Бу рубоийни Гавҳаршод бегим ўшанда ўқиган эди. Рубоийдан кейин эса “Пайванд” сўзи ёзилган эди. Малика пайвандни Руқия Султон бегим ёздиму деган хаёлда, энди овоз чиқариб ўқий бошлади.

*“Хоҳ ўзни-ю, хоҳ қилса паришон бизни,
Хоҳ ўйнаса сочингда тарогинг яхши,
Ўйнашса кўзинг оқи қароғи бирлан,
Парвонани ўйнатса чарогинг яхши.
Гул фасли висолинг дедирур “МашаОллоҳ”,
Булбул куйида дарду фирогинг яхши.
Куйдирдингу келсанг, кетишинг йиғлатгай.
Гоҳ-гоҳ яқининг яхши – йирогинг яхши.
Кезмоққа Навоий била, Диллашмоққа,
Ишқинг куйию, назмига богинг яхши...”*

Дилором

Гавҳаршод бегим “Дилором” сўзини ўқигач, “Демак, муаллиф бошқа эркан...” деган фикрга келди, лекин Дилором деган ижодкорнинг номи кулоғига чалинганини эслолмади. Сўзлар эса уни шу қадар маҳлиё қилиб қўйган эдики, беихтиёр, яна қоғозга тикилди.

*“Кўнглумни гаму дард ила қон айлади ишқ,
Кўз йўлидин ул қонни равон айлади ишқ,
Ҳар қатрани билмадим қаён айлади ишқ,
Бедил эканим бўйла аён айлади ишқ...”*

Навоий

*Рост эрди алифдек бўйи, ўқдек назари,
Дол руҳми, қаддимни камон айлади ишқ,
Маҳзуну забуну лолу зор, хору ғариб,
Бир сўзила айтсам кўп ёмон айлади ишқ.
Мен – хас тани, куйида эзилдим ёрнинг,
Мен хастани машҳури жаҳон айлади ишқ,
Гул унди, Навоий қўлима сунди қалам,
Дил ишқини ё Дилни баён айлади ишқ...*

Дилором

– Дилором ким? – деди ҳар бир сатри вужудига титроқ солган Гавҳаршод бегим қоғоздан базўр бош кўтариб. Малика ҳозир бошқа бир дунёга тушиб қолгандай сезмоқда эди ўзини. Шеър унинг кўнглига кўчган, хаёлида Дилором эмас, ўзи ёзгандай эди бу пайвандларни...

Маликанинг фикрини билмоқ умидида ҳар бир бандни нафас олмай эшитаётган Руқия Султон бегимнинг изтироб тўла кўзлари маликанинг юзидаги ҳайратни илғамай қолмади.

– Пайвандлар ёқдимۇ? – деди маликанинг саволига савол билан жавоб қайтараркан.

– Ким битган бўлса ҳам аъло ёзибдур! – деди мактов оҳангида гапириб Гавҳаршод бегим. – Алишербек бирлан баҳс бойлашмоққа ҳар кимнинг ҳам қурби етмас. Лутфий ҳазратларидек маликул каломнинг тан бермоғи нени англатишини биласизму? Алишербек Оллоҳ томонидин элга берилган туҳфадур! Анинг панжасига панжа урмоқ ҳар кимнинг ҳам қўлидин келмас... Лек бул пайвандлар муаллифи бул юмушни уддалабдур. Дилором... Исми ҳам жуда гўзал эркан. Раҳматли Меҳринисонинг набирасиники эрмасму?

– Билмадим, топинг-чи! – маликанинг баҳосини эшитиб, Руқия Султон бегимнинг юраги ҳаяжондан ҳаприқди, чарос кўзларидан юлдузлар сачрагандай чакнади, узун киприклари пирпираб, лаблари титради. – Сизнингча, Дилором ким бўлиши мумкин, маликам?!

– Дилором... – жиддий ўйланиб қолди Гавҳаршод бегим. – Бизнинг давримиздаги шоиралар ҳозир йўқ. Алардин кейингиларнинг даражаси эрса бул қадар эрмас. Лек, ҳозирги ёшлардин бўлса тополмаслигим ҳам мумкин...

– Шаҳар берсангиз, айтишим мумкин... – дея маликанинг ўзини усулини ўзига қўллади Руқия Султон бегим.

Набиралару абиралар меҳмонга келганда топишмоқ айтиб, уларнинг зийраклигини синайдиган Гавҳаршод бегим жавоб топишга қийналганларга, “Шаҳар

берсангиз нималигини айтамен”, деб шарт қўяр, улар эса ўз шаҳарларидан ёки қасабаларидан бирини “инъом”, этишиб, топишмоқнинг жавобини билиб олишарди.

– Шаҳар не, сизга дунёни берурмен, менинг гўзал ва оқила пошшо қизим! – деди Гавҳаршод бегим малика бибисини кўргач, хаёли чалғиб, анча ўзига келиб қолган Рукия Султон бегимнинг юзларига маҳзун тикиларкан.

– Балки таҳаллус бўлиши мумкин... – деди Рукия Султон бегим. Унинг изтиробли нигоҳларида энди ярим қувлик, ярим сирлилик акс этарди.

– Таҳаллусму? Таҳаллус бўлса, топишим мумкин... – деди Гавҳаршод бегим ўйга толганича ва хаёлига урилган фикрдан қувониб кетди. – Ани сизчалик ҳеч ким ёзолмас!

Рукия султон бегимнинг чехраси бирдан ёришаркан, яна шу заҳоти маҳзун тортди.

– Демак, Дилором сиз... – Гавҳаршод бегим ҳайратини яширолмай, унга қувонч балққан кўзларини тикди. – Оҳ, менинг гўзалим, менинг доно ва иқтидорли пошшо қизим! Сиз чиндан ҳам дилоромсиз-ку! Бул офтоб чехра, бул фаттон кўзлар, ғунчани доғда қолдирувчи бул олу ранг лаблар, ҳар бири жонга қасд этгувчи бул мужгонлар сиздин бошқа кимда бор? Фаришталарда ҳам йўқ! Бул гўзалликни ҳатто мусаввир ҳам чизолмайдур! Ё, Раб, нечун дарров ақлимга келмади... Мана қариганим энди билинмиш. Лек, жуда мос таҳаллус танлабсиз, пошшо қизим! Бул қадар гўзал сатрлар ана шул номга лойиқдур.

– Мен танламадим, малика бибим... – Рукия Султон бегимнинг ёноқлари кизариб, пешонасига тер қалқди. – Алишербек оғам... Ёдингиздаму, сўйлаган эрдим, Ҳусайн Бойқаро мирзонинг тўйлариндаги гурунгни. Ўшал гурунгда ғазалларига ёзган мухаммасимни эшитгач, алар шул таҳаллусни бериб эдилар! Сиз ҳам ўқиб кўринг-чи...

Гавҳаршод бегим “Навойи ғазалига мухаммас” деб ёзилган қоғозни қўлига олгач, Рукия Султон бегимнинг ўзига қайтариб берди.

– Бул сафар ўзингиз ўқунг... Сўзлар муаллифнинг тилинда бошқача янграйдур, пошшо қизим... – деди Гавҳаршод бегим ва беихтиёр, ёдига Абусаид мирзо тушиб, вужуди жунжуқди.

*Сен паноҳ ўлдинг манго то мен фано бўлдим санго,
Сен манго бўлмасмисен ё, Раббано, бўлдим санго,
Ҳам муножот, ҳам дуо, ҳамду сано бўлдим санго,
Кўргали ҳуснингни зору мубтало бўлдим санго,
Не балолиг кун эдиким, ошно бўлдим санго.*

*Ишқ бўлсин ўртада: сандин-бало, мандин-кўнгул,
Узмади ҳаргиз умидин урмади қандин кўнгул,
Банду банд этсанг қўлингга тутса ҳар бандин кўнгул,
Ҳар неча дедимки кун-кундин узай сандин кўнгул,
Ваҳки, кун-кундин ортиқ мубтало бўлдим санго.*

*Кўзни ўт, киприкни ўқу қошларингни ёйладинг,
Доғида ўртанди жоним, юзларингни ойладинг,
Икки аждарни белингга қасд биланму бойладинг,
Мен қачон дедим: “Вафо қилгил” – менга зулм айладинг,
Сен қачон дединг: “Фидо бўлгил, манго” – бўлдим санго.*

*Эй кўзим, роҳатласин ёр, ёнида фаввора бўл,
То борар ёнингга кўнгул сўргали, тобора бўл,
Эй сўзим, “Дугоҳ”у гоҳ “Сегоҳ”, “Баёт”, “Сувора” бўл,
Эй кўнгул, тарки насиҳат айладим, овора бўл,
Юз бало етмаски, мен ҳам бир бало бўлдим санго.*

*Қайга дийдоринг ғамида чопмадим ушиоқ аро,
Лаҳза ғафлатга кўзимни ёлмадим ушиоқ аро,
Қайси бир босган изингни ўлмадим ушиоқ аро,
Ғусса чангидин навое топмадим ушиоқ аро,
То Навоийдек асиру бенаво бўлдим санго.*

Чиндан ҳам Руқия Султон бегимнинг ҳазин ва сирли овози сўзлар тилсимини очиб, иккисининг ҳам шусиз пора бўлаётган юракларини баттар ўртар, хотиралари катида яшириниб ётган туйғуларини жунбушга келтирмоқда эди. Малика бахтиёрликда ва Шоҳрух мирзо бахш этган муҳаббат оғушида кечган умрини ўйларкан, эндигина юрагида муҳаббат гуллаган Руқия Султон бегимнинг бундан кейинги ҳаётини тасаввур этганича, ич-ичидан йиғларди. Гавҳаршод бегим севги азобини, хижрон изтиробини юрак-юракдан ҳис этиб, Руқия Султон бегимга қайишмоқни истаса-да, ҳозир бегимга на сўзда, на амалда ёрдам беришга ожиз эди. Куруқ насиҳату ўғитлари эса унинг шусиз ҳам тилка-пора бўлаётган юрагига малҳам эмас, тиг бўлиб қадалишини сезиб турарди. Маҳди улё бибисининг чехрасидаги ифодадан “Осмон узок, ер қаттиқ”лигини англаган Руқия Султон бегим чорасиз бошини маликанинг елкасига қўйганича, юрагини ўртаётган ишқ зардобларини юлдузлар сочувчи шахло кўзларидан абри найсонлар каби тўкарди...

* * *

Жалолуддин Шоҳ Маҳмудни тополмай, тарвузи қўлтиғидан тушиб қайтган ва хувуллаган мадрасада ёлғиз ўзи қолган Алишербек карвонбоши келтирган мактубни кўриб, қувониб кетди. Хат волидасидан эди. Волидаси хатида Гавҳаршод бегимнинг ёрдами ҳақида гапирган, лекин унинг тафсилоти борасида тўхталмаган, шунчаки, “Уй олишимизга қарашгани яхши бўлди” деб эътироф этган эди. Кейин тоғаларидан аниқ хабар йўқлиги, қиблагоҳи эса ҳамон Сабзавордан келолмаётганини қисқача баён этиб, охирида Руқия Султон бегимнинг Абусаид мирзога унаштирилгани ҳақида қайғуриб ёзган эди. “Кўзимнинг оқу қораси, менинг шунқор ўғлоним! Мен сиз учун изтироб чекдим, лек, сиз, ўзингизга олманг... Ул бегимнинг аҳволини кўриб, қизга ҳам осон эрмаслигини англадим ва ҳаётнинг бул қадар чалкашликларидин ҳайратга тушдим. Демак, бул такдир... Сиз ҳали ёшсиз, йўлингизда Руқия Султон бегим киби ақлли, гўзал қизлар ҳали кўп учрайдур...”

Алишербек хатнинг давомини ўқиёлмади. Кўз ўнгида Руқия Султон бонунинг чехраси пайдо бўлиб, узун киприклари остидан юлдузчалар тўкилаётган маъсум нигоҳлари жонланди. “Оҳ, волидам... Бул хабар ёлгон... Бўлиши мумкин эрмас...” Алишербекнинг бўғзига аччиқ нарса қадалиб, юрагини нимадир чангаллади. “Нечун... Нечун...” дея қайта-қайта шивирларкан, бул хабарнинг ёлгон чиқишини истар, волидаси янглиш эшитган бўлиши мумкин деб хаёл қиларди. Алишербек ҳаётининг мазмунига айлана бошлаган бул орзусидан мосуво бўлиш унинг учун қанчалар оғир эканлигини ўзи ҳам сезиб турар, лекин юраги унинг ҳақиқат эканлигини англашни истамасди.

Қанча вақт ўтганини билмайди, хаёли ойдинлашганда, тун ҳам ўтган, тонгдан хабар берувчи хўрозларнинг кичқириғи саҳар сокинлигини бузмокда эди. У атрофга кўз ташлади, кўрпача устида волидасининг хати ва Руқия Султон бегимнинг ғазаллари сочилиб ётарди. Ғазалларни ўқимок учун ёққан шами ўчай деб қолган, эриган мумга ботган пиликнинг калта тиллари базўр липилларди. У нимқоронғи хонада уст-боши билан деворга суянганича, ухлаб қолганини англади. Шу зайлда бир лаҳза қаккайиб тургач, “Кетиш керак...” деди ўзига-ўзи қатъий. Лекин қаерга кетиши кераклигини ҳатто тахмин ҳам қилолмади. Мадрасалар ёпилган, талаба дўстлари уй-уйларига кетишган, Ҳирот ва Сабзаворга бориш хавфли, Машҳаддаги таниш-билишлари эса у билан Хусайн Бойқаро мирзо ҳақида орқаворатдан ҳар хил гап-сўзлар эшитганлари учун унинг боришини қандай қабул қилишлари ҳам номаълум эди. Бирдан хаёлига зовалик дарвешлар тушди ва бу фикридан ўзи ҳам энгил тортгандай бўлди.

У йўлда кетатуриб, Носир дарвешга ҳирқа ваъда берганини эслади ва бозорга тушиб, хуржунининг икки кўзини тўлдириб, ҳирқа сотиб олди. Зовага етгач, “ҳайдария” жамоаси жойлашган такяни сўроқлади. Асиргача уни тополмаса, кун ботмай ортга қайтмоқни мўлжаллади. Кичиккина шаҳарнинг шимолида жойлашган такя бир қаватли, ҳовлиси кенг, орқа томонидаги боғчаси ҳам каттагина экан. Ҳовлидаги чинорнинг тагида соялаб ўтирган зовалик мошгуруч соқолли дарвеш Алишербекни узоқданоқ таниган бўлса ҳам кўзларига ишонмай, унинг яқинлашишини кутди, сўнг, ўрнидан сакраб турганича, олдин такядагиларга овоз берди:

– Эй, аҳли ҳайдария, азиз меҳмонимиз зиёратга келаётирлар! Хонала созланиб, дастурхонлар ёзилсун! – деди-да, сўнг, Алишербекка пешвоз юрди. – О, шоири замоним! Биз ғарибларни ҳам излар киши бор эркан-а, дунёда! – у ҳассасини ҳаволатганича, самандан тушаётган Алишербекка кучоғини очди.

– Ваъда вафоси бирлан қимматлидур! – деди Алишербек ёнига югуриб келган озғингина дарвешга оти жиловини бераркан ва мошгуруч соқолли дарвешнинг исмини билмаганидан хижолат чекди.

– Лек... Мен кўнглимиз учун мулозамат қилдингиз деб ўйлабмен! – деди мошгуруч соқолли дарвешнинг кўзлари қувончдан порлаб.

– Эҳ, шоири замон, қаранг, бул сафар ҳам ҳирқадин куруқ қолдим... – деди ичкаридан чиқаркан Носир чилим. – Ҳаммалари “Алишербек сарой шоири бўлса, қандай қилиб бизнинг кулбаи вайронага келадур?!” дейишиб эрди, мен эрса, “Кўнглим сезаётир, келадур!” дедим. Гаровга бул сафар ўзим ҳирқа қўйган эрдим, ўзлари номардлик қилишиб, ўйиндин бўйин товлашмиш, тўғриму, Бобо дарвеш?

– Барибир ҳирқалик бўлдингиз! – деди Алишербек мошгуруч соқолли дарвешнинг исмини билиб олганидан хурсанд бўлиб ва хуржунининг икки кўзидаги ўроғлиқ тугунларга ишора қилди. – Ичинда йигирма дона ҳирқа бор, кимга сиғса, кийсун! Етмаганларга кейинги сафар яна келтирамен!

– О, о, офарин! Яна бир рамазон тухфаси! Менга сиғмаса ҳам киямен! – деди Носир чилимнинг орқасидаги қора қош дарвеш. – Шоири замонники табаррук бўладур!

Алишербекнинг келганиям бир бўлди, ҳирқа келтирганиям бир бўлди. Меҳмон бир четда қолиб, чинорнинг таги ҳирқа бозор бўлиб кетди. Дарвешлар ҳирқаларни бири олиб-бири қўйиб, кийиб кўршар, баъзилари тор ва калта келган бўлса ҳам ечмасди. Бечора бўйи узун ва хўппа семиз Холдор дарвешнинг омади келмади. Ўзи сиғса, қўли сиғмади, қўли тўғри келса елкаси энламади. Хуллас, Холдор дарвешга ҳирқаларнинг бирортасиям насиб қилмади.

– Ҳай, уят-андиша борму сизларда? – охири мошгуруч соқолли Бобо дареш хижолат чекканича, ҳассасини ҳаволатиб, танбеҳ берган бўлди. – Меҳмонни ичкари-

га таклиф қилиш ўрнига, бул не бозор? Ҳирқа кўрмаганмусизлар?!

– Йўқ, йўқ, ҳалал берманг, Бобо дарвеш! – деди Алишербек дарвешларнинг болаларча ҳаракатини кузатаркан. – Мен ҳирқа эрмас, қувонч келтирганимдин ҳарсанд бўлаётирмен!

– Бирингизга минг, мингингизга туман берсун! – дейишди Бобо дарвешнинг гапидан сўнг, ҳушёр тортган дарвешлар эғнидаги ҳирқалари учун миннатдорлик билдиришганича, сўнг, ўзларини дувва ичкарига уришди. Алишербек семиз Холдор дарвешни тўхтатиб, кўнглини олган бўлди.

– Бичимингизни берсангиз, кейинги сафар сизга ҳам олиб келамен!

– Менга тўғри келадигани бозорда ҳам топилмайдур, – деди қорнини булқиллатиб куларкан семиз дарвеш.

– Бичимингизни бераверинг, бозорда бўлмаса, тикувчимиз бор, – деди Алишербек.

– Оллоҳ сиздин рози бўлсун! – деди семиз дарвеш ва ўзини четга олиб, Алишербекни ичкарига ундади. – Қани марҳамат, кирсунлар! Бошимиз устинда ерингиз бор!

Тақя ташқаридан қараганда пастаккина кўринса ҳам ичкарисини кенг, шифтлари баланд, бунинг устига салқингина экан. Мошгуруч соқолли Бобо дарвешнинг “Хоналар созлансун” деган гапини эшитгандаёқ Алишербекнинг хаёлидан эркаклар яшайдиган жой супуриқсиз, тўзиб ётгандай туюлган эди. Йўқ, ҳамма ёқ озода, ўртага тўшалган кўрпачалар ҳам яп-янги эди.

– Рамазон тухфаси! – деди Носир чилим Алишербекнинг кўрпачаларга қараб қолганини илғаб. – Лек бул ҳам сизнинг шарофатингиз бирлан, худди келишингизни билишгандай, боягина ташлаб кетишиб эрди.

Кандир дастурхон ёзилгач, дарвешлар ўз халталаридан канд, курс, ҳалво-ю пашмак, ҳар хил ширинликлар, хурмо-ю майиз каби қуруқ мевалардан келтириб, ўртани тўлдириб ташлашди. Яна кимдир мошгуруч соқолли Бобо дарвешнинг имосини билан ташқарига югурди.

– Алишербек, зова шўрвасидин осайму ёхуд туркманларнинг қора шўрвасиданму? – деди қора қош дарвеш. Унинг лаҳжасида туркманча сўзлар аралаш эди.

– Мен учун овора бўлишнинг ҳожати йўқ, – деди Алишербек хижолат тортиб. – Мен йўл-йўлакай овқатланиб келганмен!

– Хўп деяверинг, шоири замон, сизнинг баҳонангизда бизнинг курсоклар ҳам бир яйрасун! – деди Холдор дарвеш қорнини силаб.

– Сен бечора шўрва кўрмагансен-да! – танбеҳ берган бўлди мошгуруч соқолли Бобо дарвеш унинг қорнига ҳассасини нуқиб.

– Нима қилай, сув ичсам ҳам семирамен! – деди Холдор дарвеш унинг гапини кўнглига олмай. – Йўқса, еганим зоғара нон бирлан бир бош пиёз, қачон шўрва ичибмен?

– Бўпти, зованинг шўрвасидин қиламен! – деди қора қош дарвеш таом ҳақида меҳмон қолиб дарвешлар баҳслашиб кетишганидан хижолат тортиб. – Бизнинг шўрвани шоири замон ичиб кўрмаган бўлсалар керак?!

– Маъкул, маъкул! – деди Алишербек ҳам ниҳоят.

– Носир чилим, – деди мошгуруч соқолли Бобо дарвеш. – Шўрвамиз пишгунича, Алишербекнинг ғазалига басталаган қўшиғингни айтиб бер, шоири замонимизга!

– Бир оғиз сўзингиз, устоз! – қуллук қилганича, қаршидаги хонага ўтди Носир дарвеш ва бир пас ўтмай, қўлида иккита тамбур билан чиқди. – Қўшиқни Ҳирот тамбурида айтийми ёхуд Боғдод тамбуриндаму?

– Шоири замондин сўра! – деди мошгуруч соқолли Бобо дарвеш Алишербек томонга имо қилиб.

– Ўзингизга қай бири ёкса, бизга ҳам ўшал соз маъкул. Лек, жуда гўзал созлар эркан, қани, менга беринг-чи... – деди Алишербек созларни кўргач, кўзи қувониб ва Боғдод танбурига узанди, унинг торларини созлаганича, чертиб кўрди.

– Шоири замонсиз десам, созандаликдин ҳам хабарингиз бор эркан-да! – деди Носир дарвеш Алишербекнинг қўл ҳаракатлари-ю чертмасидан яхшигина соз уста-си эканлигини англаб.

– Алишербек устоз санъаткор Чангий ҳазратларига набира бўладур! – деди Бобо дарвеш фахр билан. – Тоғойилари Мирсаид Кобулий ҳам қиблагоҳлари киби чангу уднинг пири ҳисобланадур.

– Мирсаид Кобулийнинг яхши биламен, шоирлигининг ҳам хабарим бор! – яй-раб кетди Носир дарвеш. – Аларнинг шеърларини кўпчилик ёд биладур. Айтиб беришим мумкин.

*“Эй муҳиблар, етсангиз гар ёза сиз,
Гул адоқинда хуморе ёзасиз,
Гар мен ўлсам, турбатимнинг тошига,
Куштаи бир шўх эрур деб ёзасиз...”*

– Тўғриму? – деди дарвешларга бир-бир қараб.

– Тўғри, – деди Алишербек ҳам.

– Бўлди, менга жўр бўласиз, шоири замон! – деди тамбурининг қулоғини яна бир бор бураб кўрган Носир дарвеш.

– Ҳаракат қиламен... – деди Алишербек бош ирғаб. – Усулингизга тушолмасам, айб этмайсиз.

– Майли, нима бўлса бўлсун... Бир бошга бир ўлум! – деди мошгуруч соқолли Бобо дарвеш оёқларини қовуштирганича, ўрнашиб ўтириб оларкан. – Бугунча дарвешликни хуржунга солиб турурмиз... Ашулани “Қоши ёсинми дейин...”дин бош-ла!

– Бормусиз, устоз? – деди Носир дарвеш кайфияти кўтарилиб ва Алишербекка юзланди. – Сиз ҳам созни баландроқ пардаларга кўтариб олинг, шоир!

Тамбурнинг сокин ва ҳазин саси юртидан, оиласидан узилган дарбадар дарвеш-ларнинг ғамнок юрагининг изҳори каби хона бўйлаб ёйилди.

*– Қоши ёсинму дейин, кўзи қаросинму дейин,
Кўнглима ҳар бирининг дарду балосинму дейин?!*

Носир дарвешнинг нолали овози тамбурнинг момақалдироқдай гулдураб ба-ланд пардаларга кўтарилаётган сасига қўшилиб, мисраларнинг қудратини янаям ошироқда эди. Алишербекнинг юраги баттар ўртаниб, нохун тутган қўллари тит-рар, бўғзига тикилаётган йиғи лаблари орасидан чиқишга йўл тополмай, баҳор найсонлари каби киприкларига инарди.

Дарвешлар куйу қўшиққа маст бўлганларича, кўзлари юмук, бошларини сол-лантирганлари кўйи оҳиста тебраниб ўтиришар, биргина мошгуруч соқолли Бобо дарвешнинг зийрак нигоҳлари Алишербекда эди. У Алишербекни кўргандаёқ унинг ботинида кечаётган ғалаённи иллаган, шоири замоннинг ташрифи бе-жиз эмаслигини ҳис қилаётган эди. Чунки Алишербекнинг юзлари кулиб турган бўлса-да, нигоҳининг туб-тубига чўккан изтироб дарвешнинг назаридан қочи-б улгурмаган эди. Бобо дарвеш ўзини ҳам шул куйларга солган дарднинг ранги-ни, бўйини, озорини Алишербекдан ҳам кўра яхшироқ билар. “Табиб табибмас, бошдан ўтказган табиб” деганлари каби у ишқ аталмиш кўзга кўринмас ул тотли,

лек азобли ҳилқатнинг йўлларида юрган, сўқмоқларида адашган, жабрини тортган, сочу соқоли унинг андуҳларида, ҳижронларида оқарган, бул фоний дунёнинг дабдабаси-ю бор завку шавқидан кечдирган эди.

Давра қизигандан қизир, тамбулар садоси гоҳ булбул навосидай, гоҳ тошқин сойлардай шарқираб авжига чиқар, қуйу қўшиқнинг завқидан чаппакка зўр бераётган дарвешларнинг ҳаёлига таомланиш келмас, ошхона билан давра ўртасида зир югураётган қора қош дарвеш эса зова шўрваси пишганини уч марта эълон қилиб, оловини уч марта ўчириб, ёқса ҳам бирортаси қимир этмасди.

Ниҳоят, қора қош дарвешнинг зова шўрваси сузилганда қош қорая бошлаган эди. Созлару Носир дарвешнинг нола-ю афғонидан сўнг, ғамга ботган юраклар андуҳларни унутиб, тилларнинг тугунлари ечила бошлади.

– Бобо дарвеш, мени ҳам жамоангизга қабул этинг! – деди ниҳоят Алишербек Бобо дарвешга қўнглини очиб.

Даб-дурустан айтилган бу гапдан дарвешларнинг эси оғиб қолай деди. Ҳаммалари кўзларини катта-катта очганича, бир-бирига ялт этиб қарашди. Носир дарвеш билан қора қош дарвеш суянганидан ҳатто чапак чалиб юборишди. Холдор дарвеш Бобо дарвешга ўтирилганича, маъноли томоқ кирди. Бобо дарвеш қовоқларини уйганича, пинагини бузмай, ўтирар, бургутқараш нигоҳи билан нима-ларнидир чамаларди.

– Ҳалқа келтирайликму, устоз? – деди сабри чидамаган Носир дарвеш билагидаги ҳалқасига имо қилганича, Бобо дарвешнинг жимлигидан бетоқатланиб.

– Қани ҳамма ўз такяхонасига, бир пас дам олинг! – деди ниҳоят Бобо дарвеш мошгуруч соқолини силаб. – Керак бўлсангиз, чақирамен!

– Энди бир бошдин гапиринг! – деди Бобо дарвеш холи қолишгач, Алишербек томон ўгирилиб.

– Ҳеч... Ўзим... Мадрасалар ёпилганидин хабарингиз бордур... – Алишербек гапиришга гапириб қўйиб, энди дилидагиларни айтишини ҳам айтмаслигини ҳам билмай, каловланди.

– Хабарим бор... – Бобо дарвешнинг бургут кўзлари Алишербекнинг нигоҳидаги изтиробни уқмоқчидай, каттиқ тикилди. – Хўш, яна...

– Тоғойиларим ҳибса... Қиблагохимиз ҳам суриштирувда эрканлар...

– Эшитдим... Яна... – Бобо дарвеш “Булар сабаб бўлолмайдур...” дегандай, бошини чайқади.

– Уй-жойларимизу мол-мулкимизни мусодара этишибдур... – Алишербекнинг боши янаям қуйроқ эгилди.

– Алардин ҳам хабарим бор. Яна... – деди Бобо дарвеш ва Алишербек индамагач, ўзи давом этди. – Аларнинг барчаси ҳаётнинг синовларидур. Ани тақдири азал ҳам дейдилар, андин қочмоқликнинг ҳам, кечмоқликнинг ҳам йўли йўқ, шоири замон! Мен сизга айтсам, бул бошимга не савдолар тушмади ва бул кўзим неларни кўрмади... Шундай, инсон зоти борки, бошга тушганини кўрмай иложи йўқ эркан. Лек, ҳамма гап бул синовлардин зиёнсиз, заҳматсиз ўта билишда. Менинг имоним комилки, иншооллоҳ, сиз, бул синовларни матонат бирлан енга олурсиз. Бул учун сизда ақл, фаросат, матонат ва энг асосийси, билим бор.

– Ташаккур, Бобо дарвеш... – Алишербек қўлини кўксига қўйиб, миннатдорчилик билдирди. – Лек... – у яна нимадир демоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю, лекин фикридан қайтди.

– Жамоага қабул қилиш масаласига келсак... Билурсиз, бизнинг жамоада уйланиш, аёллар ҳақида гапириш, ҳатто, ҳаёл суриш ҳам маън қилинган. Тақилган ҳалқаларнинг боиси ҳам шундин. Сиз эрса, ҳали ёш, навқирон йигитсиз...

– Мен учун ҳам энди ҳаётнинг маъноси қолмаганга ўхшаётир... – деди Али-

шербек қизариб-бўзариб ва ён чўнтагидан бир даста қоғоз чиқариб Бобо дарвешга узатди.

Бобо дарвеш қоғозлар қатида бир синоат яширинганини ҳис қилиб, уни авайлаб очди, шеър сўнггидаги “Дилором” сўзига кўзи тушгач, Алишербекда юз берган тушқунликнинг боисини англагандай бўлди.

*Ёр бордур ҳар дуони эсласам,
Ҳар сўзим, ҳар бир навони эсласам,
Менга дерларки, “Худони эслагил!”
Ё унутдимму Худони эсласам.
Эслатур гоҳ кўзи, гоҳи қошини,
“Чоргоҳ” ё “Қоши ё...”ни эсласам.
Йиғлатур ёр ёди ёхуд ёди дин,
Ёдидин мен мосувони эсласам.
Эсламам ҳеч шоҳни ул Султондек,
Уйғонур рашким гадони эсласам.
Дил ҳаёлидин нечук бўлғай жудо,
Анда васли бор – қазони эсласам...*

– Ул нисо шоираму? – деди Бобо дарвеш шеърни ўқиб бўлгач, чуқур “ух” тортиб. – Истеъдоди ниҳоятда юксакда эркан...

– Ҳа, ўзи ҳам юксак эрди... – деди Алишербекнинг овози титраб.

– Носир чилим, Холдор дарвешни чорла! – деди Бобо дарвеш.

– Чақиртирдингизму, устоз? – деди Холдор дарвеш яқин келгач жиддий тортиб, хавотир аралаш овозда.

– Ўтир, Холдор дарвеш, – деди Бобо дарвеш меҳрибонлик билан. – Ҳозир бизга ибрат дарсидин сабоқ берурсен, сен бизга ҳаётингни ҳикоя қилиб бер!

– Э, э, устоз? – деди бирдан хижолат тортиб, Холдор дарвеш. Унинг семизликдан осилиб кетган сийрак соқолли юзлари қизарди. – Қандай бўларкин, шоири замонимиз салтанат кишиси бўлсалар... Менинг ҳаётим...

– Қўрқма, Алишербек ўзимизнинг одам, ошкор этиш йўқ. Сен ҳақингда ҳикоят ёзмоқчилар, холос.

– Ундай бўлса, майли-куя... – Холдор дарвеш хотиржам тортгандай бўлди-ю, лекин юзларида ҳамон хавотир излари кўриниб турарди. – Энди одам бўлганимда... Бирортаси эшитиб, дегандай...

– Айтабер, дарвеш, мен кафилман! – деди Бобо дарвеш Холдор дарвешнинг мулоҳаза ва хавотирини англагач, қатъий қилиб.

– Хўш... Айтсам айтибмен-да... – дея сўзни индаллодан бошлади Холдор дарвеш Алишербекнинг қаршисидаги кўрпачага тиззалаб чўқаркан, хижолатлик билан. – Мени болагимда ўғирлаб кетишган эркан... Ёшим кичик бўлса керакки, на ота-онамни, на туғилган уйимни, ҳеч бирини эслолмаймен. Ақлимни танигандан кейингина от ўғриларнинг ичида ўсаётганимни билдим. Улар олти кишидан иборат гуруҳ эрди. Мени кўпроқ уларнинг ўғрибошиси Асқар жуз уйига олиб кетар эрди. Асқар жуз оилалик бўлса ҳам бола-чақаси билан яшамас, топган-тутганидан насиба ташларди-да, ёлғиз яшаётган қари отасининг ёнига кетарди. Менинг ягона машғулоти сайисхоналарнинг девори остидан лаҳим қовлаш эрди. Лаҳимни шу қадар тез ва чуқур қовлардимки, бу ишни шерикларимдан бирортаси ҳам мен киби бажара олишмас эрди. Мен ишимни битириб бўлгач, яшаш манзилимга кетар эрдим. Қолган ишларни эса ўзлари бажаришар эрди. Кейинчалик мен семириб, лаҳим қовлашга қийналиб қолганимдин сўнг, бошқа бир ишни юклашди. Бу ўғирланган

отларнинг бирор еридаги белгисини, мисол учун, пешонасиндаги қашқасиниму ёки туёғиндаги оқ ёки сариқ жуниниму олдин паки ёки устара бирлан кириб, кейин қайноқ сув қуйиб, парт қилиб тўкиш вазифаси эди. Тўғриси, олдин тақдиримга тан бериб, ҳаётга лоқайд қараган бўлсам, шул юмишдин кейин ўғри шерикларимнинг қилмишини тарозига солиб кўра бошладим. Буни менга тили йўқ, жағи йўқ отлар ўргатди. Қашқасига қайноқ сув қуйилган отларнинг азобланишини бир кўрсангиз эрди, куйган ерларининг жуни сидирилиб, териси илвираб қолган шўрлик отлар то янги тук чиққунига қадар, одамлар каби бақирар, инграр ва кўзларидан ёш оқизиб, йиғлар эрди. Шундагина шерикларимнинг нақадар ваҳший эрканлигига имоним комил бўлди ва бул даргоҳдин қочишни ўйлай бошладим. Бахтимга бир куни от бозорда Бобо дарвешни кўриб қолдим ва юрагимни очдим. Оллоҳ аларнинг қалбига мурувват ҳиссини солиб, мени мана шул даргоҳга етаклаб келдилар... Менинг қисқача ҳаётим мана шулардин иборат, шоири замон, лек анинг ибратлик томони йўқ...

– Ибратни ҳар ким ўзича тушунадур ва ўзига керагини оладур! – деди Бобо дарвеш Холдор дарвешга. – Сенга ташаккур, энди дам олишинг мумкин.

– Тушунарли... – деди Холдор дарвешнинг ҳикоясини жимгина тинглаган Алишербек.

– Шундай, ҳали ҳаммаси олдинда... – деди Бобо дарвеш Холдор дарвеш ўз хонасига кириб кетгач, насиҳат оҳангида. – Сизнинг елкангизга юкланган юмушлар жуда залворлидур, шоири замон. Ғазалларингиздин бир нарсани англадимки, сиз илми қолдин, яъни, дунёвий билимлардин яхшигина бохабарсиз, ҳатто, ўзиб кетган жойларингиз ҳам бор. Боз устига Ҳақ субҳонуху ва таъолонинг инояти бирлан қалбингизга илми ҳол, илми ладуний, яъни, илоҳий илмлар жо этилмишдур. Оллоҳ зувалангиз ва қалбингизга ўз нури тажаллисидин қўшганига заррача шубҳам йўқдур. Демак, сизнинг йўлингиз тариқат ва сулук йўлидур. Ани ҳис қилганим ва истейдодингиз қудратини ўлчай олганим боис, арқонни узун ташламоғингизни рижа этурмен. Илоҳий ишқ ҳар кимга ҳам насиб этмайдур. Аслинда бул неъмат сизнинг кўрикчингиздур... Сизга Самарқанд сори бормоғингизни, ул даргоҳда Шайх Хожа Файзуллоҳ Абулайс ҳазратларидин сабоқ олмоғингизни ва Нақшбандий ҳазратларига қўл бериб, шогирд тушган мавлоно Якуб Чархийнинг халифаси Хожа Убайдуллоҳ Аҳрори Валийга мурид бўлмоғингизни тавсия этурмен. Хожа Аҳрори Валий ҳазратлари ҳақинда билгиларингиз борму?

– Ул ҳазратнинг “Рисолаи Волидайн” қасидаларини ўқиганмен. – деди Алишербек бош ирғаб.

– Алар Шайх ан-Таҳур ва Қафғол Шошийлар сулоласининг авлоди саналадур. Боболари Шаҳобиддин Шоший, қиблагоҳлари Хожа Маҳмуд ҳам замонасининг улуғларидин эрдилар. Хабарингиз бўлса керак, ҳозир алар олампаҳо Абусаид мирзонинг ўғлонлари Султон Аҳмад мирзонинг муршидлари ҳисобланадур. Баъзи ғаламислар аларни “мадраса кўрмаган” дея маломат этсаларда, олампаҳо аларни ўзларига пир санаганлар... – Бобо дарвеш бир лаҳза сукут қилиб, Алишербекнинг юзига “Сўзларим қандай таъсир қилаётир” деган маънода тикилиб турди. – Аслинда, Оллоҳ ўз инояти бирлан кишининг қалбига нури тажаллисидин зарра қўшса, ул зотга мадраса ёхуд дорулфунунда сабоқ олмоқ шарт эрмас. Идрис алайиссаломда, ҳазрати Масиҳи руҳиллода, ҳазрати Рисолат соллолоҳу алайҳи вассаломда, Жунайд Боғдодий жанобларида, Хожаи Бузруг-Баҳоуддин Нақшбанд ҳазратларида ва Шоҳи Машраб каби улуғ зотларда ҳам ушбу фазилат борлигини нақл қилишадур. Шул боис, аларнинг кутлуғ остоналарига бош уриб кўрунг... Бул даргоҳга келмоқ эрса қочиб кетмайдур... Сиз учун ҳамиша бошимиз устинда жой бор!

Алишербек Бобо дарвешнинг нима демоқчи эканлигини англarkan, беихтиёр,

болалигида волидаси билан бўлиб ўтган бир суҳбат эсига тушди. Ўшанда у энди беш ёшга тўлган бола эди. Волидаси Салима бонунинг қўлида Фаридиддин Аторнинг “Мантиқ ут-тайр” асарини кўриб қолади ва қизиқиб, қўлёзмани кўришга интилади. Волидаси китобни ўпиб, сўнгра, Алишербекка узатади ва ўғлидан ҳам китобга шундай муносабатда бўлишини сўрайди. Алишербек ҳам волидасининг айтганини қилиб, китобни ўпиб, сўнгра уни тез-тез варақлай бошлайди.

– Неларни кўраётирсиз? – сўрайди волидаси Алишербекдан.

– Ҳарфларни... – жавоб беради волидасининг сирли сўроғидаги муддаога унчалик тушунмаган Алишербек.

– Шундайму... – дейди волидаси унга меҳрли кўзларини тикканича ва жиддий оҳангда давом этади. – Унда менинг сўзларимни тингланг ва мавлоно Румий ҳазратлари сўйлаган мана бул калималарни доимо ёдингизда сақланг. “Китобга кўзингиз бирлан боқсангиз куруқ ҳарфларни кўрурсиз. Анга ақлингиз ила қарасангиз ундаги илмни кўрурсиз ва анинг маънолари ҳазинасидин баҳраманд бўлурсиз. Анга қалбингиз ила боқсангиз ул сизни ишққа ошно этадур. Ани руҳингиз бирлан уксангиз, Яратган Роббингизни топурсиз...”

Ўқишу ёзишни яхшигина ўрганиб олган Алишербек ўшанда волидасининг ёрдами билан “Мантиқ ут-тайр”ни ўқишни бошлаган ва ҳатто ёд ҳам олган эди. Сўфиёна руҳ ва мазмунга эга бу асар унга қаттиқ таъсир қилганиданми Алишербек бир қанча вақт касал бўлиб қолган ва бундан изтиробга тушган волидаси унга бу китобни ўқишни маън этган эди. Лекин асар унга ўз таъсирини ўтказиб бўлган, яъни, гўдак қалбига инсонлик моҳиятидан дарс бериб улгурган, камолот кушандаси ҳисобланмиш жисм, нафс ва дунёни мазаммат қилишни ўргатган, дилига нақшлаган эди. Ундаги бул ҳислатларни эса Бобо дарвеш илғаб турарди...

ХОТИМА

Гавҳаршод бегим уйғонганида кечагина келинчакнинг камон қошидай ингичка бўлиб кўринган янги ой бугун ҳам гўзаллигини кўз-кўз қилмоқчидай нақ тепада, қорамтир осмонни хирагина ёритганича, нур сочарди. Унинг ҳуснига маҳлиё бўлиб, узоқ-узоқдан мўралаётган юлдузларнинг кўзлари ҳавас билан чакнарди. Ҳилол саройнинг ўнг бурчидаги куббага энганида канизак қиз Ойпопук маликани сахарликка чақирарди. Унгача эса ҳали анча вақт бор эди. Кейинги пайтларда куш уйқу бўлиб қолган малика чарчоқ кўзларини қайта юматуриб, беихтиёр, ҳозиргина кўраётган тушларини эслади. Учинчи кун ҳам тушида бир хил, ўша воқеалар такрорланаётган эди. Биринчи кун, “Рухлар рамазон кунлари мenden умидвор бўлишаётир”, деб ўйлаб, хайри садақа улашган эди. Иккинчи кун ҳам такрорлангач, “Кўнгиллари тўлмади”, деган ҳаёлда мол сўйдириб, қон чиқартирди. Бугунгисини эса нимага йўйишни билмай, хайрон бўлди. “Алар нечун ҳар куни тушимга киршаётир? Яна бирор фалокатдин хабар беришаётирму? Бул не сир, синопат? Яратган Эгам, энди кўтаролмаймен... Энди кучим етмайдур... Ундин кўра ўзимнинг жонимни ол... Фақат авлодларимнинг куйигини кўрсатма, Оллоҳим! Аларни ўзинг тўғри йўлга бошла! Не қилайки, менинг сўзларимга кулоқ осишаётир... Ҳар бири ўзига хон кўланкаси майдон бўлганича, “Бул ҳаётга фақат ҳукмронлик қилишга келганмен”, деб ўйлашаётир... Алар давлату мулк, “Оллоҳ ўз мулкини хоҳлаган кишисига берадур ва ўз мадади бирлан қўллайдур...” ояти тақозоси бирлан насиб этишини ҳаёлларига келтиришаётир. Алар давлат ва дин қутби ҳазрат соҳибқирон Амир Темур ҳазратлари ва ҳокони сайд тахтини даъво қилсалар-да, ул ҳумоюнсифат зотларнинг подшоҳона лутфу марҳаматларини, ино-

ятларини ҳисобга олишмаётир. Ул мукаррам зотларнинг шарофатли даргоҳи Эро-ну Турон, Сеистону Мозандарондин Омуя сувига қадар ястанган Хуросон ўлкаси улуғларининг саждагоҳига айланган эрди. Алар жаҳонқушолик низомларига, фармонраволик расм-русумларига амал қилур эрдилар. Алар “Дунё ишларинда давлат арбоблари бирлан маслаҳатлашинг” оятинда келган амр тақозосига кўра машварат қуръасини ўртага ташлар эрдилар. Шаҳзодалар-чи...

Шаҳзодаларни ўйласа Гавҳаршод бегимнинг фиғони фалакка ўрлаб, юраги сиқиларди. Улар на соҳибқиронга, на ҳокони сайдга ўхшашиди. Ҳатто, аёл боши билан салтанат пасангисини қирқ йилдан ошиқ Шоҳрух мирзо билан бирга тутишган Гавҳаршод бегимга ҳам тортишмади. Ҳали болалик чоғларида раҳматли қиблагоҳи Ғиёсиддин Тархон қўлида қилич ўйнатиб, от чоптирадиган Гавҳаршод бегимни ўғлонларига ўрнак қилиб кўрсатарди.

– Эгачингиз қиз бола бўлса ҳам анда улуғ бобомиз Кучлукхоннинг сиёғи бор! Саманни қандай бошқаришини кўрдингизму?! Ҳақиқий найман баҳодирлари тулпорни ана шундай елдирадурлар! Қаранг, тулпор тамоман анинг итоатинда! Чунки отга ёшнинг фарқи йўқ, ул жонивор учун чавандознинг салоҳияти қадрли. Салоҳиятли чавандозлар отини ҳам, ўзини ҳам асрайдур. Отини ҳам, ўзини ҳам асрай билган одамгина, дунё тизгинини қўлда тутта биладур! Агар эгачингиз ўғлон бўлиб туғилганинда эрди... Улуғ бобомиз киби найманларнинг сардори бўлурди! Найманлар ўр, жангари эса-да, мард, адолатли, жасоратли, энг асосийси, бир сўзли қавмдур. Алар сотилмайдур, хиёнат қилмайдур, ор-номус учун ўлимга тик борадур! Аларни Чингизхон ҳам енга олмаган. Йўқса, найманларнинг саксон фоиз элини мўғиллар қириб ташлашган. Барибир бўйсундира олишмаган. Шундин сўнг, Чингизхон аларнинг жасурлигига қойил қолиб, ўзига эш қилган, салтанатининг нонини бўлишган ва аларни махсус “Тархон” унвони бирлан сийлаган... – ҳаяжонланиб найманларнинг “Тархон” унвони-ю унинг даражаси, ҳатто ўлимга ҳукм қилинган тақдирда ҳам неча маротаба кечирилиши ҳақида фахрланиб, қайта-қайта сўйларди Ғиёсиддин Тархон.

Ғиёсиддин Тархон башорат қилганидек, Гавҳаршод бегим “сардор” бўлмаса-да, Яратганнинг инояти билан унга маликалик насиб этди. Ҳукмдорнинг завжаларидан бири ёки шунчаки ёстикдоши эмас, балки унинг машаққатли ҳаёт йўлидаги содиқ йўлдоши, қўшқаноти бўлди...

Саҳарликдан кейин ҳам уч кундан бери такрорланаётган тушининг таъбирини ўйлаганича, чарчаб ухлаб қолган Гавҳаршод бегим ташқаридан келаётган баланд-паст овозларни эшитиб, чўчиб уғонди. Нима гаплигини билиш учун канизак қизни чақирди. Ойпопукдан жавоб бўлмагач, хавотирланиб, секин ҳовлига чиқди. Дарбо-за қия очилган, эшик оғаси қулочини керганича, ичкарига кирмоқчи бўлаётган баланд бўйли, ҳар елкаси бир қулоч, юзлари баркашдай қоп-қора навкарга нимадир демокда эди.

– Узр, маҳди улёдин рухсат сўрамай, сизларни ичкарига кирита олмаймен! – деди эшик оғаси очик табақани ёпишга уриниб.

– Нима гап тинчликму? – деди ҳайрон бўлган Гавҳаршод бегим ўша томон юраркан.

– Олампаҳо Абусаид мирзонинг хос навкари Фаррух баҳодур эрмуш, маҳди улё! – эшик оғаси маликани кўриб, унга юзланганича, ёнидаги барзанги навкарга ишора қилди. – Фаррух баҳодирнинг ўзларига рухсат бериб эрдим, қарасам, барчалари ёпирилиб киришаётир!

Барзанги навкар орқасидаги шерикларига нимадир деди-да, сўнг, жилмайганича, Гавҳаршод бегимга таъзим қилган бўлди. Унинг совуқ башараси кулганда мулоимлашиш ўрнига дағаллашиб, қалин лаблари беўхшов тортилди, ўккиникига

ўхшаш думалоқ кўзлари ғалати ялтираганича, қаршисида малика эмас, ғаройиб бир мавжудот тургандай Гавҳаршод бегимга бошдан-оёқ қизиқсиниб тикилди. Қолган навкарларнинг ҳам юзидаги ифода уникидан қолишмасди. Ҳаммасининг сергак нигоҳи маликага қаратилган, Гавҳаршод бегим гуёки бир қушу учиб кетиш эҳтимоли бордай, уни тутиб қолмоққа шай туришарди. Маликанинг кўнгли нохушликни сезиб, эти сесканди:

– Хуш келибсиз, марҳабо! – деди жиддий оҳангда.

– Олампаноҳимиз Абусаид мирзонинг фармони олийларига биноан... – барзанги навкар ёд олган сўзларини худди қасамёд қилаётган навкардай дона-дона ифода этмоққа тутунди. – Махди улё малика Гавҳаршод бегим, сизни, Боғи Зоғондаги қароргоҳларига етказмоғимиз амр этилган!

– Мен нарсаманму, етказурсиз? – кулди Гавҳаршод бегим, – Чорлаган эрсалар хузурларига ўзим борурмен!

– Фармони олийга биноан, сизни, олий даргоҳга навкарлар етагида олиб бормоғим амр этилган! – деди Фаррух баҳодир бажараётган хизмати ўта муҳимлигини таъкидлаб.

– Фармони олийда мақомим “жиноятчи” деб қайд этилмаганму, мабодо? – деди хос навкарнинг сўзларидан аллақандай ўйин бошланганини илғаган Гавҳаршод бегим энди ўзини босишга ҳаракат қилиб.

– Мен ўзимга тегишли юмушни бажараётирмен, маликам, – деди маликанинг пичинги Фаррух баҳодирга оғир ботиб ва қовоғигача тушган бароқ қошларини чимирди. – Қолгани менга қоронғу! Боргач, ҳаммасини билиб олурсиз!

Малика бошқа ҳеч нарса демади. “Яхши, кийиниб чиқай...” деди-да, орқасига қайтди.

– Махди улё маликам... – ичкарида уни кутиб ўтирган канизак қиз Ойпопук маликага пешвоз чиқаркан, йиғлаб юборди. Унинг ранглари оқариб кетган, гапиролмай, қалт-қалт титрарди. – Қўрқиб кетаётирмен... Навкарларни кўргач, сизни безовта қилмайин деб Бегика бегимнинг ёнларига югуриб бориб эрдим, навкарлар келганини айтиб, чорласам ҳам “Чикмаймен” дедилар... Бегимда гап кўпга ўхшаётир... Ишқилиб... Сизга зарар беришмаса эрди...

– Қўрқма... – Гавҳаршод бегим унга таскин берган бўлиб, кийиниш хонаси томон юрди. Лекин хаёллари чувалашиб кетганидан нимага кирганини ҳам унутди. – Бошга тушганни кўз кўрадур...

– Алар кетишдиму? – қўрқа-писа сўради Ойпопук.

– Йўқ... – канизак қизнинг гапидан кейин кийинишга киргани эсига тушган Гавҳаршод бегим ечина бошлади. – Оқ либосларимни ол...

Малика саман отларга қўшилган усти ёпиқ, ёпинчиқлари баркут, тахтиравонли аробага чикқач, ичкарида ҳангомалашиб ўтирган девдай ҳайбатли икки навкар тахтиравоннинг олд томонига ўтишиб, юзларини ўгириб олишди. Йигитларнинг форсча сўзлари қулоғига чалинган Гавҳаршод бегим уларни самарқандлик навкарлардан эканлигини фаҳмлади. Уларнинг кўриниши, қалин қошлари-ю, қирғий бурни, бургут қарашли ўткир кўзлари эрониларники каби эди.

Ароба янгилиги сабаб ҳали ранг берилмаган, ундан қуриб улгурмаган қайрағоч дарахтининг ҳиди келарди. Улар йўлга тушганда, қуёш кўтарилиб, кун исий бошлаган, саратоннинг қиздирувчи, ёқимсиз ҳавоси эрталабки майин эпкинни бир пасда ютмоқда эди. Ёллари узун, болдирлари бақувват саманлар аравакашнинг буйруғига итоат этишиб, йўғалашга тушишди. Туёқлардан бир маромда чиқаётган дўпирга қайроқ тош ётқизилган йўлда айлана бошлаган ароба ғилдирақларининг овози кўшилди.

– Қари эркан... – деди самарқандлик серсақол навкар йигит ўз тилида, бўлиниб

колган суҳбатларини давом эттираркан. – Ваҳима қилишганига мен ёшроқ малика деб ўйлабмен. Бул бечоранинг бир оёғи эрмас, икки оёғи ҳам гўрда-ю?!

– Саксондин ошган дейишаётир, лекин ўхшамайдур! – эътироз билдирди шериги.

– Саксондин ошган?! МаашОллох!!

– Аробага ўзи чикди, кўрдингму? Қўл узатсам ўзини кўрмаганга олаётир.

– Ҳа, ориятли эркан.

– Йўк, иродаси кучли эркан. – серсоқол йигитнинг гапига қўшимча қилди шериги. – Бошқа аёл булганинда йиғлаб юртни бузар эрди.

– Ҳа, хатто Фаррух баҳодирнинг келбати-ю салобати ҳам иш бермади, – кулди серсоқол йигит.

– Фаррух баҳодирнинг важоҳатидин хатто амиру беклар ҳам Азроилдин кўрқандай ҳайиқишур эрди. – Бош ирғади шериги, – Маликанинг бир тукиям қилт этмади, қара! Малика найман-да! Найманлар ҳақиндаги мақолни эшитганмисен? “Билсанг, найманмен, билмасанг ҳайвонмен”, дейишадур алар ҳақинда...

Гавҳаршод бегимнинг фикри-зикри ҳозир чорловдалиги боис, йигитларнинг гаплари қулоғига кирмаётган эди. “Найман” сўзини эшитгач, улар томон ялт этиб қаради, маликанинг нигоҳини пайқаган навкарлар бирдан жим бўлиб қолишди. Гавҳаршод бегимнинг хаёли яна Абусаид мирзога кетди. Мирзонинг бу чорловини у нимага йўйишни ҳам, нима деб тахмин қилишни ҳам билмасди. Бир вақтлари набираси Абдулатиф мирзо ҳам худди шундай, дафъатан ҳузурига чорлаб, “Ҳе йўк, бе йўк”, ҳибсга олган эди. Бирдан шу фикр хаёлига урилиб, маликанинг эси-га Нишопурнинг Фос қалъасидаги тор, тўшаклари қирқ ямоқ, сичқон ҳиди анқиб турган хона тушди. “Ё, Оллох! Демак, мирзо ҳам... Нима учун...” деган савол берди ўзига-ўзи малика, лекин жўяли жавоб тополмади.

Узоқдан келаётган ғала-ғовурни эшитган йигитлар сергак тортишганича, аравакашга нимадир дейишди. Аравакаш отлар жоловини тортиб, йўлнинг четига ўтди. Овозлар тобора яқинлашмоқда эди. Ўроғу паншаха, пойтеша-ю ойболта кўтарган бир гуруҳ оломон сарбозлар етагида келаётган тахтиравонли аробани ҳукмдорники деб ўйлашди, шекилли шовқин кўтарганларича, йўлларини тўсмоқ учун улар томон бурилишди. Фаррух баҳодир навкарларга, “Шайланинг!” деди. Отлиқ сарбозлар тезда аробани ўраб олишганича, қиличларини яланғочлашиб, шай туришди.

Хаёли бўлинган Гавҳаршод бегим барқут ёпинчикни қия қилиб, ташқарига мўралади.

– Олампаҳоғга арзимиз бор, бизни эшитсун! – деди олдиндаги ойболтали қария. Унинг ориққина жуссаси ойболтанинг оғирлигидан бир ёнга энгашиб келарди. Устидаги яктаги ювилаверганидан ранги униқиб кетган, бунинг устига қирқ ямоқ эди.

– Гапингни менга айтабер! – деди Фаррух баҳодир бақувват елкаларини керганича, беписанд сенсираб. – Олампаҳоғга ўзим етказаман!

– Сенга ўхшаганларнинг кўпини кўрганмуз! – деди қариянинг ёнидаги бўйлари баланд, паҳлавон келбатли йигит. Унинг кўлидаги чўқмори нақ икки пуд келарди. Фаррух баҳодирнинг қарияга сенсираб гапиргани унинг ҳамиятига теккан эди. – Ҳаммаси ваъдани куюқ беришадур-да, сўнг, куён бўлишадур!

– Тўғри! Тўғри! Гапимизни олампаҳоғ эшитсунлар! – гуриллаб шовқин кўтарди оламон.

Уларнинг ҳам кўриниши бир аҳволда эди. Кўпчилигининг эғнидаги уст-бошлари хатто дасмол латта қилишга ҳам ярамасди. Кўйлак қилинган мато бечора идраб кетганидан киндигу тўшларидаги жунлари яққол кўриниб турарди.

– Бул не ҳаёт? Инсоф деган нарса борму ўзи сизларда? Сарошумор бирлан

лашкар ҳақини бир йилда неча маротаба тўлаймуз? Шоҳ Маҳмуд мирзонинг худраъй ва золим муҳассиллари йиққан солиқлар етмагандай, уч ой ҳам ўтмасдин, Султон Иброҳим мирзонинг одамлари сарошуморга доруғагона солиғи бирлан яна лашкар ҳақини ҳам қўшдилар! Қолган буд-шудимизни энди Абусаид мирзонинг ясоқийлари қоқлаётир! Бул ғорату торож қачон тугайдур? Шаҳзодаларнинг тахт талоши қачонгача давом этадур? Бул мирзолар бошимизга битган бало бўлди-ку!

– Ночор қолган эрларимиз бизни ва болаларини ташлаб, қочиб кетмоқдалар? – деди орқа тарафдан отилиб чиққан бошланг аёл қўлидаги ўроғини навкарлар томон ўкталиб. Унинг ҳам суяклари саналиб қолган, пуфласа учиб кетадиган алпозда эди. – Бизни энди ким боқадур? Ёхуд қизларимиз бирлан ўғлонларимизни сотиб кун кўрайликум?

– Рўмолингни ўраб ол, уятсиз хотун! – дея дўк урди Фаррух баҳодир аёлни ҳам сенсиранича, кўзларини олайтириб.

– Рўмолим бўлса ўрайманму? Рўмолимгача олиб бўлдиларинг-ку, ҳеч нарсам қолмади! – янаям баландроқ бақирди аёл ва жаҳл билан лозимини ушлаб кўрсатди. – Бул туришда эртага мана шул зорманда матоҳимга ҳам навбат келаду!

– Сендай беномус хотинни ташлаб қочиб, эринг тўғри қилган! – Фаррух баҳодир ҳам қиличини аёлга қараб, сермади. – Менга ўхшаган одам сендай хотинни чопиб ташлар эрди!

– Чопиб ташла! Савобга қоласен! Мен ҳам ҳаммасидин биратўла қутуламен! – аёл қўлидаги ўроғини бўғзига қадади. – Бундай яшаш жонимга тегди!

– Бечора аёл тўғрисини айтаётир, гапни айланторма! – аёлнинг ёнини олди паҳлавон келбат йигит чўқморини ерга бир уриб. – Яхшиси, олампаҳоғга сўйла, аробадан тушиб, бизнинг арзимизни тингласун!

– Тўғри! Бизни тингласун! Йўқса, аробадин ўзимиз туширамуз! – йигитнинг гапи таъсир қилиб яна қий-чув кўтарди оломон.

Орқадагилар ҳам бирин-кетин олд томонга ўта бошлашди. Барчаларининг юзи бу дунёнинг ғамларидан тўйган одамники каби гезариб кетган, соққасига ботган кўзлари қонга тўлган, ҳаракатларида тигдан тоймас ҳўкизнинг шашти бор эди.

– Оға, йўк ердин ишқал чиқмасун... – шивирлади Фаррух баҳодирнинг ёнидаги навкар. – Яхшиси, “Отанг яхши-онанг яхши” қилиб, қутулайлук, бул бебошлардин. Аларнинг тиригидин ўлиги қиммат! Олампаҳоғнинг қулоқларига етса, душманларимизга қўл келаду...

Фаррух баҳодир одамлар сонини чамалаб кўриб, навкар огоҳлантирганидай, паст тушишга қарор қилди.

– Аробадаги олампаҳоғ эрмас, маҳди улё малика Гавҳаршод бегим... – деди бу сафар сокин овозда Фаррух баҳодир.

– Гапинг ростму-ёлғонму кўришимиз керак? – деди ойболтали чол ароба томон юраркан.

– Ё, Оллоҳ! Муборак сояли, баланд мартабали маҳди улё маликамизни кўрмоқ насиб этган бўлса, бир тавоф этай! Хоқони сайднинг даврлари қандай омон-омон замонлар эрди! Энди шундай дориламон кунлар келармикин? – афсус билан бош чайқаганича, чолнинг орқасидан эргаши аёл.

Маликага кузи тушган чол саломлашгач, тахтиравон ёпинчиғини тушириб, орқасига қайтди. Аёлнинг, “Ростдин ҳам маҳди улё эрканларму”, деган саволига бош ирғаб жавоб берди.

– Ох, олийҳиммат, адолатпарвар Робиа сифатлик маҳди улё маликам! – аёл ёпинчикни кўтариб, маликага таъзим қилди. – Худога шукрки, тирик эркансиз! Бизнинг қулоқларимизга эрса, айрича хабарлар етиб эрди. Яъни, Адолат нигористонига соябон бўлмиш сиздай бону ҳақинда “Заҳарлаб ўлдирилган... хонумони

горати омга учраб, талафот шамоли бор-йўғини совурган”, деб айтишган эрди.

Аёлнинг гапларидан хаяжонланган маликанинг кўзларига ёш қалқди. Маликанинг юзларидаги изтироб ва қайғуни ўзига ҳамдардлик деб тушунган аёл эса изиллаб йиғлаб юборди.

– Маҳди улё маликам, бизни дуо қилинг... – деди аёл ҳиқиллаб ва қўлидаги ўроғини ерга ташлаганича, кафтини дуога очди. – Биз бечора мазлумларни золимлар ва муфсидлар зулмидин, жабридин, тирикликнинг бул киби машаққату хорлик жафосидин Ўзи қутқарсин! Оллоҳим юртимизга яна адлу эҳсон нурларини ёғдирсун!

Аёл маликадан дуо сўраган бўлса-да, унга гал бермай, ўзи тинмай сўзлар, кўзларидан дувуллаб ёш оқизганича, юрагида йиғилиб ётган дард-ҳасратларини биратўла тўкиб-соларди. Бетокатланган Фаррух баҳодир, ёнидаги навкарга йўлтўсарларнинг исми шарифини нома-ном қайд қилишини ва яшайдиган мавзесини билиб олишини тайинлаб, оти бошини аёл томон бурди.

– Бўлар энди, чеча! – деди Фаррух баҳодир ўзининг лахжасида аёлга мулойимлик билан. – Биз кечикаётирмиз, сизларнинг талабингизни эрса, шикоятлар дафтарига ёзиб олдик. Ҳозироқ олампаñoҳга етказурмиз, бир ҳафтага қолмай, жавоб олурсиз!

Аёл маликадан дуо сўрагани ҳам эсидан чиқиб, алқаб-алқаб хайрлашди. Унинг кайфияти кўтарилган, кўнглида умид уйғонган эди. Худди эртагаёқ олампаñoҳ уларга мурувват дастурхонини очади-ю, бадар кетган эри ҳам қайтиб келиб, болаларига эғалик қиладигандай, рўзғорини яна қўлига оладигандай катта бир ишонч пайдо бўлган эди. Навкарларнинг қораси йўқолгунича ҳаммалари аробанинг ортидан термилиб қолишди.

– Маликани аробада, қўриқчилар қуршовида олиб кетишлари тек эрмас! – деди қария қўлидаги ойболтасини ёнидаги шеригига узатаркан, билакларини уқалаб, – Болта эрмас бало берибсан-у, оғайни! Кўлим узилиб тушишига бир баҳя қолди-я?!

– Пойтеша-ю болтамдин бошқа асбобим йўқ дедим-ку, сизга, оқсоқол! – қулди шериги. – Ҳалиям пойтешани бермадим, уни олганингизда кўлингиз аниқ узилар эрди!

– Нега малика ҳақинда ундай деётирсиз? – қариянинг гапидан ҳайрон бўлган аёл унга яқинроқ келди. – Малика ҳамиша навкарлари бирлан юрар эрди-ку?!

– Бул ерда бошқа гап бор! – деди қария сирли қилиб.

Ҳеч нарса қилиша олишмаганидан ҳафсаласи пир бўлган одамлар норозиланганича, вазиятни таҳлил қилишга тушиб кетишди.

– Саройга бориш керак эрди! – деди паҳлавон келбатли йигит ёнидаги шеригига. – Устознинг гаплари бирлан аробани бекор тўсдик “Олампаñoҳ бул аробада эрмас”, деб айтдим-ку, сизларга! Ҳозирги шароитда, ҳар қадамда тўс-тўполонлар кўпиб турган бир паллада Абусаид мирзо ўн чоғлигина сарбозлар бирлан юрмаслигини ёш бола ҳам биладур!

– Майли, сарой бўлса, саройга ҳам борурмиз! – уни тинчлантирмоққа уринди шериги. – Ҳалиги барзанги бошлиқнинг гапи бирлан арзимизни хат-хужжат қилиб олишди-ку, натижасини кутайлук!

– Ҳай, биродарлар, устознинг гапларини эшитинглар, қизик... – Уларнинг гапини бўлди ёнларидаги шериклари.

– Мен ёпинчикни кўтарганимда, малика йиғлаётган эрди. – Қария худди эртак айтаётган каби берилиб гапирарди. – Мени кўриб, бечора ҳатто кўркиб кетди. Кўзёшларини шоша-пиша артганича, саломлашди. Авзойи ғалати эрди. Ҳолатидин ҳаёли ўзида эрмаслигини бир қарашдаёқ сездим. Демак, бечорани ё хибс қилишадур, ёхуд... воллоҳу аълам, ҳар қалай яхшиликка эрмас!

– Шундай маликани-я?! – аёлнинг кўзлари ғазабдан олайди. – Оғзингиздин шамол учирсин-ай! Яхши ният қилинг!

– Ияк қоқиб ўлтирган кампирнинг нимасини ҳибс қилишадур? – эътироз билдирди қариянинг ёнида кетмонига суяниб турган йигит. – Саксондин ошган эрмиш-ку?!

– Тепадагиларнинг айтишича, саксондин ошгани бирлан шаҳзодаларни бошқараётган одам ҳам ана шул малика эрмуш! – деди қария ҳамма гапдан хабардордай кўрсаткич бармоғини ароба кетган томонга нуқиб.

– Ҳаммаси душманларнинг миш-миши! Мен сизларга айтсам, юзта шаҳзода ҳам битта маҳди улё маликачалик бўлолмайду! – деди аёл юзларида ҳавасга ўхшаш виқорли бир ифода ўйнаб. – Раҳматли хоқони саиддин сўнг, малика қурдирган иморатлардай муҳташам биноларни бирорта шаҳзода тиклата олдим? Машҳади муқаддасдаги масжиди жоменинг маҳовати тилларда дастон бўлиб эрди. Ўзимизнинг Байтулмағфира мадрасамизни айтинг! Менинг ўғлимга ўхшаган қанча йўқсил талабалар мадрасага вақф қилинган ерлар ҳосили ҳисобидин сабоқ олаётир!

– Мадрасалар ҳозир бекитилган! Бечора талабаларнинг думи тугилган! – орқадан гап қўшди кимдир.

– Албатта-да! – аёлнинг баттар фигони чикди. – Чунки тахт бошига келаётганларни кўраётирмуз, фақат олишу юлишни билишаётир! Бул Оллоҳдин кўрқмаслар вақф қилиб берилган масжиду мадраса, хонақоҳу макбара, қаландархона-ю така киби даргоҳларнинг ерларидин чиққан мискину факрларнинг тегиши, ҳаққи бўлмиш маҳсулотларгача ҳазар қилишмаётир! Шул боис, аларга текин томоқ талабанинг кераги йўқ, ҳатто, ўқиб осмондаги ойни олиб беришса ҳам!

– Тўғри, тўғри, – яна гапга қўшилди кимдир. – Маҳди улё маликамиз қанча йўллар солиб, қанча ариқлар қаздирганини ҳеч ким билмаса ҳам биз билурмиз!

– Худди шундай, мана шул йўлни солдирган ҳам, – аёл кўлидаги ўроғини оёғи остидаги тошга уриб кўрсатди. – Мана бул қайроқтошларни тўшатган ҳам маҳди улё бўладур! Шунгача қайроқтошли йўлни кўрган эрдингизму?

Қариянинг набираси суҳбатни бузди.

– Изламаган жойим қолмади, бобо! – оломон орасида бобосини кўрган бола қариянинг ёнига келганича, ҳовлиқиб гапира бошлади. – Бувим кўзғолонга қўшилганингизни эшитиб йиғлаб ўлтирибдурлар. “Бобонг ажалидин олдин ўладиргон бўлибдур!” деб. Энди сизни ўлдиришадурму, бобо?

– Бувинг ваҳимачи, гапларига ишонма! – қария неварасини кучоғига олганича, ҳамроҳлари билан хайрлашган бўлди. – Олампаноҳдин бир ҳафта хабар беклайдирмуз, кейин яна маслаҳат қилурмиз...

Иссиқ тафти пасайиб, салқин шабада эпкини эсиши билан, азалдан зоғларнинг макони бўлмиш ҳайбатли чинорларнинг баланд шохларида қушлар бозори бошланган эди. Турли оҳангда чуғурлаётган қушлар овози қулоғига урилган малика Боғи Зоғонга етиб келишганини пайқаб, аробанинг соясига қаради. Вақт намози асрга яқинлашиб қолган эди. Саройда одамлар гавжум, ошхона томондан пишириланаётган овқатларнинг ҳиди келар, оқсочу хизматкорлар зир югуришганича, ифторлик дастурхонини тузатиш билан банд эди. Бир гуруҳ амирлар гулзорга туташ кўшқда суҳбатлашиб ўтиришар, баъзилари жуфт-жуфт бўлганларича, боғча айланишарди. Гавҳаршод бегим саройга охирги марта Бобур мирзонинг қирқида келган эди. Саройга кираверишдаги йўлакка соя солиб турган арғувонлар қирқилиб, ўрнига нина баргли оқиш арчалар экилган, гулзордаги гуллару буталарнинг ҳам жойи ўзгарган, тўқайларда ўсадиган тўронғи бутаси қийғос гулга кирган эди.

Дарбозадан Фаррух баҳодир билан кираётган Гавҳаршод бегимга кўзи тушган

кўшкдаги амирлар бирдан жим бўлиб қолишди. Малика оппоқ либосда, худди фаршталардай, ҳавода муаллақ сузиб келаётганга ўхшарди. Тўрда ўтириб гурунги бераётган амир Низомуддин Аҳмадёр шарт ўрнидан турганича, сарой томон кетди. Бошқалар гўё маликани кўрмагандай ўгирилиб олишди. Боғча айланганича, шу томон юраётган меҳмонлар ҳам маликани таниб, илкис тўхташди. Уч кишининг ўртасида қўлларини бигиз қилганича, гап бериб келаётган мўғил башарали давонг амир Мазид ҳатто гапидан адашиб, уйқудан шишган кўзларини пирпиратганича, дўрдоқ лабли оғзини ланг очиб, ағрайди. Сўнг, ҳамроҳларига имо қилганича, йўлини бошқа тарафга солди.

– Ё, Оллоҳ... Ёмонларга йўлдош қилма... – деди амир Мазиднинг ўнг ёнида кетаётган мавлоно Қутбиддин табиб гапининг давомини ичига ютиб. Унинг қулоғига маликанинг саройига кетган навкарлар хабари етгани боис, беихтиёр, Гавҳаршод бегимга ҳозир ичи ачиган, лекин ёнида амир Маҳмуд Мусока билан амир Мазидлар борлиги эсига тушиб, тилига келган, “Шундай маликани-я...” деган гапини “Ёмонларга йўлдош қилма...”га буриб юборган эди.

Малика йўл-йўлакай ўйлаб келаётган гумону тахминлари тўғри чиқаётганини хис қилиб, вужуди сесканди.

Гавҳаршод бегимнинг келгани ҳақидаги хабар Абусаид мирзонинг қулоғига етиши билан сарой аъёнлари-ю меҳмонларнинг патагига қурт тушиб, уяси бузилган арилардай тўзиб қолишди. Худди қизиқ томоша бўладигандай ҳамма айрича бир қизиқиш билан ўзини боғчадаги кўшк томон урди.

Боғи Зоғон саройи шаҳзода Бойсунғир мирзога инъом этилгач, устунлари қуббали ва шифтлари нақшинкор баланд бу кўшкнинг тарhini ўғлининг ўзи чизиб берган ва самарқандлик усталарга қурдирган эди. Унинг саҳни бошқа боғлардаги кўшкларга нисбатан жуда кенг, эни бўйига тенг олинган эди. Абусаид мирзо кўшкнинг тўрида, худди куёвлардай ясаниб олган, кумушранг қабода эди. Салласи ҳам кумушранг, алоқаси қошининг устига тушиб турарди. Оппоқ кўйлагининг ёқалари ҳошияланган, енги сидирға, сахтиён этигининг учлари қайрилма ханжарнинг учидай гажак қилинган эди.

Абусаидни кўрган заҳоти Гавҳаршод бегим беихтиёр, тўй хабари қулоғига етгандан бери ҳар кун ийглаб хунибийрон бўлаётган Руқия Султон бегимни эслаб, юраги ачишди. Уч кун илгари Абусаид мирзонинг бош маликаси Малак Буға бегим Гавҳаршод бегимнинг зиёратига келган кун ҳам Руқия Султон бегим маликанинг ҳузурида, кўзёшларини тўкиб ўтирарди. Гавҳаршод бегим абирасига Малак Буға бегимнинг кимлигини айтишга улгурмай, Руқия Султон бегим уни танимагани учун кўзёшларини артганича, бегим билан илиқ сўрашди. Бош маликанинг нигоҳидаги қизғанч аралаш аламзадаликни пайқамади. Гавҳаршод бегимни зиёрат қилиш учун келган Малак Буға бегим шу баҳонада эрининг ақли-хушини олиб қўйган бўлажак кундошини кўрмоқчи ва ўзини бироз бўлса ҳам совутмоқчи эди. Лекин келганига пушаймон бўлди. Қизнинг гўзаллиги қайтага Малак Буға бегимнинг юрагидаги рашк ўтини баттар аланга олдирди...

Малак Буға бегимнинг келгани ҳақидаги хабарни эшитган Бегика бегим эса шайтонлаб қолай деди.

– Ану, қари мегажин келган эрмушму? – деди Гавҳаршод бегимнинг ҳузурига ҳовлиқиб кирган Бегика бегим кўзлари ғазабдан олайиб. – Қизимни кўриш баҳонасинда иссиқ-совуғу гирди-балолар қилиб келгандур-да? Нарсалари қаерда?

– Тилинга эҳтиёт бўл! – деди Гавҳаршод бегим кундан-кунга ҳаддидан ошиб, ҳаволанаётган келинига насихат оҳангида – “Тилим-тилим тилимдур, бошга етган тилимдур”, деган нақл бор. “Қари мегажин эрмас”, маликаи олия келди! Иннайкейин, ҳеч қандай нарса келтиргани йўқ!

– Маликаи олияму, бошқасиму нега сўроқсиз-истаксиз келадур, менинг

даргоҳимга? – оғзидан тупук сачратиб, бобиллади Бегика бегим. – Яхши ниятда келган деб ўйлайсизму!

– Аввало, бул даргоҳ энди сенинг эрмас, балки, анинг ҳам даргоҳидур...

– Даргоҳиму йўқму, кизим шул ерда яшар эркан, энди остонамизга қадам босмасун! – Гавҳаршод бегимнинг гапини охиригача эшитишга Бегика бегимнинг сабри чидамади. – Руқия Султон бегимга бирор нарса едирмадим, ишилиб?

– Хаёлинг дарров ёмон томонга кетмасун, гумон имондин айирадур! – унга эътироз билдирди Гавҳаршод бегим. – Малак Буға бегим келди-ю кетди, дастурхонга ҳам қарагани йўқ. Иннайкейин, қизинг бирлан гаплашмади ҳам. Менимча, ота-онаси бирлан қадрдонлигимиз боис, мени кўргани келган.

– Сизни кўргани кўзи учибдирму?! – жаҳли чиққанидан оғзига келганини қайтармади Бегика бегим. – Сизни кўриш бир баҳона, холос, кундошларнинг феълени билмагандай гапирасиз-а?! Ёмонидин Худонинг ўзи асрасун! Адаш қайнонам Бегика бегим кундошига заҳар бергани эсингиздин чиқдиму?

– Бировга тухмат қилма! – жеркиб ташлади Гавҳаршод бегим Бойсунғир мирзонинг бош хотини Бегика бегимни эсларкан.

– Тухмат қилаётганим йўқ, ўзлари айтганлар, “Менинг ҳаётимни заҳарлаганларнинг ҳаммасини заҳарлаймен, ҳаммасини ўлдирамен. Ўшал жодугарни ҳам ўзим йўқ қилганмен”, деганлар!

...Маликанинг хаёлини навкарнинг, “Кўшкка чиқурсиз”, деган сўзи бўлди. Малика зина томон буриларкан, нигоҳи беихтиёр, Абусаид мирзонинг кўзлари билан тўқнашди. Абусаид мирзонинг ҳаяжонланаётгани қарашларидан, тахт поясини ушлаётган қўларининг ҳаракатларидан сезилиб турарди. У дам-бадам лабларини ялаб қўяр, икки ёнида тик турган амир Аҳмадёр ва амир Шерҳожига нималарнидир тасдиқлатиб оларди.

Абусаид мирзо ҳам зиналардан ҳарсиллаб кўтарилаётган Гавҳаршод бегимни кўргач, хаёлида Руқия Султон бегимнинг гўзал чехраси гавдаланиб, энтикди. Гавҳаршод бегимнинг зиёратига изнсиз борганини баҳона қилиб, бош маликасидан ҳам кутулиб олди.

– Жавобимни беринг, мен кетамен! – деди осмондан келаётган эрига гап уқтиролмаслигига ақли етган Малак Буға бегим охири аламини кўзёшдан олиб. – Сиз хотинбоз эркакларга Худонинг ўзи бас келмаса, бандаси бас келолмас эркан!

– Қовоқ каллангдан ажралмай десанг, тилингни тий! – деди Абусаид мирзо елкасидаги оғир юкдан осонгина кутулаётганидан ичида севиниб. – Валиаҳдимнинг волидаси бўлганлигинг учун чидаётирмен, сабримни синама, семиртириб сўямен!

Шерҳожининг томоқ қиришидан хаёли бўлинган Абусаид мирзо Гавҳаршод бегим ўзи учун ҳозирланган ўриндиққа бориб ўтираётганини кўрди. Малика айни иссиқ маҳал рўзадор ҳолида ёпиқ аробада келганлиги учун чарчаб қолган, кўриниши ҳам ҳорғин, лекин тақдирга тан бергандай, ўзини босиб олган эди.

– Хуш келдингиз маликам! – деди Абусаид мирзо унга ярим нигоҳ ташлаб.

– Хушвақт бўлинг, мирзом! – деди малика ҳорғингина овозда.

– Аввало таъзиямизни қабул этинг! – деди Абусаид мирзо. Малика “Олампадох” сўзи ўрнига атай “Мирзо”ни ишлатгандай туюлиб, жаҳли чиққанидан бурун катаклари керилди, мўйлаблари учди. – Бандалик эркан!

Даб-дурустан айтилган бу хабардан бошига қайноқ сув қуйилгандай чўчиб тушган Гавҳаршод бегим нима дейишини билмай, тошдай қотиб қолди. Нафас олиши тезлашиб, икки ёноғи тарам-тарам қизарди. Таъзиядан юраги безиллаган малика, “Ким”, деб сўрашга ҳам журъати етмади.

– Шаҳаншоҳлик даъвосинда ўзини ўту чўкка урган шаҳзодаи жувонбахт Аҳмад мирзонинг ёшгина жони бой бериш тузоғига илиниб...

Малика Абусаид мирзонинг бошқа сўзларни эшитмади. Кўз олдидан энди ўн етти ёшга кирган Аҳмад мирзонинг ўспирин чехраси ўтиб, вужуди музлаганича, кулоқлари остида Хусн Нигор бегимнинг, “Тузимизни еб тузлиғимизга тупурган ул кас ҳамма нарсамизга эга чиққани етмагандай, энди авлодларимизга кўз тикаётир, нечун инилари оёқланишмасун, анинг хунини жигарлари олмаса, етти ёт бегоналар сўрайдурму? деган сўзлари қайта жаранглади. “Оҳ, бечора, шахзодаларим...”

Гавҳаршод бегимни кузатиб ўтирган Шерҳожи навкарга, “Сув келтир”, дегандай имо қилди. Навкар югуриб, ташқарига чиқиб кетди. Ўтирганлар ҳам маликанинг ҳолатини илғашиб, бир-бирларига маъноли қараб қўйишди. Шайхзода Пир Қавомнинг раҳми келди, шекилли, ерга қараб олди.

– Мушкулумизни ўзлари осон қиладилар-ов... – деди амир Шерҳожи амир Аҳмадёрнинг кулоғига энгашиб, ярим масхара оҳангида, секингина. – Юраклари дош бермайдургонга ўхшайдур...

– Малика осонгина ўладиганлар хилидан эрмас... Суюнманг... – жавоб қайтарди амир Аҳмадёр ҳам шивирлаб.

Сув олиб келган навкар қўлидаги пиёлани маликага тутди. Малика худди уйкудан чўчиб уйғонгандай одамдай, сесканиб атрофга бирров кўз югуртирди-да, “Рўзадормен...” дегандай иссиқ ва сувсизликдан ёрилабошлаган лабларини кафти билан ёпиб, сувни рад этди.

– Мен нима дедим, сизга?! – деди амир Аҳмадёр амир Шерҳожига маъноли қош учуриб. – Малика ҳали жуда бақувват, найманларнинг жони савил қолган деб бежиз айтишмайду!

– Шундайга ўхшаётир-куя... Лек гумаштасини кўргач... – деди Шерҳожи боғ этагидаги чинорлар томон шаъмали ишора қилиб. – Ўлмасалар ҳам ўлимчи бўладур...

Чинорлар тагида осилган қирқ кулоқли дошқозон ичида нимадир қайнарди. Икки киши навбатма-навбат тагига ўтин қалар, лекин кўринишларидан ошпазларга ўхшамасди.

– Мирзомизнинг муборак кулоқлари, “Вақт ўтгандин сўнг курол-аслаҳа ҳам ёрдам беролмайду”, деган нақлни туймаганлар шекилли, ёхуд жаҳондорлик васвасаси устун келдиму ҳар қалай ўз жонларига жабр қилибдурлар! – гапида давом этди Абусаид мирзо ва сув келтирган навкарни чорлаб, чинор томонга имо қилганича, “Олиб келишсун”, деди.

Чинорга боғлаб ташланган маҳбусга маликанинг кўзи энди тушди. Лекин масофа узоклиги учун уни танимади. Қўриқлаб турган тўрт навкар арқонини ечиб, маҳбусни кўшк томон етаклашгач, малика уни шахзодаларидан бирортаси деб ўйлаб, юраги орқасига тортиб кетди. Навкарлар етагида келаётган маҳбус яқинлашгач, хос навқари Турконшоҳ эканини унинг сурмаранг қабоси ва салласидан таниди. Турконшоҳнинг қўллари орқасига боғланган, оёқлари кишанда эди. Аёвсиз калтаклашганидан унинг қиличдай танаси, қўл-оёқлари дўмбирадай шишиб кетган, қабосининг енглари сиғмаганидан қўлтиғининг тагигача йиртилган ёки торлигидан ўзлари сўкиб қўйишганди. Таниб бўлмас ҳолга келган юзининг моматалоқ бўлмаган ери қолмаган, базўр юрар, лекин қадди тик, боши эгилмаган эди.

– Таниётирмусиз, маҳди улё? – деди маликанинг юзига қалққан изтиробни пайқаган Абусаид мирзо пичинг оҳангида.

Турконшоҳнинг афтодаҳол аҳволини кўриб, юраги ачишганидан бўғзига аччиқ алам қадалган Гавҳаршод бегим йиғлаб юбормаслик учун лабларини тишлади. Калтакларга бўйин эгмаган хос навқарининг мағрур ва тик боши маликанинг ву-

жудига қувват бағишлангандай бирдан тетикланди. “Демак, шўрлик Аҳмад мирзосининг қазосини айтмоқчи бўлиб келгану Абусаид мирзо юборган навкарларга йўлиққан...”

Турконшоҳ чиндан ҳам Абусаид мирзонинг айғоқчилари томонидан Балхда ўлдирилган Аҳмад мирзонинг ўлими хабарини Гавҳаршод бегимга етказиш учун эрталаб Боғи Сафидга келган ва навкарларга дуч бўлган эди.

– Танидим... – деди малика букчайиб қолган елкаларини тиклаб оларкан, лекин кўзларидаги ёш тинмасди. Аҳмад мирзонинг ўлими ҳақидаги хабар унинг юрагини ўртамоқда эди. – Бул йигит фарзандларим қаторинда даргоҳимда ўсган ва менинг хос навкарим Турконшоҳдур! Яхши инсонларнинг кўриниши ўзгарса-да, руҳи ўзгармайдур, мирзом! Мунофиқларнинг башарасини эрса, таниб бўлмайдур ва шул боис, инсон адашадур...

Абусаид мирзо бу гапларни малика ўзига қарата айтаётганини англаб, гезариб кетди. Лаблари титраб, ўнг қўли беихтиёр, қиличи дастасига узанди.

– Норасида шахзодаларингизни аслинда, ким ўлдираётганини англаётирмусиз? – деди кўзларидан нафратли учқунлар сачратиб Абусаид мирзо.

– Ҳа, аларни сиз ўлдираётирсиз, мирзом... – деди ичидаги нафрат сиртига қалққан Гавҳаршод бегим тилига келган калимани қайтармай.

– Нима? – маликадан бундай жавоб кутмаган Абусаид мирзо ҳатто шошиб қолди. Қаҳри келиб, юзлари қизарди, аъёнлар олдида мулзам тортганидан гапидан адашди. – Адашаётирсиз... Аслинда аларни ўзингиз ўлдираётирсиз, маликам! Сизнинг таълимотингиз бирлан менга қилич қайрашаётир алар!

Абусаид мирзонинг ҳайқириқли овози худди шернинг ўкиригидай кулоқларга ваҳшат солиб янгради. Абусаид мирзо атрофида қалдирғочлардай тизилиб, кўшкни тўлдириб ўтиришган амиру бекларнинг нафаси ичига тушиб кетди, унга яқин турган Амир Аҳмадёр билан билан амир Шерҳожилар ҳатто, ўзларини беихтиёр орқага олишди.

– Мен... – Гавҳаршод бегимнинг кўзлари ҳайратдан катта-катта очилди. Тухмат тоши унинг бутун вужудини тилкалаб, ёноқларини қонталаш қилди. – Астағфируллоҳ!

– Астағфируллоҳ демак, тугул қасам ичсангиз ҳам ишонмаймен, сизнинг сўзларингизга! – Абусаид мирзо кўшкка яқинлашаётган Турконшоҳ томонга ишора қилди. – Ана гувоҳ келаётир, анинг сўзларини қандай инкор этурсиз, билмадим!

Малика ҳайратдан қотиб қолди. “Турконшоҳ гувоҳ? Бўлиши мумкин эрмас! Ўз фарзанди киби тарбиялаган одами-я?!” Гавҳаршод бегим “Ўз фарзанди...” калимасини айтишга айтди-ю, лекин шу заҳоти ҳаёлига урилган фикрдан бутун танаси зиркираб кетди. “Оҳ, Яратган Эгам, ахир Улуғбегимни ҳам қатл эттирган ўз фарзанди эрди-ку... Оҳ, меҳрибоним... Кўзларимни кўр, кулоқларимни кар қил, ани кўришни ҳам, ёлғон сўзларини эшитишни истамаймен! Ёлғон-яшиқларни эшитганимдин кўра ўлганим яхшироқ эрди... Мен нечун яшаётирмен, нечун менга ўлимини раво кўрмаётирсен, меҳрибоним, ёхуд тирикligим ҳам мен учун жазойингму?”

– Хўш, Турконшоҳ мирзо... – Абусаид мирзо оёғида базўр турган хос навкарга қараб, заҳархандалик билан кулди. – Маҳди улё сени фарзандларим қаторинда ўстирганмен дегани боис, “мирзо” деётирмен, тўғри сўйладимму?

– Олампаноҳ... – Турконшоҳ лабларидан сизиб чиқётган қонли сўлакни намоийшкорона ёнига туфлади. – Ота-онам қўйган ном мен учун шарафлидур! – деди хириллаган буғиқ овозда.

– Шундайму... – унинг жавоби Абусаид мирзога ёкмай, амир Шерҳожига

каради.

Турконшоҳнинг вазоҳатидан бир нарсани бошлашни сезиб турган амир Шерхожи сергакланиб, Турконшоҳнинг ёнига ўтди.

– Майли, амир Турконшоҳ, сенингча бўлақолсун, гапни айлантирмай, эрталаб сўйлаган гапларингни маҳди улёга ҳам такрорла! – деди амир Шерхожи, “Мен ўргатган нарсаларни сўйламасанг яна ейсан”, деган шаъма билан.

– Мен амир эрмас, хос навкармен! – деди яна қайсарлик билан Турконшоҳ. Унинг шишган ковоқлари орасидан қонталаш кўзлари базўр кўриниб турарди.

– Э, э! – истехзоли кулди амир Шерхожи. – Мирзо бўлмаганингга яраша, амир ҳам эрмасмусен? Демак, шунча хизмат қилсанг ҳам итнинг кейинги оёғи бўлиб юрган эркансен-да, қизик?!

– Олампахоҳга айтган сўзимни сизга ҳам такрорлаймен... – Турконшоҳнинг овози хириллаб, йўтал аралаш чиқди. – Менга бировларнинг насаби ҳам, унвони ҳам керак эрмас! Мен маҳди улёга фарзанд мақомидамен...

Турконшоҳ ҳақида ҳар хил гумонга бораётган Гавҳаршод бегим нигоҳи у билан тўқнашмаслиги учун ерга қараб олган эди, унинг охириги сўзларини эшитиб, бошини кўтарди.

– Кечаги гапларни қайтар, эй, хайвон! – деди бу сафар очиқчасига ҳақоратга ўтган амир Шерхожи қони қайнаб.

– Кеча ҳам айтганмен... – Турконшоҳнинг дўрдайиб ёрилган лабларидан яна қон сизиб, гапиришга қийналди. – Маҳди улё маликам ҳамиша шахзодаларга насиҳат қилиб, аларни бул йўлларидин қайтарганлар, Оллоҳ гувоҳ! Ўзим воситачи бўлганмен...

– Воситачи бўлганингни тан олганинг яхши, энди боя сўйлаган гапларингни қайтар! – деди бу сафар Абусаид мирзонинг ўзи сўроқни давом эттириб.

– Мен ҳеч нарса сўйламаганмен... – Турконшоҳ шундай дея Шерхожи томонга қаради. – Демак, сизга шотирларингиз ёлғон маълумот беришибдур..

– Менга-я? Менга ким ёлғон сўзлай оладур? – деди жони чиққудай бўлиб Абусаид мирзо.

– Ҳаммаси, ҳаммаси ёлғон сўзлашадур, алдашадур... Алдоқчиларнинг, мунофиқларнинг энг каттаси ёнингизда ўлтирибдур! – Турконшоҳ гапи яхшироқ эшитилиши учун овозига зўр берган эди, йўтал тутиб қолди.

– Демак, бошқа ҳеч нарса сўзламайсен, шундайму? – деди Абусаид мирзодан олдинроқ Шерхожи, хириллаб базўр нафас олаётган Турконшоҳга. – Ёхуд маҳди улёни сотмоқдин кўра ўлимни афзал кўрдингму?

– Ёлғон гувоҳлик берганимдин кўра, ўлим афзалроқ ва шарафлироқдур!

– Унда ўзингдин кўр, қозонга ташланасен! – деди унга нафратли нигоҳини қадаб Абусаид мирзо.

– Берган тузингизга рози бўлинг, маҳди улё волидам... – деди Турконшоҳ Гавҳаршод бегимга, Абусаид мирзонинг сўзларини жавобсиз қолдириб ва навкарлар етагида ортига қайтди.

Ўчоққа қаланган ўтинларлардан кўтарилаётган аланга борган сари кучайиб, қирқ кулоқли дошқозонда қайнаётган сувнинг шовури кўшкка ҳам эшитила бошлади.

– Ноҳақ зулмнинг товони қаттиқ бўладур, мирзом! – деди беихтиёр, йиғлаб юборган Гавҳаршод бегим уни бу жазодан қайтармоқ илинжида.

– Менинг боболарим бирлан момоларим ҳам ноҳақ зулмнинг қурбони бўлишган,

эсингиздаму?! – деди шаъма билан Абусаид мирзо қозон томонга кўз ташлаб қўяркан. – Лекин ҳеч ким алар учун товон тўламаган... Шўрлик боболаримни алардин сўнг қирқ йилдин ошиқ давру даврон сурган ҳокони саид ўлдиртирганини сиз, адолатпеша малика инкор қилмасангиз керак! Шул боис, менга ноҳақликдин ваъз сўйламанг! Ҳақ-ноҳақ нелигини сиздин кўра яхшироқ биламен! Товон ҳақиндаги гапингизга келсак, мана, товон тўлаш навбати энди сизларга ҳам етди! Боя тўғри сўйладингиз, шахзодаларингизни мен ўлдиртирдим ва бундин пушаймон эрмасмен! Мен аждодларим қасосини олмоқдамен! Ал қасосул минал ҳақ!

– Тахтга қасос учун ўлтирилмайдур, мирзом! – деди Абусид мирзонинг вазоҳатини кўргач, кўзёшларини артиб, қаддини ростлади Гавҳаршод бегим. – Тахтга юрт курмоқ учун, элу улуснинг корига ярамоқ учун ўлтириладур! Қасос учун тахтга ўлтирган ҳукмдорнинг ўзи ҳам ўшал қасоснинг қурбони бўладур! Балки бир йил, балки ўн йил ўтар... Ундин ошиқ эрмас... Авлодларингиз сўзимнинг гувоҳи бўлишадур... Номингиз эрса тарихда юртбоши подшоҳ сифатинда эрмас, қонхўр ва телба жаллод сифатинда қоладур!

– Жаллод! – деди ҳақоратлардан жазаваси қўзиган Абусаид мирзо беихтиёр, маликани сенсираб ва ўрнидан сапчиб турарганича, ўзи ҳам қиличини қинидан суғирди. – Менга деса номимни қора сиёҳ бирлан тошларга ўйиб ёзишсун! Жаллод! Жаҳондорлик васвасаси уя қурган мана бул қовоқ каллани узиб ташлаб, Ҳирот дарбозасига ос!

– Олампаноҳим... – ҳар панжаси паншаҳадай, бўйлари баланд, елкалари бир қулоч, ниқобли жаллод Абусаид мирзога саросималаниб тикилди. – Бугун рамазонинг еттинчи куни... Бул улуғ кунларда... Ҳатто чумолини ўлдирмоқ ҳам гуноҳи кабир...

Жаллод елкасига урилган қилич зарбидан гапини ҳам тугатолмай гурсиллаб йиқилди. Тиғ теккан ердан отилган қон худди фаввора мисоли ҳар томон сачради. Ўтирганлар даҳшат ичида қотиб қолишди. Шайхзода Пир Қавом ўзини кўшқдан пастга отди. Абусаид мирзонинг вазоҳатини кўрган Шерҳожии қиличини суғурганича, намоийшқорона шахд билан Гавҳаршод бегим томон юрди ва...

– Демак, тушларимда аён берилган эркан... Ҳа, тақдирга тадбир йўқ... – дея пичирлади маликанинг лаблари ва “Калимаи шаҳодат”ни ёдга олди...

Чиндан ҳам Абусаид мирзо тақдирга тадбир қилганида ўзининг устози, тузини ичган валенеъмати, олам илм аҳлининг сардори, Улуғбек мирзодай ҳукмдорнинг волидаси, замона тождори, Жамшид қудратли Шоҳрух мирзодек саховатпеша ҳокони саид салтанатининг бош маликаси, гўзал хулқли, муборак сояли, баланд мартабали, олий хислатли, иноят нигоҳли, илм ва маърифатни ўзига фарзи айн ва айни фарз деб билган маҳди улё маликани ҳарб дунёсининг баҳодирлари, илм оламининг сарафрозлари, хирад аҳлининг пешволари қаршисида бу қадар хўрламаган, унинг муборак бошига фитна тўзонини ёғдирмаган, қиёмат ғавгоси-ю маҳшар куни ғулғуласини солмаган, авлодларидан тортиб хонумонигача йўқлик бўронида со-вурмаган, аксинча, риоятлар билан эъзозлаган, унинг баргоҳи тупроғини кўзларига сурма каби тортган бўлур эди. Ва ўзининг ҳам толеи Гавҳаршод бегим башорат қилганидек, ўн йилдан сўнг, маликанинг абираси Ёдгор мирзо қўлида якун топмас эди. Воллоҳиаълам...

Романнинг тўлиқ матни билан “Шарқ юлдузи” журналининг сайтида танишишингиз мумкин.

**ЮСУФ
ҲАМДАМОВ**

Тўлепберген Қаипбергенов — моҳир публицист

Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон ва Қорақалпоғистон халқ ёзувчиси, таниқли давлат ва жамоат арбоби Тўлепберген Қаипбергенов ҳозирги замон қорақалпоқ миллий насри асосчиси сифатида тан олинади. Ажойиб асарлари билан минглаб ўқувчилар қалбидан жой олган адибнинг серқирра ижоди ҳақида кўплаб монография ва китоблар ёзилган. Унинг “Тумроҳлар”, “Кўз қорачиғи”, “Қорақалпоқ қизи”, “Бахтсизлар”, “Бобомга хатлар”, “Маманбий афсонаси”, “Раҳмат, ўқитувчи”, “Қорақалпоқнома”, “Сўнгги ҳужум”, “Совуқ бир томчи” каби асарлари қардош халқлар ва хорижий тилларга таржима қилинган. Адиб ижоди дунёнинг машҳур ёзувчи-шоирлари ва таниқли адабиётшунослари томонидан юқори эътироф этилган.

Шу билан бирга Тўлепберген Қаипбергенов қалами ўткир публицист ҳамдир. У ўз мақола, интервью ҳамда очеркларида қорақалпоқ халқи тарихи, урф-одат, анъаналарини ёрқин ифода эта олган, улар ҳаётидаги муаммоларни ўзига хос тарзда акс эттирган.

1955 йил Қорақалпоғистон давлат педагогика институтини тугатгач, илк ижодини Қорақалпоғистон Ёзувчилар уюшмасининг “Амударё” адабий-бадий журналида адабий ходим, 1959 – 1960 йилларда эса қорақалпоқ ёшлари марказий нашри – “Жас лениншы” газетасида бош муҳаррир вазифасида ишлаган Тўлепберген Қаипбергенов раҳбарлик вазифасини олиб бориш билан бирга журналист сифатида ҳам кўплаб репортаж, очерklar ёзган.

Адиб публицистикасида табиатни асраш, атроф-муҳит муҳофазаси муҳим ўрин тутди. Собик иттифоқ давридаги марказий газеталар саҳифаларидан ҳам жой олган аксарият мақолаларида экология мавзуси кенг ва атрофлича ёритилган. Чунки 1970 йиллардан кейин Орол денгизининг қурий бошлаши ва оқибатда унинг атрофида

Юсуф ҲАМДАМОВ – филология фанлари номзоди, доцент. 1954 йилда туғилган. М. В. Ломоносов номидаги Москва давлат университетининг журналистика факультетини тамомлаган. Республика ва хориж матбуотларида журналистика назарияси муаммоларига оид кўплаб мақолалари босилган. “Замон ва мезон”, “Тараққиёт мезони” монографиялари чоп этилган.

истиқомат қилаётган аҳолининг аянчли аҳволи шу масканда истиқомат қилиб, бу ердаги шарт-шароит аҳоли турмуш тарзини бошқалардан кўра кўпроқ биладиган Тўлепберген Қаипбергеновни бефарқ қолдирмайди. У ўз мақолаларида табиат, атроф-муҳитнинг ифлосланишига қарши фикрлар билан чиқиб, табиатни севиш, уни асраб-авайлаш, миллат меҳнатини кадрлаш муаммоларини дадил кўтариб чиққан фаол журналистлардан бири саналади.

Ёзувчининг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий, маънавий-маърифий мавзулардаги долзарб муаммоларга бағишланган мақолалари “Халқ сўзи”, “Народное слово”, “Правда Востока”, “Нурлы жол”, “Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, “Ёзувчи”, “Ватан”, “Тошкент оқшоми”, “Маҳалла”, “Учитель Узбекистана”, “Совет Қарақалпақстаны”, “Советская Каракалпакия”, “Вести Каракалпастана”, “Ёркин Қарақалпақстан”, “Қарақалпақстан жаслары”, “Аму тонги”, “Устаз жолы” газеталари, “Шарқ юлдузи”, “Тафаккур”, “Амударё”, “Мулоқот” журналларидан ташқари миллионлаб кўпмиллатли ўқувчиларига эга, ўз даврининг энг нуфузли нашрларидан бўлган “Правда”, “Известия”, “Литературная газета”, “Советская культура”, “Неделя”, “Книжное обозрение”, “Литературная Россия”, “Егемен Казакстан”, “Азия”, “Культура Кыргызстана”, “Советский Крым” газеталари, “Дружба народов”, “Литературное обозрение”, “Вопросы литературы”, “Огонёк”, “Природа и человек”, “Крестьянка”, “Детская литература” сингари журналларда ҳам тез-тез чоп этиб борилган.

Нафақат долзарблиги, балки мазмунан ва ғоявий бойлиги, муаммонинг қўйилиши, инсонпарварлик хусусиятлари билан ҳозиргача ўз аҳамиятини йўқотмаган мақолаларидан “Река должна впадать в море” (“Правда”, 1984 г, 10 февраль), “Считаю своим долгом” (“Литературная газета”, 1986, 12 сентябрь), “Арал наша общая боль” (“Известия”, 1989, 25 март), “Язык мой – враг мой?...”, (“Советская культура”, 1991, 27 апрель), “Ответственность перед миром” (“Правда Востока”, 1989, 2 июнь), “Ўз элимнинг мирзосиман” (“Мулоқот”, 1991, №5), “Ҳақ гапни баралла айтайин” (“Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1994, 16 сентябрь), “Маъносига етганлар, ерга қўяр буркини” (“Халқ сўзи”, 1995, 21 ноябрь), “Мустақиллик инсонни кадрлашдир” (“Аму тонги”, 1997, 15 август) да публицистнинг узокни кўра олиш хусусияти яққол кўзга ташланади. Буларнинг барчаси унинг ўз халқи моддий ва маънавий эҳтиёжларини айна пайтдаги даврдан ташқари келажакда юзага келадиган жиҳатларини ҳам чуқур ҳис қила олганини билдиради. Тўлепберген Қаипбергенов ижодий фаолияти бўйича тадқиқот олиб борган олим А.Абдимуратовнинг таъбири билан айтганда, “Т.Қаипбергеновнинг публицистикаси қорақалпоқларга халқаро ҳамжамятнинг ажралмас бир қисми бўлган миллат, халқ эканлигини тушунишга ёрдам берди. Муаллифнинг бадиий асарларида ўзига хос услуб намоён бўлади, журналистик ишларида эса ёзувчи нуқтаи назаридан кўра билиш, ғояларни таҳлил қилиш ва ифодалаб бера олиш яққол кўриниб туради”. (Абдимуратов А.У. Публицистика Тулепбергенова Қаипбергенова: специфика, тематика, жанрово – стилистические особенности. Автореф. дисс. на соиск. канд. филол. н. – Т., 1997. – С. 5.)

Тўлепберген Қаипбергенов ўз чиқишларида шўро истибдоди давридаги мавжуд бошқарув усулининг яроқсизлиги, мамлакат аграр хўжалигининг узок йиллар давомида режасиз юритилгани боис, Орол денгизи атрофида экологик бўҳрон юзага келганлигини қаттиқ танқид қилди. Пахта яккахокимлиги натижасида ишдан чиққан тупроқ, мўл ҳосил олиш илинжида ерга солинаётган турли зарарли кимёвий дорилар маҳаллий аҳоли саломатлигига нечоғли жиддий хавф туғдираётганини матбуотдаги ўткир чиқишлари орқали дадил айтиб, жамоатчилик эътиборини тортади.

Масалан, “Литературная газета”да босилиб чиққан “Беда наша общая” (“Дардларимиз муштарак”) мақоласида шундай ёзади: “Орол бўйи минтақаси болалар ўлими бўйича энг олдинги ҳудудлардан. Республиканинг қатор туманларида тиббиёт ходимлари чақалоқларни она сути билан боқишни маън этишмоқда. Она сути заҳарланган. Ақл бовар қилмайдиган ҳол. Бундан ҳам даҳшатлироқ фожиа бўлиши мумкинми?” (Қаипбергенов Т. Беда наша общая // Литературная газета. 1989, 19 апрель.)

Тўлепберган Қаипбергеновнинг “Бир пиёла сут”, “Орол – Ернинг кўзи”, “Мусибат” каби публицистик асарлари ўз ижтимоий маъно салмоғига кўра кўтарилган масаланинг долзарблигидан ташқари барчага маънавий-руҳий таъсир кўрсатиш қувватига эга эканлиги билан ажралиб туради.

Адибнинг матбуотдаги ҳар бир чиқишлари ёки нутқида ўткир публицистик руҳ сезилиб турган. Унинг собиқ СССР Ёзувчилари ва Ўзбекистон Ёзувчилари уюшмалари мажлислари ёки Марказий Осиё мамлакатлари, хорижий давлатлардаги турли тадбир, анжуманлар, давра суҳбатларида ҳам муҳим, глобал аҳамиятга эга муаммоларни кўтариб чиққанлигининг гувоҳи бўлиш мумкин. Тўлепберган Қаипбергеновнинг “Ҳақ гапни баралла айтайин” (“Ўзбекистон адабиёти ва санъати”, 1994, 16 сентябрь) сарлавҳаси остидаги интервьюсида юраги қатидаги дил сўзлари ифодаланган. Адиб ўзбек ва қорақалпоқ халқларининг муштарак тарихи, абадий дўстлиги, Ўзбекистон мустақиллигининг икки халқни янада яқинлаштиришдаги истиқлол берган имкониятлар ҳақидаги мулоҳазаларини баён этаркан, Туркистон ўлкасининг узоқ тарихи ҳақида сўз юритиб, юртимиз қадим-қадимдан Марказий Осиёнинг фақат жуғрофий, айни пайтда маънавий, маърифий, иқтисодий жиҳатдан ҳам маркази бўлиб келгани ҳақида ғурурланиб таъкидлайди. Ота-боболаримиздан қолган улкан маънавий мерослар, уларнинг аҳамияти ҳақида ҳам атрофлича тўхталиб ўтади.

“Ҳақ гапни баралла айтайин” интервьюсида мустақиллик аслида ёзувчилар, ижодкорларнинг энг катта орзуси бўлгани, истиқлолга эришгач, ижодкорлар уни баралла мадҳ этаётганлари ҳақида қатор мисоллар келтираркан, “Ўтган даврларда озми-кўпми ютуқларга эришдик, энди шу эришилган даражадан пастга тушмаслигимиз керак”, дейди. Шунингдек Тошкентда Марказий Осиё республикаларининг Адабиёт институтини ташкил этиш таклифини илгари суриб, туркий халқлар адабиёти, маданиятларини муштарак ҳолда тараққий эттириш учун ёш ижодкорларнинг асосий ва катта сабоқни Шарқ маданияти ва шеъриятини ўрганишдан бошлаш кераклигига урғу беради. Асарлари дунё миқёсида энг кўп севилиб ўқиладиган таниқли адиб, Чингиз Айтматовнинг “Византия маданият ва маърифати славян халқларига нечоғлик таъсир кўрсатган бўлса, Ўзбекистон, ўзбек маданияти ҳам барча туркий халқларга шундай ижобий таъсир кўрсатиб келган”, деган ажойиб сўзларини келтираркан, интервьюнинг янада мазмунли ва қизиқарли бўлишини таъминлаган. Ўзбекистон, ўзбек маданиятининг туркий халқлар маънавий ҳаётидаги ижобий таъсири тўғрисида “Ўзбекистон бугунги кунда ижтимоий-сиёсий, иқтисодий-маънавий тараққиётда худди ана шу тарихий йўлидан бормоқда. Шу маънода Марказий Осиё халқларининг Ўзбекистон атрофида, муштарак қадимий маданиятимиз асосида бирлашуви янада жозибали бўлишига ишонаман. Тошкент туркий халқларнинг ўзига хос “Макка”си бўлиши лозим”, деган фикрни илгари сурган.

Миллат ва унинг шуури, маънавияти самараси ҳисобланмиш адабиётнинг умуминсоний, умумбашарий тушунча сифатида талқин этган Тўлепберган Қаипбергенов турли даврларда ёзилган публицистик мақолаларида ҳам адабиётнинг халқлар дўстлигини мустаҳкамлайдиган омил эканлигини алоҳида ўқтириб ўтган.

Адибнинг “Литературная газета”да босилиб чиққан “Соловей пустыни” (“Сахро

булбули” – “Литературная газета”. 1988, 27 январь) мақоласи қорақалпоқларнинг машҳур шоири Бердақ ҳаёти ва ижодига бағишланган. Мақола бошида Жиян Жирав, Ажинияз, Кунхўжа, Умар ва Оташ каби номдор қорақалпоқ шоирлари бирма-бир санаб ўтилиб, ҳар бирининг қорақалпоқ адабиётидаги ўрни, аҳамиятли томонлари атрофлича кўрсатиб берилган, улар шеърляти Бердах ижоди билан қиёсланган. Бердақ шеърларининг халқона, ўзига хос томонларини зукколик билан таҳлил этиш асносида, унинг рус адаблари Некрасов, Толстой, Чернишевский билан замондош, тенгдошлигини айтиб ўтаркан, “Мен Бердақни рус ёзувчилари билан қиёсламоқчи эмасман, чунки икки халқнинг тарихи, маданияти турлича, Бердақнинг дунёқарашлари Низомий, Ғолибий, Навоий, Махтумқулилар билан ҳамоҳангдир, зеро, улар ўз ижодларида озодлик, халқчиллик, инсонийлик ғояларини энг муҳим деб билганлар”, дейди.

Айниқса, Бердақ ижодида халқнинг урф-одат, анъана, қадриятлари моҳирона акс этгани ҳақида ёзаркан, шоирнинг “Шажара” поэмасида қорақалпоқ халқи тарихи, ҳаёти, турмуш тарзи жуда ажойиб усуллар билан акс эттирилганини эътироф этади. “Бердақнинг асарларида Хива хонлиги саройининг котиблари қўлёмаларидан ҳам кўпроқ тарихий ҳақиқат акс этган”, дейди. Мазкур мақолада шоир Бердақ шеърларидаги хусусиятлардан яна бири – халқнинг азоб-уқубатда, хўрлик ва ҳақоратда кун кечириши ҳақида ҳам эҳтирос билан ёзилган. Муаллиф шоир ҳаётини акс эттирар экан, Бердақнинг камбағал балиқчи оиласида туғилгани, ёшлигидан етим қолиб, мадрасада ўқигани, илм, маданият, маърифат марказлари бўлган Бухоро, Хивада бўлганлиги ҳақида ҳам қизиқарли маълумотлар беради. Бердақнинг билимдонлиги, унинг шеърхонлик, айтишувларда кўп бора ғолиб бўлгани, бойлар, мулалар, ҳатто хон билан баҳслашиб, шеърлари орқали уларни ҳеч аямасдан савлагани, шу боис, уни турмага ташлашгани ҳақида ҳам таъсирчан ёзилган.

“Яна бир жиҳат – Бердақнинг донолиги, узокни кўра олишига бир мисол, у шеърлари орқали халқига озодликка эришиш учун юксак маънавиятга эга бўлиш лозимлигини ҳам уқтирган”, дейди Тўлепберген Қаипбергенов. Бу каби кенг қамровли далиллар ўқувчида қорақалпоқларнинг фахри бўлган Бердимурод Қарғабой ўғли Бердақ ҳақида тўлақонли таассурот қолдириши табиий.

М.В.Ломоносов номидаги Москва давлат университети профессори Е.П.Прохоровга кўра, “Агар журналистика матбуотнинг бутун фаолиятини ижтимоий институт сифатида ўзида мужассам этса, публицистика эса ижтимоий-сиёсий фикр ва кундалик сиёсий амалиётнинг тезкор татбиғини ёзма тарзда ифода этиб, оммавий даврий идораларнинг мазмуни асосини тўлдиради”. (Прохоров Е.П. Введение в теорию журналистики. – М.:Аспект Пресс, 2011. – С.48.)

Шу маънода Тўлепберген Қаипбергенов ҳам ўз ҳаётий тажрибаларини мужассам этиб, давр руҳини ҳис этиб, ижтимоий аҳамиятга молик мақолалар ёзиш билан бирга публицист ва унинг масъулияти ҳақида шундай дейди: “Публицист бўлиш учун алоҳида салоҳиятга эга бўлиш лозим. Чинакам публицистик асар яратиш учун ҳалоллик, қўйилган муаммо олдида масъулият ва жасорат сувдек зарур”. (Слово, идущее в атаку // Из юрты – в мир. – С.48-49. СССР Ёзувчилари уюшмасининг публицистика ва очерк кенгаши мажлисидаги нутқ.1986, 11 февраль).

Тўлепберген Қаипбергенов ҳар қандай қўйилган муаммони масъулият ва жасорат билан ёрита олган публицист сифатида миллионлаб ўқувчиларига эга бўлди. Уни Орол ва Орол бўйининг экологик ва иқтисодий муаммоларига бағишланган қатор чиқишлари янада машҳур қилди. Халқнинг орзу умидлари, юрагидаги дарди, муаммоларини баралла айта олган ва унинг эътирофига сазовор бўлган Тўлепберген Қаипбергенов, ҳеч шубҳасиз, ўқувчилари хотирасида чинакамига бахтли инсон ва адиб сифатида абадий қолади.

Ўзбек шеърятининг юксак бадий такомили

Ойбарчин
АБДУЛҲАКИМОВА

Феноменал ижодкор Абдулла Орипов эстетик қарашларининг адабий-тарихий омиллари ўзбек адабиётининг асл сарчашмаларига бориб тақалади. Шу боис шоир янги замон ўзбек шеърятини бадий-эстетик тафаккурнинг етиб бўлмас уфқларига қадар юксалтира олди. Ўз салафларини нафақат ижодда, балки маслак ва яшаш тарзида ҳам устоз деб билди. Уларнинг номини чуқур ҳурмат ва эҳтиром билан тилга оларкан, ҳар бирини ҳақиқат, мардлик, қурашувчанлик ва одамийлик тимсоли сифатида кўрди. Улар адабий меросини кунт билан ўрганар экан, айнан шу ижодкорлар анъаналари таъсирида қолиб кетмади, балки уларни янгилади, такомилга етказди.

Абдулла Орипов Чўлпон, Ойбек ва Миртемирдан, Эркин Воҳидов ва Рауф Парфигача бўлган даврдошлари ижодий анъаналарини чуқур ўрганган. Шу боис асарларида миллий поэтик тафаккурда ўзигача эришилган ютуқларни синтез қилиш заруратини истисно этмайди.

Ўзбек миллий шеърятини янгилаган шоирлардан Чўлпон ижодини юқори баҳолаган Абдулла Орипов унинг поэтик анъаналарини Чўлпон қисматига ишора қилиб ёзилган “Адолат кўзгуси” шеърида ҳам ифодалайди:

*Гарчи барчамизга тақдир ҳукмрон,
Гарчи тенг қошида чинордир, хасдир,
Пушкин аталмагай ҳар битта қурбон,
Ҳар бир қамалган ҳам Чўлпон эмасдир...*

Айни бир шеърда икки ижодкор номи орқали Абдулла Орипов мумтоз шеърятга хос талмеҳ санъати имкониятидан маҳорат билан фойдаланади. Бири

Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА – 1993 йилда тугилган. Ўзбекистон Миллий университети Ўзбек филологияси факультетини битирган. “Бадий тил ва тасвир”, “Эпик тасвир қирралари” каби китоблари, шунингдек, республикамиз ва хорижий давлатларнинг нуфузли журналларида 20 дан зиёд илмий мақолалари нашр этилган.

рус шеърятининг атоқли намояндаси Пушкин бўлса, иккинчиси ўзбекнинг улуг шоири Чўлпондир. Шоир тақдир мезонини айна шу икки буюк ижодкор номи билан боғлиқ ҳолда талқин этаркан, ҳар икки шоирнинг фожеий қисматиға ишора қилиш орқали башарият бадийи-эстетик тафаккури такомилида уларнинг ўрни бекиёс эканини санъаткорона ифода этади.

Шоирнинг “Оломонга” шеърида “Чўлпон отилганда қаёқда эдинг?” деган мисра бор. Ижодкор асарларининг истиқлолгача бўлган нашрларида бу сатрда Чўлпон ўрнида испан шоири Лорка исми бўлган. Абдулла Орипов бунинг сабабларини қуйидагича изоҳлайди: “Дастлабки нашрларда “Лорка отилганда қаёқда эдинг?” деган жумла бор эди. Куппа-кундуз куни бунинг ўзим ўша жойга туфлаб ёпиштириб қўйганман. Чунки у ерда Чўлпоннинг номи ўтмаган ва бу оломончилик битта халққа боғланиб қолмасин, у бутун ер юзида бор, дейишган. Шундан кейин Испаниянинг Лоркасини ўша жойга қўйганман. Аслида, бу ерда гап оломон ҳақида кетяпти ва Ўзбекистон мисолида. Шундай экан, бу ерда Лоркага нима бор? Шунинг учун Чўлпон ўзининг жойига қайтиб келди... Мен бу ерда улуг халқимга танбеҳ бериш ниятида эмасман, бундай даражага ҳеч ким чиққан эмас. Мен ҳам бунга ҳеч қачон даъво қилмайман. Лекин шу халқнинг обрўсини тўкадиган оломончиликнинг олдини олиш керак, деб ўйлаганман”.

Абдулла Орипов шеърларида миллатпарвар шоир Чўлпонни бу қадар эҳтиром билан тилга олиши унинг ижодини теран билиши натижасидир. Чўлпон: “Халқ денгиздир, халқ тўлкиндир, халқ кучдир”, дея халқ қудратини ўзига хос бадийи талқин этган бўлса, Абдулла Орипов сиёсий қатағонлар, мафкуравий таъйиқлар натижасида шаклланган оломончилик руҳиятидан изтироб чеккан ва оломоннинг халқ бўлишини орзу қилган эди. Чўлпон эрклик юлдузи ҳақида ёзиб, уни “Тутқун эллар учун само кундузи”, дея таърифлаган. Гўристондай қоронғи, зим-зиё бўшлиқда адашган йўлчи тимсолида истибдод зулматида йўлсиз қолган она Туркистонни тасвирлаб, уч-тўртта юлдузнинг ўчмасдан ярқираб нур сочиб туришини қутулиш тонгидан мужда, дея қабул қилган ҳамда миллий озодлик орзусини бадийи талқин этган эди. Абдулла Орипов эса бу образга кўп мурожаат этиши омилларини: “Жанубда, булутсиз қоп-қора осмонда юлдузлар чарақлаб кўринади. Бутун руҳимни, қалбимни мафтун қилган ўша манзаралар. Юлдузларнинг ўзи ҳамиша, ҳамма халқларда поэзиянинг асосий қаҳрамони, образи бўлган”, дея изоҳлаган. Шоирнинг кўкдаги юлдузларни Улугбек кўзидаги ёшга менгзагани замирида ҳам теран моҳият мужассам. Алқисса, икки улуг шоир ижодида бир-бирини мутлақ такрорламайдиган бундай параллелизмлар кўплиги замирида Абдулла Ориповнинг Чўлпон ижод лабораториясини нақадар синчиклаб ўргангани ҳолда янги бадийи кашфиётлар қилганини англаш мумкин.

Абдулла Орипов адабий-эстетик қарашлари такомилида ўзбек адабиётининг улкан намояндаси, ўзбек романчилигининг асосчиси Абдулла Қодирий ижоди ҳам ўзига хос ўринга эга. Шоирнинг “Абдулла Қодирий хотирасига”, “Абдулла Қодирийнинг сўнгги сабоғи”, “Қодирий” шеърлари бунинг яққол далилидир. “Абдулла Қодирий хотирасига” шеърида шоир, жумладан, мана бундай ёзади:

*Азалий ҳақ гапни яширмоқ нечун,
Завол йўқ энг асл истеъдод учун.
Агарда қоинот тегирмон бўлиб,
Оламни янчса ҳам қолгай у бутун.*

Бадийи ижоднинг асоси асл истеъдод экани ҳақидаги адабий-эстетик концепция шеърнинг моҳиятини ташкил этади. Асл истеъдод учун завол йўқлигини шоир

теран ҳаётий ҳақиқатни бадий ҳақиқатга айлантириш орқали асослайди. Яъни шоир наздида, коинот тегирмон бўлиб оламни янчганда ҳам асл истеъдод бутун қолади, у завоёл билмайди. “Абдулла Қодирийнинг сўнгги сабоғи” шеъриси:

*Бирингиз Отабек, бирингиз Қумуш,
Доим яшнаб турсин севгингиз боғи.
Ҳақиқий муҳаббат билмасин сўлиш,
Устоз Қодирийнинг бу илк сабоғи –*

каби мисраларни ёзар экан, шоир “Ўткан кунлар” романидаги Отабек ва Қумуш образлари мисолида севги боғи доим яшнаб туриши, ҳақиқий муҳаббат сўлиш билмаслиги зарурат экани ҳақидаги ҳаёт фалсафасини бетакрор бадий талқин этади. Ушбу ҳаёт фалсафаси Қодирийнинг сўнгги сабоғи эканига урғу беради. Умуман, фалсафий тафаккурни образлар воситасида ифодалаш ва ўз навбатида, поэтик образни ҳаёт фалсафаси билан мутаносиб тасвирлаш Абдулла Орипов шеърисига асосини ташкил этади.

Абдулла Орипов XX аср ўзбек адабиётининг яна бир забардаст намоёниси Ғафур Ғулом ижодидан ҳам илҳом олган. Шоирнинг “Алвидо, устоз” ва “Нутқ” каби шеърлари ушбу фикрни тасдиқлайди. Бундан ташқари, шоир “Ўзбекистон”, “Баҳор” ҳамда Ҳамид Олимжонга бағишлаб ёзган шеърларида ҳам Ғафур Ғуломни ҳурмат билан ёдга олади. Жумладан, “Алвидо, устоз” номли шеъриси:

*Сўқир ёвуз ўлим, минг дод дастингдан,
Зулматдай кирдингми шеър майдонига.
Ажал, сен найзангни санчдингми чиндан
Ўзбек шеърисини паҳлавонига –*

дея, устозининг ўлими адабиёт учун катта йўқотиш бўлганини, у яшаб ўтган давр мураккаб эканини образли тасвирлайди. “Сўқир ёвуз ўлим” – бу ўринда қўлланган сифатловчи ва сифатланмиш шоир кўнглидаги изтироб кучини тўлақонли ифодалаган. “Шеър майдони”, “ажал найзаси”, “шеърисини паҳлавони” каби истиоралар фикрнинг бадий-эстетик қувватини таъминлаш баробарида муаллиф ижодий ниятининг таъсирли талқинига хизмат қилган.

Абдулла Орипов “Ўзбекнинг ўз шоири” мақоласида: “Ғафур Ғулом чиндан ҳам улуғ заковат эгаси эди. Бунинг исботи шоирнинг жўшқин ва доно шеърисига, бунинг исботи – Ғафур Ғуломнинг туғма тафаккур соҳиби эканлиги, бунинг исботи Ғафур Ғуломнинг ҳеч бир адибниқига ўхшамайдиган чинакам миллий халқчил прозаси – насрий асарларидир”, дея адибнинг серқирра ижодкор эканлиги, жўшқинлиги ва донолиги билан бошқалардан ажралиб туришини таъкидлайди.

Икки буюк шоир фалсафий тафаккуридаги бир-бирини такрорламайдиган уйғунлик вақт фалсафаси талқинида, айниқса, яққол кузатилади. Ғафур Ғулом:

*“Ҳар лаҳза замонлар умридек узун,
Асрлар тақдири лаҳзаларда ҳал.
Умрдан ўтажак ҳар лаҳза учун
Қудратли қўл билан қўййлик ҳайкал” –*

дея вақтни лаҳза билан ўлчаб, уни мазмунли ўтказишга доир қўламли фалсафий фикрни юксак бадийят билан ифода этган бўлса, Абдулла Орипов:

*“Пайт келар, ваъданинг қиммати қолмас,
Муҳлат бермас у дам тўлган паймона.
Ўтган бир онингни қайтара олмас,
На кўзёш, на афсус ва на баҳона”*

тарзида умрнинг ҳар бир онини ғанимат билиш заруратини оҳорли поэтик хулоса даражасига кўтаради. Бундай мисоллар Абдулла Орипов тафаккури салафлари ижод булоғидан сув ичган бўлса-да, улар анъаналарини такрорламаган тарзда, ўзига хос поэтик юксакликка эришгани далилидир.

Абдулла Орипов ижодий салоҳияти такомилида латиф лирик асарлар муаллифи Ҳамид Олимжон адабий меросининг ҳам ўрни алоҳида. Шоирнинг устозига бағишлаб ёзган “Ҳамид Олимжон хотирасига” шеъри ушбу фикрни тасдиқлайди:

*Етимтов бағридан чиққан навқирон,
Сиз бу – шеъримизнинг энг жаранг саси.
Сизнинг сатрингизда қурмиш ошён
Учирма қуш каби шеър илоҳаси.*

Шоир Ҳамид Олимжонни шеъриятнинг “жарангдор овозига”, шеърларини эса “Ватан курган кушга” ўхшатади. Устоз ижодкорни нурга қиёслаган шоир шеъриятнинг яшаб келаётгани сабабини унинг бадиий кашфиётлари билан боғлайди:

*Ахир қанча қадим бўлмасин дунё
Бағрида нур борки қаримас қуёш.*

Абдулла Орипов “Мафтункор шеърият” мақоласида Ҳамид Олимжон ижодига қуйидагича баҳо беради: “Ҳамид Олимжоннинг оташин шеърияти ўзининг нозик ва инжа руҳи, тоза ва беғубор тил бойлиги билан муҳташам назм кошонасини бугун ҳам безаб турибди. Бу гўзал шеърият ҳақида ўйлаганимизда кўз олдимиздан бетакрор ташбихлар, латиф туйғуларга йўғрилган қуйма сатрлар ўта бошлайди”. Бу фикрлар Абдулла Ориповнинг Ҳамид Олимжон шеъриятини нечоғлиқ чуқур ўргангани, шоир лирикасидаги нозик ва инжа руҳни юракдан ҳис этганини билдиради. Шоир назмидаги бетакрор ташбихлару латиф туйғуларга йўғрилган қуйма сатрлардан илҳом олганини кўрсатади.

Бундан ташқари, Абдулла Орипов “Ўзбекистон” қасидасида:

*“Кўкламингдан олиб сурурни,
Довруқ солди устоз Олимжон” –*

дея, улуғ салафининг пейзаж тасвири борасидаги юксак маҳоратига ишора қилади. “Ўзбекистон” шеъридаги: “Чор атрофда ёйганда гилам. Асло йўқдир бундайин кўклам” сингари қуйма сатрларини назарда тутиб, шоирнинг назмий салоҳиятини юксак даражада эътироф этади. Абдулла Орипов: “Ҳамид Олимжон лирикаси бошқа бирорта шоирнинг лирикасига асло ўхшамайди. Бу лирика мармар каби тиниқ, лекин совуқ эмас”, деб ёзар экан, устозининг индивидуал ижодий тафаккурини муносиб баҳолайди. Ижодда ўзигагина хос йўл очганини бадиий бўёқларда кўрсатади.

Абдулла Орипов Ҳамид Олимжоннинг латиф шеъриятдан кўп сабоқ олган бўлса-да, ижодда уни такрорлаган эмас. Биргина қиёс: Ҳамид Олимжоннинг

“Ўзбекистон” шеърида она Ватан мадҳи унинг ўхшаши йўқ табиати, бекиёс кўклами орқали васф этилган бўлса, Абдулла Ориповнинг шу номдаги қасидасида халқимизнинг қадимий ва бой тарихи буюк сиймолари образи, мозий воқелигининг поэтик тасвири воситасида бутун мураккаблиги, бор миқёси билан уйғунликда тасвирланади. Бошқача айтганда, Абдулла Орипов Ҳамид Олимжон ижодий тажрибаларини давом эттириб, уни янги бадиий кашфиёт даражасига юксалтирди.

Абдулла Орипов “XX аср ўзбек адабиётига чакмоқдек кириб келган” дея таърифланувчи шоир Усмон Носир хотирасига атаб ёзган “Армон” шеърида ҳаётдан бевақт кўз юмган Усмон Носирнинг кўпчилик дийдорига тўймаганини айтади:

*Нимаиди у? Маъсум туйғунинг
Оромига сололган завғо?
Не бўлса ҳам болакай унинг
Дийдорига тўймади асло.*

Шоир “Эҳтиёж фарзанди” китобида Усмон Носир ҳақида қуйидагиларни ёзади: “Усмон Носир шундай истеъдод эгасики, бамисоли теккан жойини куйдиргувчи оловдир. Шоирнинг ғоят қисқа умрига назар солган киши жуда узоқ ўйларга толиши шубҳасиздир. Чунки бу чакмоқдек умрда бениҳоя катта имкониятлар ёниб кетганлигини кўриб ва ҳис қилиб турасиз. Усмон Носир улуг ва абадий шеъриятнинг дийдасидан оқиб улгурмаган шабнамдир, у ҳали қаҳқаҳага айланмай лабларимизда мангуга қотиб қолган нимтабассумдир”. Бу фикрлар Усмон Носир ижоди Абдулла Орипов адабий-эстетик қарашларида муносиб ўрин тутиши исботидир. Лирик шеърларида Усмон Носир образи ёрқин ва таъсирчан ифодалангани, мақолаларида шоир асарларининг теран таҳлил этилгани Абдулла Ориповнинг адабиётимизда чакмоқдай нурли из қолдирган бу ижодкорга бўлган эҳтиромини ва бадиий-эстетик қарашлари такомилида унинг ижодий анъаналаридан истифода этганини тасдиқлайди.

Абдулла Орипов миллий адабиётимизнинг ўзигача бўлган деярли барча шоиру адиблари ижодий ютуқларини кунт билан ўрганган. Улар ижодига бадиият сирларидан ўзи учун зарур хулосаларни чиқарган. Асарларида улар эришган муваффақиятларни янги поэтик кашфиётлар билан бойитган. Шоир устози Миртемир ҳақида, унинг ўғитлари хусусида “Устоз Миртемир сабоқлари” номли шеърида, жумладан, қуйидагича ёзади:

*– Ишланг, – дерди Устоз, – шеър бўлсин равон,
Меҳнатдан қочмасин ижодкор халқи.
Лекин камситмасди бизни ҳеч қачон,
Устоз шунинг учун Устоздир балки.*

Шоир бу панду насиҳатларни асло унутмайди. Устозидан унга меҳнаткашлик гўзал анъана бўлиб ўтган. Чунки сўзни кадрлаган, ижодда миллий руҳ ва юксак бадиият уйғунлигини мезон деб билган шоир бундан ўзгача йўл тутиши мумкин эмас. Миртемир устозлик мақомининг энг аҳамиятли жиҳати шогирдларга ҳурмат билан қарashi ва сўзга масъулият бобида уларга ўрнатилган бўла олганидир. Миртемирнинг заҳматдан ҳаловат топган ижодкор эканини Абдулла Орипов “Шоир табассуми” мақоласида чуқур мантиқ асосида далиллайди: “Миртемир домланинг энг ибратли фазилатларидан бири унинг камтарлиги билан бир қаторда, ниҳоятда меҳнаткашлиги десам, янглишмаган бўлур эдим. Ижод машаққатидан озми-кўпми

хабардор бўлган ҳар бир одам Миртемир шеърларини ўқиётиб, унинг ҳар бир сатр устида қанчалик тер тўкканини тасаввур қилиши қийин эмас”. Бу хусусда Қозокбой Йўлдошев ҳам шундай фикрларни билдиради: “Миртемир олам ҳодисалари ва одам руҳиятини ҳеч ким пайқамайдиган йўсинда кўради, бошқаларга ўхшамаган алфозда таъсирлайди, ўзгача бир мантиқ билан изоҳлайди, ҳеч ким қилолмайдиган шаклда тасвир этади”.

Абдулла Орипов устозининг хотирасига бағишланган “Карвон” шеърисида:

*Шеърингиз учқуру ўзингиз карвон,
Манзилга шошилмай келар эдингиз –*

деб Миртемир ижодиётига юксак баҳо беради ва уни “карвон”га ўхшатиб, шогирдлари изидан келаётганига ишора қилади.

Ундаги истеъдоднинг бошқа ижодкорлардан нечоғлиқ баланд эканини ҳис этган Миртемирнинг ўзи Абдулла Ориповга мана бундай баҳо берган эди: “Абдулла Орипов. Шоир! Шоир бўлганда ҳам анов-мановлардан эмас. Худо бутун қилиб берганлардан. Зўр!”

Абдулла Орипов замондоши Эркин Воҳидов тўғрисида “Арслон чорлаганди”, “Эркин Воҳидов хотирасига” шеърларини битган. Эркин Воҳидов қайсидир маънода Абдулла Орипов билан туйғулари ўхшаш ижодкор эди. Абдулла Орипов ўзи ва Эркин Воҳидов ҳаётига назар ташлаб, ҳаётда ўз фикрдошларини топа олмай қийналган Эркин Воҳидов ва ўз қисматига муносабатини мана бу тарзда ифодалаган эди:

*Биз ҳам юксакларга тиккандик кўзни,
Бизда ҳам бор эди матонат, бардош.
Арслон чорлаганди қошига бизни,
Лекин қумурсқалар бўлди сафардош.*

Бу ўринда Абдулла Орипов ва Эркин Воҳидов шахсий ҳаёти, босиб ўтган умр йўлидан хабардор бўлган ўқувчи шоир нимани назарда тутаётганини яхши англайди. Зеро, бу ҳаётда арслонсифатлардан кўра қумурсқамонандлар кўпроқ. Юқоридаги сатрларда бу икки нодир истеъдод эгаларининг ижодий юксалишига тўғанок бўлишга интилган, улар салоҳиятининг юзага чиқмаслиги учун қўлидан келган барча ҳаракатни қилган ана шундай тоифаларга образли муносабат ифодаланган. Шеърнинг кейинги бандида шоир ижодий сафдошини қумурсқамонандлардан келиши мумкин бўлган хатардан мана бу тарзда огоҳлантиради:

*Жами тирикликка таниш шу хатар,
Қумурсқа яралган ёппа таларга.
Дўстим, алам қилар, арслон беҳабар,
Ем бўлиб кетсак шу қумурсқаларга.*

Хулоса қилиб айтганда, Абдулла Орипов ўзбек шеъриятини янги образ ва ташбеҳлар, бадийи кашфиётлар ва янгича талқинлар билан бойитган, миллат адабий-эстетик тафаккурини мислсиз даражада юксалтириб, ўзига хос поэтик мактаб яратган улуғ ижодкордир.

Яшар ҚОСИМ

Минорлар эмас бу — фалакка қасам

XX аср ўзбек адабиётини Абдулла Ориповнинг хайратомуз ва бетакрор шеърятисиз тасаввур этиш маҳол. Чунки жаид адабиёти вакиллари, айниқса, Фитрат, Чўлпон ва Қодирийларнинг бадий кашфиётлари каби, ўтган асрнинг олтишинчи йиллардан бошланган иккинчи адабий тўлқин бевосита Абдулла Орипов ва у мансуб адабий муҳит вакиллариининг ижодий фаолияти билан чамбарчас боғлиқдир.

Абдулла Орипов шеърятдаги дастлабки қадамлариданок беназир устозлар назарига тушган чексиз бахтиёр қаламкашлардан. Ойбек, Ғафур Ғулом, Максуд Шайхзода, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир каби улуг адиб ва шоирлар унинг истъододи ва бадий салоҳияти тенгсизлигини эътироф этганлар. Абдулла Ориповнинг ёниқ миллий рух, жафокаш халқимизга бекиёс севги билан йўғрилган ўтли шеърятти устоз мунаққидлар томонидан ҳам юксак баҳоланган.

Ҳассос ва исёнкор шоир шеърлари Қозоғистон, Қирғизистон, Туркменистон, Тожикистон, Озарбайжонда ҳам катта эътибор қозонган. Унинг шеърларини рус тилига таржима қилган Ярослав Смеляков, Сергей Баруздин, Евгений Евтушенко, Роберт Рождественский, Римма Казакова сингари таниқли шоир ва таржимонлар бу шеърятнинг фавқулудда табий ва улугворлигини тан олганлар. Расул Ҳамзатов, Расул Ризо, Қайсин Қулиев, Давид Қўғилтинов, Мустай Карим, Бахтиёр Ваҳобзода,

***Яшар ҚОСИМ** – филология фанлари доктори. 1955 йилда тугилган. Боку давлат университети ва Тошкент давлат университети филология факультетини тамомлаган. Ўзбек адабиётига доир юздан ортиқ адабий-танқидий мақолалар муаллифи. “Сўз нури”, “Ўйғониш садолари”, “Сеҳрли дарахтлар”, “Озарбайжон эртақлари”, “Илк лириканинг жозибаси”, “Миллий ўйғониш ва ўзликни англаш лирикаси”, “Янги ўзбек шеърятти поэтикаси” (Тошкент) каби оригинал ва таржима китоблар муаллифи. Ўзбек адабиётининг қатор намуналарини озар тилига ўғирган.*

Ўлжас Сулайманов сингари улуғ шоирларнинг Абдулла Орипов ҳақида айтган дил сўзлари, ҳатто унинг илк шеърларини, биринчи адабий чиқишларини ўқиб билдирган башоратлари эса шоирнинг нафақат ўз она Ватани, балки узоқ диёру мамлакатларда ҳам тан олиниб, қадр ва эъзоз топганини исботлайди. Бундай эътироф эса камдан-кам, жудаям ноёб истеъдодларагина насиб этади.

Абдулла Ориповнинг илк бор чоп этилган “Митти юлдуз” тўплами эса орадан неча йиллар ўтганига қарамай ҳамон илҳомнинг илоҳий сеҳри, истеъдоднинг турфа хил қирраларини тўла намоёиш этишда давом этиб қолмоқда.

Ҳар бир қаламқаш ижодида доимий ҳаракатда бўлган мутлақ ва объектив вақт ўзига хос мазмун, нисбий ва субъектив из қолдиради. Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов, Рауф Парфи, Омон Матжон, Чўлпон Эргаш ва бошқалар ҳам ўз даврининг ростгўй ва юксак, нисбатан мукаммал бадиий-эстетик инъикосини намоён эта олган иқтидор эгалари ҳисобланади.

Чинакам бадиий истеъдод табиатан ранг-баранг ва ўзига хос бўлганидан унинг рўёбга чиқиш жараёни ҳам турли тарзда кечади. Аслида бу истеъдод қандайлиги ва нималарга қодирлигининг муҳим ҳамда бирламчи белгиларидандир. Ҳақиқий истеъдоднинг туғилиши, ижоднинг илк бор ёруғлик кўриши қишки осмон она ерга ҳадя этган биринчи баёз арғумондай, дунёни оппоқ уйқусидан уйғотган дастлабки баҳорги чакиндай бекиёс ва унутилмасдир. Зотан, буюк шеърятнинг ҳар гал янгидан пайдо бўлиши бу – дунёнинг саккизинчи мўъжизаси, умримизнинг янги фасли демакдир.

Абдулла Орипов ҳам сўз дунёсига яшин тезлигида кириб келган шоир. Дастлабки асарлари биланоқ халқ қалбида муҳаббат уйғота олгани эса, умуман, адабиёт тарихида камдан-кам учрайдиган воқеликдир.

Синчиклаб назар ташланса, 1964-1969 йиллар Абдулла Орипов ижодида алоҳида ва бетакрор бир босқич эканлигини кузатишингиз мумкин. Шоирнинг миллий-ижтимоий фикрни уйғотган, бадиий тафаккур оқимини кескин буриб юборган ўнлаб мумтоз асарлари, унинг адабиётимиздаги ўрнини узил-кесил белгиллаган ижод дурдоналари айни ана шу даврда ёзилган. Бу асарлар қадим ва кўп асрли сўз санъатимизнинг олтин хазинасидан ўрин олган, миллий-маънавий бойлигимиз ва ифтихоримизга айланган. Абдулла Ориповнинг “Мен нечун севаман Ўзбекистонни”, “Юзма-юз”, “Милтирайди митти юлдуз”, “Аёл”, “Жаннат”, “Тилла балиқча”, “Авлодларга мактуб”, “Онажон”, “Сароб”, “Баҳор”, “Созим”, “Баҳор кунларида кузнинг ҳавоси”, “Совға”, “Шоир”, “Ёзажакман”, “Алишер”, “Биринчи муҳаббатим”, “Минораи калон тепасидаги лайлак”, “Бул ажаб...”, “Бу кун”, “Кетганлар ёди бу”, “Хотирот”, “Юртим шамоли”, “Саратон”, “Рухим”, “Она сайёра”, “Оху”, “Ўзбекистон” каби қатор бебаҳо, бир-биридан гўзал лирика намуналари деярли бирин-кетин, яъни 1964-1969-йилларда қоғозга тушган эдн.

Севимли шоиримизнинг ёшлик лирикаси нафақат бу кун, балки мазкур асарлар битилган, эндигина ёруғлик кўрган олтмишинчи йилларнинг ўзидаёқ адабий жамоатчиликда теран таажжуб ва чексиз бир ҳайрат уйғотганди. Шоир номи Абдулла Қаҳҳор, Миртемир, Зулфия, Шухрат, Асқад Мухтор, Шукрулло, Одил Ёқубов, Пиримкул Қодиров каби устоз адиблар қатори қайта-қайта тилга олинган. 60-80-йилларда Иззат Султон, Озод Шарафиддинов, Матёқуб Қўшжонов, Умарали Норматов, Ботирхон Акрамов, Норбой Худойберганов, Наим Каримов, Иброҳим

Ғафуров, Бахтиёр Назаров, Нўъмон Раҳимжонов, Иброҳим Ҳаққулов, Сувон Мелиев сингари таникли мунаққидлар Абдулла Орипов шеъриятининг бетакрор ва ўзига хослигини махсус таъкидлаган эдилар. Устоз Озод Шарафиддинов 70-йилларда ёзилган “Шеърят – қалб ёлқини” мақоласида Абдулла Орипов ижодий қиёфаси, жумладан, шоирнинг адабиётга кириб келиш тарихини ҳаққоний гавдалантирган: “Абдулла Орипов ўзбек шеърятига 60-йилларнинг бошида кириб келди. Унинг “Митти юлдуз” деб аталган биринчи тўплами 1965 йилда чиққан эди. Абдулла илк шеърлари биланоқ кўпчиликнинг эътиборини жалб қилди. Чунки унинг шеърларида китобхон қалбига жиз этиб тегадиган ёлқин бор эди. Ёш шоир биринчи китоби билан бақувват поэтик истеъдод эгаси эканини китобхонга ўз гапи борлигини, ҳаётга ўзига хос янгича нигоҳ билан қарай олишини намойиш этди. “Митти юлдуз”даги шеърларида шоир қалбидаги ёлқиндан нурланган ўзгача дунё, теран фикрлар ва эҳтиросли ҳисларга йўғрилган янги бир поэтик олам мавжуд эди”.

Шунингдек ёш шоирнинг жасоратли ва дадил бадиий кашфиётлари XX аср туркий забон шеърятнинг забардаст намояндалари томонидан ҳам тан олинган. Қайсин Қулиев ва Давид Қўғилтиновлар Абдулла Орипов шеърларининг сатрий таржималари билан танишгач, ўз хайратларини яширмаганлар. Қайсин Қулиев, “Мен ўзбек адабиётини навбатдаги буюк бир истеъдод билан табриклайман” деган бўлса, Давид Қўғилтинов эса, “Адабиёт тарихида қолиш учун мана шу шеърларнинг ўзиёқ етарлидир”, дея башорат қилганди.

Ҳақиқатан ҳам ёш Абдулла Ориповнинг ўтли кўнгил нидолари биргина Ўзбекистон эмас, балки ўша пайтдаги иттифоқ миқёсида катта шов-шув уйғотиши, адабий доиралар ва китобхонлар томонидан қизғин кутиб олиниши унинг ижоди, умуман, ўша давр маънавий-маданий ҳаётида чуқур из қолдирган адабий-бадиий ҳодисалардан бири эканлигига далолат этади.

“Бу орада, – деб ёзади профессор Озод Шарафиддинов, – унинг шеърлари рус тилига ҳам таржима қилина бошланди. Аввал улар “Литературная газета”, “Дружба народов”, “Новый мир” каби газета ва журналларда босилди. Кейинроқ эса Ташкентда “Родник”, Москвада “Ветер родины” номи билан алоҳида китоб ҳолида нашр этилди. Бу китоблар Абдуллани бутуниттифоқ шеърят орбитасига олиб чиқди. Ёш ёзувчиларнинг бешинчи кенгашида шеърят семинарига раҳбарлик қилган атоқли шоир Қайсин Қулиев семинар ишининг якунлари ҳақида “Литературная газета”да эълон қилинган мақоласида Абдулла Орипов билан учрашув ўзи учун чинакам шеърят байрами бўлгани ҳақида ёзади. 1973 йилнинг бўсағасида “Совет Ўзбекистони” газетасида босилган мақоласида эса Абдулла Ориповни ҳозирги ёш шоирлар орасида энг истеъдодлилардан бири сифатида баҳолайди”.

Дарҳақиқат, Абдулла Ориповнинг миллат ва Ватан дардларидан туғилган, бекиёс ёшлик шиддати билан битилган ўтли шеърлари, ўзининг эмоционал эстетик мазмуни ва улуғвор кўламига кўра олашумул бадиий кашфиётлари нафақат жонажон ва қадрдон халқи, балки барча олис-яқин кўнгилларда, чин ва самимий сўзга ошно бўлган хушёр ва сезгир қалбларда ҳамон акс садо бериб, муттасил янграб келмоқда.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси, устоз Одил Ёкубов: “Агар мен янглишмасам, ёшлигида Абдулла шеърхонлардагина эмас, ҳатто кўпни кўрган адибу олимларда ҳам ўз ёшига нисбатан ғоятда навқирондек таассурот қолдирган,

ҳатто айтиш мумкинки, ўқиш баҳонасида куни кеча қишлоқдан чиқиб келган бўш-баёв, соддадил, жуда беғубор бир ўсмирни эслатар эди. Сиз унга қараб туриб, қорачадан келган шу маъсум ва беозор йигит бу қадар теран ҳаётгий кузатишларга қобиллигига ишонгингиз келмас, аслида бу кузатишлар ҳосиласи фавқулудда фалсафий қарашлар унинг тафаккурида қат-қат бўлиб ётар; озгингина шу йигитнинг жимит юрагига бир дунё дарду алам, жон томирлари туташ шу заминга, мушфиқ-муштипар элига, унинг кечмишига бунчалар буюк муҳаббат, том маънодаги элу юрт қайғуси жо бўлганлигини, исёнкор бу қалбда гоҳи-гоҳида ақл бовар қилмас даражада тўфонлар кўпишини, руҳи самоларга шунча юксалиб, закоси мўъжизавор инжулар яратишини тасаввур этиш кийин эди: “Менинг ҳам Ватаним жанглار гувоҳи, Менинг ҳам тупроғим топталганди хор. Менинг ҳам руҳимда аждодлар оҳи, Менинг ҳам қонимда қилич занги бор. Минорлар эмас бу – фалакка қасам, Қасоскор боболар кетмишлар санчиб. Мен тортган ғамни ҳам бир-бир санасам, Ўлик фираъвнлар кетарлар сапчиб.” Дардчил ва тирик бу сатрларни тасбиҳ тизимчасидаги дурлардай чизганида бутун бошли бир халқ ва унинг кечмиши, чеккан кулфат ва аламлари, армону ҳасратлари ҳақида шунчалар ҳазин, шунчалар теран тасаввур туғдирганида Абдулла атиги 25–26 ёшда эди. Унинг одатдан ташқари сифатлашлари ҳар бир ташбиҳига абадиёт муҳридай сингиб кетган. “Минорлар эмас, бу фалакка қасам, Қасоскор боболар кетмишлар санчиб...”. Ҳаёлнинг бундай мўъжизавор шакл касб этиши кишини лол қолдиради”, дея эътироф этган.

Абдулла Орипов ёшлик лирикасида бамисли Пушкин армони, Лермонтов висолидай, энг гўзал туш сингари, энг гўзал ҳаёл каби сеҳрлили ва фавқулуддалик бор. Буюк ва исёнкор Чўлпоннинг 1919–1924 йилларда илоҳий бир қудрат ва бекиёс бир шиддат билан битилган озодлик кўшиқларига оҳангдошлик, монандлик сингиганди ўша оташин шеърларга. Илк ва эрта машқлари биланок кўҳна Туркияни титратган ўсмир Нозимнинг доврўғига уйқашлик, ўхшашлик бор эди.

Унинг халқчил ва беҳад дардчил дил нолаларида асримиз бошларида мустамлака зулми остида ингранаётган азобкаш Озарбайжоннинг атиги беш йиллик (1906–1911) собир қувончи, илинжига менгзанган умидворлик балқиб, ярқираганди.

Абдулла Ориповнинг: “Маконинг бўлибди тоғлар ораси Сенсан гўзалликнинг асли, сараси. Маъюс юрагинда ишқнинг яраси, Сен ҳам ошиқмисан ёки оҳужон. Даралар қўйнида нени истарсан, Нечун доим ғамгин, доим мустарсан. Латиф шижоатинг қайга қистарсан. Сен ҳам ошиқмисан ёки оҳужон” каби сатрларини ўқиркансиз, бу дилкаш шеъриятдаги ниҳоят даражада теран самимият, халқ кўшиқларидаги каби ҳадсиз соддалик худди нондайин, сувдайин, илоҳий оддийлик, одамни ҳайрон қолдирадиган қадрдонлик ва туғишганлик, шу билан бирга ёки шуларнинг умумий акс садоси бўлиб, қалбингизга сингиган чексиз муҳаббатни ҳис этасиз. Бу бир-биридан жозибатор қалб дурдоналарини барча товланишлари билан ҳис қилиш, тушуниш, таҳлилу тавсифлаш, нонни, сувни, тупрокни таърифлашдай мушкул...

Миллийлик бадий ижоднинг зарурий маънавий-эстетик сифатларидан саналади. Маълум ҳақиқатки, миллий руҳдан озикланмаган, миллийлик жавҳари жонида бўлмаган ижодкорнинг жиддий ва чинакам истеъдод деб тан олиниши

ва қабул қилиниши амримаҳол. Яъни миллат ҳаёти ва турмуш тарзини, онгу дунёқарашини, орзу ва армонларини, қувончу шодликларини, дард ва аламларини тасвирлашдан тортиб, она тилининг сон-саноксиз товланишларини нозик кўз-кўз этишгача, миллий психология ва характерни, миллат ўтмиш ва тарихини, муҳаббат ва нафратини, миллий ғалаба ва мағлубиятларни, миллатнинг бу куни ва эртасини, Ватан тақдирини, ҳуллас миллий ўзига хосликларни ҳаққоний ва юксак бадий маҳорат билан ифодалашгача бўлган ҳамма-ҳаммаси миллийлик деган кенг тушунча остида умулашади.

Чинакам “миллий ижодкор” номини олиш учун эса юқоридаги миллий эстетик тушунчалардан атиги биттасини бадийлаштиришнинг ўзиёқ етарлидир. Шундай бўлгач, табиийки, барча қаламкашлар ижодида миллийлик бир хил савия ёки тенг даражада акс этмайди. Муайян бир сўз санъаткорига нисбатан “жудаям миллий шоир” ёки “ғоят теран миллий ёзувчи” дея махсус таъкидлаб айтилиши эса унинг асарларида миллийлик кенг қамровда, теранроқ ва кўламдор акс этганини билдиради. Айтайлик, Пушкин рус шеъриятида “энг миллий шоир” сифатида баҳоланиши бу – бошқа рус шоирлари номиллий дегани эмас, албатта. Ёки Абдулла Қодирийнинг XX аср ўзбек адабиётида “Энг миллий ёзувчи” деб тан олинishi бошқа ўзбек ёзувчилари миллий эмас, деган маънони англатмайди. Балки бошқа қаламкашларга нисбатан Пушкин ва Қодирий асарларида миллийлик компонентлари янада чуқурроқ ва батафсилроқ инъикосига эга эканлигини кўрсатади.

Хўш, XX аср ўзбек шеъриятига айна шу мезон билан ёндашсак, қандай манзара билан юзлашамиз? Айниқса, устоз шоирларимиздан қай бирлари ижодида миллийлик ёрқинроқ ва бўртиброқ рўёбга чиққан? Баъзи бир мунаққид дўстларимдан олдиндан узр сўраган ҳолда, “ҳакамона даҳлсиз ҳуқуқ билан” эмас, мутлақо оддий ва камсуқум бир қаламкаш сифатида Чўлпон, Ойбек, Ҳамид Олимжон, Ғафур Ғулом, Миртемир, Эркин Воҳидов, Рауф Парфи ва бошқалар каби устоз Абдулла Орипов ҳам шундай камёб миллий шоирларимиздан бири эканлигини айта оламан.

Чунки Абдулла Орипов лирикасининг бирламчи хусусияти ҳам айнан миллийликдир. Унинг шеъриятидаги тенгсиз гўзаллик ва кўнгилга яқинлик, ўзига хос фусункорлик кўпинча шу билан изоҳланади. Бу хислат Абдулла Ориповнинг образлар оламига, ташбеҳ ва истиораларининг қон-қонига шунчалар сингиганки, ихтиёрсиз ёд бўлиб кетган байтларни ўқиб туриб, худди ўз қалбингизнинг маҳрам таржимонига айланган сирдош сартларни айта туриб, бу шеърятнинг атиги бир неча ўн йилдан буён мавжуд бўлганига ишонгингиз келмайди. Бу жозибадор лирика гўёки неча-неча асрлардан бери яшаб келаётгандек тасаввур уйғотади. Гўёки, тилимиз бу шеърларни айтаётиб чиққан, кўзимиз, дидимиз унинг минг бир сирру асрорга лиммо-лим тўла жодугар оҳанглари таъсиридан жилоланган. Гўёки, ақлимиз киргандан, эсимизни танигандан уни таниганмиз, уни билганмиз. Халқимизнинг санъатга муҳаббатидай қадимийлик бор бу шеърятда! Худди мана шу сирли қадимийлик, сўз билан тушунтириб бўлмайдиган кадрдонлик ва туғишганлик, маънавий-руҳий бирлик ва яқдиллик Абдулла Орипов лирикаси миллийлиги билан узвий боғлиқ, кўш ва эш бўлган ёрқин бадий-эстетик фазилятлар шаклида намоён этади ўзини...

Абдулла Ориповнинг “Баҳор”и мен учун жудаям сирли ва фавкулодда жозибадор шеър бўлгани учун уни, эҳтимол, минг бор ўқигандирман. Бироқ сирларига тушунмай, гўзалликларига ҳаёлим етмай, ундаги туйғу ва кечинмаларнинг ғаройиб-ажойиб товланишларини кўнгилдагидай сеза олмай ҳадсиз ўксиганман. Мен бу шеърнинг остонасига бош қўйиб неча тонглар орттирганман. Лекин қандайдир илоҳий бир сир ва дониш пардаси кўнгил кўзини мудом тўсиб турган. Худди кадрдон куёшга тик қараб бўлмаганидай – бу шеърга ҳам ақл кўзи билан тикилиш иложсиз... Келинг, азиз шеърхон яна бир гал – энди минг биринчи бор, бу шеър чексизликларига сингиб кетайлик, унинг мунис ва бокира оҳанглирида оқайлик. Зора, бу гал кўнгил ушбу сеҳркор ва ҳуснкор шеър мулкидан ненидир сезса, илғаса, излаб топса:

“Яна баҳор келди. Яна оламда ажиб бир гўзаллик, ажиб бир баёт. Мен сени қутлайман шу улуг дамда. Азиз елкадошим, музаффар ҳаёт! Ташбеҳ ахтармангиз ушбу ғазалдан. Нақд жойда насия не керак асли. Аён бир ҳислатинг бордир азалдан. Сени атамишлар уйғониш фасли!”

Камалакдай сержило дилрабо ва оҳанрабо оҳанглар оқимини бир зумга тўхтатамиз. Лекин ўшандагина бунинг иложсизлигини савқи табиий орқали туямиз ва айни шу туйғу бизга бир нималарни айтаётгандай бўлади: шеърдаги мисраларнинг баҳорий тўлқинлардай тизгинсизлигини, тигизлигини ва уларни бир-бирдан айириб-ажратиб бўлмаслигини бутун вужудингиз билан сезиб ажабланасиз. Ёниқ қалб ҳарорати ва ҳаяжонидан туғилган бу ажиб сўз тизимлари қандайдир сирли алфозда бир-бирига тутшиб кетган, кўнгилни энктирувчи чўққилар силсиласини эслатади. Ва илк қарашда қадимий-кўҳна лирика табиати-ю анъанасига унчалик мос тушмайдиган бу узун ва улкан шеър қандай қилиб бир зарб билан, бир нафасда, ғоят яхлит ва бутун шаклу шамоийлда қоғозга тушганига ҳайратлангандан ҳайратланаверасиз. Яна сизни лирик дostonга ярашгулик поэтик маконда донишманд Хайём рубойларига хос пишиқлик, пухталиқ ва ёмбилиқнинг рўёбга чиқиши, Навоий ва Фузулий мумтоз ғазалиётидаги лирик кайфиятнинг бир бутунлиги ва мукамал изчиллигига монандлик ҳайрон қолдиради.

Шоирона нигоҳнинг серқирралиги ва беҳад қамровдорлигини айтмайсизми?.. Шеърда ҳаёт, борлиқ, абадият ҳақидаги фалсафий ўйлардан баҳор келиши, она табиат уйғониши, ҳатто бу уйғонишнинг кўз илғамас, фақат шоирона назарга кўриниш берадиган дастлабки нишонлари ва белгилари тасвирига ўтилиши мафтункор маҳорат намунасидир... Худди совукдан, аёздан музлаган кафтини ишқалаётгандай туюлган ерларнинг уйғониши, бобо куёшнинг юксалиши, қишнинг оппоқ юкини ташлаб тоғларнинг кифтини кўтариши, еллар уйғотган, баҳор насимиға кувониб бош силкитаётган безавол майсанинг беғубор ҳолатидан тарнов бўғзидаги кўркам лолагача, яшил пўпанақдан қанот бойлаб худди учишга шайланаётган чирик хазонгача... барча- барчаси ҳассос шоир нигоҳида акс этади. Бундаги муҳим жиҳат биргина бадий тасвирнинг ниҳоятда аниқ ва нафислигидагина эмас, балки шоир кузатишларининг ҳаққонийлиги билан бирга, айни чоғда жудаям миллийлигидадир.

Юқорида тилга олинган бири-бирдан таъсирчан, ҳиссиётчан мисраларда абадийлашган гўзал ва ранг-баранг ҳаётий ҳолатларни, жонли ва жозибали табиий манзараларни, табиат уйғонишининг турфа нозик кўринишларини, назаримда,

фақат ўзбек шоиригина кўра ва кузата олиши мумкиндай туюлади менга. Ва гап фақат:

“Тарновлар бўғзида лола ҳам кўркам”

Ёки:

*“Ҳаттоки туйғусиз, чирик ҳазон ҳам
Яшил пўпанакдан боғлабди қанот”*

каби сатрлардаги ғоят нозик ва беҳад бўртиб ифодаланган миллий назарнинг очиқ–равшан, ўчмас изларидагина эмас, ҳатто ушбу босиқ бадиий фалсафий мисра

“Терак учларида изғир мавжудот”

ҳам ёрқин ва беназир миллий нигоҳнинг тажассумидай таассурот қолдиради...

Поэтик бўёқларнинг бунчалар қуюқлиги ва бош эстетик ниятга уйғунлиги миллий кечинма ва кайфиятнинг бу даражада аниқ ва бетакрор бадиий тимсоллардаги инъикоси, назмий ифода имкониятларига сиғмайдиган тасвир бемалоллиги ва эркинлиги, умуман, шеърини тажрибада камдан-кам учрайдиган адабий намуналар тоифасига мансубдир, десак, асло адашмаймиз. Абдулла Орипов лирикасида эса бадиий тарих ва тажрибаларни бойитадиган бу каби мисоллар кўнглингиз тусаганча топилади.

Мен Абдулла Орипов қаламига мансуб аксарият шеърларнинг, айниқса, “Баҳор”нинг ҳатто қадим ва бой дунё тилларига ҳам таржимасини тасаввур этишга қийналаман. Соф миллий ёндашув ҳосиласи бўлган, миллий нигоҳни ўзида мужассамлаштирган, миллий рух ва кайфият таратувчи сўз ва образларни, қон-қонимизга сингган соф ўзбекона истиора ва ибораларни, ташбеҳ ва ўхшатишларни қанақасига – қандай қилиб, қайтадан бошқа бирон тилда яратиш – янграйтиш мумкинлигига ақлим етмайди:

“Бу сокин элда ҳам ивирсир баҳор”

Ёки

“Баҳор тетапоя гўдакдай ширин...”

Ушбу мисраларни ўгиришнинг иложи бормикан? Биргина “ивирсир” феълининг маънавий-эстетик қўламини, бу сўз кўзгаган ассоциатив ҳолатларни қамраб олишини айтмайсизми?

Ёки “Баҳор тетапоя гўдакдай ширин” истиорасининг маъно қатларига эътибор беринг. Эрта баҳор ва тетапоя гўдак! Нақадар табиий ва ҳаётий, ғоят фалсафий ўхшатиш! Табиат ва инсоннинг болалик, атак-чечак чоғлари... Ўхшатиш замиридаги мукамал мантикий уйғунлик ва идеал оҳангдошлик ақлни лол қолдиради. Айни

пайтда беҳад ўзбекона қиёс бу! Эҳтимол, бир амаллаб бу каби доҳиёно миллий бадийи кашфларни ўзга тилларда тиклаш мумкин, бироқ уларнинг аслиятдаги маънолар қўлами ва жозибасини қайта тиклаш амримаҳол!

Жаҳон лирикасида баҳорга бағишланган ўнлаб бетакрор ва бетимсол намуналар бор. Уларнинг анча-мунчасини севиб, ардоқлаб ўқиганман. Лекин ўша ўзича гўзал ва ўзига хос шеърларнинг биронтасидан фақат ва фақат ўзбек шоирининггина ҳассос нигоҳи илғаш мумкин бўлган ушбу мунис ва бокира, беҳад азиз ва қадрдон лаҳзаларни тополмайсиз:

*Дилбар келинчакнинг кўксига гулув
Зардоли шохига ташлар кўз қирин.
Барг аро шуълалар кафтлармикан у...
Баҳор тетая гўдакдай ширин...*

Ҳар бир мисрада миллий дид барқ ургани ва ҳатто ҳар сўзда миллий кайфият товлангани, миллий сезим ва қараш жилвалангани боис бутунликда шеър миллий “мен”лик ва маънавиятнинг узвий бўлагига айланган. Ва мутолаа жараёнида беихтиёр қалбингизда ширин ва масъуд дамлар билан боғлиқ азиз хотиралар, қадрдон ва эзгу ҳиссиётлар оқими, миллий хотиротнинг ҳатто теран ва олис хатлари жонланишига, уйғонишига туртки беради: “Бу кун шеъри чиққан шоирдай дунё. Жилмайиб қўяди барчага масрур. Темурбек гумбазин қўйини гўё ёритгани каби бир лаҳзалик нур”.

Абдулла Орипов лирикасида миллийликнинг рўёбга чиқиш ҳусусиятлари ва ўзига хос кўринишлари тўғрисида гап борар экан, ўзи ҳам замонасининг энг миллий санъаткорларидан бири каби машҳур бўлган Александр Твардовскийнинг “Пушкин ҳақида сўз” нуткидаги мазкур сатрларни ёдга олиш жоиздир: “Ўз вақтида Тургенев босиқлик билан, сал тағдор қилиб, Пушкинни миллий шоир деб атаб, айна пайтда, мазкур тушунчанинг халқ шоири тушунчасидан фарқини таъкидлаб ўтганди. Нақадар буюк шоир, – деган эди у, – ҳатто содда халқ томонидан ҳам севиб ўқилади. Олмонларнинг оддий халқи Гётени ўқишмайди, французларники Мольерни, ҳатто оддий инглизлар Шекспирни ўқимайдилар”.

Буюк Пушкин ҳақида айтилган ушбу беҳад самимий адабий ўй ва фикрлар улуг шоиримиз Абдулла Орипов лирикасига ҳам айнан мувофиқ келади. Буни ушбу дилбар ва фусункор шеъриятнинг элимиз орасида хайратомуз даражада машҳурлиги, закий китобхонлардан тортиб оддий одамлар, содда халқ тарафидан севиб ўқилиши, юқори баҳоланиши ва қадрланиши ҳам тасдиқлайди.

Раҳми келиб, қўнди сочимга қор, сиздан хабар йўқ.

**Хосият
БОБОМУРОВА**

Мунаввар бўлса

Сен яшаган кўнгил мунаввар бўлса,
Қайтиб чиқолмасанг, мудаввар бўлса.

Меҳрингни аямай сочсанг йўлига,
Меҳрибонинг қадди санобар бўлса.

Соғинчдан жимгина тугар чоғингда,
Ҳолингни билгувчи пайямбар бўлса.

Шерик бўлса ёмон, яхши кунингда,
Сен деб хуррам, сен деб мукаддар бўлса.

Сўзи чақин чақса, сўзи дил ёқса,
Кўнгилга сўз отгич камондор бўлса.

Хосият гулханда ёнса ловуллаб,
Ўтдан омон чиққан самандар бўлса.

Хосият БОБОМУРОВА – Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими. 1950 йилда тугилган. Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика институтида (Ҳозирги ТДПУ) ўқиган. Шоиранинг “Дарёдан қатра” “Оқ йўл турналар”, “Самарқандга мактублар”, “Мен узган гуллар”, “Бормисан, ўзбек”, “Жонимнинг эгаси”, “Ватан ягонадир”, “Келин салом”, “Мағрурлик сабоғи”, “Қизилқум маликалари”, “Самарқанд санамлари”, “Қирқ ўғлон қиссаси”, “Саҳродаги жаннат”, “Сенсиз”, “Гул ёмғири” “Ўқувчи одоблари” китоблари чоп этилган.

Жазони ўзимга бер

Жаллодимга осойиш, жазони ўзимга бер,
Асра жафокоримни, низони ўзимга бер.

Магарким, асроилга ошиқ жони керакдур,
Раддияни унгаю ризони ўзимга бер.

Хижрон ўти баланддур, жаҳаннамнинг ўтидан,
Ҳар икки дўзахда ҳам “маза”ни ўзимга бер.

Унга кулсин бу олам, менга бўлсин аламлар,
Инграйки, токи танҳо, сазони ўзимга бер.

Ул юрт аро эркиндур, мен ишқ аро тутқунман,
Доми гар осмондадур, фазони ўзимга бер.

Жондин айрил Хосият, деса ишқ дунёсида,
Ўлсам, ишониб ўлай, қазони ўзимга бер.

Бу хаёл

Ғамлар билан никоҳингни қийдиради бу хаёл,
Ўйлар бўлсанг армонингни суйдиради бу хаёл.

Ўзинг билмай сочларимнинг тўлқинига бойландинг,
Энди сенга ишқдан либос қийдиради бу хаёл.

Изтироблар гирдобиди ўртанасан эрта, кеч,
Азоб берар, гоҳ жонингдан тўйдиради бу хаёл.

Гоҳо висол онларини кўрармишсан ширин туш,
Ҳақиқатга айланмайин куйдиради бу хаёл.

Мен-ку сенинг хаёлингда учиб юрган оппоқ қуш,
Кечолмайсан Хосиятдан, суйдиради бу хаёл.

Кўзим на қилди сизга

Дейсиз, кўзингдан қўрқаман, кўзим на қилди сизга,
Йўлларимни тақиқлайсиз, изим на қилди сизга.

Рухингизга сиғинмоқлик шунча бўлар-да, ахир,
Қирқ кундирки, чўкка тушдим, тизим на қилди сизга.

Қаро тунлар яноғимга нуктасини қўйди-ку,
Сиз қўймайсиз жабрингизни, бўзим на қилди сизга.

Сиз озодсиз, мен банддаман, арзу ҳолим сўрар ким,
Овозимни тингламайсиз, сўзим на қилди сизга.

Хосиятни ўтга ташлаб, хотиржамсиз ўзингиз,
Бошқа хунингиз йўқмиди, ўзим на қилдим сизга.

Гул айлади

Ҳамдард истаб топмадим ҳеч, бир суҳбати нозикни,
Топди ўзи, сўзи бирла қалбимни гул айлади.

Аввал ўзи изҳор этиб дард ила ишқини ёр,
Сўнгра лутфин аяб мендан дардимни мўл айлади.

Не ажабки, бу бағримни ўтда ёққаним сари,
Икки кўзим арзи бирла ёстикни ҳўл айлади.

Умид кўзин туттим мангу, мен васл бўстониға,
Ул раҳми йўқ бул чаманни қақраган чўл айлади.

Мен арзи ҳол этсам ёниб, бу хилда ташналикдан,
Ўксима, деб ғамларимга қўшди ғам, кўл айлади.

Мен-ку васлин орзусида юлдузларни яратдим,
Ўзим кўкда ой бўлдим, ул дилимни кул айлади.

Девоналигин ташбеҳин сўрмангиз Хосиятдин,
Беҳабарман, не айласа, шеър билан ул айлади.

Бўлса

Кувонмоққа шодликларинг, чекмоққа ғаминг бўлса,
Сени инсон деб келганга меҳру ёрдаминг бўлса.

Тойрилганни тепиб ўтган узоқ бормаи тойрилур.
Ёнингда дўст чекса озор, кўзингда наминг бўлса.

Мудом тикан ичра яшаш қиймаласа танингни,
Юрак сикқанда яйрашга Боғи Эраминг бўлса.

Тўлиб, тошиб кетса дунёнг интиласан нимага,
Чорасиз бўлмасангу лек, бир-икки каминг бўлса.

Дўст васлига интизорлик, узун ҳижрон ёмон дард,
Гадони шоҳ эта олгич қутлуғ қадаминг бўлса.

Гоҳи ер, гоҳи осмон қадар қалбингни элтгувчи,
Хосият, юрак мулкинг – битта одаминг бўлса.

Сиздан хабар йўқ

Мавсуми ишқда ҳамма бор, эй ёр, сиздан хабар йўқ,
Узилди инграб юракдан чил тор, сиздан хабар йўқ.

Раҳми келиб, қўнди сочимга қор, сиздан хабар йўқ.

Харсанглар қасдма-қасд қулади устима бир-бир,
Тошлар ҳам ҳолимдан олди ахбор, сиздан хабар йўқ.

Қийин эркан озод бўлмоқ меҳрингиз занжиридан,
Раҳми келиб, қўнди сочимга қор, сиздан хабар йўқ.

Миллатим ишқ, бегонаман ўти ўчган дилларга,
Унутилдим, бегонаю ағёр, сиздан хабар йўқ.

Хосиятга аллақачон ўзини танитди, эрк,
Тарк этди бўйнини дор, сиздан хабар йўқ.

Берай сенга

Надир бир жон, жаҳонимни берай сенга,
Надир аён, ниҳонимни берай сенга.

То сени ололгайдир абад занжирлаб,
Меҳр аталмиш маржонимни берай сенга.

Хаётингни ўрар нурга сенга етган дам,
Шодлик бўлур, фиғонимни берай сенга.

Нурсиз майса ҳоли надир, бўлдим хазонинг,
Гул эк, қалби вайронимни берай сенга.

Биров ошиқ, биров беишқ, биров лоқайд,
Изоҳ айла, ҳайронимни берай сенга.

Жон на, сенсиз Хосиятга, даврон на, сенсиз,
Сен сурақол, давронимни берай сенга.

Тонг

Сенсиз бу тун бунча узун, кўзларимдан ўтади тонг,
Тоқатимга бергил тўзим, ваҳки, қачон отади тонг.

Қисматимдек қора ҳар ён, кўнглим каби яра ҳар ён,
Оқарсайди зора ҳар ён, қайда ухлаб ётади тонг.

Соғинганим кетиб бўлди, тиғ суякка етиб бўлди,
Ҳажри жондан ўтиб бўлди, яна нени кутади тонг.

Сени мендан олди бу тун, юрак энди бўлмас бутун,
Йиғлаб ёзар бўлдим бетин, келса бўзлаб кетади тонг.

Тун бор ўкин отди бул дам, ғамлар Хосиятида жам,
Ўз ўзича келмас тонг ҳам, мени отиб, отади тонг.

Узумни жимгина кавшаб, боғини сўрмоғон яхши

Анвар ОБИДЖОН

Гулмат тилидан чапани яллачилар
тўқиган ашула

Фазода Ер билан бирга учиб сайёра Гулматман,
Дили оқ яктагу кўзи калишдек қора Гулматман.

Тонгда машшокни созиға, тунда дилбарни нозиға,
Кунда ётларни носиға ташна дилпора Гулматман.

Қорин тўйғоч қомати нор, қорни очса мўлтайиб зор,
Гаҳи бойваччаю пулдор, гаҳи бечора Гулматман.

Хаёт қийноғидин толсам, ёмон устимға от солса,
Магар бошим бутун қолса, бахти фаввора Гулматман.

Омонатсан деманг Ерда, яшар номим қизиқ шеърда,
Кеча ўтди, келур эрта, бугун шу ора Гулматман.

Жаҳон майхона, э Гулмат, бурундош шодлигу ғурбат,
Овлайин деб ширин улфат ҳануз оввора Гулматман.

Юртда бир бахши Гулматман,
Ухласам яхши Гулматман...

Анвар ОБИДЖОН – (1947 – 2020) Ўзбекистон халқ шоири. Тошкент давлат университетининг (ҳозирги ЎЗМУ) журналистика факультетини тамомлаган. "Она ер", "Эй, ёруғ дунё", "Оловжон ва унинг дўстлари", "Безгакишамол", "Аканг қарагай Гулмат", "Масхарабоз бола", "Жуда қизиқ воқеа", "Ерликлар", "Мешполвоннинг жанглари", "Аламазон ва Гулмат ҳангомаси", "Ажойибхона", "Олтиариқ ҳангомалари", "Одобли бўлиш осонми?", "Танланган шеърлар", "Ўғирланган паҳлавон", "Баҳромнинг ҳикояси" каби дostonлар, қиссалар, шеърлар, пьесалар ва ҳажвий ҳикоялардан иборат тўпламлар муаллифи. Унинг "Қўнғироқли ёлгончи", "Топсанг ҳай-ҳай", "Қоринботир", "Тўтикул" каби асарлари мамлакатимиз театрларида сахналаштирилган.

ЁВВОЙИ ҒАЗАЛ, РАҚАМ 1

Шоирингни йўлга бошла, ямоқ тушган чориққинам,
Вале сарой шоиридин пешонаси ёрукқинам.

Ўтиб Риштону Боғдоддин Қўқонга шом кириб борсак,
Кутиб олгай Собир малла – соч-соқоли сариққинам.

Забт этиб Яйпанни таппа ва Пунгонни олар бўлсак,
Чойхонада берурман дам, пошнаси йўқ ориққинам.

Бўлуб Қамчиқ довон ишғол, қолуб Оҳангарон ортда,
Кирурмиз Шошга биз мағрур мадор берса Холиққинам.

Шошда шоирни не кутса санго ҳам шу эрур қисмат,
Э чориғим, тақдири ман – эгосига боғлиққинам.

Жангга телба яғоч отда кирғонидек, далли Гулмат –
Кутар яғоч қаламдин ризқ... Хайр, Олтиарикқинам.

1985 йилда тикланди

ЁВВОЙИ ҒАЗАЛ, РАҚАМ 2

Аёгинг тортмоғон ерга айланиб бормоғон яхши,
Дилинг тортса, балодин ҳам бенасиб қолмоғон яхши.

Чикимга дуч келар эрсанг эртани тез рўкач қилғил,
Бугунги ул текин ошни кейинга сурмоғон яхши.

Зиёфатлар эса хил-хил, иштаҳангким эса карнай,
Ўзинг ялғон сипо айлаб, тортиниб турмоғон яхши.

Қўп ўйланма бу неъматлар ҳалолданму ҳаромдан деб,
Узумни жимгина кавшаб, боғини сўрмоғон яхши.

Вале як бор бериб авкот, сани ду бор талар бўлса,
Онингдек сулланинг афтин умрбод кўрмоғон яхши.

Фикр бирла яшаб Гулмат ўта ноёб ўғит айтмиш:
Бировдин олғонинг мақбул, бировга бермоғон яхши.

1979 йилда тикланди

ЁВВОЙИ ҒАЗАЛ, РАҚАМ 3

Бешиғоч бозорида юрғон эдим тинглаб ғовур,
Бир мусофир сўрдиким қайда деб Шайхонтовур.

Ман дедим: шундин юриб, шунго бориб, шундоғ бурил,
Учрағай бир тўп бақа булбул бўлиб турғон зовур.

Кўфринг таслим этиб ўтғоч зовурдин нарига,
Тўғри юр хуштакфуруш аттори бор жойга довур.

Сўнг бурил чапроқ яна сертошу туфроғ кўчадин,
Тўхтама келгунча дуч лағмон чўзиб турғон повур.

Сан онинг лағмонидин уч-тўрт кулоч ютқон бўл-у,
Аста йўл сўрсанг кейин сўйлайди ростин, хайтовур...

Кетди ул қуллуқ ила, боқсамки – чўнтак куп-қурук,
Вайсатиб Гулматни, ваҳ, картмонни урди киссавур.

1981 йилда тикланди

ЁВВОЙИ ҒАЗАЛ, РАҚАМ 4

Фақат оз-моз чўтирдурман, шол эмасман, букирмасман,
Соқол оппоқ, кангул ёшдир, висолдин юз ўғирмасман.

Кечиб гоҳо саждалардан, ичиб обдастадан майни,
Санғигум ёр уйин излаб ки меҳробга югурмасман.

Азал мағрур туғилғонман, мани шердек саботим бор,
Жафо кўрсам урурман оҳ вале молдек бўкирмасман.

Фалак посангиси – танда: бу ёнда дард, у ёнда шавқ,
Бул тарафга қўшмағайман, ул тарафдин ўпирмасман.

Бўлойин мард, келиб жоно мани ўлдирса ўлдирсун,
Севгидан чанг юқибдир, бас, они дилдан супурмасман.

Буюк ишқингга, э Гулмат, у танноз туфлади кетди,
Оғизда – пулга келғон нос, шу боис ман тупурмасман.

1984 йилда тикланди

Buncha go‘zal qanoting

**Po‘lat
XUDOYBERGANOV**

Kiyikcha

Kiyikcha, hoy kiyikcha
Buncha chiroyli shoxing.
Tog‘larni yashnatadi
Chopqillab yurishlaring.

Munchoqdek ko‘zlaringga
Termilaman, boqaman.
Qachon seni sog‘insam,
Tog‘lar tomon chopaman.

Jirafa

Buncha uzundir bo‘yning,
Hayratimni oshirar.
Baxmaldek liboslaring
Dilda zavqim toshirar.

Sayyod seni ovlasa,
Ko‘zimda yoshdir jiqqa.
Uyimga kirgin desam
Sig‘maysan-da eshikka.

***Po‘lat XUDOYBERGANOV** – 1956 yilda tug‘ilgan. Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika institutini tugatgan. Ijodkorning “Vatan deyman”, “Muhabbatimsan”, “Oramizdagi fidoyilar” nomli kitoblari nashr qilingan.*

Kapalak

Kapalak, hoy kapalak,
Buncha go'zal qanoting.
Gulzorni oralashdan
Iboratdir hayoting.

Uchishlaring ajoyib,
Jon qulog'im eshitar.
Qanotingga xol qo'yib,
Gulzorga sehr bitar.

Qaldirg'och

Mo'minginam qushcham-a,
Bahorning darakchisi.
Ayvonimga kelsang gar,
Kelar Navro'zning isi.

Qanotlaring yurtimga
Baraka yog'diradi.
Seni ko'rib momolar
Ko'p duolar qiladi.

Ey, beozor qaldirg'och,
Ayvonimda qolaqol.
Men bilan chaq-chaqlashib,
Doim birga yuraqol.

Chug'urdaydi ovozing,
Shodon qo'shiq aytasan.
Nima uchun kuz kelgach,
Darrov uchib ketasan?!

Chumchuq

– Ayt-chi do'stim Abdulla,
Chumchuq qanday sakraydi?
– Shuni ham bilmaysan-mi,
U yurmaydi, hatlaydi.

Qishin-yozin bizlardan
Ketmas sira uzoqqa.
Eh, ilohim tushmasin,
Ovchi qo'ygan tuzoqqa.

So'nggi qo'ng'iroq

Chalinadi maktabda
Bugun so'nggi qo'ng'iroq.
Bilimlarning konidan
Chiqamiz bo'lib buloq.

Qanchalar jarangdorsan,
Ovozlaring o'zgacha.
Necha yil chalingansan,
Aytgin axir bizgacha?

Chalinadi maktabda
Bugun so'nggi qo'ng'iroq.
Bilimlaring konidan
Chiqamiz bo'lib buloq.

Адабий ҳаёт

* * *

3 май. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси Вафо Файзуллоҳнинг “Куртакда дарахтни кўрмоқ” номли адабий ўйлар, эсселар ва суҳбатлардан ташкил топган янги китоби чоп этилди.

* * *

5 май. Ўзбек ва тожик адабий алоқаларини кенгайтириш мақсадида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида “Дўстлик насими” номли адабий учрашув бўлиб ўтди. Учрашувда ўзбекистонлик тожик шоирлари Муҳаммад Шодий, Жаъфар Муҳаммад, Юнус Имомназар ва Абдулло Субҳонга Тожикистон Ёзувчилар уюшмасининг фахрий аъзолик гувоҳномалари топширилди. Ўз навбатида, Тожикистонда ўзбек тилида нашр этилувчи “Шаркнома” журнали бош муҳаррири Жамшид Примов, хўжандлик шоир Ўринбой Усмонов Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасига фахрий аъзо этиб қабул қилинди. Тадбирда ўзбек ва тожик тилларида дўстлик мушоираси бўлиб ўтди.

* * *

10 май. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Президент таълим муассасалари агентлиги тизимидаги мактабларга уюшма томонидан чоп этилган турли номдаги 6500 дона бадий китоб топшириш маросими бўлиб ўтди.

* * *

11 май. Президент Шавкат Мирзиёевнинг Қашқадарёга ташрифи вақтида берилган топшириқлар ижросини таъминлаш мақсадида Қарши шаҳридаги маданият саройида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси, Республика маънавият ва маърифат маркази ва Қашқадарё вилояти ҳокимлиги ташаббуси билан “Шеър ва қўшиқларда Ватан мадҳи” мавзусида маданий-маърифий тадбир ташкил этилди. Унда Қарши давлат университети ва Қарши муҳандислик-иктисодиёт институти талабалари халқимиз севган шоирлар ва санъаткорлар билан учрашди. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси томонидан Қарши давлат университети кутубхонасига бадий китоблар тўплами совға қилинди.

* * *

13 май. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида уюшма аъзоси, ёзувчи, шоир, драматург Менглибой Муродовнинг “Умидли дунё ёхуд турфаранг туйғулар тараннуми” деб номланган китоби тақдироти бўлиб ўтди.

* * *

17 май. Ўзбекистон халқ шоири Ҳалима Худойбердиева таваллудининг 75 йиллигига бағишланган “Байроқдек хилпираб вақт келаётир...” номли адабий-маърифий кеча ҳамда шоиранинг “Бу кунларга етганлар бор, етмаганлар бор” китоби тақдироти бўлиб ўтди.

* * *

Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси аъзоси, шоир Муҳиддин Абдусамаднинг “Учаётган киприклар” номли шеърӣй китоби нашрдан чиқди.

* * *

20 май. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида “Ўзбек шеърӣяти антологияси” икки жилдлик китобининг 1-жилди тақдимоти бўлиб ўтди. Китоб Москва шаҳридаги “Ладомир” нашриётида босмадан чиқди. Ундан XI–XIX асарларда яшаб ижод этган ўттиз уч нафар ўзбек шоири қаламига мансуб ғазал ва рубоийларнинг рус тилидаги таржимаси ўрин олган. Китобга, шунингдек, “Алпомиш”, “Равшан”, “Кунтуғмиш”, “Ширин ва Шакар”, “Тоҳир ва Зухра”, “Орзигул” дostonларидан парчалар киритилган. Антологияга ўзбек шеърӣятидан турли йилларда амалга оширилган энг яхши таржималар танлаб олинган ва янгилари билан бойитилган.

* * *

22 май. “Женима” мукофоти 2004 йил “Инсоният манфаатлари йўлида битилган улугвор сўзнинг юксак руҳи ва қудратига миннатдорлик ифодаси” сифатида ташкил этилган. “Женима” – ҳомийлик маблағларидан келиб чиққан ҳолда маълум бир суммани ўз ичига олган пул мукофоти. У ҳар йили лауреатнинг ўз Ватанида май ойида тақдим қилинади. Хуллас, мазкур мукофотга бу йил халқаро ҳайъат аъзолари розилиги билан Марказий Осиё давлатлари ичида биринчи бўлиб ўзбекистонлик таниқли адиб Қўчқор Норқобил муносиб кўрилди.

* * *

23 май. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида албан-америка шоири Жек Маринай шеърларидан таркиб топган “46 саҳифа” китобининг тақдимотига бағишланган тадбир бўлиб ўтди. Унда қатнашган ёзувчи ва шоирлар, ёш ижодкорлар ушбу тўпламнинг мазмун-моҳияти билан танишди. Тақдимотда сўзга чиққан Ёзувчилар уюшмаси аъзоси Адҳамбек Алимбеков, Зухриддин Исомиддинов, Хосият Рустомова тўпламнинг таржимаси, ундан ўрин олган шеърларнинг бадиияти, умуман, мазкур адабий лойиҳа ҳақида батафсил сўз юритдилар.

* * *

25 май. Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасида Ўзбекистон халқ ёзувчиси Исажон Султоннинг “Маъсума” – янги романи тақдимоти бўлиб ўтди. Мазкур роман тарихимизнинг “жадидлик” деб аталган энг мураккаб даври, ота-боболаримизнинг юрт озодлиги йўлидаги фидойилиги, ибратли ишлари ҳамда биринчи ўзбек актрисаси Маъсума Қориеванинг фожиаи тақдири ҳақида ҳикоя қилади.

МУНДАРИЖА	
БАРҲАЁТ СИЙМОЛАР	
ҒАЙРАТИЙ. Қалбимни ёритган оташ бир ҳиссан.	4
БАДИИЙ ПУБЛИЦИСТИКА	
Баҳодир ҚОБУЛ. Тил давлат отининг тизгинидир.	8
НАЗМ	
Баҳром РЎЗИМУҲАММАД.	
...Эслаб қололмадим гулнинг ҳидини.	25
Абдурахмон ЖЎРА. Масофа бир қадам аслида.	31
Азиз САИД. Чорлайсан қалдирғоч табассумини.	35
Барно СУЛТОН. Отамнинг уйига ўхшайсан ватан.	47
Тоҳир ҚАҲҲОР. Бирлик. Асардан парча.	62
Наср	
Наргиза УСАНБОЕВА. <i>Икки ҳикоя</i>	
Совғанинг пули.	50
Аёл сийрати.	53
Шаҳодат ИСАҲОНОВА. Гавҳаршод бегим. <i>Тарихий роман.</i>	94
ТАДҚИҚОТ	
Раъно ФАЙЗУЛЛАЕВА.	
Шеърятда миллийликнинг бадиий акси.	57
Яшар ҚОСИМ. Минорлар эмас бу – фалакка қасам.	156
ИЖОДИЙ КЕНГАШЛАР	
Айимхан ЭШНИЯЗОВА. Замон билан ҳамнафас жанр.	84
АДАБИЁТШУНОСЛИК	
Муқаддасхон ТАЙЛАНОВА.	
Эртақларда ҳайвонот оламига тақлид товушлар. ...	89
Ойбарчин АБДУЛҲАКИМОВА.	
Ўзбек шеърятининг юксак бадиий тақомили. ...	150
ЯХШИЛАР ЁДИ	
Юсуф ҲАМДАМОВ.	
Тўлепберген Қаипбергенов – моҳир публицист. ...	146
БУ БЎСТОН САҲНИДА	
Хосият БОБОМУРОВОДА.	
Раҳми келиб, қўнди сочимга қор, сиздан хабар йўқ. ...	164
ГУЛҚАЙЧИ	
Анвар ОБИДЖОН.	
Узумни жимгина кавшаб, боғини сўрмоғон яхши.	168
BOLALAR DUNYOSI	
Ro‘lat XUDOYBERGANOV. Buncha go‘zal qanoting.	171
Адабий ҳаёт.	174

Шарқ юлдузи

2022
5-сон

Муассис:
ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР
УЮШМАСИ

* Муаллифлар фикри таҳририят ижодий жамоаси нуктан назаридан фарқланиши мумкин. Таҳририятга юборилган материаллар муаллифларга қайтарилмайди.

Журнал ОАК эътироф этган нашрларнинг 10.00.02 “Ўзбек адабиёти” ихтисослиги бўйича рўйхатига киритилган.

* Журналга обунда даврий нашрларни етказиб бериш билан шугулланувчи барча ташкилотлар орқали амалга оширилади.

Обуна индекси – 911

Манзилимиз:
100066, Тошкент шаҳри,
Бунёдкор шоҳкўча, Адиллар хиёбони,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси биноси.

Телефонлар:
71231-23-67, 71231-23-68 903721438
www.sharqyulduzi.uz
e-mail: sharqyulduzi@umail.uz
sharqyulduzi1931@mail.ru

Босишга рухсат этилди:
24.06.2022
Қоғоз бичими 70x108 1/16
Офсет босма усулида офсет қоғозида босилди. Босма табағи 11,0.
Шартли босма табағи 15,4.
Нашриёт ҳисоб табағи 17,2.
Адади нусха.70150
Буюртма №13

Журнал Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигида 05.02.2016 й. 0562-рақам билан рўйхатга олинган.
“Тирпография Полиар” МЧЖ матбаа корхонасида чоп этилди.

Корхона манзили:
Тошкент шаҳар Юнусобод тумани.
Ифтихор кўчаси 117-уй
Журнал ойда бир марта чоп этилади.

Мусахҳиҳлар:
Дилфуза Маҳмудова
Моҳира Ҳусанова
Саҳифаловчи-дизайнер:
Муҳаммадсодиқ Сайфуллаев
Copyright © “Шарқ юлдузи”